

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (12)

Чернігів 2017

УДК 330(066)
П78

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 11 від 27.11.2017). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

П78 Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – № 4 (12). – 200 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М. П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В. П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І. М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О. В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С. М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж. В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І. Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І.І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В. М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л. Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т. В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В. Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В. П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л. Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М. І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А. Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т. Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 4 (12)

Chernihiv 2017

UDC 330(066)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 11 dated 27.11.2017). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 7, 2015 № 1021.

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2017. – № 4 (12). – 200 p.

The articles on theoretical problems of national economy development, sectorial aspects of the national economy development, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance resources, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Olyichenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O. V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S. M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Gryshova I. Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I. I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V. M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L. D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T. V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V. F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V. P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L. H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M. I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Бутко М., Попело О., Узназова А.</i> Активізація венчурного підприємництва як передумова розвитку інноваційної діяльності в Україні.....	7
<i>Куйбіда С.</i> Удосконалення інструментів трансферної політики, необхідних для структурної перебудови економіки	16
<i>Холяк Н.</i> Вектори впливу вищої освіти на процеси становлення інформаційної економіки	27
<i>Конакова К.</i> Фактори впливу на інвестиційну привабливість України.....	34
<i>Ходжаян А.</i> Поняття структури і структурних трансформацій у системі економічних процесів.....	42
<i>Яковченко В.</i> Огляд торговельної політики як інструмент забезпечення принципу прозорості в межах СОТ.....	55
<i>Hruschynska N., Prysiazhniuk Yu.</i> Instruments of state regulation of foreign activities: anti-crisis policy of economic diplomacy	63
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> E-government as an instrument of managing the development of socio-economic systems	69
<i>Zelenska O., Aleshugina N., Krasnianska Yu.</i> Labor market and external labor migrations in Ukraine.....	76
<i>Yushchenko N.</i> Reserves for increasing the labor productive activity of national human resources in Ukraine.....	83

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Савченко В.</i> Економічна, екологічна і соціальна сутність туризму та рекреації.....	91
<i>Колтунович О.</i> Інноваційно-технологічна модернізація системи промислового водокористування	100
<i>Романова А.</i> Фінансові інструменти запобігання ризиків на туристичному ринку України	106
<i>Нрухоренко В., Teletov A.</i> Evaluating the economic efficiency of an advertising campaign as an important part of a small business marketing program.....	115

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Тулчинський Р.</i> Обґрунтування сутності теоретико-методологічних засад процесу регіоналізації.....	123
---	-----

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Гонта О., Кальченко О., Жук О.</i> Фінансове планування на підприємствах реального сектору економіки	128
<i>Дубина М., Жаворонок А., Дубина П.</i> Аналіз сучасного стану ринку факторингових послуг в Україні	134
<i>Шабанова О., Парубець О.</i> Наукові підходи до тлумачення сутності «факторинг»	146
<i>Шимко Я.</i> Регулювання послуг у системі недержавного пенсійного забезпечення: національний і міжнародний аспект.....	153

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Goncharenko O.</i> Financial statements of non-bank and credit financial institutions: users interests and priority of satisfaction	158
<i>Zabashkanskyi M., Surzhyk V., Borisenko L.</i> Modern aspects of conducting forensic accounting expertise in Ukraine.....	169
<i>Volot O.</i> Classification of informational systems of accounting and management of enterprises by logistic concepts and steps integration.....	176
<i>Nekhai V.</i> Disclosure of transaction expenditure in financial and management reporting	182

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	189
---	------------

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Butko M., Popelo O., Uznazova A.</i> Activation of venture businesses as a prerequisite of innovation in Ukraine	7
<i>Kuibida S.</i> Improvement of the transfer policy tools necessary for structural adjustment of the economy	16
<i>Kholiavko N.</i> Vectors of higher education influence in the processes of the informational economy development	27
<i>Konakova E.</i> Factors of influence on investment attractiveness of Ukraine	34
<i>Khodzhaian A.</i> Concept of structure and structural transformations in the system of economic processes	42
<i>Yakovchenko V.</i> Review of trade policy as an instrument for provision of the principle of transparency within the WTO	55
<i>Hruschynska N., Prysiashniuk Yu.</i> Instruments of state regulation of foreign activities: anti-crisis policy of economic diplomacy	63
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> E-government as an instrument of managing the development of socio-economic systems	69
<i>Zelenska O., Aleshugina N., Krasnianska Yu.</i> Labor market and external labor migrations in Ukraine	76
<i>Yushchenko N.</i> Reserves for increasing the labor productive activity of national human resources in Ukraine.....	83

SECTORAL ASPECT OF THE NATIONAL ECONOMY DEVELOPMENT

<i>Savchenko V.</i> Economic, ecological and social essence of tourism and recreation	91
<i>Koltunovych O.</i> Innovative technological modernization of industrial water use system	100
<i>Romanova A.</i> Financial instruments for risks preventing in the tourist market of Ukraine.....	106
<i>Hryhorenko V., Teletov A.</i> Evaluating the economic efficiency of an advertising campaign as an important part of a small business marketing program.....	115

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Tulchinskiy R.</i> Substantiation essence of theoretical and methodological principles of the regionalization process.....	123
---	-----

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Gonta O., Kalchenko O., Zhuk O.</i> Financial planning at the enterprises of the real sector of economics	128
<i>Dubyna M., Zhavoronok A., Dubyna P.</i> Analysis of the current state of the factoring services market in Ukraine.....	134
<i>Shabanova O., Parubets O.</i> Scientific approaches to the «factoring» definition	146
<i>Shimko Ya.</i> Regulation of services in the system of non-governmental pension provision: national and international aspect.....	153

ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

<i>Goncharenko O.</i> Financial statements of non-bank and credit financial institutions: users interests and priority of satisfaction	158
<i>Zabashkanskyi M., Surzhyk V., Borisenko L.</i> Modern aspects of conducting forensic accounting expertise in Ukraine.....	169
<i>Volot O.</i> Classification of informational systems of accounting and management of enterprises by logistic concepts and steps integration.....	176
<i>Nekhai V.</i> Disclosure of transaction expenditure in financial and management reporting	182

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	189
--	------------

УДК 658.5:001.895.330.341.1(477)

*Микола Бутко, Ольга Попело, Альона Узназова***АКТИВІЗАЦІЯ ВЕНЧУРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ***Николай Бутко, Ольга Попело, Алёна Узназова***АКТИВИЗАЦИЯ ВЕНЧУРНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАК ПРЕДПОСЫЛКА РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ***Mykola Butko, Olga Popelo, Alyona Uznazova***ACTIVATION OF VENTURE BUSINESSES AS A PREREQUISITE OF INNOVATION IN UKRAINE**

У статті досліджено світовий досвід розвитку венчурного підприємництва. Проаналізовано фактори, що перешкоджають розвитку венчурного підприємництва в Україні. Розкрито класифікацію венчурного фінансування: стартові інвестиції (передстартове фінансування, стартове фінансування), фінансування певної операції та фінансування розвитку (фінансування початкової та наступної стадії). Проаналізовано взаємозв'язок між суб'єктами венчурного інвестування. Розкрито особливості венчурного фінансування. Доведено, що венчурне фінансування має стати каталізатором подальшого розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Ключові слова: венчурне підприємництво; венчурне фінансування; венчурний капітал; венчурне інвестування; ризиковий капітал; венчурний бізнес; інноваційна діяльність.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 11.

В статье исследован мировой опыт развития венчурного предпринимательства. Проанализированы факторы, препятствующие развитию венчурного предпринимательства в Украине. Раскрыто классификацию венчурного финансирования: стартовые инвестиции (предстартовое финансирование, стартовое финансирование), финансирование определенной операции и финансирование развития (финансирование начальной и последующей стадии). Проанализирована взаимосвязь между субъектами венчурного инвестирования. Раскрыты особенности венчурного финансирования. Доказано, что венчурное финансирование должно стать катализатором дальнейшего развития инновационной деятельности в Украине.

Ключевые слова: венчурное предпринимательство; венчурное финансирование; венчурный капитал; венчурное инвестирование; ризиковый капитал; венчурный бизнес; инновационная деятельность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 11.

The article examines the world experience of venture business development. The factors hindering the development of venture business in Ukraine are analyzed. The classification of venture financing is disclosed: start-up investments (pre-financing, start-up financing), financing of a certain operation and financing of development (financing of the initial and next stage). The relationship between venture capital investment subjects is analyzed. Features of venture financing are revealed. It is proved that venture financing should become a catalyst for the further development of innovation activities in Ukraine.

Keywords: venture business; venture financing; venture capital; venture investment; risk capital; innovative activity.

Fig.: 2. Table: 1. References: 11.

JEL Classification: G24, O32, O38

Постановка проблеми. У сучасних глобалізаційних умовах інвестиції, які вкладаються в освоєння та розробку інновацій, є рушійними важелями для підтримки науково-технічного потенціалу країни на належному рівні та забезпечують стійкі конкурентні позиції на світовому ринку.

Одним з найбільш ефективних механізмів, що забезпечує інноваційні процеси ресурсами їх розвитку, є венчурне фінансування. Його функціональне завдання полягає у сприянні зростанню бізнесу через надання певної суми грошових коштів в обмін на частку в статутному капіталі або певному пакеті акцій. Що стосується загальної задачі, то венчурні інвестиції – це механізм, який не тільки швидко дозволяє впровадити нововведення, але і реалізувати проекти з високою мірою ризику.

Венчурний капітал не просто тісно пов'язаний з інноваціями, він є критичним чинником в інноваційному процесі. Технологічні революції, що призвели до трансформації цілих галузей економіки, очолювалися фірмами з підтримкою венчурного капіталу. Так, наприклад, були профінансовані венчурним капіталом фірми, що йшли попереду кожного нового покоління комп'ютерних технологій (персональні комп'ютери, програмне забезпечення та ін.) [1].

Слід зазначити, що в Україні відсутня інвестиційна політика, яка була б спрямована на реальну фінансову підтримку інноваційної діяльності, попри те, що важливою стратегічною складовою державного управління є розвиток науки та науково-технічної сфери. Вирішення такого складного завдання передбачає необхідність вдосконалення механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності, особливу увагу слід приділити запровадженню механізму венчурного фінансування, що вже не один десяток років виступає одним із головних економічних інструментів забезпечення інноваційного розвитку провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема активізації венчурної діяльності та розвитку інноваційного підприємництва присвячено чимало наукових вітчизняних і зарубіжних праць таких учених, як О. М. Алімов, О. І. Амоша, Б. В. Буркинський, З. С. Варналій, К. О. Ващенко, В. П. Вишневський, В. Є. Воротін, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, О. Є. Кузьмін, І. В. Литвин, І. І. Лукінов, А. Ф. Мельник, Г. Л. Монастирський, С. В. Мочерний, Т. В. Пепа, Л. І. Федулова, Л. Г. Чернюк, А. А. Чухно та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте більша частина наукових напрацювань стосується закордонного досвіду формування і використання венчурного капіталу та становлення і функціонування венчурного бізнесу в Україні, тоді як роль венчурного підприємництва в інноваційній діяльності країни залишається на рівні дискусій і не знаходить пошуку шляхів його активізації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження світового досвіду та наявних наукових напрацювань щодо особливостей активізації венчурного підприємництва як передумови розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з провідних рис і віянь передових інноваційних процесів, що вважаються рушіями безпосередньо науково-технічного розвитку і замінюють не тільки структуру виробництва, але й структуру попиту, у світі з'явився певний вид грошового капіталу, який забезпечує галузь інноваційного підприємництва, що дає можливість високого рівня прибутковості на інвестиційний капітал, у разі якщо правильно кваліфікувати об'єкт інвестування – інноваційне підприємство або ж інноваційну стратегію, яким необхідні грошові ресурси для власного розвитку і реалізації сучасних ідей.

Сьогодні існує багато визначень венчурного капіталу. Сучасний економічний словник дає таке тлумачення: «капітал, інвестований проект зі значним елементом ризику, особливо грошовий капітал, що інвестовано в нове підприємство чи розширення бізнесу вже існуючої компанії в обмін на її акції» [9, с. 38].

Європейська асоціація венчурного капіталу (EVCA – European Venture Capital Association) визначає венчурний капітал як пайовий капітал, що наданий професійними фінансовими компаніями, що інвестується у стартові інноваційні підприємства, які розвиваються та демонструють потенціал для істотного зростання [11].

Так, під венчурним капіталом розуміють довгострокові прямі інвестиції пайового характеру, що вкладаються переважно на 3–7 років індивідуальними та інституціональними інвесторами (венчурними фондами) для створення та розвитку молодих інноваційних підприємств. Тобто венчурне підприємництво виконує посередницькі функції між інвесторами і реципієнтами (компаніями, які фінансуються) ризикованого капіталу. Діяльність венчурного фонду відбувається за традиційною для цього бізнесу схемою: пошук інвесторів та збір коштів – пошук фірм чи підприємств для інвестування – формування додаткової вартості на інвестований капітал – продаж акцій і повернення грошей інвесторам [5, с. 66].

Венчурний бізнес покликаний фінансово підтримувати нововведення у сфері наукових досліджень, наукомістких сфер діяльності, проривних підходів до продуктивних

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

інновацій. Через підтримку таких сфер діяльності та мінімізації їх ризиків, що виникають, його часто називають ще ризиковим.

Венчурний капітал стає необхідним як макроекономічний інвентар, який прискорює впровадження сучасних досягнень науково-технічного прогресу й ініціює його становлення. Підтвердженням цього вважаються країни з розвиненим ринком венчурного капіталу (США, Японія, Німеччина, Англія, Нідерланди), що стали технологічними лідерами у світі й виступають як найбільші експортери високотехнологічної продукції.

В Україні розвиток інвестиційно-венчурної діяльності розпочався з приходу іноземного капіталу підприємств із країн з розвинутою економікою (1992–2001). Другий етап пов'язаний з прийняттям Закону України «Про інститути спільного інвестування» у 2001 році та характеризується розвитком власних капіталів фондів, що базуються на внутрішньому капіталі та управляються вітчизняними підприємствами з управління активами. Закон запровадив слушний порядок функціонування фондів венчурного капіталу, включаючи податкові пільги та спрощення процедур адміністрування. Однак збільшення капіталізації венчурних фондів не призвело до адекватного зростання притоку інвестицій в інноваційний сектор.

До основних світових тенденцій розвитку венчурного підприємництва належать:

- посилення прямої державної участі;
- доповнення фінансування приватного сектору та створення компаніям (переважно науково-технічним) сприятливих умов для розвитку протягом тривалого періоду;
- фінансування найуспішніших проектів урядами при збереженні управління професіоналами з приватного сектору;
- мінімальна участь держави у прийнятті конкретних управлінських рішень [5, с. 67].

В українських умовах венчурне інвестування саме по собі є інновацією. Не варто розраховувати, що цей вид інвестування безпосередньо буде спрямовано в інноваційні проекти при високому рівні ризику.

Серед факторів, що перешкоджають розвитку венчурного капіталу в Україні є:

- 1) відсутність стратегії функціонування внутрішнього ринку в умовах посилення процесів інтеграції;
- 2) брак довіри до інституціональної стабільності процесу залучення внутрішнього капіталу для венчурних фондів;
- 3) відсутність чіткої законодавчої бази для функціонування венчурного капіталу;
- 4) недосконалість податкового законодавства та законодавства про банкрутство;
- 5) слаборозвинені умови для венчурних підприємств (зокрема неналежний контроль із боку держави за виконанням законодавства у сфері охорони права інтелектуальної власності, відсутність належних пільг для венчурних інвесторів тощо);
- 6) відсутність кваліфікованих фахівців у сфері інноваційних проектів.

Венчурне підприємництво виконує посередницькі функції між інвесторами і реципієнтами (компаніями, які фінансуються) ризикованого капіталу. Діяльність венчурного фонду відбувається за традиційною для цього бізнесу схемою: пошук інвесторів та збір засобів – пошук фірм чи підприємств для інвестування – формування додаткової вартості на інвестований капітал – продаж акцій і повернення грошей інвесторам. Взаємозв'язок між суб'єктами венчурного інвестування наведено на рис. 1 [2, с. 189].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рис. 1. Взаємозв'язок між суб'єктами венчурного інвестування

Слід виділити такі особливості венчурного фінансування:

- фінансові кошти вкладаються у венчурний бізнес без гарантій з боку венчура;
- кошти вкладаються на безповоротній (безпроцентній) основі, тобто ризиковий капітал розміщується не як кредит, а у вигляді паю у статутний фонд фірми;
- вкладники капіталу змушені очікувати в середньому від 3 до 5 років, щоб переконатись у перспективності вкладень, і від 5 до 10 років, щоб отримати прибуток на вкладений капітал;
- повернення вкладених коштів венчурним фінансистам здійснюється в момент виходу цінних паперів фірми на відкритий ринок і залежно від частки у наданні коштів;
- фінансова організація стає співвласником венчурної фірми, а надані кошти – внесок у статутний фонд підприємства – часткою власних засобів останнього;
- венчурні фінансисти можуть надавати різноманітні управлінські консультаційні та інші послуги новій фірмі, але не втручаються в оперативне управління її діяльністю [1].

Венчурне фінансування можна поділити на три основні групи: стартові інвестиції, фінансування розвитку і фінансування певної операції (рис. 2).

За період своєї незалежності в Україні була створена велика кількість венчурних фондів. Але новостворені фонди не мають нічого спільного з аналогічними фондами у західно-європейських країнах, США чи інших розвинених країнах. Проблема полягає в тому, що справжньою метою їх створення була реалізація різноманітних схем управління власністю та зменшення податків власників капіталу через використання податкових переваг в Україні, що надаються таким фондам (мається на увазі відсутність податку на прибуток). Така мета не має нічого спільного з фінансуванням саме інноваційних проектів.

Зокрема, структура галузей застосування венчурних інвестицій у розвинених країнах та в нашій державі абсолютно різна. Доказом цього є те, що майже з 1600 інвестиційних фон-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

дів, діючих нині, більш як 70 % вкладають кошти у традиційні галузі промисловості (нерухомість, будівництво), 30 % – транспорт, сільськогосподарську промисловість, а фінансування високотехнічних галузей виробництва та передових розробок майже відсутнє [10].

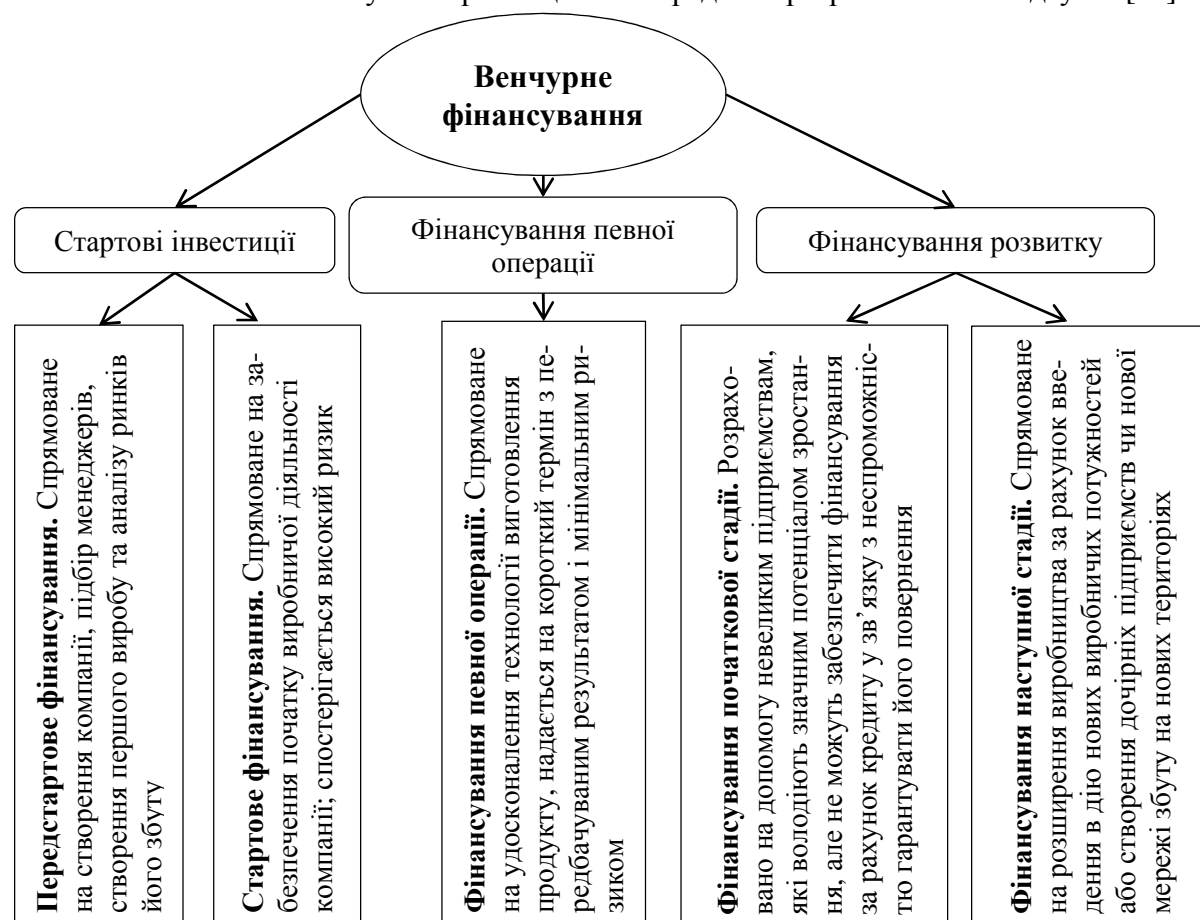

Рис. 2. Класифікація венчурного фінансування

Фінансування інноваційної діяльності в Україні та її регіонах (табл.) перебуває на низькому рівні: основним джерелом залишаються власні кошти підприємств (у 2015 році їх частка становила 97,2 % загального обсягу витрат, але у порівнянні з попереднім 2014 роком відзначилося її зростання майже в 1,2 разу. У 2014 році у порівнянні з 2012 роком – у 1,3 разу), які не завжди є в наявності, а державна підтримка після закриття Державного інноваційного фонду практично припинилася.

Таблиця

Структура фінансування інноваційної діяльності, 2010-2016 рр.

Роки	Загальна сума витрат, млн грн	У тому числі за кошти							
		власні		державного бюджету		закордонних інвесторів		інших джерел	
		млн грн	пит. вага, %	млн грн	пит. вага, %	млн грн	пит. вага, %	млн грн	пит. вага, %
2010	8045,5	4775,2	59,4	87	1,1	2411,4	30,0	771,9	9,6
2011	14333,9	7585,6	52,9	149,2	1,0	56,9	0,4	6542,2	45,6
2012	11480,6	7335,9	63,9	224,3	2,0	994,8	8,7	2925,6	25,5
2013	9562,6	6973,4	72,9	24,7	0,3	1253,2	13,1	1311,3	13,7
2014	7695,9	6540,3	84,9	344,1	4,6	138,7	1,8	672,8	8,7
2015	13813,7	13427,0	97,2	55,1	0,4	58,6	0,4	273,0	2,0
2016	23229,5	22036,0	94,9	179,0	0,8	23,4	0,1	991,1	4,2

Джерело: складено на основі даних [4].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Недостатнє і нестабільне фінансування ризикової інноваційної діяльності є серйозною проблемою для проведення інноваційної політики в Україні. Визначимо, що попри все Україна ще володіє значним науковим і науково-технічним потенціалом, але відсутність державної стратегії його розвитку та неефективне використання коштів, спрямованих на фінансування інноваційної діяльності, призвели до зростання розриву між наукою, освітою і виробництвом та низьких показників комерціалізації інноваційних технологій, товарів і послуг.

Відповідно до цього виникає необхідність ухвалення спеціальних програм на урядовому рівні з підтримки суб'єктів венчурної діяльності, оскільки створення умов для розвитку венчурної інноваційно-інвестиційної діяльності стимулюватиме приплив приватного капіталу на проведення досліджень, дозволить окупити вкладення держави через податки з діяльності підприємств, сприятиме розвитку фондового ринку.

Відсутність прогресу венчурного підприємництва в Україні в основному пов'язано з розвитком фондового ринку, що ускладнює отримання венчурного капіталу, продаючи свої акції. Але головною причиною, яка є найбільш серйозною для розвитку венчурного фінансування, є відсутність юридичної підтримки. Чинне законодавство України у сфері венчурного капіталу не створило умов, які б стимулювали його розвиток [8].

Міжнародна практика свідчить про те, що важливим фактором активізації інновацій є створення мережі фондів венчурного капіталу. Вони вперше з'явилися у Сполучених Штатах, де сьогодні найрозвиненіша інфраструктура венчурного фінансування. Найбільше фінансується венчурний капітал у Великобританії. Так, за даними Асоціації європейських фондів венчурного капіталу, там зосереджено близько половини всього західноєвропейського венчурного фонду.

Для виживання фондів венчурного капіталу під час їх формування уряди багатьох країн Західної Європи підтримали нову форму інвестицій. Як приклад, у Нідерландах розроблена і використовується спеціальна система державної підтримки венчурних інвестиційних фондів, в рамках якої уряд гарантує погашення 50 % втрат, пов'язаних з інвестиціями в проекти венчурних фондів приватних підприємств. Ця подія початку 80-х років стимулювала швидке зростання фондів венчурного капіталу і, відповідно, збільшила фінансові інвестиції в економіку. У Голландії основними інвесторами венчурних фондів є великі банки й страхові компанії. У Великобританії інвесторами в основному виступають пенсійні фонди.

Актуальним питанням є заснування в Україні новітніх форм керування циклом «наука-техніка-виробництво», до яких відносяться технопарки й технополіси. Створення технопарків, які спеціалізуються на розробці технології новітньої продукції, може бути дієвим у всіх галузях виробництва. В еру всеохоплюючої мережі Інтернет і глобальних ринків формуються новітні потужні віртуальні парки, що забезпечує нові контакти між численними співучасниками інноваційного процесу [6].

Основна мета технопарків – досягнення тісного територіального зближення між необхідною для наукових досліджень матеріальною базою, що належить промисловому виробництву, та людським компонентом наукового потенціалу країни, що формує максимально сприятливі умови для розвитку інноваційного процесу.

В основу створення технопарків покладаються чинники:

- координація діяльності та співробітництво таких головних ланок, як наука, вища школа, сектор виробництва, приватні компанії, органи управління;
- прискорення процесів передавання науково-технічних знань, отриманих під час фундаментальних та прикладних наукових досліджень, у виробництво;
- активна підтримка розвитку інноваційного підприємництва;
- залучення промислових та банківських фінансових ресурсів у інноваційну сферу;
- концентрація та використання ризикового капіталу [3].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Доцільно формувати технопарки у вигляді агломерації наукомістких компаній і компаній, які групуються навколо наукових центрів міст України, які володіють значним науково-технічним потенціалом. Необхідно формувати технополіси, які будуть не лише центрами освоєння нових типів наукових розробок і виготовлення сучасного обладнання, а й центрами єднання міжнародного співробітництва, виробничої діяльності, налагодження відповідного обслуговування, культурного середовища. Значний досвід накопичений у великих академічних і вузівських центрах України.

Для успішного розвитку венчурного підприємництва в Україні необхідно, щоб в законодавстві та економіці країни відбулась низка змін. По-перше, необхідно забезпечити підтримку регулювання та функціонування інноваційної системи. Таке забезпечення може відбуватися через створення пільгових умов та юридичної підтримки для венчурних інвесторів та підприємств, що займаються впровадженням інновацій й розповсюдженням досвіду надання кредитів інноваційно-активним підприємствам. По-друге, прогрес циклу «ідея – венчурний фонд – ринок», з погляду нових форм управління, можливий через створення технопарків та технополісів. Останні у свою чергу відіграють значну роль у розвитку НДДКР та сприянню науково-технічного прогресу країни. По-третє, необхідне створення нових венчурних фондів з менш консервативним керівництвом. Такий крок дасть змогу венчурному процесу розповсюдитись на розвиток інвестиційної компанії, приваблюючи більше новостворених та амбітних фірм.

Ці зміни дадуть змогу прискорити розвиток науково-технічного та інноваційного потенціалів країни та підвищити ефективність роботи українських підприємств та їх конкурентоспроможність загалом. Впровадження венчурного фінансування, особливо в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів, є передумовою переходу економіки країни на нову модель інноваційного розвитку.

Висновки та пропозиції. Протягом останніх десятиліть венчурний капітал є мірилом і рушійною силою інноваційного розвитку у всіх розвинених країнах світу. Завдяки йому було впроваджено переважну більшість розробок у новітніх галузях промисловості і медицини, а країни з розвиненим ринком венчурного капіталу сьогодні є провідними експортерами високотехнологічної конкурентоспроможної продукції.

Таким чином, діяльність венчурних фондів у системі поширення інновацій має безпосередньо важливе значення для забезпечення їх ефективності. Від цього механізму виграють всі: і інноваційні компанії, які отримують можливість фінансування своїх розробок, і держава – за рахунок зростання податків надходжень і створення нових робочих місць, і інвестори, що мають можливість отримати високий прибуток за рахунок зростання капіталізації проінвестованих компаній.

Венчурне інвестування має стати каталізатором подальшого розвитку інноваційної діяльності в Україні, тому необхідно постійно поліпшувати умови для подальшого розвитку і переорієнтації його з традиційних видів економічної діяльності із середнім ступенем ризику і коротким строком окупності в інноваційні галузі економіки.

Список використаних джерел

1. *Бутко М.* Венчурне фінансування як механізм задіяння інноваційного потенціалу підприємницького середовища регіону [Електронний ресурс] / М. Бутко, О. Попело // Економіст. – 2014. – № 3. – С. 20–22. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_3_7.
2. *Бутко М. П.* Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : монографія / М. П. Бутко, О. В. Попело ; під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. – 372 с.
3. *Бутко М. П.* Технопарки як центри розвитку інноваційного підприємництва / М. П. Бутко, О. В. Попело // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Менеджмент ХХІ століття: еволюційне та революційне» (м. Донецьк, 11-12 травня 2011 р.). – Донецьк : Вид-во ТОВ «ТЕХНОПАК», 2011. – С. 93–94.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. *Державний комітет статистики України: офіційний сайт* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. *Лях І. І.* Роль механізму венчурного фінансування в підтримці національної інноваційної системи України [Електронний ресурс] / І. І. Лях // *Стратегічні пріоритети*. – 2015. – № 4 (37). – С. 66–72. – Режим доступу : <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1457001258.pdf>.
6. *Пашко М.* Фінансування інноваційної діяльності в Україні / М. Пашко // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2008. – № 9. – С. 74–79.
7. *Попело О. В.* Інноваційна активність як домінуюча складова модернізації продуктивних сил регіону / О. В. Попело // *Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал*. – 2015. – № 4 (4). – С. 222–229.
8. *Притуляк Н. М.* Венчурне фінансування інноваційної діяльності (теоретичний аспект) [Електронний ресурс] / Н. М. Притуляк // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2013. – № 2. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2013/5.pdf.
9. *Сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>.
10. *Фрезер А.* Інтерв'ю із Головою Державного Агентства України з інвестицій та інновацій Віктором Івченко / А. Фрезер // *Business Ukraine (Ділова Україна, англomовний щотижневий журнал)*. – 2007. – Т. 1, № 1. – С. 26–27.
11. *The BVCA Private equity and Venture Capital Report on Investment Activity.–2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bvca.com.uk>.

References

1. Butko, M. P., Popelo, O. V. (2014). *Venchurne finansuvannia yak mekhanizm zadiiannia innovatsiinoho potentsialu pidpriemnytskoho seredovyscha rehionu* [Venture financing as a mechanism for engagement innovation potential of the business environment in the region]. *Ekonomist – Economist*, 3, 20–22. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_3_7.
2. Butko, M. P. (Ed.), Popelo, O. V. (2014). *Intelektualnyi kapital yak chynnyk modernizatsii rehionalnoho ekonomichnoho prostoru* [Intellectual capital as a factor of modernization of the regional economic space]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
3. Butko, M. P., Popelo, O. V. (2011). *Tekhnoparky yak tsentry rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva* [Technoparks as Innovation Entrepreneurship Development Centers]. VII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia studentiv ta molodykh vchenykh «Menedzhment XXI stolittia: evoliutsiine ta revoliutsiine» – The VII International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists “XXI Century Management: Evolutionary and Revolutionary” (Donetsk, May 11-12, 2011). Donetsk: «TEKhNOPAK» [in Ukrainian].
4. *Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy: ofitsiyni sait* [State Committee of Statistics of Ukraine: official site]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Liakh, I. I. (2015). *Rol mekhanizmu venchurnoho finansuvannia v pidtrymtsi natsionalnoi innovatsiinoi systemy Ukrainy* [The role of venture financing mechanism to support national innovation system of Ukraine]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 4 (37), 66–72. Retrieved from <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1457001258.pdf>.
6. Pashko, M. (2008). *Finansuvannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini* [Financing innovation activity in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – The formation of market relations in Ukraine*, 9, 74–79 [in Ukrainian].
7. Popelo, O. V. (2015). *Innovatsiina aktyvnist yak dominuiucha skladova modernizatsii produktivnykh syl rehionu* [Innovative activity as the dominant component of the modernization of productive forces of the region]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4 (4), 222–229 [in Ukrainian].
8. Prytuliak, N. M. (2013). *Venchurne finansuvannia innovatsiinoi diialnosti (teoretichniy aspekt)* [Venture financing of innovation activity (theoretical aspect)]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 2, Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2013/5.pdf.
9. *Cait Ukrainskoi asotsiatsii investytsiinoho biznesu* [The site of the Ukrainian Association of Investment Business]. Retrieved from <http://www.uaib.com.ua>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

10. Frezer, A. (2007). Interview iz Holovoiu Derzhavnoho Ahentstva Ukrainy z investysii ta innovatsii Viktorom Ivchenko [Interview with Viktor Ivchenko, Head of the State Agency of Ukraine for Investments and Innovations]. *Business Ukraine (Dilova Ukraina, anhlovnyi shchotyzhnevnyi zhurnal) – Business Ukraine (English-language weekly magazine)*, 1, 26–27.

11. *The BVCA Private equity and Venture Capital Report on Investment Activity* (2012). Retrieved from <http://www.bvca.com.uk>.

Бутко Микола Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Бутко Николай Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Butko Mykola – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Management and Civil Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: butko.mykola@ukr.net

Попело Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Попело Ольга Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Popelo Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management and Civil Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: popelo.olha@gmail.com

Узназова Альона Дмитрівна – магістр кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Узназова Алена Дмитриевна – магистр кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Uznazova Alyona – Master of the Department of Management and Civil Service, Department of Management and Civil Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: uznazova@gmail.com

УДК 338.23:330.341.1

Степан Куйбіда

**УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ТРАНСФЕРНОЇ ПОЛІТИКИ,
НЕОБХІДНИХ ДЛЯ СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ ЕКОНОМІКИ**

Степан Куйбіда

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ ТРАНСФЕРНОЙ ПОЛИТИКИ,
НЕОБХОДИМЫЕ ДЛЯ СТРУКТУРНОЙ ПЕРЕСТРОЙКИ ЭКОНОМИКИ**

Stepan Kuibida

**IMPROVEMENT OF THE TRANSFER POLICY TOOLS NECESSARY
FOR STRUCTURAL ADJUSTMENT OF THE ECONOMY**

Проаналізовано сучасні тенденції та закономірності розвитку трансферу технологій в Україні. Визначено інструменти, за допомогою яких здійснюється державна політика регулювання інноваційної діяльності та трансферу технологій. Досліджено перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні та впливу на ці процеси державної структурної політики.

Ключові слова: трансфер; технології; інноваційний розвиток; інноваційна діяльність; інновації; інноваційний розвиток.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 18.

Проанализированы современные тенденции и закономерности развития трансфера технологий в Украине. Определены инструменты, с помощью которых осуществляется государственная политика регулирования инновационной деятельности и трансфера технологий. Исследованы перспективы развития инновационной деятельности в Украине и влияния на эти процессы государственной структурной политики.

Ключевые слова: трансфер; технологии; инновационное развитие; инновационная деятельность; инновации; инновационное развитие.

Рис.: 1. Табл.: 3. Библ.: 18.

The current trends and regularities of the development of technology transfer in Ukraine are analyzed. The tools by which the state policy of regulation of innovation activity and technology transfer is carried out are determined. Prospects of development of innovation activity in Ukraine and influence on these processes of state structural policy are investigated.

Keywords: transfer; technology; innovation development; innovation activity; innovations; innovative development.

Fig.: 1. Table: 3. References: 18.

JEL Classification: O32

Постановка проблеми. Прагнення суб'єктів господарювання до економічного розвитку завжди нашоухується на необхідність вирішення інноваційних завдань. Саме тому, одним із основних шляхів розвитку економіки України, забезпечення випуску якісної високотехнологічної продукції, конкурентної як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, є розвиток інноваційної діяльності. Як відомо, сьогодні тільки та економіка є конкурентоспроможною, яка здатна до прискореного оновлення основних фондів, технологій, продукції, підвищує швидкість введення новітніх досягнень науки і техніки.

Саме трансфер технологій у теперішній час став однією з основних складових науково-технологічного розвитку держав світу та виступає одним із джерел економічної незалежності будь-якої держави. Він надає її господарюючим суб'єктам стратегічні можливості не тільки для розвитку як нових галузей на внутрішньому ринку, так і його самого, але й через запозичення й адаптацію досягнень більш розвинених держав, сприяє залученню національного ринку до транснаціональної інфраструктури світових ринків. Саме тому в сучасних умовах зростає актуальність удосконалення інструментів інноваційної діяльності та технологій трансферної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення ефективного трансферу технологій як невід'ємної складової інноваційної діяльності знайшли своє відображення у працях багатьох вітчизняних науковців-економістів. Зокрема ці проблеми досліджували О. Андросова, Л. Антонюк, В. Денисюк, М. Йохна, П. Іжевський, О. Лапко, П. Перерва, Н. Рудь, В. Стадник, В. Соловійов, Л. Федулова, Н. Чухрай та ін. Проте, незважаючи на наявність значної кількості публікацій з цієї теми, все ще зали-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

шається багато дискусійних питань. Зокрема й у сфері прискорення інноваційного розвитку підприємств шляхом інтенсифікації процесу трансферу технологій в Україні.

Метою статті є аналіз інструментів інноваційної діяльності та вироблення рекомендацій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Як відомо прогрес суспільства залежить від технологічного прогресу. Його ж забезпечує розвиток високотехнологічних галузей економіки, який вимагає впровадження в діяльність підприємств широкого спектра технологій та інновацій. В умовах глобалізації це призвело до появи техноглобалізму.

Техноглобалізм (глобалізація науки і технологій) трактується як зростаюча свобода, за якої результати розвитку науки і технологій перетинають національні кордони держав у формі наукових праць, товарів, ідей, кваліфікованих спеціалістів, а також технологічного, виробничого та маркетингового ноу-хау. Рівень технологічних змін та швидкість, з якою нова технологія розповсюджується в економіці, є двома базовими елементами процесу глобалізації. Вважається, що рівень технологічної зміни та її поширення підвищуються разом із загальною глобалізацією, збільшуючи при цьому можливість національних виробництв та економічного зростання держав [1, с. 342].

Рівень технологічних змін в епоху розвитку техноглобалізму відображають технологічні уклади виробництва, тоді як трансфер технологій та зростаюча динаміка техноглобалізму зумовлюють їх зміну. За характеристикою технологічних укладів можна зрозуміти, якому типу держав вони відповідають.

Техноглобалізм та науково-технологічні революції зумовлюють формування нових технологічних укладів (рис. 1). Зазначимо, що тоді як у розвинених державах перехід від одного до іншого технологічного укладу відбувається із фактичним «відмиранням» застарілих укладів, то в державах, що розвиваються, такий перехід затримується, а у найменш розвинених – взагалі відсутній.

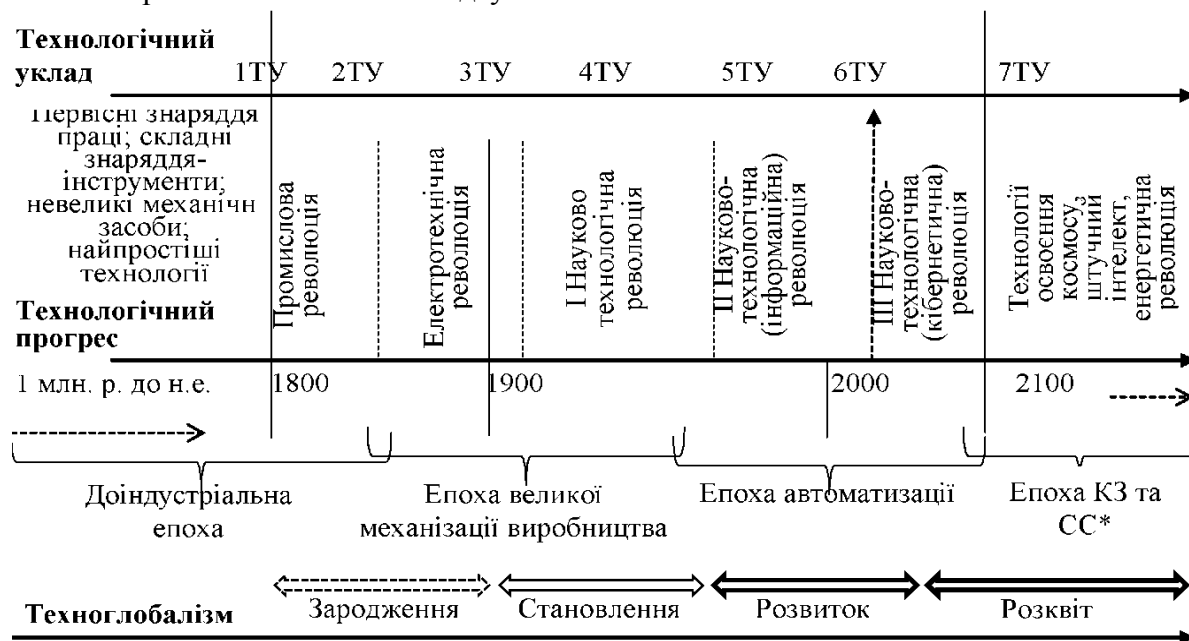

Рис. 1. Схема взаємозв'язку етапів розвитку техноглобалізму та зміни технологічних укладів

Джерело: розроблено автором шляхом модифікації схеми [2, с. 18].

Економіка розвинених держав відповідає 5-му технологічному укладу та характеризується поступовим переходом до 6-го та 7-го, тоді як економіка держав, що розвиваються, відповідає 3-му чи 4-му технологічному укладу, а найменш розвинених дер-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

жав – 1-му та 2-му технологічним укладам, оскільки там використовуються феодальні способи ведення господарства та ручна праця. Техноглобалізм зумовлює поглиблення технологічної асиметрії світу, загострює міжнародну конкуренцію за високотехнологічний сегмент світового ринку, сприяє формуванню у світовому господарстві нових центрів інноваційно-технологічного суперництва [3].

Варто наголосити, що в Україні склалась специфічна модель господарювання, що призвела до низки несприятливих тенденцій, подальшого відставання у технологічному розвитку від провідних держав світу. Фактично Україна наближається до технологічної кризи. Структурно-якісні параметри зовнішньоторговельного обороту України в умовах ведення військових дій формують додаткові силові лінії тиску на національну економіку.

За розрахунками Мінекономрозвитку на базі даних Національного банку України за січень-серпень 2017 року коефіцієнт перевищення імпорту товарів та послуг над експортом товарів та послуг становив 1,12 (у січні-серпні 2016 року – 1,11) [4]. За останні роки завдано значних збитків конкурентним позиціям України на міжнародних ринках як високотехнологічної, так і низькотехнологічної продукції. За даними звіту Світового банку експорт високотехнологічної української продукції у 2015 році становив лише 7,26 % загального експорту промислових товарів. Незважаючи на невелике підвищення в порівнянні з 2014 роком, відставання від індустриальних держав все ще залишається вражаючим – у 5-6 разів (табл. 1).

Таблиця 1

Частка високотехнологічного експорту у загальному експорті промислових товарів

Держава	Роки		
	2013	2014	2015
Україна	5,89	6,51	7,26
Словенія	5,6	5,8	6,4
Румунія	5,7	6,4	7,5
Болгарія	7,96	6,88	7,64
Польща	5,8	6,5	8,7
Словацька Республіка	10,3	10,2	10,3
Естонія	10,5	11,4	11,4
Литва	10,3	10,1	11,9
Чеська Республіка	14,7	14,9	14,9
Латвія	13	15	15,04
Таїланд	20	20,4	21,4
Південна Корея	27	26,8	26,8
Малайзія	43,5	43,8	42,8
Сінгапур	46,9	47,1	49,3

Джерело: [5].

На ринку середньо- та низькотехнологічної продукції, основою якої є продукція металургії, спад експорту за 2014-2015 роки становив 56,3 %, що супроводжувалося зниженням частки таких товарів у структурі експорту до 35 % (при збільшенні експорту відносно I півріччя 2016 р. на 27,8 % частка в I півріччі 2017 р. становила 36 %). Як наслідок, вітчизняний експорт набув рис нетехнологічної та сировинної моделі.

Починаючи з 2016 року сировина вперше сформувала більше половини (51,3 % та 50,4 % у I півріччі 2017 р.) сукупного експорту товарів, тоді як у 2013 р. цей показник був на рівні 34,4 %, а в 2007 р. – лише 20,6 % [6].

У таких умовах першочерговим є завдання розроблення державної стратегії інноваційного розвитку України та удосконалення інструментів стимулювання інноваційної діяльності. Систематизуємо інструменти інноваційної політики за підсистемами національної інноваційної системи.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1. Фінансові інструменти стимулювання інновацій відіграють важливу роль в усіх успішних державах, які розвивають економіку знань і дбають про зростання та конкурентоспроможність національної економіки. За загальними тенденціями належна політика у цій сфері повинна встановлювати довгострокові цілі й дотримуватися стабільного і послідовного збільшення інвестицій в інноваційну систему [7].

Після фінансово-економічної кризи, яка позначилась на усіх сферах національної економіки питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у 2010 році була найменшою за останнє десятиліття (13,8 %) (табл. 2). Нове піднесення припадає на 2011 рік, коли відсоток інноваційної активності становив 16,2 %, у 2012 та 2013 роках можна спостерігати тенденцію збільшення інноваційної активності, яка зменшилася до кінця 2014 року. Початок військових дій на Сході України та анексія Криму негативно позначились на показниках інноваційної активності промислових підприємств. У 2014-2016 роках спостерігались найнижчі в порівнянні з 2011 роком показники придбання нових знань, машин, обладнання та програмного забезпечення.

Таблиця 2

Інноваційна активність підприємств у 2010-2016 рр.

Рік	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками					
			дослідження і розробки	у тому числі		Придбання інших зовнішніх знань	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	Інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
%		млн грн						
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	965,2	231,1	47,0	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	1312,1	326,4	87,0	5546,3	2290,9
2014	16,1	7695,9	1754,6	1221,5	533,1	47,2	5115,3	778,8
2015	17,36	13813,7	2039,5	1834,1	205,4	84,9	11141,3	548,0
2016	18,9	23229,5	2457,8	2063,8	394,0	64,2	19829,0	878,4

Джерело: розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України.

В основному інноваційну діяльність підприємства ведуть за власні кошти (табл. 3).

Таблиця 3

Джерела фінансування інноваційної діяльності у 2010-2016 рр.

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів				Наукоємність ВВП	Частка бюджетних витрат на науку
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела		
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9	0,83	0,34
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2	0,74	0,3
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6	0,75	0,34
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3	0,74	0,32
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8	0,65	0,25
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0	0,62	0,21
2016	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1	0,48	0,2

Джерело: розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Так, частка бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності протягом 2010-2016 рр. різко зменшилася з 0,34 до 0,20 % ВВП [8], що істотно відстає від витрат на науку в межах ЄС, які становлять у середньому 2 % ВВП європейських держав.

Пряме фінансування за рахунок асигнувань із державного й місцевих бюджетів є досить обмеженим і, як правило, стосується невеликого кола підприємств (2-3 % від загальної кількості інноваційно-активних). Проте використання навіть цих обмежених коштів далеке від пріоритетів інноваційного розвитку, оскільки значна їх частина надається добувним підприємствам, низькотехнологічним і середньотехнологічним виробництвам (металургії, хімії) [8].

Зауважимо, що в Україні кошти державного бюджету здебільшого спрямовуються на фінансування стратегічних напрямів розвитку, визначених у Концепції розвитку національної інноваційної системи. У 2016 році їх фінансування становило 194 558,2 тис. грн, або 95,5 % загального обсягу бюджетного фінансування інноваційної діяльності. У 2016 році як і в попередніх періодах спостерігається найбільший обсяг фінансування четвертого стратегічного пріоритету «Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу» (59,4 % загального обсягу фінансування пріоритетів у 2016 році, 51,9 % загального обсягу фінансування пріоритетів у 2015 році), найменше припадає фінансування на п'ятий пріоритет «Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики», що ще раз підтверджує набуття рис нетехнологічної та сировинної моделі економіки.

У 2017 році позитивним зрушенням є закладення в проекті бюджету на 2018 рік фінансування Фонду підтримки інновацій в розмірі 50 млн грн.

Важливим чинником, що збільшує подальше відставання у технологічному розвитку від провідних держав світу, є критичний рівень зношення виробничих фондів. Це обумовлює спрямування переважної частини капітальних інвестицій на утримання та експлуатацію поточних виробничих активів, а не на їх кардинальну модернізацію.

Найвищий рівень зношеності спостерігається у промисловості, в окремих галузях якої основні засоби практично амортизовані. Зокрема, на початок 2016 р. в обробленні деревини та виготовленні виробів із деревини та корка було амортизовано 94,5 % основних засобів, у поліграфічній діяльності – 95,6 %, у виробництві, автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших [9].

У такій ситуації, основною формою просування інновацій стає трансфер технологій, який може здійснюватися або у вигляді знань, досвіду, науково-технічної інформації, або в матеріалах, машинах, обладнанні. Він може виконуватися як на комерційній основі через надання партнеру результатів науково-технічної діяльності, так і на некомерційній основі.

За даними аналітичного звіту у 2016 році за стратегічними інноваційними пріоритетами придбано 35 технологій одним головним розпорядником – МОН України. У 2015 році придбання технологій не здійснювалося. Щодо передавання створених за бюджетні кошти технологій, то, наприклад, у 2016 р. передано 1074 технологій (93,6 % від загального обсягу переданих технологій), що на 36,1 % менше порівняно з 2015 р. Технології передавались підприємствами та організаціями трьох розпорядників бюджетних коштів, з яких найбільше НААН (75,6 %), найменше – НАНУ (лише 3,1 %), частка МОН України становить 21,3 %. Промисловим підприємствам двома розпорядниками передано 108 технологій, що вдвічі менше порівняно з 2015 р. (220 технологій).

Найбільшу частку надходжень у вигляді трансферу у 2014-2016 рр. отримано за пріоритетом «Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу», найменшу: у 2014 р. – «Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

військової техніки», у 2015-2016 рр. – «Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища» [9].

Отже, враховуючи сучасний економічний стан держави, фінансування інноваційної діяльності в Україні однозначно має ґрунтуватися на активнішій участі держави як у контексті прямого фінансування, так і у формі трансферу технологій.

Якщо обсяги бюджетних коштів не можна радикально збільшити, то варто, для того щоб їх не розпоршувати, здійснити скорочення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, передбачених відповідним законом з одночасним акцентом на розвиток лише тих, які мають конкурентні переваги.

2. Нормативно-правові інструменти. Інноваційна діяльність в Україні є пріоритетною лише формально. На практиці маємо негативну тенденцію:

– вилучено із Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» положення про надання державної підтримки виконавцям проектів технопарків у вигляді фіскальних стимулів (звільнення від податку на прибуток, звільнення від податку на додану вартість із продажу в Україні, звільнення від сплати ввізного мита, звільнення від сплати ПДВ при імпорті товарів, звільнення від обов'язкового продажу коштів, одержаних в іноземній валюті від реалізації продукції, подовження терміну експортно-імпортних платежів із 90 до 150 днів) [10];

– вилучено Розділ V (Статті 21 та 22) «Особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності» із Закону України «Про інноваційну діяльність» на підставі Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» [11];

– відмінені податкові стимули, передбачені Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Усі суб'єкти спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку реалізують інвестиційні проекти у загальному режимі оподаткування. Це пов'язано з неоднозначним трактуванням переваг та недоліків таких зон органами влади, а також дуже специфічним ставленням до них із боку міжнародних фінансових організацій. Однією з основних проблем функціонування вільних економічних зон в Україні є зниження інноваційного потенціалу інвесторів, які розглядають такі зони лише як «податковий рай» для добре організованої місцевої бізнес-еліти [12];

– не діють фінансові, податкові, кредитні стимули трансферу технологій, у тому числі з оцінки та використання об'єктів права інтелектуальної власності, не запроваджені стимули щодо залучення коштів приватних підприємств у проведення наукових досліджень і розробок. Актуальним залишається питання формування ефективних механізмів парламентського контролю у сферах освіти і науки, інноваційного розвитку суспільства і держави [13].

– Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» не визначено відсоток ВВП, що спрямовується на наукову і науково-технічну діяльність;

– різне трактування законодавчих норм у сфері інновацій (існують різночитання і щодо самого терміна «інновація» та критеріїв інноваційності) обумовлює зловживання державними пільгами з боку бізнесу, який має далеке відношення до інновацій. Істотною перешкодою для здійснення ефективної державної інноваційної політики є відсутність законодавчо закріплених критеріїв віднесення суб'єктів господарювання до інноваційних підприємств;

– відсутність узгоджених пріоритетів інноваційного розвитку держави та її регіонів унеможливорює впровадження результативної державної інноваційної політики, а виділена державна фінансова підтримка розсіюється, втрачається ефект комплексності та синергетичності.

Недосконалість законодавчої бази у сфері регулювання українського ринку інтелектуальної власності дає представникам іноземних держав змогу практично безперешкодно користуватись результатами вітчизняних науково-технічних розробок, у тому числі, створених за кошти Державного бюджету України. Основна частина отриманих в Україні наукових результатів не патентується, а залишаючись без попиту в Україні, публікується у відкритих виданнях, передається за кордон безпосередньо науковими установами або недержавними структурами. Такого роду діяльність перебуває поза контролем держави, призводить до нерегульованого витоку за кордон пріоритетної науково-технічної інформації, завдає суттєвої шкоди економіці держави.

3. Інструменти кадрового забезпечення. Основною функціонування інноваційної системи є наявність кваліфікованої робочої сили. Інструменти кадрового забезпечення спрямовані на підготовку кадрів для інноваційної сфери, узгодження освітньої та інноваційної політики, формування інноваційної культури. Важливість інструментів інноваційної політики обумовлена тим, що інновації генеруються індивідами, а власне інноваційність базується на навичках та креативності індивідів.

Наукові кадри є конкурентною перевагою України. Формування інноваційної культури є одним із пріоритетів української інноваційної політики починаючи з 2003 року. Проте існують певні несприятливі тенденції: виїзд спеціалістів за кордон, який посилюється після введення безвізового режиму з ЄС; дефіцит кадрів для управління, маркетингу, фінансування у сфері інновацій. Проблемою стало залучення молодих талановитих кадрів у наукову сферу через її фінансову та іміджеву непрестижність. На погіршення ситуації впливають непередбачуваність та безсистемність перманентного реформування наукової сфери.

Аналіз фінансування напряму інноваційної діяльності “Навчання та підготовка персоналу” за 2014-2016 роки показав, що у 2016 році обсяг виділених на цю мету коштів становив лише 28,3 тис. грн, або 0,01 %, проти значного обсягу фінансування цього виду діяльності у 2015 р. – 1173,42 тис. грн, або 0,62 %. У 2014 році цей вид теж був найменш профінансований, однак обсяг фінансування його та питома вага у 2015 р. значно зросли. У порівнянні з 2014 р. обсяг виділених коштів збільшився у 3,2 раза, з 2013 р. – у 32,4 раза. Це свідчить про зростаючу потребу у фінансуванні підготовки персоналу та підвищенні їхньої кваліфікації.

В Україні сьогодні немає замкнутого циклу, який би пов'язував науково-дослідні заклади, центри трансферу технологій та промисловий сектор. Зокрема, українська промисловість майже не замовляє у вітчизняних науковців створення технологій для їх виробництв. Вітчизняні підприємства надають перевагу купівлі нових технологій за кордоном перед замовленнями в українських науково-дослідних центрах. Це зумовлено, по-перше, недовірою до якості розроблених вітчизняних технологій, по-друге, незнанням підприємців про існування потрібних їм, можливо навіть вже розроблених, технологій, тому що в Україні не створено уніфікованої бази даних про всі технологічні розробки та дослідження, які проводяться в межах держави.

4. Інфраструктурні інструменти. Інструменти цієї групи використовуються для забезпечення взаємодії учасників інноваційної діяльності. Інновації дуже рідко є результатом зусиль лише однієї компанії або установи. Як результат, уряди різних держав спрямовують свої ресурси на створення та зміцнення кластерів фірм, зв'язків із науково-дослідними інститутами та університетами, поширення знань [14]. Інноваційна інфраструктура виконує ряд функцій: посередницьку, інформаційну, консультативну, девелоперську (створення комфортних умов здійснення інноваційної діяльності), промоутерську (просування інновацій на ринок та їх комерціалізація) [15]. Рівень розвиненості інфраструктури визначає зрілість інноваційної системи. Інноваційна інфраструктура охоплює фінансову, виробничо-технологічну та інформаційну складові.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Наголосимо, що в Україні існують декілька Центрів трансферу технологій (зокрема на базі концерну “Наука”, центри при державних технічних університетах), центри комерціалізації технологій, технопарк та технополіси. Крім того, створено Українську мережу трансферу технологій та Національну мережу трансферу технологій [16; 17].

Українська мережа трансферу технологій (UkrainianTechnologyTransNetwork–UTTN) є складовою частиною інноваційної інфраструктури, яка сприяє комерціалізації науково-технічного потенціалу і розвитку високотехнологічного бізнесу в Україні. Її створення було ініційовано у 2007 р. Академією технологічних наук України. Українська мережа трансферу технологій реалізує європейську модель роботи та має на меті залучення наукового потенціалу України до світового комерційного обороту. Розвиток та формування UTTN спрямований на консолідацію інформаційних ресурсів державних структур України, спеціалізованих організацій, інноваційних центрів міст і регіонів України в єдину мережу трансферу технологій та на її подальшу інтеграцію у європейські мережі, в тому числі в EEN [17; 18].

Національна мережа трансферу технологій (National Technology Transfer Network – NTTN) будується відповідно до методології та моделі Європейської мережі Інноваційних Релей-Центрів та Української мережі трансферу технологій. Відповідно, Національна мережа надає такі ж послуги, як і Українська [17; 18].

Проблема полягає в тому, що дві вищезгадані мережі працюють майже паралельно, а їхні бази даних не об’єднані в одну загальну базу, що створює перешкоди на шляху вільного та швидкого доступу до всіх наявних профілів для потенційного покупця та продавця.

Проте основна частина центрів трансферу входить до Української мережі трансферу технологій. Тому виникає певна розпорошеність мережі, оскільки UTTN та Національна мережа взаємно не інтегровані.

Отже, вирішити проблему розпорошеності інформації можна шляхом інтеграції розрізнених мереж трансферу технологій в єдину потужну мережу, що призведе до:

- підвищення ефективності використання науково-технологічного потенціалу України, організації цивілізованого трансферу технологій, спрямування коштів, отриманих від реалізації нематеріальних активів на відтворення науково-технологічної сфери України;
- активізації процесу розроблення і впровадження нових прогресивних технологій; посилення впливу реалізації наукомісткої продукції на модернізацію промислового комплексу;
- сприяння поглибленню інтеграції України в загальноєвропейський науково-технологічний простір.

Аналіз політичних аспектів такого рішення дозволяє визначити ризики, негативні наслідки та потенційні складнощі, які можуть виникнути під час вирішення сформульованої проблеми. Через наявність двох розрізнених мереж трансферу технологій виникає хаотичність у розміщенні та пошуку технологій. Таким чином, обсяги трансферу технологій та комерціалізації результатів наукових розробок будуть незначними, що дестимулюватиме наукову діяльність, призводитиме до витоку результатів наукових досліджень за кордон, гальмуватиме розвиток української промисловості та інших галузей національної економіки.

Однією із проблем у розвитку трансферу технологій в Україні є нерівномірність розподілу інноваційної інфраструктури у регіонах та відсутність великих наукових об’єднань, які б централізовано здійснювали дослідницьку діяльність та комерційний трансфер і змогли б максимально задовольнити потребу вітчизняних підприємств у якісних виробничих технологіях.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Потрібно розпочати роботу щодо створення на базі Української мережі трансферу технологій Єдиної універсальної (Universal) об'єднаної Української мережі трансферу технологій (UUTTN), куди б входили всі можливі міні-мережі, центри трансферу технологій, технологічні брокери, наукові центри при університетах, технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційні агентства, тобто всі ті установи, які різним чином виступають посередниками між виробниками технологій та їх покупцями.

Отже, удосконалення інфраструктури інноваційної діяльності можливе через:

1. Створення єдиної інтегрованої бази технологічних профілів (загальнодержавного реєстру технологій), яка об'єднає всі технологічні бази даних, що, своєю чергою, дасть змогу уніфікувати дані та максимально спростити розміщення пропозицій та запитів, а також зробіть пошук технологій для вітчизняних підприємців доступнішим та надасть можливість віднайти саме ту технологію, яка потрібна для їхнього бізнесу.

2. Визначення в кожному регіоні основного центру трансферу та створення в ньому спеціального підрозділу, який займатиметься формуванням бази даних про нові технології в усьому регіоні та відправленням цієї інформації до єдиного координаційного центру Універсальної української мережі трансферу технологій у м. Києві. Ним може стати Київський центр інноваційного розвитку, який є основним у Мережі регіональних центрів з інвестицій та розвитку.

3. Здійснення Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України разом з представниками Єдиної універсальної об'єднаної Української мережі трансферу технологій заходів для синхронізації системи з європейською мережею трансферу технологій – EEN.

Реалізація цієї пропозиції покращить бізнес-середовище, оскільки будуть запроваджені єдині умови доступу до мережі трансферу технологій, скоротяться витрати підприємців на пошук потрібних наукових розробок.

Висновок. У сучасному світі вирішальним фактором забезпечення конкурентоспроможності та покращення структурних характеристик економіки будь-якої держави є інновації. Ефективність державної інноваційної політики залежить передусім від узгодженої взаємодії розробників та споживачів інновацій, розвиненої інноваційної інфраструктури. Незважаючи на негативні тенденції щодо переорієнтації моделі економіки та концентрація на експорті сировини, нарівняфабрикатів і продукції з низькою часткою доданої вартості, перехід економіки України на інноваційну модель розвитку є безальтернативним завданням. В умовах подолання негативних наслідків циклічних криз в економіці різних рівнів та з метою забезпечення формування тенденцій щодо стійкого економічного розвитку вирішальним чинником є удосконалення інструментів інноваційної політики.

Список використаних джерел

1. *Філіпенко А. С.* Світова економіка / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков. – К. : Либідь, 2000. – 582 с.
2. *Ресурси та моделі глобального економічного розвитку* : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот, Я. М. Столярчук, та ін.]; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2011. – 703 с.
3. *Козаченко Р. П.* Міжнародний трансфер технологій в забезпеченні конкурентного розвитку країн : дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Козаченко Р. П. ; Національний авіаційний університет – К., 2016. – 215 с.
4. *Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України.* – К. : Департамент міжнародного торговельно-економічного співробітництва та європейської інтеграції, 2011. – 12 с.
5. *High-technology exports* [Електронний ресурс] // The world bank. – 2016. – Режим доступу : <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>.
6. *Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році».* – К. : НІСД, 2017. – 928 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. *Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України*. Том 3. Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів. Остаточний варіант (проект від 19.10.2011). – К. : Фенікс, 2011. – 76 с. – (проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні»).

8. *Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік* // Міністерство освіти і науки України Український інститут науково-технічної і економічної інформації. – К., 2016. – С. 199.

9. *Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2016 рік* // Міністерство освіти і науки України Український інститут науково-технічної і економічної інформації. – К., 2017. – С. 131.

10. *Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків* [Електронний ресурс] : Закон України від 16 липня 1999 р. № 991-XIV. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

11. *Про Державний бюджет України на 2005 рік* [Електронний ресурс] : Закон України від 5 січня 2006 р. № 2285-15. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2285-15/page>.

12. *Точиліна І. В.* Аналіз основних тенденцій щодо надання податкових пільг в Україні в контексті стимулювання інноваційного розвитку / І. В. Точиліна // *Економіка та держава*. – 2015. – № 7. – С. 112-117.

13. *Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави* [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/rv/182-19>.

14. *Антоненко І.* Співробітництво України з міжнародними фінансово-кредитними організаціями – шлях до стабільності та розвитку в період кризи [Електронний ресурс] / І. Антоненко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2009_13/Antonenko.pdf.

15. *Бажал Ю. М.* Знаннєва економіка – економіка конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / Ю. М. Бажал // *Інформаційне суспільство. Шлях України*. – Режим доступу : www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/414/1/Bazhal/Znanneva_economica.pdf.

16. *Кравчун О. С.* **Трансфер ідей і технологій: геоелектронні вимоги** / Кравчун О. С. // *Наука як ресурс модернізаційної стратегії держави : матеріали наук. конф. (Київ, 16 трав. 2012 р.)* : у 2 т. – К. : НАДУ, 2012. – Т.1. – С. 156–157.

17. *Крючкова В. І.* Структурні чинники розвитку економіки України : монографія / В. І. Крючкова. – К. : Наукова думка, 2004. – 319 с.

18. *Череп А. В.* Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності / А. В. Череп, О. Ф. Андропова. – К. : Кондор, 2007. – 356 с.

References

1. Filipenko, A. S., Rohach, O. I., Shnyrkov O. I. (2000). *Svitova ekonomika [World economy]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

2. Lukianenko, D. H., Poruchnyk, A. M. (Eds.), Kolot, A. M., Stoliarchuk, Ya. M. et al. (2011). *Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku [Resources and models of global economic development]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

3. Kozachenko, R. P. (2016). *Mizhnarodnyi transfer tekhnolohii v zabezpechenni konkurentnoho rozvytku krain [International technology transfer in ensuring the competitive development of countries]*. National Aviation University, Kyiv [in Ukrainian].

4. *Tendentsii rozvytku zovnishnoi torhivli Ukrainy [Trends in the development of foreign trade in Ukraine]* (2011). Kyiv: Departament mizhnarodnoho torhovelno-ekonomichnoho spivrobitnytstva ta yevropeiskoi intehratsii [in Ukrainian].

5. High-technology exports (2016). *The world bank*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>.

6. *Analychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2017 rotsi» [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017”]* (2017). Kyiv: NISD [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. Innovatsii v Ukraini: Yevropeyskyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy. Tom 3. Innovatsii v Ukraini: *propozytsii do politychnykh zakhodiv. Ostatochnyi variant (proekt vid 19.10.2011)* [Innovation in Ukraine: European Experience and Recommendations for Ukraine. Volume 3. Innovation in Ukraine: Proposals for policy measures. Final version (project dated 19.10.2011)] (2011). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

8. Stan rozvytku nauky i tekhniki, rezultaty naukovoї, naukovo-tekhnichnoi, innovatsiinoї diialnosti, transferu tekhnolohii za 2015 rik [The state of science and technology development, the results of scientific, scientific and technical, innovation, technology transfer for 2015] (2016). Kyiv [in Ukrainian].

9. Stan rozvytku nauky i tekhniki, rezultaty naukovoї, naukovo-tekhnichnoi, innovatsiinoї diialnosti, transferu tekhnolohii za 2016 rik [The state of science and technology development, the results of scientific, scientific and technological, innovation, technology transfer for 2016] (2017). Kyiv [in Ukrainian].

10. Pro spetsialnyi rezhym investytsiinoї ta innovatsiinoї diialnosti tekhnolohichnykh parkiv [On Special Regime of Investment and Innovation Activity of Technological Parks]. № 991-XIV (July 16, 1999). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

11. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2005 rik [About the state budget for 2005]. № 2285-15 (January 5, 2006). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2285-15/page>.

12. Tochylyna, I. V. (2015). Analiz osnovnykh tendentsii shchodo nadannia podatkovykh pilh v Ukraini v konteksti stymulivannia innovatsiinoho rozvytku [Analysis of the main trends in providing tax incentives in Ukraine in the context of stimulation of innovative development]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 7, 112-117 [in Ukrainian].

13. Pro stan ta zakonodavche zabezpechennia rozvytku nauky ta naukovo-tekhnichnoi sfery derzhavy [On the Status and Legislative Support of the Development of the Science and the Scientific and Technical Sphere of the State] (February 15, 2015). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/182-19>.

14. Antonenko, I. (2009). Spivrobitnytstvo Ukrainy z mizhnarodnyimi finansovo-kredytnymi orhanizatsiiamy – shliakh do stabilnosti ta rozvytku v period kryzy [Ukraine's cooperation with international financial and credit organizations is a path to stability and development during the crisis]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2009_13/Antonenko.pdf.

15. Bazhal, Yu. M. Znannieva ekonomika – ekonomika konkurentospromozhnosti [Knowledge economy – the economy of competitiveness]. *Informatsiine suspilstvo. Shliakh Ukrainy – Information society. The Way of Ukraine*. Retrieved from www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/414/1/Bazhal/Znanneva_economica.pdf.

16. Kravchun, O. S. (2012). Transfer idei i tekhnolohii: heoekonomichni vymohy [Transfer of ideas and technologies: geoeconomic requirements]. *Nauka yak resurs modernizatsiinoї stratehii derzhavy: naukova konferentsiia – Science as a resource of the modernization strategy of the state: Scientific Conference* (Kyiv, May 16, 2012). Kyiv: NADU [in Ukrainian].

17. Kriuchkova, V. I. (2004). *Strukturni chynnyky rozvytku ekonomiky Ukrainy [Structural factors of economic development of Ukraine]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

18. Cherep, A. V., Andronova O. F. (2007). *Transfer tekhnolohii yak instrument realizatsii innovatsiinoї diialnosti [Technology transfer as an instrument for innovation]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

Куйбіда Степан Васильович – аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПДО НУ «Львівська Політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, 79000, Україна).

Куйбида Степан Васильевич – аспірант кафедры теоретической и прикладной экономики ИПДО НУ «Львовская Политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, г. Львов, 79000, Украина).

Kuibida Stepan – PhD student, National University Lviv Polytechnic (12 Stepan Bandera Str., 79000 Lviv, Ukraine).

УДК 330.101

Наталія Холявко

**ВЕКТОРИ ВПЛИВУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ПРОЦЕСИ
СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Наталья Холявко

**ВЕКТОР ВЛИЯНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ПРОЦЕССЫ
СТАНОВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ**

Nataliya Kholiavko

**VECTORS OF HIGHER EDUCATION INFLUENCE IN THE PROCESSES
OF THE INFORMATIONAL ECONOMY DEVELOPMENT**

Сформульовано напрями трансформації системи вищої освіти України в умовах становлення інформаційної економіки: адміністративно-управлінський, освітній, науково-дослідний, фінансовий. Обґрунтовано дуоспрямованість векторів впливу секторів вищої освіти та підприємництва в умовах формування інформаційної економіки: у сферах підготовки кадрів, науково-дослідної та інноваційної діяльності; доведено взаємовигідність їх партнерства в умовах формування інформаційної економіки. Визначено пріоритетні напрями формування механізму взаємодії бізнесу і вищої освіти з урахуванням взаємозацікавленості та пошуку спільних економічних інтересів підприємницьких структур та вищих навчальних закладів в умовах формування інформаційної економіки.

Ключові слова: інформаційна економіка; сектор вищої освіти; вищий навчальний заклад; підприємницький сектор; диверсифікація; комерціалізація; інформаційно-комунікаційні технології.

Табл.: 1. Бібл.: 10.

Сформулированы направления трансформации системы высшего образования Украины в условиях становления информационной экономики: административно-управленческий, образовательный, научно-исследовательский, финансовый. Обоснована дуонаправленность векторов влияния секторов высшего образования и предпринимательства в условиях формирования информационной экономики: в сферах подготовки кадров, научно-исследовательской и инновационной деятельности; доказана взаимовыгодность их партнерства в условиях формирования информационной экономики. Определены приоритетные направления формирования механизма взаимодействия бизнеса и высшего образования с учетом взаимозаинтересованности и поиска общих экономических интересов предпринимательских структур и высших учебных заведений в условиях формирования информационной экономики.

Ключевые слова: информационная экономика; сектор высшего образования; высшее учебное заведение; бизнес-сектор; диверсификация; коммерциализация; информационно-коммуникационные технологии.

Табл.: 1. Библ.: 10.

The directions of the higher education system transformation under the conditions of the information economy development are formulated: administrative and managerial, educational, research, financial. The vectors of duo-influence of the higher education sector and business enterprise sector in the conditions of information economy formation are grounded: in the spheres of personnel training, research and innovation activities. Are determined the priority directions of formation of the mechanism of cooperation between business and higher education, taking into account common economic interests of business structures and higher education institutions in the conditions of information economy formation.

Keywords: information economy; higher education sector; higher education institution; business enterprise sector; diversification; commercialization; information and communication technologies.

Table: 1. References: 10.

JEL Classification: I20

Постановка проблеми. Процеси формування інформаційної економіки супроводжуються трансформацією підходів до організації та провадження діяльності суб'єктів основних секторів національного господарства, а також зазнають суттєвих змін напрями їх взаємодії, співпраці та взаємного впливу. Конкурентоспроможність економічних суб'єктів та національної економіки загалом визначається ступенем розвиненості й ефективністю комунікацій між елементами чотириланкової моделі Quadruple Helix «уряд – бізнес – вища освіта – громадськість», як елементами єдиної складноорганізованої системи, спрямованої на досягнення синергетичних ефектів від співробітництва. Інноваційна активність підприємств, як чинник забезпечення їхньої конкурентоспроможності в сучасних умовах, детермінується параметрами гнучкості й динамічності функціонування сектору вищої освіти зі спроможністю його суб'єктів до генерації знань, інформації, новітніх ідей із подальшим трансфером у реальну економіку шляхом комерціалізації дослідницьких результатів, реалізації ліцензій на промислове використання запатентованих винаходів і корисних моделей. У цьому контексті актуалізується необхідність визначення напрямів впливу системи вищої освіти країни на розвиток економічних суб'єктів (головним чином – підприємницького сектору) в умовах становлення інформаційної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше термін «інформаційна економіка» вжив М. Порат. Е. Тоффлер у своїх дослідженнях робить акцент на необхідності проведення поглибленого наукового аналізу діяльності з продукування, використання та поширення інформації. Д. Белл та М. Кастельс інформацію розглядають як ресурс суспільного розвитку, основний виробничий ресурс. П. Друкер наголошує на існуванні методологічної необхідності впровадження поняття інформаційного сектору економіки. Питання становлення і розвитку інформаційної економіки поступово стають об'єктом наукового пошуку українських та іноземних учених. Фундаментальні основи формування інформаційної економіки закладають наукові праці В. Андрущенко, Ю. Бажала, Д. Белла, Б. Данилишина, М. Згуровського, М. Кастельса, Й. Масуди, Ф.Махлупа, М. Пората, Е. Тоффлера, А. Чухна, С. Шкарлета та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Підкреслюючи вагомість сформованих в економічній науці теоретико-методологічних і практичних розробок, слід зазначити, що в сучасних наукових дослідженнях не знайшли належного відображення питання визначення векторів впливу вищої освіти на формування інформаційної економіки.

Метою статті є визначення напрямів впливу системи вищої освіти на процеси становлення інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу. У цій статті ми керуємось підходом Європейської комісії до класифікації та визначення секторів. Зокрема, під сектором вищої освіти (higher education sector) розуміється сукупність вищих навчальних закладів і підпорядкованих їм дослідницьких інститутів (незалежно від рівнів, джерел фінансування, юридичного статусу); під підприємницьким сектором (business enterprise sector) – сукупність фірм, установ і організацій, основною діяльністю яких є виробництво товарів і надання послуг [3].

Сучасні соціально-економічні та техніко-технологічні тенденції світового розвитку спричиняють модифікацію профілів функціонування макроекономічних суб'єктів в інформаційній економіці за такими векторами пріоритетів:

- державний сектор (government sector) – макроекономічне регулювання; прогнозування соціально-економічного, інноваційного та науково-технічного розвитку; створення сприятливих умов і стимулювання економічних агентів до імплементації нових технологій та продукування інновацій; гарантування захисту прав інтелектуальної власності;
- підприємницький сектор (business enterprise sector) – модернізація виробничих процесів на основі сучасних інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій;
- сектор вищої освіти (higher education sector) – підготовка спроможних до інноваційного мислення висококваліфікованих фахівців для національної економіки у разі переходу її на функціонування на інформаційних засадах; забезпечення науково-технічного поступу країни;
- приватний неприбутковий сектор (private non-profit sector) – сприяння розвитку інноваційної культури у суспільстві як запоруки підвищення рівня сприйнятливості населенням новітніх підходів, технологій, продуктів тощо.

Інформаційна економіка спричинює певні модифікації в системі факторів конкурентоспроможності підприємств, посилюючи вплив інноваційного, інтелектуального, технологічного аспектів та стимулюючи до функціонування на основі принципів: динамічності (швидкості трансформації й оперативності оновлення підходів до організації та ведення бізнесу); інформаційності (впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процеси виробництва, менеджменту й сервісного обслуговування споживачів; нарощування обсягів використання інформаційних ресурсів); адаптивності (регулярного моніторингу й адекватного пристосування до ключових світових соціально-економічних тенденцій при врахуванні національних та регіональних специфік); новітності (генерації ідей і доведення їх до стадії впровадження інновацій у виробничий, організаційний та інші процеси). Зміни в діяльності суб'єктів національної економіки в

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

умовах переходу на функціонування на інформаційних засадах супроводжуються трансформацією специфіки й інтенсивності відносин між ними з переведенням їх на якісно новий, вищий рівень складності й узгодженості. Особливо у цьому контексті виокремлюється сектор вищої освіти, представлений вищими навчальними закладами різних рівнів акредитації з їхнім інтелектуальним, науковим, інноваційним потенціалом, що перебирає на себе роль своєрідної базової зв'язуючої ланки у рамках чотирикутника «держава – бізнес – вища освіта – громадськість» [4; 7].

Останні роки характеризуються поступовим нарощенням обсягів попиту бізнес-структур на інформаційні ресурси, науково-технічні та якісні освітні послуги. Імплементация останніх сприяє підвищенню наукомісткості виробництва, активізації темпів впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, модернізації виробничих процесів, підвищенню рівня інноваційності, утриманню конкурентних позицій на відповідних ринках. За таких умов корінним чином змінюються запити сучасних інноваційно активних підприємств до сектору вищої освіти, що не обмежуються виключно питаннями підготовки висококваліфікованих кадрів, значною мірою концентруючись у тому числі на питаннях результативності науково-дослідної, винахідницької й патентної діяльності вищих навчальних закладів. Причому акценти робляться одночасно як на кількісних (обсяги, швидкість генерації і трансферу знань та інформації, тривалість впровадження, планові витрати, очікувані ефекти), так і на якісних (актуальність, прикладна складова, наукова цінність, конкурентність) характеристиках послуг і продуктів, що замовляються бізнесом у сектору вищої освіти.

Суб'єкти сектору вищої освіти впливають на процеси становлення інформаційної економіки, реалізуючи власну освітню (станом на початок 2016/17 навчального року підготовку 1369,4 тис. майбутніх висококваліфікованих фахівців за диференційованою професійною структурою здійснювало 287 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації [8]) і науково-дослідну (табл.) діяльність. Потенціал українських університетів здебільшого залишається недостатньо реалізованим. Вищі навчальні заклади України в сучасних глобально висококонкурентних умовах постають перед низкою викликів:

- економічних – у тому числі фінансових: скорочення державного фінансування, необхідність диверсифікації джерел фінансування, модернізації фінансових механізмів, оптимізація структури витрат університетських бюджетів, потреба регулярного оновлення матеріально-технічної бази та ін.;

- соціальних – масовізація освіти, незадовільний рівень суспільного визнання, недостатній рівень кореляції між здобутою особою освітою та оплатою праці, порівняно низький рівень життя і платоспроможності населення тощо;

- демографічних – зниження чисельності абітурієнтів, міграційні процеси тощо;

- глобальних – інтернаціоналізація вищої освіти, посилення конкуренції на світовому ринку освітніх послуг, активізація міжнародної мобільності молоді та ін.

Таблиця

Динаміка параметрів потенціалу та потужності сектору вищої освіти в розвитку наукової діяльності в Україні [8]

Параметр	2010	2015	2016	Темп приросту, 2016 р. до 2010 р., %
Кількість організацій, які здійснювали наукові дослідження і розробки, од.	178	151	153	-14,05
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, осіб	67 588	39 670	20 717	-69,35
Фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок, тис. грн	530 708,9	590 631,6	725 496,3	36,7
Внутрішні поточні витрати на виконання фундаментальних наукових досліджень, тис. грн	-	217 298,4	240 442,6	-
Внутрішні поточні витрати на виконання прикладних наукових досліджень, тис. грн	-	265 771,2	353 690,2	-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Оснoву розвитку економiки iнформацiйного типу закладає науково-дослiдна дiяльнiсть у країнi, iнтенсивнiсть та результативнiсть якої перебуває в суттєвiй залежностi вiд показникiв фiнансування. У бiльшостi країн Європейського Союзу основна частка витрат на виконання наукових дослiджень i розробок припадає на пiдприємницький сектор, що також характерно i для України (за наявностi позитивної тенденцiї до зростання). Поряд iз цим для країн ЄС типовим є активне залучення сектору вищої освiти до забезпечення науково-дослiдної дiяльностi, що в тому числi проявляється в параметрах обсягiв витрат на їх проведення (у середньому – друге мiсце пiсля пiдприємницького сектору); тодi як в Україні частка витрат суб'єктiв цього сектору є значно нижчою, бiльше того – спостерiгається негативна тенденцiя до її скорочення (для порiвняння: в Україні друге мiсце за параметрами витрат на виконання наукових дослiджень i розробок посiдає державний сектор). Головними причинами зазначеного є недосконалiсть, недостатня розвиненiсть, низька гнучкiсть i недостатня адекватнiсть фiнансових механiзмiв вiтчизняних вищих навчальних закладiв сучасним економiчним реалiям.

Нинi не можемо говорити про достатню розвиненiсть контактiв вiтчизняного сектору вищої освiти з пiдприємницьким сектором та про повноту реалiзацiї потенцiалу вiтчизняних вищих навчальних закладiв. Проведений економiко-статистичний аналiз дозволив виявити проблемнi аспекти, головними серед яких в аналiзованому контекстi є:

- вiддистанцiйованiсть вищої освiти й академiчної науки вiд реальної економiки – як за освiтнiм (за квалiфiкацiйною, професiйною структурою й обсягами пiдготовки кадрiв – неузгодженiсть iз ринком працi), так i за науково-дослiдним (тематика i ступiнь практичної цiнностi виконуваних наукових робiт – незатребуванiсть бiзнесом i низька конкурентоспроможнiсть результатiв) вектором;

- низький, порiвняно iз середньоєвропейськими параметрами, рiвень iнновацiйної активностi вiтчизняного бiзнесу, а вiдповiдно, i його зацiкавленостi в проведеннi та фiнансуваннi науково-дослiдних робiт;

- недостатнiсть фiнансування суб'єктiв сектору вищої освiти, що тягне за собою проблеми неможливостi оперативної та своєчасної модернiзацiї матерiально-технiчної бази навчального i дослiдницького процесiв [5]; недостатня апробованiсть iнструментiв фандрейзингу; низька диверсифiкованiсть джерел фiнансування дiяльностi суб'єктiв вищої освiти; вiдсутнiсть практики застосування ендаумент-фондiв унiверситетiв;

- нерозвиненiсть механiзмiв комерцiалiзацiї вищими навчальними закладами результатiв наукових дослiджень; переважання трансферу знань та iнформацiї на безоплатнiй основi;

- проблеми, недолiки фiнансового менеджменту в освiтнiй сферi [10] тощо.

Розробки й iмплементацiї потребує комплекс системних заходiв, спрямованих на усунення наведених вище лiмiтуючих проблем, оскiльки в сучасних умовах становлення iнформацiйної економiки, питання розвитку й поглиблення спiвробiтництва у межах ланцюга «вища освiта – наука – iнновацiї – бiзнес» набувають особливої актуальностi, бо лежать в основi конкурентоспроможностi як окремих економiчних суб'єктiв, так i нацiональної економiки загалом [1; 2; 6; 9]. Науковi дослiдження та практика функцiонування провiдних свiтових унiверситетiв обгрунтовує доцiльнiсть розвитку вищими навчальними закладами комерцiалiзацiйних процесiв. Комерцiалiзацiя результатiв наукових дослiджень, проведених у секторi вищої освiти, позитивно впливає на параметри результативностi дiяльностi вищих навчальних закладiв, рiвень їхньої конкурентоспроможностi та ступiнь визнання з боку держави, бiзнесу й iноземних партнерiв, а також одночасно забезпечує наповнення унiверситетських бюджетiв (що особливо важливо, зважаючи на переважання проблем фiнансового характеру для бiльшостi унiверситетiв країнi). Водночас комерцiалiзацiя результатiв наукових дослiджень у пiдприємницькому секторi сприяє модернiзацiї виробничих процесiв, збiльшенню темпiв впровадження

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, визначаючи в підсумку рівень інноваційної активності та конкурентоспроможності підприємств. Налагодження ефективного співробітництва між секторами підприємництва та вищої освіти приносить репутаційні, конкурентні ефекти та фінансові вигоди (насамперед, приток фінансових ресурсів до бюджетів вищих навчальних закладів; скорочення витрат підприємств у результаті впровадження техніко-технологічних інновацій, збільшення їхнього прибутку як наслідок успішного впровадження продуктивних інновацій та ін.).

Доцільно виокремити два головні вектори впливу вищої освіти на суб'єктів у контексті ставлення інформаційної економіки:

1) освітній вектор – підготовка для інноваційно активних підприємств кадрів, спроможних навчатись протягом життя та демонструвати високу продуктивність праці в умовах формування економіки інформаційного типу. Співробітництво за цим вектором включає:

- з боку вищих навчальних закладів – організацію навчального процесу відповідно до запитів роботодавців; гарантування високого якісного рівня освітніх послуг; належне матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, регулярне оновлення інформаційно-комунікаційних технологій, використання ліцензованого профільного програмного забезпечення, інформатизація навчання; впровадження інновацій та нових форм навчання, що ґрунтуються на сучасних інформаційних техніко-технологічних потужностях (дистанційна освіта); формування у студентів додаткових компетенцій, залучення до дослідної діяльності тощо;

- з боку підприємств – формування замовлень на підготовку кадрів у розрізі професійної та кваліфікаційної структури; конкретизацію та регулярне оновлення переліку вимог до знань і професійних компетенцій студентів; створення умов для організації повноцінного практичного навчання студентів (практики, стажування, майстер-класи досвідчених фахівців, участь у студентських круглих столах, конференціях та інших заходах і т. ін.);

2) науково-дослідний (R&D) вектор – спільна ініціація або надання консультативно-експертної підтримки в реалізації науково-технічних, інноваційних проектів на різних етапах життєвого циклу, що конкретизовано за сферами відповідальності секторів передбачає:

- з боку сектору вищої освіти – проведення досліджень, продукування нових знань, винахідницьку діяльність, патентування; забезпечення належного фінансування, матеріального й технічного супроводу дослідницьких процесів, науковців і лабораторій; ініціацію інноваційних проектів, популяризацію науково-технічних послуг вищих навчальних закладів для представників підприємницького сектору; відповідальність та головна частка активності на етапах концепції та розробки (досліджень) у рамках інноваційних проектів; гарантування високої якості науково-технічної продукції; трансфер і комерціалізацію знань та інформації в реальному секторі економіки;

- з боку підприємницького сектору – формування замовлень на проведення наукових досліджень (господарські договори) як прикладного (орієнтованих на вирішення конкретних практичних завдань і проблем; зазвичай середньострокової тривалості; на поточному етапі переважають у структурі університетських досліджень в Україні), так і фундаментального (орієнтованих на генерацію нових знань; зазвичай довгострокової тривалості; на поточному етапі вітчизняні підприємства демонструють низький рівень зацікавленості у фінансуванні фундаментальних наукових робіт і проектів) характеру; впровадження результатів наукових досліджень в реальну практику господарювання; активну позицію і безпосередню участь на етапах реалізації, стабілізації та завершення інноваційних проектів, базованих на науково-технічних роботах.

Таким чином, можемо зауважити, що становлення інформаційної економіки підвищує рівень зацікавленості підприємницького сектору в інноваційному, науково-технічному розвитку, що проявляється у нарощуванні масштабів використання інформаційних ресурсів, впровадження інновацій та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а також

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

супроводжується поглибленням взаємодії із сектором вищої освіти, суб'єкти якого консолідують потужний інтелектуальний потенціал. Систематизація зазначеного у статті дозволяє констатувати переважання фінансових проблем сектору вищої освіти, що чинять безпосередній та опосередкований вплив на результативність функціонування вітчизняних вищих навчальних закладів. Розвиток співробітництва з підприємницьким сектором спроможний забезпечити часткове вирішення цих проблем, що ставить перед університетами нові виклики та вимагає модернізації моделі системи вищої освіти в країні загалом.

Трансформаційні зміни мають реалізовуватись на загальнодержавному рівні (міністерством освіти і науки, академією наук) і макрорівні (вищими навчальними закладами) і щодо різних аспектів функціонування системи в цілому, а саме:

а) адміністративного:

- удосконалення системи освітнього менеджменту на національному, регіональному, локальному та мікрорівнях;

- орієнтація розвитку на глобалізацію та інтернаціоналізацію вищої освіти;

- стимулювання інноваційного розвитку;

- удосконалення підходів до стратегічного планування і прогнозування;

- гарантування транспарентності процесів;

б) освітнього:

- удосконалення, забезпечення гнучкості навчального процесу в університетах;

- залучення широкого кола стейкхолдерів до процесів розробки й оновлення навчальних курсів і програм;

в) науково-дослідного:

- забезпечення конкурентоспроможності результатів досліджень, підвищення їхньої практичної і наукової цінності;

- організація трансферу знань, інформації та технологій;

- патентування винаходів і розробок;

г) фінансового:

- диверсифікація джерел фінансування;

- фандрейзинг;

- активізація процесів комерціалізації;

- розширення грантової діяльності;

- оптимізація структури витрат вищих навчальних закладів тощо.

Висновки. У статті сформульовано напрями трансформації системи вищої освіти України в умовах становлення інформаційної економіки: адміністративно-управлінський, освітній, науково-дослідний, фінансовий. Обґрунтовано дуоспрямованість векторів впливу секторів вищої освіти та підприємництва в умовах формування інформаційної економіки: у сферах підготовки кадрів, науково-дослідної та інноваційної діяльності; доведено взаємовигідність їх партнерства в умовах формування інформаційної економіки. Визначено пріоритетні напрями формування механізму взаємодії бізнесу і вищої освіти з урахуванням взаємозацікавленості та пошуку спільних економічних інтересів підприємницьких структур та вищих навчальних закладів в умовах формування інформаційної економіки.

Список використаних джерел

1. *Carayannis E.* Quadruple Innovation Helix and Smart Specialization: Knowledge Production and National Competitiveness / E. Carayannis, E. Grigoroudis // *Foresight and STI Governance*. – 2016. – Vol. 10, no. 1. – Pp. 31–42.

2. *Madanmohan, Rao.* The nature of the information society: a developing world perspective [Електронний ресурс] / Madanmohan Rao. – Режим доступу : <http://www.itu.int/visions>.

3. *European Commission* – Official website [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.

4. *Актуальні проблеми формування та розвитку інформаційної економіки в Україні* : колективна монографія. – Чернівці : ЧНТУ, 2017. – 292 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

5. *Каленюк І. С.* Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі / І. С. Каленюк // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 1 (29). – С. 24–36.
6. *Малик І. П.* Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – Вип. 1 (14). – С. 25–34.
7. *Маслов А. О.* Структура інформаційної економіки та її місце в сучасній господарській системі / А. О. Маслов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 20. – С. 3–13.
8. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник.* – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 141 с.
9. *Шкарлет С. М.* Потенційно-факторне обґрунтування цільових функціоналів управління процесами формування інформаційної економіки / С. М. Шкарлет, Н. І. Холявко // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 206–211.
10. *Шкарлет С. М.* Територіальна реформа в системі стратегічного управління енергоекономічною та інформаційною сферами держави / С. М. Шкарлет, Н. І. Холявко, М. В. Дубина // Економічний часопис–XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 103–107.

References

1. Carayannis, E. Grigoroudis, E. (2016). Quadruple Innovation Helix and Smart Specialization: Knowledge Production and National Competitiveness. *Foresight and STI Governance*, 10, 1, 31–42.
2. Madanmohan, Rao. *The nature of the information society: a developing world perspective*. Retrieved from <http://www.itu.int/visions>.
3. European Commission – Official website. Retrieved from www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
4. *Aktualni problemy formuvannia ta rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Urgent Problems of Information Economy Formation and Development]* (2017). Chernihiv [in Ukrainian].
5. Kalenyuk, I. S. (2017). Napryamy transformatsii mekhanizmv finansuvannia osvity v suchasnomu sviti [Directions of Transformation of Finance Mechanisms of Education in Modern World]. *Demohrafiia ta socialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 1 (29), 24–36 [in Ukrainian].
6. *Malik, I. P.* (2013). Tendentsii rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Tendencies of development of information economy in Ukraine]. *Visnyk Shkhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu – Bulletin of the East European University of Economics and Management*, 1 (14), 25–34 [in Ukrainian].
7. *Maslov, A. O.* (2012). Struktura informacijnoyi ekonomiky` ta yiyi misce v suchasnij gospodars`kij sy`stemi [Information Economy Structure and its Place in Modern Economic System]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriiia № 18. Ekonomika i pravo – Scientific journal of NP Dragomanov NPP. Series No. 18. Economics and Law*, 20, 3–13 [in Ukrainian].
8. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnii zbirnyk* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
9. *Shkarlet, S. M., Kholiavko, N. I.* (2014). Potentsiino-faktorne obhruntuvannia tsilovykh funktsionaliv upravlinnia procesamy formuvannia informatsiinoi ekonomiky. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 4, 206–211 [in Ukrainian].
10. *Shkarlet, S. M., Kholiavko, N. I., Dubyna, M. V.* (2015). Terytorialna reforma v systemi stratehichnoho upravlinnia enerhoekonomichnoiu ta informatsiinoiu sferamy derzhavy. *Ekonomichnyi chasopys–XXI – Economic journal–XXI*, 5–6, 103–107 [in Ukrainian].

Холявко Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Холявко Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kholiavko Nataliya – PhD in Economics, Associate Professor, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: natasha290186@ukr.net

УДК 330.322

*Катерина Конакова***ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ***Екатерина Конакова***ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ИНВЕСТИЦИОННУЮ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНЫ***Ekaterina Konakova***FACTORS OF INFLUENCE ON INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE**

Метою статті є обґрунтування змісту, факторів впливу на інвестиційну привабливість з метою вибору оптимальних напрямів її зростання, що пов'язано з неоднозначністю трактування поняття «інвестиційна привабливість» та факторів впливу на неї. Розглянуто наукові підходи до визначення змісту інвестиційної привабливості. Визначено системоутворюючу ознаку при трактуванні вченими інвестиційної привабливості. Класифіковані такі фактори впливу на інвестиційну привабливість, як економічні, ресурсні, інноваційні, соціальні. У структурі кожного фактору виділені індикатори, за якими можна здійснити оцінку впливу на інвестиційну привабливість національної економіки. Обґрунтовано необхідність впровадження заходів на рівні держави з підвищення інвестиційної привабливості.

Ключові слова: інвестиційна привабливість; фактори інвестиційної привабливості; інноваційні, соціальні, ресурсні, економічні фактори інвестиційної привабливості.

Табл.: 2. Рис. 1. Бібл.: 17.

Целью статьи является обоснование содержания, факторов влияния на инвестиционную привлекательность с целью выбора оптимального направления влияния на ее рост, что связано с неоднозначностью трактовки понятия «инвестиционная привлекательность» и факторов влияния на нее. В статье рассмотрены научные подходы к определению содержания инвестиционной привлекательности. Определены системообразующие признаки при трактовке учеными инвестиционной привлекательности. Классифицированы такие факторы влияния на инвестиционную привлекательность как экономические, ресурсные, инновационные, социальные. В структуре каждого фактора выделены индикаторы, по которым можно осуществить оценку влияния на инвестиционную привлекательность национальной экономики. Обоснована необходимость разработки мероприятий на уровне государства по повышению инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность; факторы инвестиционной привлекательности; инновационные, социальные, ресурсные, экономические факторы инвестиционной привлекательности.

Табл.: 2. Рис. 1. Библ.: 17.

The purpose of the article is to substantiate the content, factors of influence on investment attractiveness in order to choose the optimal directions of its growth, which is connected with the ambiguous interpretation of the concept of "investment attractiveness" and the factors of influence on it. The article deals with scientific approaches to the definition of the content of investment attractiveness. A system-forming feature in the treatment of investment attractiveness by scientists is defined. Such factors of influence on investment attractiveness as economic, resource, innovation, and social are classified. In the structure of each factor, indicators that can be used to assess the impact on the investment attractiveness of the national economy are identified. The necessity of implementing state-level measures to increase investment attractiveness is substantiated.

Keywords: investment attractiveness; factors of investment attractiveness; innovative, social resources, economic factors of investment attractiveness.

Table: 1. Fig.: 2. References: 17.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. Неоднозначність, багатовекторність трактування поняття «інвестиційна привабливість», використання його на мікро-, мезо- та макрорівнях обумовлює різні підходи до її розуміння та оцінювання. З урахуванням цього виникає необхідність в уточненні змісту поняття «інвестиційна привабливість» та визначення факторів впливу на неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать про значний інтерес до інвестиційної привабливості як економічної категорії, про різноплановість класифікацій факторів впливу на інвестиційну привабливість. Серед когорти вчених, що досліджували інвестиційну привабливість, варто зазначити А. Асаула, М. П. Бутка, В. Г. Горник, І. В. Гришину, Н. В. Дацій, О. В. Носову, О. Сталінську, С. А. Гуткевич, Н. Макарія, Т. В. Момот, М. Лільова, Д. А. Удалова, С. В. Степаненко, Н. М. Якупову та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи різноплановість тлумачення науковцями інвестиційної привабливості України, потребують уточнення фактори впливу та саме поняття інвестиційної привабливості як економічної категорії.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета та завдання статті. Метою статті є обґрунтування змісту, факторів впливу на інвестиційну привабливість з метою вибору оптимальних напрямів її зростання.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна привабливість як економічна категорія тісно пов'язана із поняттям інвестиційного клімату. Одні дослідники дають більш широке визначення інвестиційної клімату, розуміючи під ним зовнішнє середовище, що впливає на інвестиційну діяльність компаній. Наприклад, на думку аналітиків Всесвітнього банку, інвестиційний клімат – це сукупність специфічних для конкретної території факторів, що визначають можливості компаній для ведення бізнесу, здійснення виробничої діяльності, надання послуг, розміщення інвестиційних ресурсів інвестицій, створення робочих місць, розширення своєї діяльності тощо [1]. У доповіді говориться тільки про те, що інвестиційний клімат формується під впливом не окремих факторів, а всієї їх сукупності.

Друга група дослідників дає більш звужене визначення інвестиційної клімату. Наприклад, І. М. Волков і М. В. Грачова стверджують, що поняття інвестиційної клімату включає в себе сукупність економічних, соціальних, політичних та культурних умов, що забезпечують комерційну привабливість вкладень у ту чи іншу країну або регіон [2]. На нашу думку, інвестиційний клімат зумовлюється інвестиційною привабливістю та інвестиційною активністю.

А. Асаул зазначає, що інвестиційна привабливість – це становище регіону (країни), тенденції його розвитку, які відображаються в інвестиційній активності [3]. На наш погляд, трактувати інвестиційну привабливість доцільно не через інвестиційну активність, а як суб'єктивну оцінку інвестором країни, регіону, підприємства з приводу прийняття рішення про вкладення своїх коштів. З такою думкою погоджуються О. І. Дацій, В. Г. Горник, О. В. Носова, які трактують інвестиційну привабливість як узагальнену характеристику переваг і недоліків об'єкта інвестування, індикатор, на основі якого потенційні інвестори приймають рішення про необхідність і доцільність вкладення фінансових засобів [4; 5]. Є. Сталінська вважає, що інвестиційна привабливість найбільш повно характеризує доцільність вкладення капіталу [6]. На думку С. Гуткевич, «інвестиційна привабливість достатньо адекватно забезпечує інтерес інвесторів до вкладення капіталу» [7]. Н. Макарій теж вважає, що «оцінка інвестиційної привабливості це найбільш справедлива кількісна і якісна характеристика об'єкта інвестування» [8].

Аналіз підходів учених щодо змісту інвестиційної привабливості, наведені в економічній літературі, дали змогу систематизувати зміст поняття, виділивши системоутворюючу ознаку при цьому (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування вченими поняття «інвестиційна привабливість»

Автор	Визначення	Системоутворююча ознака
1	2	3
Лільов Н. [9, с. 3-4]	Сукупність різноманітних, ознак, властивостей, можливостей, які обумовлюють вкладення інвестиції в основний капітал	Сукупність ознак, що обумовлюють вкладення інвестиції в основний капітал
Удалов Д. А. [10]	Сукупність інвестиційних характеристик, що притаманні тому чи іншому об'єкту інвестування	Характеристики, що притаманні об'єкту інвестування
Якупова Н. М., Яруліна Г. Р. [11]	Міра відповідності системи (об'єкта інвестування) інтересам інвестора (суб'єкта інвестування), а з іншого боку, сукупності мотивацій, інтересів потенційних інвесторів	Міра відповідності об'єкта інвестування інтересам інвестора
Єпіфанов А. О., Дехтяр Н. А., Мельник Т. М., Школьник І. О. [12, с. 178]	Модель кількісних та якісних оцінок зовнішнього та внутрішнього середовища об'єкта інвестування, його економічного, кадрового, фінансового, технічного потенціалу	Оцінка середовища об'єкта інвестування, його економічного, кадрового, фінансового, технічного потенціалу

Закінчення табл. 1

1	2	3
Момот Т. В. [13]	Рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного об'єкта, яке може визначатися чи оцінюватися значеннями відповідних показників, у тому числі інтегральної оцінки	Рівень задоволення вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного об'єкта інвестування
Асаул А. [3]	Становище регіону (країни), тенденції його розвитку, які відображаються в інвестиційній активності	Тendenції розвитку, що зумовлюють інвестиційну активність
Даций О. І., Горник В. Г. [4], Носова О. В. [5]	Узагальнена характеристика переваг і недоліків об'єкта інвестування, індикатор, на основі якого потенційні інвестори приймають рішення про доцільність вкладення фінансових засобів	Індикатор, на основі якого приймається рішення про доцільність вкладення фінансових засобів

Джерело: розроблено автором.

Інвестиційний клімат національної економіки складається з двох елементів – інвестиційної привабливості та інвестиційної активності. З методологічної точки зору слід чітко розділити поняття інвестиційної клімату та інвестиційної привабливості. Сутність обох категорій зводиться до умов, які визначають необхідність вкладення капіталу в об'єкт інвестування. До відмінностей варто віднести природу цих умов. Інвестиційний клімат носить об'єктивний характер, він один і той же для всіх груп інвесторів. У свою чергу, інвестиційна привабливість – це оцінка конкретним інвестором об'єкта інвестування, тобто у різних груп інвесторів можуть бути різноманітні погляди на інвестиційну привабливість одного й того ж самого об'єкта інвестування [14; 15]. Інвестиційна привабливість регіону, національної економіки визначається як узагальнююча характеристика окремих напрямів й об'єктів з позиції конкретного інвестора, відповідність регіону, країни цілям інвестора у частині прибутковості, ліквідності, відсутності ризиків ведення бізнесу тощо [16]. Таким чином, інвестиційна привабливість формується в об'єктивній середовищі, яка і представляє собою інвестиційний клімат, тобто є однією з його складових, характеризує суб'єктивне відношення реальних, потенційних інвесторів до країни, регіону, підприємства і зумовлює їх рішення щодо вкладення коштів.

Інвестиційна привабливість є складним поняттям оціночного характеру, відображає доцільність щодо вкладення коштів потенційним інвестором на принципах максимальної вигоди, є інтегральною характеристикою країни в частині інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, що впливають на формування дохідності інвестицій, інвестиційних ризиків. Коло суб'єктів, що використовує це поняття, є досить широким, зокрема, потенційні інвестори, аналітики.

Панівною є думка, що інвестиційна привабливість складається з інвестиційного потенціалу та ризику (рисунок). Інвестиційний потенціал є складовою потенціалу національної економіки, регіону, підприємства, спрямований на досягнення економічної, соціальної, екологічної ефективності, формується як сукупність ресурсів; що створюють об'єктивні умови для вкладення інвестицій. Сам же інвестиційний потенціал розглядається як сукупність потенціалів більш низького рівня, таких як виробничий, трудовий, соціальний, природно-ресурсний, інноваційний, потенціал економічної та транспортної інфраструктури, потенціал ємності ринку тощо. Так, на думку американських учених, до інвестиційного потенціалу відноситься: ресурсний, трудовий, виробничий, інноваційний, інституційний, фінансовий, споживчий тощо [1]. Поділ факторів інвестиційної привабливості за територіальним критерієм досить умовний, адже деякі фактори можуть впливати на різних рівнях, зокрема, такі фактори як географічне положення, політична стабільність, ресурсний потенціал, рівень платіжного попиту, стабільність банківської та кредитно-фінансової, грошової системи, рівень інституційного забезпечення інвестиційної діяльності тощо.

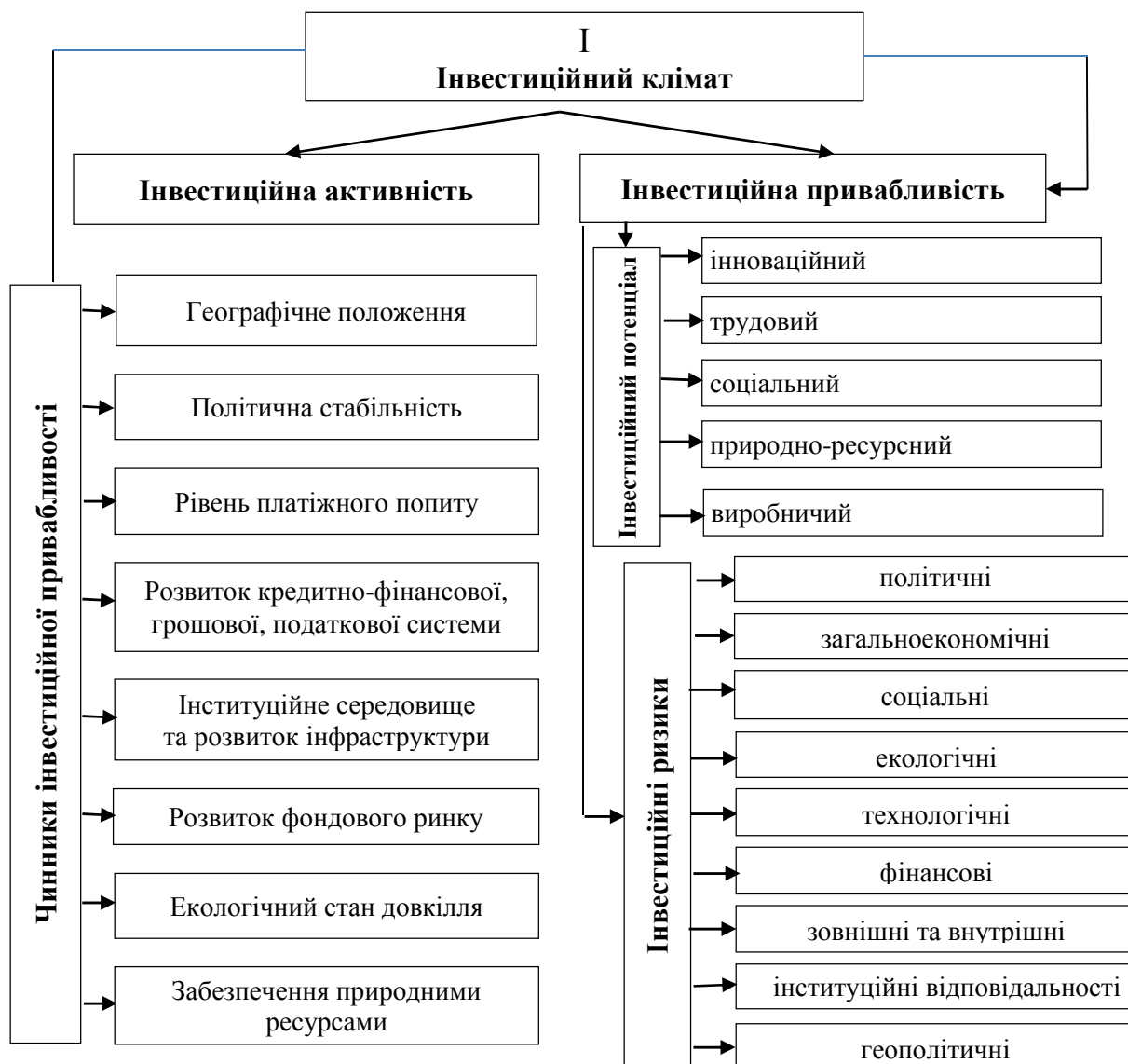

Рис. Взаємозв'язок категорій інвестування та інвестиційної привабливості
Джерело: побудовано автором.

Інвестиційний ризик, тобто вірогідність втрати інвестицій та доходу від них, який залежить від політичної, соціальної, економічної, екологічної, кримінальної ситуації. Інвестиційний ризик оцінює ймовірність втрати інвестицій та доходу від них. Зокрема, політичний ризик залежить від стійкості влади, симпатії населення до неї; кримінальний – від рівня розгалуженості кримінальних структур в економіці; соціальний – від рівня соціальної напруженості у суспільстві, рівня зареєстрованого безробіття, динаміка реальних доходів населення; екологічний – від екологічної ситуації.

Доцільно виділити такі рівні інвестиційної привабливості: інвестиційна привабливість країни; інвестиційна привабливість регіонів; інвестиційна привабливість галузей; інвестиційна привабливість господарюючих суб'єктів.

Щодо факторів інвестиційної привабливості, то до них відносять: рівень економічного розвитку країни, регіону, стан довкілля, рівень економічної, екологічної, соціально-економічної безпеки, стабільність на фінансовому та грошовому ринках активності тощо. М. Бутко, С. Зеленський, О. Акименко групування факторів інвестиційної привабливості здійснюють за структурним критерієм, тобто виділяють групи чинників, що змінюють рівень інвестиційного потенціалу, інвестиційний ризик та інвестиційну активність [17].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Щодо інституційного потенціалу, то вчені до нього відносять природний, трудовий, виробничий, інноваційний, інституційний, інфраструктурний та інші елементи.

Чинники, що впливають на інвестиційну привабливість, доцільно також групувати за територіальним критерієм, виділяючи при цьому фактори, які впливають на рівні країни, регіону. Поділ чинників інвестиційної привабливості за територіальним критерієм досить умовний, адже деякі фактори можуть впливати на різних рівнях, зокрема, такі фактори, як географічне положення, політична стабільність, ресурсний потенціал, рівень платіжного попиту, стабільність банківської та кредитно-фінансової, грошової системи, рівень інституційного забезпечення інвестиційної діяльності тощо.

Існує значна кількість класифікацій факторів інвестиційного процесу (теоретичних та прикладних, ґрунтовних та поверхневих). Авторське бачення цього питання базується на тому, що: по-перше, фактори, трактуються як фактори інвестиційної привабливості; по-друге, перелік факторів та їх наповнення обмежені можливістю їхніх кількісних характеристик за допомогою економетричних моделей. Виділені для дослідження фактори згруповано в чотири групи, виділяючи економічні, ресурсні, інноваційні, соціальні (табл. 2). Для кількісної оцінки впливу кожного із факторів були використані індикатори із переліку офіційних статистичних даних.

Зазначена структуризація факторів має теоретичну інтерпретацію. Названі фактори та їх індикатори відображають взаємозв'язок економічного, ресурсного, інноваційного та соціального аспектів суспільного відтворення в єдності з інвестиційними процесами. Безумовно, включення певних індикаторів до тих чи інших факторів є дещо умовним, адже останні можуть входити як до одного, так і до іншого фактора. У цьому випадку варто враховувати певну міру умовності, що зумовлено необхідністю формалізації економічних відносин для економетричного виразу формальних залежностей.

Таблиця 2

Групування факторів інвестиційної привабливості національної економіки

Фактори	Індикатори
1	2
Економічні фактори інвестиційної привабливості	
Економічний розвиток	Індекс валового регіонального продукту, грн
	Індекс обсягу реалізованої промислової продукції, грн
	Індекс продукції сільського господарства, грн
Розвиток малого підприємництва та торгівлі	Індекс обсягу реалізованих послуг у розрахунку на одну особу, грн
	Індекс роздрібного товарообороту на душу населення, грн
	Індекс кількості малих підприємств, од.
	Рівень зносу основних засобів, %
Ресурсні фактори інвестиційної привабливості	
Забезпеченість ресурсами	Індекс вартості тварин, тис. грн
	Індекс вартості земельних ділянок, млн грн
	Індекс вартості інвестиційної нерухомості, млн грн
	Індекс вартості довгострокових біологічних активів, тис. грн
Інноваційні фактори інвестиційної привабливості	
Інституційне середовище	Індекс інституційного забезпечення інноваційного потенціалу
Науково-дослідний потенціал	Індекс обсягу реалізованої інноваційної продукції
	Індекс кількості підприємств, що займалися інноваціями
Соціальні фактори інвестиційної привабливості	
Кадрове забезпечення	Індекс кількості постійного населення, тис. осіб
	Індекс середньої очікуваної тривалості життя при народженні, років
	Індекс природного приросту
	Індекс міграційного приросту
	Індекс рівня економічної активності населення, %
	Індекс рівня безробіття (МОП), %

Закінчення табл. 2

1	2
Потенціал охорони здоров'я	Індекс забезпеченості населення лікарями на 10000 осіб
	Індекс забезпеченості медперсоналом на 10000 осіб
Потенціал освіти	Індекс кількості докторантів
	Індекс кількості аспірантів
	Індекс кількості ВНЗ III-IV рівня акредитації
Доходи та витрати населення	Індекс доходів населення, млн. грн
	Індекс витрат та заощаджень, грн

Джерело: розроблено автором.

Так, при визначенні впливу економічних факторів вважаємо за доцільне використовувати такі індикатори, як індекс валового регіонального продукту, індекс обсягу реалізованої промислової продукції, індекс кількості малих підприємств тощо.

Важливим аспектом інвестиційної привабливості є динаміка та якість інноваційних процесів у країні чи конкретному регіоні, тобто пошук та удосконалення технологій, способів ведення бізнесу, впровадження результатів науково-технічного прогресу у виробництво. Тому інноваційний фактор є обов'язковим елементом методики оцінювання інвестиційної привабливості. Не менш важливим елементом є інституційного забезпечення інноваційного потенціалу, що обґрунтовує необхідність дослідження таких процесів інноваційного фактора як динаміка розвитку бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, лізингових центрів тощо.

Соціальний фактор відображає, насамперед, становище населення, його матеріальний стан, потенціал охорони здоров'я, освіти. У широкому розумінні соціальний фактор відображає міру соціальної орієнтації національної економіки.

Щодо соціального фактора інвестиційної привабливості доцільно зазначити, що одні його характеристики позитивно впливають на інвестиційну привабливість, інші – негативно. Ми пропонуємо враховувати їх як фактори стимулятори та фактори дестимулятори. До факторів стимуляторів варто віднести індекс кількості постійного населення України, індекс середньої очікуваної тривалості життя при народженні, індекс природного приросту, розвиток матеріально-технічної бази, потенціалу охорони здоров'я, освіти тощо.

До факторів дестимуляторів інвестиційної привабливості, що використовуються при запропонованій оцінці інвестиційної привабливості, належать: індекс природного скорочення населення, індекс міграційного приросту, індекс рівня безробіття тощо.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз наявних підходів до розуміння сутності інвестиційної привабливості дозволяє стверджувати, що інвестиційна привабливість є комплексним поняттям, системоутворюючими ознаками якої є: по-перше, характеристики, що притаманні об'єкту інвестування; по-друге, сукупність ознак, що зумовлюють вкладення інвестиції в основний капітал; по-третє, міра відповідності об'єкта інвестування інтересам інвестора; по-четверте, тенденції розвитку регіону, країни, що зумовлюють інвестиційну активність); по-п'яте, оцінка зовнішнього та внутрішнього середовища об'єкта інвестування, його економічного, трудового, фінансового, технічного потенціалу. Саму ж інвестиційну привабливість доцільно трактувати як суб'єктивну оцінку інвестором країни, регіону, підприємства щодо прийняття рішення про вкладення своїх коштів на основі інтегральної характеристики країни, регіону, підприємства в частині інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, що впливають на формування дохідності інвестицій, інвестиційних ризиків.

Список використаних джерел

1. Доклад о мировом развитии 2005 «Улучшение инвестиционного климата в интересах всех слоев населения» [Электронный ресурс] / Всемирный банк. – Вашингтон, Федеральний

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

округ Колумбия : Международный банк реконструкции и развития. – Режим доступа : http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2005/Resources/wdr2005_russian.pdf.

2. Гришина И. В. Комплексная оценка инвестиционной привлекательности и инвестиционной активности российских регионов: методика определения и анализа взаимосвязей / И. В. Гришина, А. Г. Шахназаров, И. И. Ройзман // Инвестиции в России. – 2000. – № 4.

3. Асаул А. Систематизація факторів, що характеризують інвестиційну привабливість регіонів / А. Асаул // Регіональна політика. – 2008. – № 2. – С. 53–62.

4. Горник В. Г. Інвестиційно-інноваційний розвиток промисловості : монографія / В. Г. Горник, Н. В. Дацій. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 200 с.

5. Носова О. В. Оцінка інвестиційної привабливості України: основні підходи / О. Носова // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 119–137.

6. Сталинская Е. Оценка инвестиционной привлекательности регионов Украины / Е. Сталинская // Економіст. – 2003. – № 9. – С. 68–69.

7. Гуткевич С. А. Инвестиционная привлекательность аграрного сектора экономики: монография / С. А. Гуткевич. – К. : Изд-во Европ. ун-та, 2003. – 251 с.

8. Макарій Н. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств / Н. Макарій // Економіст. – 2001. – № 10. – С. 52–60.

9. Лилев Н. Инвестиционная привлекательность предприятия / Н. Лилев – М. : Лаборатория книги, 2010. – 76 с.

10. Удалов Д. А. Инвестиционная привлекательность как основной критерий для принятия инвестиционного решения. Сущность и проблемы её оценки в условиях переходной экономики / Д. А. Удалов // Риск: Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – 2009. – № 4. – С. 152–153.

11. Якупова Н. М. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия как фактора его устойчивого развития / Н. М. Якупова, Г. Р. Яруллина // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 3 (35). – С. 144–147.

12. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / А. О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник, І. О. Школьник та ін. ; за ред. д.е.н. А. О. Єпіфанова. – Суми : УАВС НБУ, 2007. – 286 с.

13. Момот Т. В. Інвестиційна привабливість акціонерного товариства: удосконалення сучасних методик оцінки / Т. В. Момот // Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. – 2005. – № 4 (34). – С. 117–122.

14. Куренкова А. С. Составляющие инвестиционного климата и методы его оценки / А. С. Куренкова // Российское предпринимательство. – 2011. – Т. 12, № 6. – С. 32–36.

15. Мозгоев А. О. О некоторых терминах, используемых в инвестиционных процессах / А. О. Мозгоев // Инвестиции в России. – 2002. – № 6. – С. 48.

16. Степаненко С. В. Інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна політика в контексті сталого економічного зростання / С. В. Степаненко // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_26.

17. Бутко М. Сучасна проблематика оцінки інвестиційної привабливості регіону / М. Бутко, С. Зеленський, О. Акименко // Економіка України. – 2005. – № 11. – С. 30–35.

References

1. *Doklad o mirovom razvitii 2005 "Uluchshenie investitsionnogo klimata v interesah vseh sloev naseleniya"* [World Development Report 2005 "Improving the investment climate for the benefit of all segments of the population"]. Vashington, Federalnyiy okrug Kolumbiya: Mezhdunarodnyiy bank rekonstruktsii i razvitiya. Retrieved from http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2005/Resources/wdr2005_russian.pdf.

2. Grishina, I. V., Shahnazarov, A. G., Roizman, I. I. (2000). Kompleksnaia otsenka investitsionnoi privlekatel'nosti i investitsionnoi aktivnosti rossiiskikh regionov: metodika opredeleniia i analiza vzaimosviazei [Comprehensive assessment of investment attractiveness and investment activity of Russian regions: methodology for the determination and analysis of interconnections]. *Investitsii v Rossii – Investments in Russia*, 4 [in Russian].

3. Asaul, A. (2008). Systematyzatsiia faktoriv, shcho kharakteryzuiut investytsiinu pryvablyvist rehioniv [Systematization of factors characterizing the investment attractiveness of the regions]. *Rehionalna polityka – Regional Politics*, 2, 53–62 [in Ukrainian].
4. Hornyk, V. H., Datsii N. V. (2005). *Investytsiino-innovatsiyni rozvytok promyslovosti [Investment and innovation development of industry]*. Kyiv: Vyd-vo NADU [in Ukrainian].
5. Nosova, O. V. (2003). Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy: osnovni pidkhody [Estimation of investment attractiveness of Ukraine: main approaches]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and Forecasting*, 3, 119–137 [in Ukrainian].
6. Stalinskaia, E. (2003). Otsenka investitsionnoy privlekatelnosti regionov Ukrainy [Estimation of investment attractiveness of regions of Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 9, 68–69 [in Ukrainian].
7. Gutkevich, S. A. (2003). *Investitsionnaia privlekatelnost agrarnogo sektora ekonomiki [Investment attractiveness of the agrarian sector of the economy]*. Kyiv: Izd-vo Evrop. un-ta [in Russian].
8. Makarii, N. (2001). Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti ukrainskykh pidpriemstv [Estimation of investment attractiveness of Ukrainian enterprises]. *Ekonomist – Economist*, 10, 52–60 [in Ukrainian].
9. Lilev, N. (2010). *Investitsionnaia privlekatelnost predpriatiia [Investment attractiveness of the enterprise]*. Moscow: Laboratoriia knigi [in Russian].
10. Udalov, D. A. (2009). Investitsionnaya privlekatelnost kak osnovnoy kriteriy dlya prinyatiya investitsionnogo resheniya. Suschnost i problemy ee otsenki v usloviyah perehodnoy ekonomiki [Investment attractiveness as the main criterion for making an investment decision. The essence and problems of its evaluation in a transition economy]. *Risk: Resursy. Informatsiia. Snabzhenie. Konkurentsiiia – Risk: Resources. Information. Supply. Competition*, 4, 152–153 [in Russian].
11. Yakupova, N. M., Yarullina G. R. (2010). Otsenka investitsionnoy privlekatelnosti predpriatiia kak faktora ego ustoichivoho razvitiia [Estimation of investment attractiveness of the enterprise as a factor of its sustainable development]. *Problemyi sovremennoy ekonomiki – Problems of modern economy*, 3 (35), 144–147 [in Russian].
12. Yepifanov, A. O., Dekhtiar, N. A., Melnyk, T. M., Shkolnyk, I. O. (2007). *Otsinka kredy-tospromozhnosti ta investytsiinoi pryvablyvosti subiektiv hospodariuvannia [Assessment of creditworthiness and investment attractiveness of business entities]*. Sumy: UAVS NBU [in Ukrainian].
13. Momot, T. V. (2005). Investytsiina pryvablyvist aktsionernoho tovarystva: udoskonalennia suchasnykh metodyk otsinky [Investment attractiveness of a joint-stock company: improvement of modern valuation techniques]. *Menedzher. Visnyk Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia – Manager. Bulletin of the Donetsk State University of Management*, 4(34), 117–122 [in Ukrainian].
14. Kurenkova, A. S. (2011). Sostavliaiushchie investitsionnogo klimata i metody ego otsenki [Compilation of the investment climate and methods of its estimation]. *Rossiiskoe predprinimatelstvo – Russian Entrepreneurship*, 12, 32–36 [in Russian].
15. Mozgoev, A. O. (2002). O nekotorykh terminakh, ispolzuemykh v investitsionnykh protses-sakh [Some terms used in investment processes]. *Investitsii v Rossii – Investments in Russia*, 6, 48 [in Russian].
16. Stepanenko, S. V. (2012). Investytsiina pryvablyvist rehioniv tainnovatsiina politykav-kontekstistaloho ekonomichnoho zrostannia [Investment attractiveness of regions and innovation policy in the context of steady economic growth]. *Derzhavne budivnytstvo – State building*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_26.
17. Butko, M., Zelenskyi, S., Akymenko, O. (2005). Suchasna problematyka otsinky investytsiinoi pryvablyvosti rehionu [Contemporary perspective on the investment attractiveness of the region]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 11, 30–35 [in Ukrainian].

Конакова Катерина Миколаївна – аспірант, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки (б-р Дружби народів, 38, м. Київ, 01014, Україна).

Конакова Екатерина Николаевна – аспірант, Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики (б-р Дружбы народов, 38, г. Киев, 01014, Украина).

Konakova Ekaterina – PhD student, State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics (38 Druzhby Narodiv Blvrd, 01014 Kyiv, Ukraine).

E-mail: mini_letter@ukr.net

УДК 330.362

Алла Ходжасян

**ПОНЯТТЯ СТРУКТУРИ І СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ**

Алла Ходжасян

**ПОНЯТИЕ СТРУКТУРЫ И СТРУКТУРНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ
В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ**

Алла Khodzhaian

**CONCEPT OF STRUCTURE AND STRUCTURAL TRANSFORMATIONS
IN THE SYSTEM OF ECONOMIC PROCESSES**

Досліджено поняття структури і визначено сутнісні характеристики понятійного апарату теорії економічної структури. З позиції системно-структурного підходу охарактеризовано принципи дослідження організації і розвитку економічної системи, серед яких принцип цілісності, системності, структурності, ієрархічності.

Запропоновано доповнити основні методологічні принципи дослідження структури економіки принципом стійкості для відображення особливостей її динаміки в умовах негативних впливів зовнішнього середовища, відповідно до якого виокремлюють стійкі та нестійкі економічні структури.

Охарактеризовано структуру економіки як складного поліструктурного утворення. Сформульовано концептуальні підходи до структуризації економіки.

Ключові слова: принципи системно-структурного підходу; галузева структура; технологічна структура; відтворювальні пропорції; структурні трансформації.

Рис.: 3. Бібл.: 24.

Исследовано понятие структуры и определены сущностные характеристики понятийного аппарата теории экономической структуры. С позиций системно-структурного подхода охарактеризованы принципы исследования организации и развития экономической системы, среди которых принцип целостности, системности, структурности, иерархичности.

Предложено дополнить основные методологические принципы исследования структуры экономики принципом устойчивости для отображения особенностей ее динамики в условиях негативных воздействий внешней среды, согласно которому выделяют устойчивые и неустойчивые экономические структуры.

Охарактеризованы структуру экономики как сложное полиструктурное образование. Сформулированы концептуальные подходы к структурированию экономики.

Ключевые слова: принципы системно-структурного подхода; отраслевая структура; технологическая структура; воспроизводственные пропорции; структурные трансформации.

Рис.: 3. Библ.: 24.

The concept of structure is investigated in the article. The essential characteristics of categories of the economic structure theory are determined. From the standpoint of systematic and structural approach the principles of research of the economic system organization and development such as integrity, systemicity, structural and hierarchy principles are characterized.

It is suggested to add the principle of stability to the main methodological principles of the study to reflect the peculiarities of economic system dynamics under negative influences of the external environment (according to which stable and unstable economic structures are distinguished).

The structure of the economy is characterized as a complex multistructural formation. Conceptual approaches to structuring the economy are characterized in the article.

Keywords: principles of systematic and structural approach; industrial structure; technological structure; reproductive proportions; structural transformations.

Fig.: 3. References: 24.

JEL Classification: E69

Постановка проблеми. Основою формування і реалізації державної стратегії економічного розвитку є ефективне використання наявного потенціалу національної економіки на внутрішньому і зовнішніх ринках. Визначальним напрямом намічених стратегічних цілей є структурна модернізація технологічної, галузевої і відтворювальної структури національної економіки на користь виробництва продукції з високим вмістом доданої вартості й технологічної переробки. Потреба ефективного використовувати обмежених людських, виробничих та фінансових ресурсів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки вимагає прискорення процесу структурної модернізації національної економіки.

У теоретичному плані це потребує наукового обґрунтування підходів до структуризації економіки, механізмів державної структурної політики з урахуванням нині діючих й інноваційних напрямів, заходів й інструментарію державного регулювання еко-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

номічних процесів, сучасних глобалізаційних тенденцій господарювання та урахування позитивного світового досвіду структурно-галузевих трансформацій розвинутих країн.

Актуальність поставленої проблеми суттєво зростає у зв'язку із сучасними викликами України в умовах посилення внутрішньодепресивних тенденцій і технологічного відставання економіки України від розвинених країн світу. Ще одним викликом для України є криза світового порядку і подальше прогнозоване зростання масштабів та інтенсивності виникнення конфліктів і нових зон нестабільності. Нарощення економічного потенціалу національної економіки є запорукою національної безпеки й забезпечення економічного розвитку країни в глобальному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи методології дослідження структурних трансформацій і їхньої ролі в забезпеченні економічної динаміки закладено в працях К. Маркса (схеми відтворення), Р. Харрода й Е. Домара (теорія динамічного розвитку), Х. Ченері, А. Страут (теорія «трифазного розвитку» слаборозвиненої економіки), К. Кларка (теорія трьох секторів), Д. Форрестера, Д. Медоуза (теорія системної динаміки світового розвитку), В. Кондратьєва (науково-технічний прогрес як фактор структурних трансформацій в економіці), Й. Шумпетера (теорія структурних змін), Д. Норта (інституціональна теорія структурних трансформацій), Ф. Шарпа, Л. Шміттера, В. Стріка (теорія мультирівневого управління), В. Леонтьєва (аналіз структурних трансформацій на основі таблиці «витрати-випуск»).

Різноманітні аспекти структурних зрушень: відтворювальної структури, галузевих і регіональних трансформацій під впливом інвестиційної спрямованості, інноваційної активності, динамічно-структурних параметрів зайнятості, є об'єктом наукових розробок сучасних українських та зарубіжних учених-економістів. Серед них: К. Гатєв (коефіцієнт структурних зрушень Гатєва), Т. Голікова (структурні зміни регіональних складників національної економіки), П. Єщенко (структурні трансформації в глобально-модифікованій системі), А. Ігнатюк (аналіз економіки в розрізі галузевих ринків), А. Мазаракі, Т. Мельник (структурні переорієнтації зовнішньої торгівлі як фактор економічного зростання), Т. Приходько (взаємозв'язок структурних трансформацій економіки й економічного зростання), Е. Прушківська (теорії структурних трансформацій), А. Ревенко (структурні характеристики ринку праці), Л. Шинкарук (капіталоутворення як основа відтворювальних процесів), Б. Щукін (методичний підхід до аналізу структурних трансформацій на основі таблиці «витрати-випуск» (міжгалузевого балансу)), М. Якубовський (структурно-технологічна трансформація промисловості) та ін. [1–6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, незаповненими напрямками наукових пошуків є аналіз економіки як поліструктурного утворення й обґрунтування взаємообумовленості та синергетичного впливу на економічну динаміку галузевої, відтворювальної, регіональної, технологічної, зовнішньоекономічної структури. Потребують методологічної завершеності принципи структурування економіки на основі системно-структурного підходу.

Мета статті. Аналіз структури економіки та структурних трансформацій з позицій системно-структурного підходу та визначення сутнісних характеристик понятійного апарату теорії економічної структури.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сутності структурних процесів і їх впливу на економічну динаміку має ґрунтуватися на принципі системно-структурного підходу, який передбачає дослідження економіки як цілісної системи взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів єдиного цілісного утворення. Тільки розгляд економіки як упорядкованої складної системи з множинністю параметрів структурування, можна зрозуміти природу, властивості, принципи розвитку соціально-економічна система суспільства, зв'язок між структурними і динамічними процесами.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Основним методологічним принципом дослідження структурних пропорцій і їх трансформацій в економіці є системно-структурний підхід, який ґрунтується на принципах цілісності, системності, структурності, ієрархічності. Конкретизацією принципів системно-структурного підходу є загальна теорія систем, презентована її засновником Людвігом фон Берталанфі [7].

Принцип цілісності передбачає аналіз системи: по-перше, як єдине ціле; по-друге, як систему елементів, які є підсистемами нижчого рівня; по-третє, як підсистему (елемент) системи вищого рівня. Наприклад, галузь економіки являє собою сукупність підприємств, які займаються однаковим видом діяльності, тобто здійснюють процес виробництва за допомогою схожих ресурсів, створюють однаковий за цільовим призначенням товар [1]. І, водночас, галузь є елементом системи вищого рівня – єдиного загальногосподарського комплексу економіки країни. Аналогічно, регіон як територіальна одиниця є складовою в межах адміністративного поділу країни і, разом з тим, є сукупністю взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів – підприємств.

Принцип ієрархічності передбачає підпорядкованість елементів системи. Так, у системі економічних відносин організаційно-економічні та техніко-економічні відносини являють собою керовану сукупність. До керівної підсистеми належать відносини власності, які є найбільш важливим елементом у сукупності економічних відносин. У свою чергу, економічні відносини є елементом більш загальної структури економічної системи, яка утворюється у процесі взаємодії продуктивних сил, економічних відносин та господарського механізму. Таким чином, ієрархічність економічної системи визначається механізмом взаємодії її елементів, який ґрунтується на принципах координації, субординації чи підпорядкованості.

Принцип системності характеризує властивість об'єкта володіти всіма ознаками системи. Причому система наділена не просто властивостями елементів, що входять до її складу. Завдяки ефекту емерджентності система набуває нових ознак залежно від структурної організації та визначених функцій елементів, які входять до її складу.

Принцип структурності передбачає аналіз елементів системи і їх взаємозв'язків у межах конкретної організаційної структури. Наприклад, структура виробництва за видами економічної діяльності складається з таких елементів – секцій: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство, добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, будівництво, фінансова та страхова діяльність торгівля, діяльність транспорту та зв'язку, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги тощо. Усі елементи цієї системи взаємопов'язані й відповідним чином упорядковані відповідною структурною організацією. Це зумовлює їх функціонування не хаотично, а відповідно до потреб системи.

Важливим принципом системно-структурного підходу є: структуризація, що передбачає дослідження економіки як унікальної структурної організації. Усі елементи цієї системи взаємопов'язані і відповідним чином упорядковані відповідною структурною організацією: технологічною, галузевою, територіальною, відтворювальною тощо.

Усіх наявним об'єктам і системам притаманна структура (від лат. *structura* – побудова), тобто побудова і внутрішня форма їх організації, яка виступає як єдність сталих взаємозв'язків між її елементами, а також законів цих взаємозв'язків, що забезпечують цілісність, функціонування і розвиток будь-якої системи [8].

Найбільш чітко визначення структури розкрито у відомій німецькій теорії гештальтів – теорії форми, запропонованій у 1912 році Максом Вертгеймером [9]. З німецької *Gestalt* — цілісна форма чи структура. На відміну від простої комбінації елементів, структура – це єдине ціле. Вона утворена із взаємопов'язаних елементів, кожний з яких залежить від інших і може бути тим, чим він є лише стосовно самого себе й щодо інших.

З допомогою структури реалізуються властивості, щоб забезпечити бажане функціонування системи. Структура характеризує систему з погляду її:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- конструкції;
- просторово-тимчасового розташування частин;
- кількості складових елементів;
- стійкості і характеру взаємозв'язків між елементами структурованої системи.

Економічну специфіку структури і її показників дослідив у своїй науковій праці Л. Казинець, що трактував її як склад досліджуваного цілого, вираженого у відносних величинах [10, 11]. Для характеристики структури необхідно застосовувати відносні показники, які можна розрахувати як частку (питому вагу) кожної частини в цілій сукупності. Інший учений К. Гатєв визначав структуру як внутрішню будову заданої сукупності відповідно до значення певних ознак, кількісно виражене питомою вагою частин (груп) цілого [12].

Принцип стійкості. Основні методологічні принципи дослідження структури економіки пропонується доповнити принципом стійкості, відповідно до якого виокремлюють стійкі та нестійкі економічні структури. Поняття «стійкість» щодо економічної системи застосовують для відображення особливостей її динаміки в умовах негативних впливів зовнішнього середовища. Поняття «стійкість» щодо економічної системи стали застосовувати лише наприкінці ХХ сторіччя для відображення особливостей її динаміки в умовах негативних впливів зовнішнього середовища: здатності до прогресивного розвитку, забезпечення стабільного економічного зростання, формування оптимальних макроекономічних пропорцій відтворення, економічного і раціонального використання ресурсів, відлагодженості механізмів саморегуляції й управління, а також здатності швидко усунути загрози або пристосуватися до сучасних умов.

У термінах множин і простору стійкою структурою володіє економічна система, яка в процесі своєї динаміки від початкового до заданого стану розвитку здатна забезпечити коливання множини її макроекономічних параметрів (безробіття, інфляція, темпи виробництва і т. ін.) у допустимих межах [13]. Аналіз складових цього терміна дозволяє виокремити такі характеристики стійкої економічної системи: збалансованість макроекономічних пропорцій, розширене відтворення, стабільні темпи економічного зростання, економічні й раціональні пропорції використання ресурсів, забезпечення оптимальних співвідношень у функціонуванні галузевої, технологічної, відтворювальної, соціальної, територіальної структур національної економіки, у межах яких створюються найбільш сприятливі умови для відтворення, відлагодженості механізмів саморегуляції. Формування та дотримання визначених характеристик структури економічної системи, в умовах перманентності негативних чинників внутрішнього та зовнішнього походження, дозволяє забезпечувати самопідтримування економіки та економічне зростання.

Зміст поняття «стійкість економічної системи» містить у собі сукупність заходів, що забезпечують конкурентну стійкість і економічну стабільність економічної системи. Рівень стійкості для будь-яких економічних систем є наслідком впливу прогресивних і негативних структуроутворюючих внутрішніх чинників (нагромадження капіталу, наукомісткість виробничих процесів, ширина ланцюга нарощення доданої вартості: частка продукції з високим вмістом доданої вартості й технологічної переробки рівень доходів як основа структурування споживчого попиту, конкурентоспроможність економіки) та зовнішніх чинників (структура зовнішніх зв'язків, товарна й географічна структура експортно-імпорتنих операцій, участь суб'єктів національної економіки в глобальних ланцюгах нарощення вартості). У випадку превалювання прогресивних структурних зрушень система має тенденцію до підвищення рівня стійкості, у разі деградації структури – стійкість у системі знижується [14].

Важливим складником забезпечення стійкої економічної системи є розробка механізмів саморегуляції й управління її макроекономічної та фінансової підсистем. Макроекономічна стійкість забезпечується регулюванням стійкості в різних підсистемах економічної сфери: виробничій, інвестиційній, науково-технологічній, зовнішньоекономічній, фінансовій. Фінансова стійкість характеризується оптимальними параметра-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ми функціонування бюджетної, грошово-кредитної, валютної, боргової, банківської системи та фінансових ринків, недотримання яких знижує стійкість національної економіки до внутрішніх і зовнішніх шоків.

У процесі аналізу економічної системи оперують поняттям економічна структура, що являє собою комплекс внутрішньо необхідних і стійких зв'язків між різними структурними елементами економічної системи – підприємствами, секторами, видами економічної (у т. ч. промислової) діяльності, технологічними укладами, регіонами, мегапідсистемами світового господарства: національних економік, наднаціональних та міжнародних економічних утворень – і виражає внутрішній і сталий зв'язок між ними як складовими єдиного цілісного утворення.

Системно-структурний підхід у дослідженні економіки дозволяє отримати уявлення про її внутрішню організацію (будову), пропорції між взаємопов'язаними елементами (формами власності, галузями, інституційними секторами тощо).

Системно-структурний підхід до аналізу економічних процесів дозволяє обґрунтувати взаємозв'язок між структурними і динамічними характеристиками економіки країни. Зміна структурних елементів економіки: технологічної чи галузевої структури зумовлює відповідні зміни системи загалом і окремих її елементів, якісних і кількісних характеристик, що ідентифікується як економічний розвиток.

Економічна система є поліструктурним утворенням, тобто їй притаманні різноманітні структури, які характеризуються як сукупність комплексів внутрішніх зв'язків між основними її елементами (сферами, галузями, секторами, регіонами, формами власності тощо) і окремими структурними утвореннями всередині цих елементів, пов'язаних між собою системою суспільного поділу праці. Виокремлюють відтворювальну, техніко-економічну, технологічну, організаційно-економічну, соціально-економічну, галузеву й територіальну (регіональну) структури. Деталізацією цих видів структур є: зовнішньо-економічна, структура власності, структура зайнятості населення, матеріальних і фінансових ресурсів, структура енергозабезпечення тощо (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальні підходи до структурування економіки

Джерело: складено автором.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Важливого значення для формування всіх типів структур набуває структура суспільного виробництва як комплекс внутрішніх зв'язків і співвідношення між галузями та сферами національної економіки.

Відтворювальна структура. Першим представником цієї теорії можна назвати фізіократа Франсуа Кене, який уперше створив модель суспільного відтворення та міжгалузевого балансу у 1758 році у праці «Економічна таблиця» [15]. Відтворювальна структура характеризується співвідношенням окремих компонентів валового випуску за вартістю (фондів заміщення, споживання і нагромадження) та за матеріально-речовим складом (засобами виробництва і предметами споживання) (рис. 2). Індикаторами відтворювальної структури економіки є показники нагромадження основного капіталу; ступеня зносу основних засобів; структури капітальних вкладень.

Фонд заміщення у відтворювальній структурі включає вартість матеріальних витрат і амортизацію. Його висока частка у валовому випуску свідчить про ресурсоемність (ресурсовитратність) економіки. Але треба окремо аналізувати частку матеріальних витрат і амортизації в самому фонді заміщення. Амортизація пов'язана із заміною основних виробничих засобів, що вибувають. Її збільшення може свідчити про активне оновлення основного капіталу, що є позитивним.

Фонд споживання охоплює споживчі витрати населення та інших суб'єктів ринку.

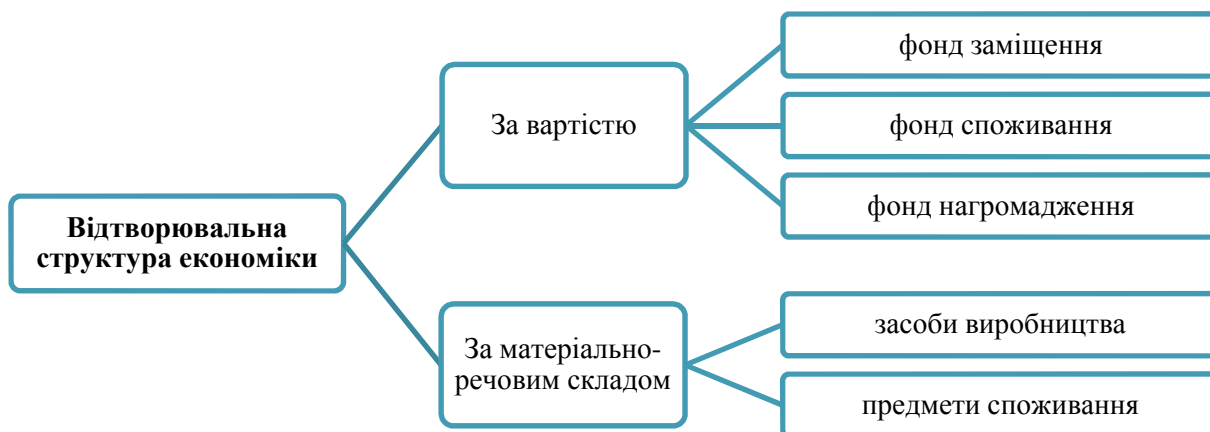

Рис. 2. Компоненти відтворювальної структури економіки

Джерело: побудовано автором.

За матеріально-речовим складом у структурі економіки вирізняють засоби виробництва та предмети споживання.

Засоби виробництва – найважливіші в структурі економіки. Аналіз ринку засобів виробництва здійснюється за показниками динаміки обсягів їхнього виробництва у вартісному та натуральному виразах.

Предмети споживання (товари для населення) аналізуються за окремими групами: продовольчі, легкої промисловості, культурно-побутового призначення, технічно складні, будівельні матеріали, автомобілі та інші транспортні засоби тощо. Такий аналіз здійснюється за кількісними та якісними характеристиками, а також за формами власності.

Оцінювання ефективності виробничих процесів здійснюється на основі аналізу структури валового випуску, зокрема, співвідношення в ньому проміжного споживання і валової доданої вартості.

Галузева структура економіки характеризує співвідношення валових випусків окремих галузей, великих народногосподарських комплексів і визначається часткою кожної галузі в загальному валовому випуску. Аналіз галузевої структури економіки дозволяє визначити переважаючий тип розвитку (промисловий, аграрно-промисловий,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

аграрний), а також виявити основні чинники економічного зростання (екстенсивний чи інтенсивний розвиток).

Соціальний аспект структури економіки визначається через аналіз структури зайнятості, доходів населення, підготовки кадрів у галузевому та територіальному розрізі.

Виокремлюють також **виробничо-технологічну структуру економіки**, яка характеризується питомою вагою наукомістких та високотехнологічних галузей виробництва. Концепція трансформації технологічних укладів була запропонована С. Глазьевим [16] і ґрунтується на теорії довгих хвиль М. Кондратьєва [17]. Основним елементом технологічної структури економіки є технологічний устрій (англ. techno-economic paradigm) також відомий як технологічний уклад, який являє собою сукупність пов'язаних виробництв, що мають єдиний технічний рівень і розвиваються синхронно. Кожний технологічний уклад відрізняється розвитком певної сукупності базисних наукомістких галузей і технологій. Зміна домінуючих в економіці технологічних укладів характеризує стрибки в науково-технічному прогресі. Формування ефективної структури економіки в напрямку переорієнтації на високотехнологічне виробництво є характерною рисою сучасних трансформаційних процесів у розвинених країнах.

В економічній літературі є декілька підходів щодо оцінювання секторальної структури і відповідних структурних змін у секторальному розрізі:

- структуризація відповідно до генезису економіки з виокремленням пріоритетного на цьому етапі сектору – первинний (сільське господарство), вторинний (промисловість), третинний сектор (сфера послуг);

- залежно від відносин власності, що склались у національній економіці: приватний, державний, кооперативний сектори;

- структуризація з виокремленням інституційних секторів економіки (сектор нефінансових корпорацій, сектор фінансових корпорацій, сектор загальнодержавного управління, сектор домашніх господарств, сектор некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства, сектор закордон).

При розгляді **секторальної структури** економіки вихідною базою служить теорія трьох секторів, основи якої заклав Колін Кларк у книзі «Умови економічного прогресу», виданої у 1940 р. [18]. Зміни секторів у процесі розвитку економіки аналізували й теоретично обґрунтували Ж. Фурастьє і С. Кузнец [19]. Автори висунули гіпотезу, згідно з якою у ході історичного розвитку відбувається послідовний перехід від суспільства з переважанням в економіці первинного сектору, в основному сільського господарства, до індустріального (вторинний сектор) і потім до суспільства з домінуванням третинного сектору – послуг.

Довгострокова динаміка секторів національної економіки в загальному плані характеризується такими тенденціями. На початковому періоді індустріалізації країни 80 % населення зайнято в сільському господарстві, 10 % – в обробних виробничих галузях (промисловості та будівництві) і 10 % – у секторі послуг. У процесі індустріалізації зростає частка зайнятих у вторинному секторі за рахунок зменшення частки первинного доти, поки не досягне певної межі (приблизно 50 %) загальної чисельності зайнятого населення. У цей період також збільшується частка третинного сектору. На наступному етапі розвитку починає зменшуватися частка вторинного сектору і прогресує третинний сектор, у результаті чого його частка підвищується. У секторі послуг на кінцевому етапі його розвитку має бути зайнято 80 % усього економічно активного населення, у той час як на частку первинного та вторинного секторів має припадати по 10 % зайнятих.

Практика структурних трансформацій підтверджує дієвість теорії трьох секторів. Розвиток світової економіки супроводжується послідовними структурними змінами, що виражаються в збільшенні і зменшенні частки окремих секторів економіки.

Визначальним елементом системи економічних відносин є відносини власності. З погляду суб'єктної структури власність виокремлюють такі види власності: індивіду-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

альна (одноосібна, сімейна); корпоративна (акціонерна, пайова, кооперативна, громадських організацій тощо); державна (загальнодержавна, муніципальна).

Ключова роль відносин власності в організації суспільного виробництва полягає в тому, що вони визначають процеси привласнення матеріальних благ і, насамперед, засобів виробництва і, як наслідок, предметів споживання. Вагомий внесок у дослідження й визначення категорії власності було зроблено в XIX ст., К. Марксом. Саме він, спираючись на науковий доробок своїх попередників і сучасників, аргументовано доводить, що власність є центральною категорією в економічній системі суспільства [20].

Майнові права як основна компонента інституціональної структури економіки є об'єктом аналізу Р. Коуза [21]. У теорії Коуза-Стіглера розглядається проблема специфікації прав власності, їх обміну та продажу. Вихідним формулюванням теорії є рівність приватних і соціальних витрат при нульових транзакційних витратах і чіткому встановленні (специфікації) прав власності, незалежно від того, як ці права власності розподілені між економічними суб'єктами.

Іншими словами, ефективне розміщення ресурсів буде досягтися незалежно від того, яким конкретним особам належать права власності на ці ресурси (і відповідно на зовнішній ефект виробництва або споживання); досить тільки, щоб витрати на встановлення та захист прав власності, ведення переговорів і досягнення угоди щодо перерозподілу цих прав були б незначні. У результаті таких переговорів усе невраховані раніше в ринкових розрахунках ресурси отримують грошову оцінку, і їх власником стає (або залишається) той економічний суб'єкт, якому цього найбільш вигідно.

Розробка теорії транзакційних витрат вченого стала основою для висновку, що визначення майнових прав та їх розподіл між людьми на основі закону, положень контрактів та інших правил безпосередньо впливають на економічні рішення та їх результат.

Таким чином, основою ефективної структури економіки є ефективна робота ринку через точне визначення, або специфікацію, прав власності. Як вказують теоретики прав власності, специфікація підштовхує економічних агентів до прийняття найбільш ефективних рішень: чим ясніше визначені й надійніше захищені права власників, то тісніше виявляється зв'язок між робляться ними діями і їх добробутом.

Структурування економіки за інституційними секторами. Інституційні сектори економіки являють собою господарські одиниці, які знаходяться в межах економіки і володіють активами, беруть на себе зобов'язання та можуть займатися господарською діяльністю з іншими господарськими одиницями (рис. 3).

Рис. 3. Інституційні компоненти секторальної структури економіки
Джерело: складено автором за даними [22].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У національних рахунках, рекомендованих ООН у 1993, 2008 рр., виокремлюють такі сектори економіки:

– *сектор нефінансових корпорацій (НФК)*, який охоплює підприємства всіх форм власності, які займаються виробництвом товарів та нефінансових послуг і фінансують свою діяльність як за рахунок власних коштів, кредитів на фінансовому ринку, так і за кошти державного бюджету. Сектор НФК включає три групи галузей: добувну, переробну та сферу послуг;

– *сектор фінансових корпорацій (ФК)*, який охоплює організації, що займаються фінансово-посередницькою діяльністю: банки, страхові організації, довірчі товариства, недержавні пенсійні фонди тощо;

– *сектор загальнодержавного управління (ЗДУ)*, який охоплює органи державного управління місцевого, регіонального, центрального рівнів, які здійснюють законодавчу та виконавчу владу, стягують податки та фінансують державні витрати. До цього сектору також належать некомерційні бюджетні організації, які надають: а) індивідуальні безкоштовні або пільгові неринкові послуги у сфері освіти, охорони здоров'я, мистецтва та культури тощо; б) колективні неринкові послуги у сфері науки, оборони, державного управління, підтримання громадського порядку тощо. До сектору ЗДУ належать державні фонди, які утворюються з обов'язкових внесків;

– *сектор загальнодержавного управління (ЗДУ)*, який охоплює органи державного управління місцевого, регіонального, центрального рівнів, які здійснюють законодавчу та виконавчу владу, стягують податки та фінансують державні витрати. До цього сектору також належать некомерційні бюджетні організації, які надають: а) індивідуальні безкоштовні або пільгові неринкові послуги у сфері освіти, охорони здоров'я, мистецтва та культури тощо; б) колективні неринкові послуги у сфері науки, оборони, державного управління, підтримання громадського порядку тощо. До сектору ЗДУ належать державні фонди, які утворюються з обов'язкових внесків;

– *сектор домашніх господарств (ДГ)*, який охоплює окремих фізичних осіб, сім'ї, що є споживачами товарів і послуг;

– *сектор некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства (НКО)*, що охоплює організації, створені домашніми господарствами за рахунок власних внесків для забезпечення своїх політичних, релігійних, професійних інтересів (політичні партії, церква, професійні спілки);

– *сектор закордон*, який охоплює суб'єктів господарювання, що розташовані за кордоном, але здійснюють економічні операції з резидентами даної країни.

Відповідно до цього підходу структурування економіки передбачає: по-перше, аналіз структурних пропорцій інституційних секторів і їх взаємозв'язків як елементів інституційної організації економічної системи; по-друге, аналіз виробництва ВВП; кінцевого використання ВВП; ВВП за доходами; валового прибутку, змішаного доходу реального сектору по кожному сектору окремо.

Регіональна структура характеризує співвідношення випуску по окремих адміністративно-економічних районах. Регіональна структура економіки завжди багатогалузева. Її аналіз включає визначення виробничої спеціалізації регіону. Структурування економіки в розрізі окремих територій (регіонів) зумовлено як об'єктивними природно-кліматичними умовами: георозташуванням, різноманітністю природних, демографічних, соціальних та інших місцевих факторів, так і економічними чинниками: сформованістю економічної бази регіонів і ефективністю їхнього потенціалу розвитку використанням [23]. Таким чином, диференціація наявного потенціалу економічного розвитку і ефективності його використання продукує нерівномірність економічного розвитку регіонів країни.

Зовнішньоекономічна структура економіки відображає структуру внутрішнього і зовнішнього попиту; експортоорієнтованість та імпортозалежність вітчизняного виробництва загалом та вітчизняної промисловості чи іншого ключового сектору економіки зокрема.

Взаємозв'язок між цими структурами може посилювати чи послаблювати структурні зміни в економіці.

У сучасних економічних умовах структурним елементам економічної системи притаманні динамізм, мінливість та суперечливість розвитку. Цим визначається необхідність структурних змін економічної системи суспільства, без яких неможливий економічний розвиток.

Л. Шинкарук, аналізуючи структуру як систему пропорцій і зв'язків, притаманних економіці, вказує на їх мінливість. На певному рівні розвитку збільшення невідповідності структури тим елементам, що вже змінилися, робить її несумісною із зазначеними елементами, через що відбувається злам старої структури й утворення нової побудови, з новими функціями. Формування нової структури свідчить про перехід того чи іншого утворення у новий якісний стан, на новий рівень розвитку [6]. Таким чином, йдеться про структурні трансформації як іманентну характеристику будь-якої економічної системи, що розвивається. Залежно від функціонального значення різноманітних структурних трансформацій на прогресивний розвиток економіки виокремлюють їх модифікації: структурні зміни і структурні зрушення.

Структурні зміни розглядаються як кількісні зміни пропорцій у продуктово-галузевій, технологічній, соціальній, зовнішньоекономічній структурах економіки на всіх етапах процесу суспільного відтворення: виробництва, розподілу, обміну і споживання.

У результаті односпрямованої дії структурних змін їх вплив на економічний розвиток посилюється і, в результаті ефекти синергізму приводять до нової якості економічної системи. Наприклад, зміна у структурі інвестування на користь виробництва продукції з високим вмістом доданої вартості (фармацевтика, авіакосмічна промисловість, машинобудування тощо) має наслідком зміну галузевої структури і технологічної структури; формування сприятливих макроекономічних умов ведення бізнесу продукує зміну інституційно-секторальної архітекτονіки; підвищення конкурентоспроможності національного виробництва має наслідком переформатування товарних і територіальних пропорцій зовнішньоекономічної структури.

Найбільш значущі, якісні зміни у структурі економіки класифікуються як економічні зрушення. Під структурними зрушеннями О. Красильников розуміє будь-яку суттєву зміну внутрішньої будови економічної системи, взаємозв'язок між її елементами та законами, що призводить до зміни головних системоутворюючих якостей [24]. На відміну від структурних змін як кількісних характеристик структурні зрушення в економіці є якісними змінами взаємозв'язків між елементами економічної системи в розрізі вищезначених видів структур. Структурні зрушення є обов'язковим атрибутом розвитку будь-якої економічної структури, виступаючи як чинником, так і результатом її розвитку.

Висновки і пропозиції. У роботі досліджено поняття структури і визначено сутнісні характеристики понятійного апарату теорії економічної структури. З позицій системно-структурного підходу, що є основним методологічним принципом дослідження структури економіки охарактеризовано принципи дослідження організації і розвитку економічної системи, серед яких принцип цілісності, системності, структурності, ієрархічності. Обґрунтовано, що застосування цих принципів дозволяє отримати найбільш повне і цілісне уявлення про структуру економіки і, відповідно, визначити науково-обґрунтовані й ефективні важелі управління її розвитком.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Основні методологічні принципи дослідження структури економіки пропонується доповнити принципом стійкості для відображення особливостей її динаміки в умовах негативних впливів зовнішнього середовища, відповідно до якого виокремлюють стійкі та нестійкі економічні структури.

Обґрунтовано, що економічна структура є поліструктурним утворення, яке відображає внутрішню форму організації економічної системи і являє собою комплекс внутрішньо необхідних і стійких зв'язків між різними її структурними елементами – галузями, регіонами, типами власності, інституційними секторами, технологічними укладами (видами діяльності відповідно до рівня технологічності).

У роботі охарактеризовано поняття «структурні зміни» як зміни пропорцій між елементами економічної системи і «структурні зрушення» як якісні зміни взаємозв'язків між елементами економічної системи. Визначено їх зміст і роль в економічному розвитку.

Список використаних джерел

1. *Ігнатюк А. І.* Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання : монографія / А. І. Ігнатюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.
2. *Структурна* переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 652 с.
3. *Приходько Т.* Структурна трансформація економіки і стабільне економічне зростання / Моделі ендогенного зростання економіки України / за ред. М. І. Скрипниченко. – К. : Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 576 с.
4. *Прушківська Е. В.* Еволюція концепцій структурування національної економіки / Е. В. Прушківська // Проблеми економіки. – 2013. – № 2. – С. 87–94.
5. *Щукін Б. М.* Структурні параметри економіки України в порівнянні з розвинутими країнами (з даних таблиць «витрати-випуск») / Б. М. Щукін, А. М. Куканова, Н. І. Шабранська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 12. – С. 17–24.
6. *Структурні зміни та економічний розвиток України* : монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін.] ; за ред. Л. В. Шинкарук ; НАН України ; Ін-тут екон. та прогноз. – К., 2011. – С.45–52. (696 с.)
7. *Берталанфи фон Людвиг.* Общая теория систем – критический обзор // Исследования по общей теории систем : сборник переводов / общ. ред. и вст. ст. В. Н. Садовского и Э. Г. Юдина. – М. : Прогресс, 1969. – С. 23–82.
8. *Згуровский М. З.* Исследование социальных процессов на основе методологии системного анализа / М. З. Згуровский, А. В. Доброногов, Т. Н. Померанцева. – К. : Наукова думка, 1997. – 222 с.
9. *Теплов Б. М.* О Максе Вертгеймере, основателе гештальтпсихологии // Вопросы психологии. – 1981. – № 6. – С. 116–132.
10. *Казинец Л. С.* О сущности и экономической природе показателей структуры / Л. С. Казинец // Вестник статистики. – 1976. – № 1.
11. *Казинец Л. С.* Измерение структурных сдвигов в экономике / Л. С. Казинец. – М. : Эконом., 1969. – 167 с.
12. *Новицький В. С.* Структурні перетворення промисловості та економічне зростання [Електронний ресурс] / В. С. Новицький. – Режим доступу : www.knu.gov.ua.
13. *Павловський М. А.* Стійкість економічної системи – необхідна умова стратегії економічного і соціального розвитку України / М. А. Павловський // Матеріали наукової конференції «Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку». – К. : НТУУ КПІ, 2001. – С. 296.
14. *Бачурин А.* Основные условия устойчивости экономики / А. Бачурин // Экономист. – 1998. – № 11. – С. 34–42.
15. *Yves Charbit; Arundhati Virmani* (2002). The Political Failure of an Economic Theory: Physiocracy, Population, Vol. 57, No. 6. (Nov. – Dec., 2002), pp. 855–883.
16. *Глазьев А.* Теория долгосрочного технико-экономического развития / А. Глазьев. – М. : Властелин, 1993. – 310 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

17. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: избранные труды / Н. Д. Кондратьев ; под ред. академика РАН Л. И. Абалкина. – М. : Экономика, 2002. – 767 с.
18. Colin Clark. The Conditions of Economic Progress / Colin Clark // The Economic Journal. – Apr., 1941. – Vol. 51, No. 201. – Pp. 120–124.
19. Экономическая теория: истоки и перспективы. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2006. – 999 с.
20. Блауг М. Путеводитель по «Капиталу» / М. Блауг // Экономическая мысль в ретроспективе. – М. : Дело, 1994. – С. 246–264.
21. Coase, Ronald H. The Institutional Structure of Production / Coase, Ronald H. // The American Economic Review. – Sep., 1992. – Vol. 82, No. 4. – Pp. 713–719.
22. System of National Accounts 2008 [Электронный ресурс] / [European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations, World Bank]. – Нью-Йорк, 2009. – р. 722. – Режим доступа : <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf>.
23. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.
24. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике : монография / О. Ю. Красильников. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2001. – 164 с.

References

1. Ignatiuk, A. I. (2010). *Haluzevi rynku: teoriia, praktyka, napriamy rehuliuвання [Sectoral Markets: Theory, Practice, Directions of Regulation]*. Kyiv: NNTS IAE [in Ukrainian].
2. Mazaraki, A. A., Melnik, T. M., Ekumenenko, V. V. et al. (2011). *Strukturna pereoriientatsiia zovnishnoi torhivli u systemi faktoriv ekonomichnoho zrostantia [Structural reorientation of foreign trade in the system of factors of economic growth]*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics [in Ukrainian].
3. Prikhodko, T., Skrypnychenko M. (Ed.) (2007). *Strukturna transformatsiia ekonomiky i stabilne ekonomichne zrostantia. Modeli endohennoho zrostantia ekonomiky Ukrainy [Structural Transformation of the Economy and Sustained Economic Growth. Models of Endogenous Growth of the Ukrainian Economy]*. Kyiv: Institute of Economy and Forecasting [in Ukrainian].
4. Prushkivska E. V. (2013). Evolyutsiia kontseptsii strukturuvannia natsionalnoi ekonomiky [Evolution of the Concepts of the Structuring of the National Economy]. *Problemy ekonomiky – Issues of Economics*, 2, 87–94 [in Ukrainian].
5. Shchukin, B. M., Kukanova, A. M., Shabranskaya, N. I. (2010). *Strukturni parametry ekonomiky Ukrayiny v porivnyanni z rozvynutymy krayinamy (z danykh tablyts “vytraty-vypusk”) [Structural parameters of the economy of Ukraine in comparison with developed countries (from the data tables “cost-output”)]*. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini – Formation of market relations in Ukraine, 12, 17–24 [in Ukrainian].
6. Geets, V. M., Shynkaruk, L. V. (Ed.), Artyomova T. I. et al. (2011). *Strukturni zminy ta ekonomichni rozvytok Ukrainy [Structural changes and economic development of Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Ludwig von Bertalanffy (1969). General theory of systems – a critical review. In V. N. Sadvovsky and E. G. Yudin (Ed.), *Investigations on the general theory of systems: Collection of translations* (pp. 23–82). Moscow: Progress [in Russian].
8. Zgurovsky, M. Z., Dobornogov, A. V., Pomerantseva, T. N. (1997). *Issledovaniye sotsial'nykh protsessov na osnove metodologii sistemnogo analiza [Investigation of social processes based on system analysis methodology]*. Kyiv: Naukova Dumka [in Russian].
9. Teplov, V. M. (1981). O Makse Vertgeymere, osnovatele geshtaltpsikhologii [About Max Wertheimer, the founder of Gestalt psychology]. *Voprosy psikhologii – Questions of Psychology*, 6, 116–132 [in Ukrainian].
10. Kazinets, L. S. (1976). O sushchnosti i ekonomicheskoy prirode pokazateley struktury [On the essence and economic nature of the structure indicators]. *Vestnik statistiki – Herald of statistics*, 1 [in Russian].
11. Kazinets, L.S. (1969). *Izmerenie strukturnykh sdvigov v ekonomike [Measuring structural shifts in the economy]*. Moscow: Econom. [in Russian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

12. Novitsky, V. S. *Strukturni peretvorennia promyslovosti ta ekonomichne zrostantia [Structural transformation of industry and economic growth]*. Retrieved from www.kmu.gov.ua.

13. Pavlovsky, M.A. (2001). Stiykist ekonomichnoi systemy – neobkhidna umova stratehii ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy [Sustainability of the economic system is a necessary condition for the strategy of economic and social development of Ukraine]. *Materialy naukovoї konferentsii «Ukrayina na porozhi XXI stolittia: uroky reform ta stratehiia rozvytku» – Materials of the conference “Ukraine on the threshold of the XXI century: lessons of reforms and development strategy”*. Kyiv: NTUU KPI [in Ukrainian].

14. Bachurin, A. (1998). Osnovnye usloviia ustoichyvosti ekonomiki [Basic conditions for the stability of the economy]. *Economist – Economist*, 11, 34-42 [in Russian].

15. Yves Charbit; Arundhati Virmani (2002). The Political Failure of an Economic Theory: Physiocracy, Population, Vol. 57, No. 6. (Nov. - Dec., 2002), pp. 855–883.

16. Glazyev, A. (1993). *Teoriia dolgosrochnogo tekhniko-ekonomicheskogo razvitiia [The theory of long-term technical and economic development]*. Moscow: Lord [in Russian].

17. Kondratiev, N. D., Abalkin L. I. (Ed.) (2002). *Bolshie tsikly koniunktury i teoriia predvideniia: izbrannye trudy [Large cycles of conjuncture and theory of foresight: selected works]*. Moscow: Economics [in Russian].

18. Colin Clark (1941). The Conditions of Economic Progress. *The Economic Journal*, 51, 201 (Apr., 1941), 120–124.

19. *Ekonomicheskaiia teoriia: istoki i perspektivy [Economic theory: sources and perspectives]*. (2006). Moscow: Faculty of Economics, Moscow State University, TEIS, 999 p.

20. Blaug, M. (1994). *Putevoditel po «Kapitalu» [Guide to “Capital”]*. *Ekonomicheskaiia mysl v retrospektive [Economic thought in retrospect]*. Moscow: DELO [in Russian].

21. Coase, Ronald H. (1992). The Institutional Structure of Production. *The American Economic Review*. 82, 4 (Sep., 1992), 713-719.

22. System of National Accounts 2008. [European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations, World Bank]. NY, 2009, 722. Retrieved from <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf>.

23. Varnaliy, Z. S. (2007). *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety [State Regional Policy of Ukraine: Peculiarities and Strategic Priorities]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

24. Krasilnikov, O. Y. (2001). *Strukturni podiyi v ekonomitsi [Structural Events in Economics]*. Saratov: Saratov University [in Russian].

Ходжаян Алла Рубенівна – аспірантка, Державний науково-дослідний інститут інформатизації і моделювання економіки (б-р Дружби Народів, 38, м. Київ, 01103, Україна).

Ходжаян Алла Рубеновна – аспірантка, Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики (б-р Дружбы Народов, 38, г. Киев, 01103, Украина).

Khodzhaian Alla – PhD student, State Research Institute of Economic Informatization and Modeling (38 Druzhby Narodiv Blvd, 01103 Kyiv, Ukraine).

E-mail: khodzhaian@gmail.com

УДК 339.544

*Вікторія Яковченко***ОГЛЯД ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРИНЦИПУ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ В МЕЖАХ СОТ***Викторія Яковченко***ОБЗОР ТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРИНЦИПА ТРАНСПАРЕНТНОСТИ В РАМКАХ ВТО***Victoria Yakovchenko***REVIEW OF TRADE POLICY AS AN INSTRUMENT FOR PROVISION
OF THE PRINCIPLE OF TRANSPARENCY WITHIN THE WTO**

У статті розглянуто механізм огляду торговельної політики, передбачений Додатком 3 до Угоди про заснування Світової організації торгівлі. Визначено основні цілі та переваги огляду торговельної політики країн-членів СОТ. Проаналізовано практичні аспекти організації огляду торговельної політики. Окреслено особливості впровадження механізму огляду торговельної політики в країнах, що розвиваються.

Ключові слова: огляд торговельної політики; Світова організація торгівлі; транспарентність; секретаріат; звіт.

Бібл.: 14.

В статье рассмотрен механизм обзора торговой политики, предусмотренный Приложением 3 к Соглашению об учреждении Всемирной торговой организации. Определены основные цели и преимущества обзора торговой политики стран-членов ВТО. Проанализированы практические аспекты организации обзора торговой политики. Определены особенности внедрения механизма обзора торговой политики в развивающихся странах.

Ключевые слова: обзор торговой политики; Всемирная торговая организация; транспарентность; секретариат; отчет.

Библ.: 14.

The article examines the mechanism of trade policy review, provided by Appendix 3 of the Agreement on the Establishment of the World Trade Organization. It is argued, however, that an overview of trade policy contributes to improving compliance by WTO member states with the rules and regulations of the organization, has a positive impact on the functioning of the multilateral trading system by helping to increase transparency and understanding of trade policies and practices of member countries of the WTO. The main objectives and advantages of the review of the trade policy of the WTO member countries are determined. The practical aspects of the organization of the review of trade policy are analyzed. Specifics of the introduction of a mechanism for reviewing trade policy in developing countries are outlined. The proposals on the improvement of domestic foreign trade policy are given.

Keywords: Trade Policy Review; World Trade Organization; transparency; secretariat; report.

References: 14.

JEL Classification: F19

Постановка проблеми. Проведення оглядів торговельної політики є однією з невід'ємних функцій СОТ, передбачених Додатком 3 до Марракеської угоди, яка власне й поклала початок діяльності цієї організації. Механізм огляду торговельної політики став одним з ранніх результатів Уругвайського раунду переговорів та був тимчасово введений у ГАТТ ще з 1989 року. З дати заснування СОТ у 1995 р. він використовується на постійній основі й охоплює також торгівлю послугами та торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Механізм огляду торговельної політики складає єдиний майданчик у СОТ, де всі аспекти торговельної політики обговорюються всіма членами організації. Цей механізм дозволяє надавати об'єктивну незалежну оцінку торгово-економічного становища країн-членів та є обов'язковим для всіх учасників СОТ. На практиці огляди торговельної політики мають два основні результати: вони дозволяють стороннім спостерігачам зрозуміти торговельну політику та практику країни і забезпечують зворотний зв'язок у відносинах між Секретаріатом СОТ та країнами, що приєдналися до організації. Вказані особливості надають оглядам торговельної політики вагомому значення у дотриманні принципу транспарентності, що визначає актуальність більш детального розгляду цього механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення принципу транспарентності в зовнішньоторговельній політиці присвячено публікації багатьох вітчизняних учених-економістів, зокрема І. Ю. Гужви [1], М. А. Баранової [2], І. М. Квеліашвілі [3], М. Г. Нікітіної [4], С. В. Галько [5] та ін. Однак дослідження самого механізму огляду торговельної політики як одного із засобів реалізації принципу

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

транспарентності на практиці досі не було присвячено належну увагу, що визначає необхідність подальших розвідок у цьому напрямі.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яке полягає у визначенні особливостей огляду торговельної політики в межах СОТ та його внеску в забезпечення транспарентності зовнішньоторговельної політики країн на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагляд за національною торговельною політикою є принципово важливою сферою діяльності, що виконується в межах СОТ. У центрі цієї роботи знаходиться механізм огляду торгової політики, основні цілі якого викладені в Додатку 3 до Угоди про створення СОТ (параграф А). До них належать:

– забезпечення більш ефективного функціонування багатосторонньої торговельної системи шляхом досягнення більшої прозорості та розуміння торгової політики та практики країн, що приєдналися до СОТ;

– сприяння дотриманню усіма учасниками багатосторонньої торговельної системи норм, правил та зобов'язань, прийнятих ними під час вступу до СОТ;

– надання колективної оцінки всього спектра заходів торговельної політики і практики окремих учасників і впливу цих заходів на функціонування багатосторонньої торговельної системи загалом [6].

Огляди зосереджуються на торговельній політиці та практиці країн-членів СОТ, проте вони також охоплюють їх загальноекономічну політику, яка так чи інакше визначає динаміку експортно-імпорتنих операцій, і особливості впливу глобальних факторів на розвиток їх зовнішньоторговельної політики. Огляд широкого спектра макроекономічної та структурної політики урядів має на меті всебічно проаналізувати торговельну і пов'язану з нею політику країн, тим самим сприяючи більш об'єктивній оцінці впливу відповідних регуляторних заходів на функціонування багатосторонньої торговельної системи.

Кожен огляд, що здійснюється в СОТ, обов'язково охоплює такі аспекти торговельної політики країн:

- дотримання принципу транспарентності в зовнішньоторговельній політиці;
- дотримання принципу недискримінації в торгівлі з іншими країнами;
- рівень стабільності і передбачуваності зовнішньоторговельної політики;
- використання заходів захисту від іноземної конкуренції;
- обмеження, що накладаються на торгівлю послугами;
- загальна оцінка дотримання норм міжнародного торгового права СОТ та участі країни у врегулюванні торгових суперечок [7].

Разом з цим механізм огляду торговельної політики не використовується як інструмент посилення вимог до виконання окремих зобов'язань членами СОТ, як інструмент для ініціювання нових торгових суперечок, або як підстава для взяття на себе країнами-учасниками багатосторонньої торговельної системи додаткових зобов'язань.

Ключові переваги, які надає огляд торговельної політики в межах СОТ, можна класифікувати за такими ознаками:

– переваги для багатосторонньої торговельної системи – систематичне проведення оглядів торговельної політики країн-членів СОТ дало можливість підвищити рівень транспарентності цієї політики; огляди зазвичай акцентують на тих зобов'язаннях у межах СОТ, яким уряди відповідних країн, на думку фахівців Секретаріату, приділяють недостатню увагу, таким чином зберігаючи проблемні питання регуляторної політики на порядку денному багатосторонніх переговорів;

– переваги для країн, що вступили до СОТ, – огляди сприяли суттєвому переосмисленню своєї зовнішньоторговельної політики низкою країн-членів організації, особливо тими,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

що розвиваються; до проведення оглядів зазвичай долучаються неурядові громадські організації з відповідних країн, що посилює їх вплив на урядову політику у сфері підвищення ефективності міжнародних торговельно-економічних відносин, сприяє кращому усвідомленню урядовими структурами своїх функцій та напрямів діяльності при формуванні й реалізації зовнішньоторговельної політики, активізує проведення відповідних реформ;

– інші переваги – підготовлені за результатами оглядів звіти сформували глобальну базу аналітичних матеріалів для дослідження взаємозв'язків між видами торговельної політики та динамікою економічного розвитку країн світу, оцінки наслідків впливу протекціоністської та/або лібералізаційної політики на формування міжгалузевих зв'язків у промисловості та ін. Багато оглядів також дали можливість виявляти нові актуальні проблеми розвитку глобального торговельного середовища, зокрема, такі як взаємозв'язок між торговельною та конкурентною політикою, вплив торговельних потоків на міжнародних рух капіталу тощо [8].

Огляди торгової політики країн відбуваються з певною періодичністю. Наскільки часто відбувається огляд тієї чи іншої країни, що долучилась до СОТ, залежить від того, якою є частка цієї країни у світовій торгівлі товарами і послугами. Виходячи з цього принципу, всі члени СОТ розподілені на три групи, для кожної з яких повторні огляди відбуваються через різний проміжок часу. Огляди торговельної політики чотирьох найбільших учасників світового ринку – Європейського Союзу, США, Японії та Китаю – проводяться раз на два роки. Для наступних 16 країн з найбільшою часткою у світовій торгівлі огляди здійснюються раз на чотири роки. Огляди решти учасників відбуваються раз на шість років, для групи найменш розвинутих країн передбачено можливість пролонгації цього періоду [9].

У 1994 р. інтервали між оглядами стали більш гнучкими, було дозволено відхилятися на півроку вперед або назад від запланованої дати чергового огляду. Встановлена періодичність оглядів також може порушуватись у зв'язку зі зміною учасником СОТ свого місця в рейтингу за часткою у світовій торгівлі товарами і послугами. Приєднання нових членів до СОТ зазвичай відтермінує відповідні огляди для «старших» учасників багатосторонньої торговельної системи за всіма з розглянутих груп на невизначений час. Наприклад, Україна приєдналась до СОТ у травні 2008 р., однак перший і нині єдиний огляд її торговельної політики відбувся лише наприкінці 2016 р. [10].

Зазначимо, що за результатами огляду Секретаріат СОТ позитивно оцінив кроки України на шляху побудови відкритого, ліберального, передбачуваного і прозорого зовнішньоторговельного режиму, особливо відзначивши виконання нею зобов'язань щодо суттєвого скорочення ввізних мит за всією товарною номенклатурою та розширеної лібералізації послуг згідно з ГАТС. Також було відзначено приєднання України до нових зобов'язань у межах СОТ, зокрема угоди про спрощення процедур торгівлі, протоколу про внесення змін до угоди ТРІПС, угоди про публічні закупівлі. Водночас було зроблено відповідні застережень щодо необхідності побудови в Україні більш прозорої системи державного субсидування сільського господарства, завершення масштабної приватизації й економічних реформ, удосконалення управління державними підприємствами. Серед іншого зауважено, що загальна передбачуваність вітчизняного торгового режиму іноді була підірвана спробами перегляду значної кількості тарифних поступок, періодичним запровадженням тимчасових надбавок до ввізних мит та інших експортних й імпорتنих бар'єрів. Занепокоєність міжнародної спільноти викликали: незадовільна практика використання в Україні технічних бар'єрів у торгівлі (ТБТ) та санітарних і фіто-санітарних заходів (СФЗ); проблеми із захистом прав інтелектуальної власності; зловживання загальними винятками, передбаченими ГАТТ [11].

Для порівняння, уже тринадцятий огляд торгової політики країн ЄС, що завершився у 2017 р., засвідчив відданість Євросоюзу процесам лібералізації міжнародної торгівлі,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

його активну та конструктивну участь у розширенні багатосторонніх домовленостей, зокрема Угоди про інформаційні технології, а також у розробці нових, а саме Угоди про екологічні товари. Позитивно було відзначено набуття чинності Митного кодексу ЄС, що передбачає використання вдосконалених технологій з метою спростити і модернізувати митні процедури для активізації торгівлі. Серед негативних моментів підкреслено, що доступ на ринки сільгосппродукції країн ЄС загалом залишається закритим. ЄС зберігає низку комбінованих ставок ввізних мит, що носять загороджувальний характер, на висококонкурентні товари сільського господарства, рибної та текстильної промисловості. Високі ставки мит, тарифна ескалація, специфічні тарифи та численні тарифні квоти з високими ставками поза їх межами залишаються значними обмежувальними чинниками на шляху повноцінного утвердження в ЄС практики вільної торгівлі. Занепокоєння Секретаріату СОТ викликає також надмірне розповсюдження в країнах ЄС антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних заходів, що встановлюються відповідно до законодавства, яке не повною мірою узгоджується з відповідними положеннями міжнародного торгового права. Не залишились непоміченими випадки необґрунтованого використання ТБТ і СФЗ, які часто встановлювались в ЄС без належного наукового доведення їх доцільності з погляду безпеки споживання [12].

Повертаючись до специфіки проведення оглядів торговельної політики, зазначимо, що звіт за результатами огляду містить дві основні частини – детальний незалежний звіт, написаний у Секретаріаті СОТ та офіційну заяву уряду країни, торговельна політика якої була розглянута. Обидві частини є основою огляду та підлягають обговоренню й затвердженню всіма членами СОТ. Невдовзі після цього звіт викладається в публічний доступ на офіційному сайті організації.

Більшість звітів, які готуються в результаті детальних оглядів торговельної політики Секретаріатом, мають таку структуру:

- економічне середовище – охоплює базові сфери національної економіки, узагальнює макроекономічні показники, тенденції зовнішньої торгівлі товарами та послугами, надходження іноземних інвестицій; окреслює перспективи та наводить прогнози подальшого розвитку економіки;

- інституційні аспекти торгівлі та інвестиційної політики, включаючи участь у багатосторонніх і регіональних торговельних угодах та залучення до торговельних суперечок чи консультацій;

- торгова політика та практика за заходами регулювання – охоплює всі види регуляторних заходів, що безпосередньо впливають на імпорт та експорт товарів і послуг, на промисловість і виробничо-експортний потенціал суб'єктів господарської діяльності;

- торгова політика та практика за секторами національної економіки, зокрема сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство, важка промисловість, видобуток корисних копалин, енергетика, послуги тощо;

- резюме – підсумовує звіт та представляє думку Секретаріату щодо торговельної політики країни.

Звіт базується на офіційній інформації та коментарях, наданих органами влади країни, політика якої аналізується, і доповнюється матеріалами з інших джерел, які Секретаріат СОТ вважає за доцільне використати. Усі глави звіту, підготовленого Секретаріатом, перевіряються на фактологічну точність з офіційними представниками відповідної країни, хоча повну відповідальність за кінцевий зміст звіту несе Секретаріат. При цьому резюме Секретаріату не надається представникам країни, торговельна політика якої була розглянута, доки кінцевий звіт не буде готовий для оприлюднення всім членам СОТ [13].

Звіти учасників, що розглядаються, складаються у формі політичної заяви, яка декларує цілі та перспективні напрями розвитку зовнішньоторговельної політики країни.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Заява також може містити стислий виклад останніх тенденцій та проблем у торгівлі, перед якими постає уряд, зокрема тих, які виникають на зовнішніх ринках.

Що стосується процесу організації та проведення огляду торговельної політики, то він складається з шести етапів, часові рамки яких узгоджуються між Секретаріатом та офіційними представниками країни, що аналізується. Можна ідентифікувати таку загальну послідовність етапів проведення огляду торговельної політики в СОТ:

1. Узгодження дати вихідного засідання Комітету СОТ з питань огляду торговельної політики. Цей крок є надзвичайно важливим для запуску всього процесу, оскільки він багато в чому визначає терміни проведення решти етапів відповідно до часових орієнтирів виконання завдань та процедур огляду торговельної політики, узгоджених у СОТ.

У випадку першого здійснення огляду торговельної політики за весь час членства в СОТ для країни з групи найменш розвинутих Секретаріат зазвичай спершу здійснює офіційний візит до цієї країни з метою запровадити в ній сам механізм огляду торговельної політики та зібрати відповідну інформацію. Такі візити розглядаються як щорічний національний захід СОТ, який мають право вимагати будь-який учасник багатосторонньої торговельної системи зі статусом країни, що розвивається.

2. Збір інформації. Секретаріат готує та надсилає відповідній країні запит на одержання офіційних статистичних даних та інформації з питань торгівлі та торговельної політики. Країна, що одержала запит, зобов'язана задовольнити його повною мірою у термін від чотирьох до шести тижнів.

3. Підготовка звіту Секретаріату. Секретаріат готує проект звіту, поетапно надаючи його розділи до національних органів країни-члена, що розглядається, для перевірки та коментарів. Після відвідування столиці, Секретаріат включає коментарі органів влади до звіту та завершує його розробку. Звіт Секретаріату та звіт про огляд торговельної політики розповсюджуються після їх перекладу за п'ять тижнів до заключного засідання Комітету СОТ з питань огляду торговельної політики.

4. Візит до столиці. Команда Секретаріату здійснює 10-денний візит до столиці країни, яка розглядається, для обговорення проекту підготовленого звіту. Крім офіційних урядових осіб, команда консультується з представниками приватного сектору (асоціаціями виробників, торгово-промисловою палатою) та науково-дослідних організацій.

5. Проведення заключного засідання Комітету СОТ з питань огляду торговельної політики. Під час першої сесії засідання офіційний представник країни, що розглядається, виступає з підсумками огляду торговельної політики, у тому числі надаючи інформацію про нововведення, що не встигли потрапити до офіційного звіту за час його підготовки. Надалі відбувається обговорення найбільш актуальних питань зовнішньоторговельної політики цієї країни з зацікавленими членами СОТ.

Під час другої сесії офіційний представник країни, що розглядається, підсумовує викладену ним інформацію під час свого виступу та відповідає на запитання присутніх, відповідає на додаткові задані запитання. Потім представники інших країн висловлюють прикінцеві коментарі. Закінчується сесія заключним словом голови Комітету.

6. Оприлюднення результатів огляду торговельної політики. У публічний доступ викладаються звіт Секретаріату, офіційна заява уряду країни, політика якої була розглянута, протокол заключного засідання Комітету СОТ з питань огляду торговельної політики, а також текст заключного слова голови Комітету. Усі вищевказані документи розміщуються на офіційному сайті СОТ.

Насамкінець розглянемо особливості використання механізму огляду торговельної політики відносно країн, що розвиваються. З огляду на той факт, що ці країни можуть зіткнутися з особливими труднощами під час приведення своєї внутрішньої політики відповідно до багатосторонніх правил торгівлі, огляд торговельної політики сприяє вив-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ченню ними особливостей взаємодії з СОТ. Країни, які активно реформують власну зовнішньоторговельну політику, також одержують можливість представити цей процес та його результати з використання механізму огляду торговельної політики. Більше того, підготовка огляду та його обговорення на засіданні Комітету може допомогти країнам, що розвиваються, активізувати торговельну політику в напрямках, передбачених Угодами СОТ, та сприяти їх глибокій інтеграції в багатосторонню торговельну систему [14].

Підготовка та участь у розгляді торгової політики може бути занадто важким тягарем для невеликих країн, що розвиваються. Вони можуть мати мало практичного досвіду у вирішенні питань порядку денного Уругвайського раунду. У цьому аспекті Секретаріат СОТ надає допомогу зацікавленим членам у процесі розгляду їхньої торговельної політики. З цією метою в структурі організації діє відділ аналізу торговельної політики. В умовах необхідності надання широкомасштабної підтримки СОТ залучає інституційний потенціал Інституту підготовки кадрів та технічної кооперації, який координує технічну допомогу та кадрове забезпечення в межах організації.

Особливі положення щодо огляду торговельної політики в найменш розвинутих країнах викладені в параграфі D Додатку 3 до Угоди про створення СОТ [6]. Ним вимагається враховувати труднощі, які виникають у найменш розвинутих країнах під час складання своїх звітів про огляд торговельної політики, а також гарантується технічне співробітництво в процесі огляду торговельної політики на вимогу представників цієї групи країн.

Висновки з проведеного дослідження. Механізм огляду торговельної політики є одним з ключових засобів дотримання принципу транспарентності в межах СОТ. Огляди торговельної політики висвітлюють не лише особливості регулювання експортних й імпорتنих потоків товарів і послуг, але й охоплюють широкий спектр питань економічної політики, що в кінцевому підсумку так чи інакше впливає на характер залучення країни в глобальну торгівлю. Детальний організаційно-правовий механізм проведення огляду торговельної політики забезпечує певні переваги від його використання всім учасникам СОТ.

Огляд торговельної політики України у 2016 р. засвідчив деякі недоліки в її впровадженні з погляду міжнародної спільноти. Це обумовлює необхідність вжиття відповідних заходів з удосконалення вітчизняної зовнішньоторговельної політики, пріоритетними з яких, на нашу думку, вбачаються: впровадження Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фіто-санітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; запуск роботи експортно-кредитного агентства (ЕКА) для цілей страхування, гарантування і кредитування експорту готової продукції; розроблення механізму підвищення ефективності та прозорості процедур, пов'язаних з застосуванням інструментів торговельного захисту; забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, зокрема шляхом реалізації Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні.

Список використаних джерел

1. *Гужва І. Ю.* Актуалітети зовнішньоторговельної політики України : монографія / І. Ю. Гужва. – К. : Національна академія управління, 2017. – 298 с.
2. *Баранова М. А.* Обеспечение прозрачности международного регулирования торговли товарами и услугами в рамках соглашения ГАТТ/ВТО / М. А. Баранова // Торговая политика. – 2017. – № 1/9. – С. 9–22.
3. *Квеляшвілі І. М.* Реалізація принципу транспарентності у відносинах органів доходів і зборів із бізнесом та громадськістю [Електронний ресурс] / І. М. Квеляшвілі // Публічне адміністрування: теорія і практика. – 2016. – Вип. 2 (16). – Режим доступу : [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2016-02\(16\)/14.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2016-02(16)/14.pdf).
4. *Никитина М. Г.* Развитие внешнеторговой политики государства в рамках реализации принципа транспарентности / М. Г. Никитина, М. М. Кузнецов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 8. – С. 107–112.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

5. Галько С. В. Класифікація товарів як інструмент прозорості міжнародної торгівлі / С. В. Галько, В. Н. Осієвська // Товари і ринки. – 2016. – № 1. – С. 32–47.
6. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization / WTO legal texts [Electronic Resource]. – Mode of access: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm.
7. Довгань В. М. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ та огляд торгової політики України : підручник / В. М. Довгань. – Львів : Панорама, 2016. – 319 с.
8. Петухова В. О. Аналіз зовнішньоторговельних зв'язків національних економік та України в глобальній системі міжнародної торгівлі / В. О. Петухова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 6(2). – С. 149–155.
9. Trade policy reviews: ensuring transparency / Understanding the WTO [Electronic Resource]. – Mode of access : https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm11_e.htm.
10. Trade Policy Review: Ukraine / Report by the Secretariat of WTO [Electronic Resource]. – Mode of access: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp434_e.htm.
11. Trade Policy Review: Ukraine. Concluding remarks by the Chairperson / The World Trade Organization [Electronic Resource]. – Mode of access: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp434_crc_e.htm.
12. Trade Policy Review: European Union (Formerly EC). Concluding remarks by the Chairperson / The World Trade Organization [Electronic Resource]. – Mode of access: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp457_crc_e.htm.
13. Laird S. The Trade Policy Review Mechanism / Sam Laird, Raymundo Valdés // The Oxford Handbook on The World Trade Organization. – New York : Oxford University Press, 2012. – 848 p.
14. Sampson G. P. Developing Countries and the WTO: Policy Approaches / Gary P. Sampson, W. Bradnee Chambers. – Geneva : United Nations University Press, 2008. – 320 p.

References

1. Huzhva, I. Yu. (2017). *Aktualitety zovnishnotorhovelnoi polityky Ukrainy : monohrafiia [Current issues of foreign trade policy of Ukraine]*. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia [in Ukrainian].
2. Baranova, M. A. (2017). Obespechenie prozrachnosti mezhdunarodnogo regulirovaniia torgovli tovarami i uslugami v ramkakh soglasheniia GATT/VTO [Ensuring transparency of international regulation of trade in goods and services under GATT / WTO agreements]. *Torgovaia politika – Trade Policy*, 1 (9), 9-22 [in Russian].
3. Kveliashvili, I. M. (2016). Realizatsiia pryntsyphu transparentnosti u vidnosynakh orhaniv dokhodiv i zboriv iz biznesom ta hromadskistiu [Realization of the principle of transparency in the relations of revenue and fees bodies with business and the public]. *Publichne administruvannia: teoriia i praktyka – Public Administration: Theory and Practice*, 2 (16). Retrieved from [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2016-02\(16\)/14.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2016-02(16)/14.pdf).
4. Nykytyna, M. H., Kuznetsov, M. M. (2014). Razvytye vneshnetorhovoii polytyky hosudarstva v ramkakh realizatsyy pryntsypha transparentnosti [Development of the foreign trade policy of the state within the framework of the implementation of the principle of transparency]. *Visnyk Mariupol'skoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomika – Bulletin of the Mariupol State University. Series: Economics*, 8, 107–112 [in Ukrainian].
5. Halko, S. V., Osievska, V. N. (2016). Klasyfikatsiia tovariv yak instrument transparentnosti mizhnarodnoi torhivli [Classification of goods as an instrument for the transparency of international trade]. *Tovary i rynky – Goods and markets*, 1, 32–47 [in Ukrainian].
6. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization. *WTO legal texts*. Retrieved from https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm.
7. Dovhan, V. M. (2016). *Mekhanizm vrehuliuvannia superechok v ramkakh SOT ta ohliad torhovoii polityky Ukrainy [The mechanism of dispute settlement within the framework of the WTO and an overview of Ukraine's trade policy]*. Lviv: Panorama [in Ukrainian].
8. Petukhova, V. O. (2016). Analiz zovnishnotorhovelnykh zviyazkiv natsionalnykh ekonomik ta Ukrainy v hlobalnii systemi mizhnarodnoi torhivli [Analysis of foreign trade relations between national economies and Ukraine in the global system of international trade]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scien-*

tific herald of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy, 6(2), 149–155 [in Ukrainian].

9. Trade policy reviews: ensuring transparency. *Understanding the WTO*. Retrieved from https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm11_e.htm.

10. Trade Policy Review: Ukraine. *Report by the Secretariat of WTO*. Retrieved from https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp434_e.htm.

11. Trade Policy Review: Ukraine. Concluding remarks by the Chairperson. *The World Trade Organization*. Retrieved from https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp434_crc_e.htm.

12. Trade Policy Review: European Union (Formerly EC). Concluding remarks by the Chairperson. *The World Trade Organization*. Retrieved from https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp457_crc_e.htm.

13. Sam Laird, Raymundo Valdés (2012). The Trade Policy Review Mechanism. *The Oxford Handbook on The World Trade Organization*. New York: Oxford University Press.

14. Gary P. Sampson, W. Bradnee Chambers (2008). *Developing Countries and the WTO: Policy Approaches*. Geneva: United Nations University Press.

Яковченко Вікторія Сергіївна – аспірант кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, м. Київ, 02156, Україна).

Яковченко Виктория Сергеевна - аспирант кафедры международных экономических отношений, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина).

Yakovchenko Victoria – PhD student of the Department of International Economic Relations, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: jinnikas@i.ua

UDC 338.242.4.025.2:339.9

Natalia Hruschynska, Yuriy Prisyazhniuk

**INSTRUMENTS OF STATE REGULATION OF FOREIGN ACTIVITIES:
ANTI-CRISIS POLICY OF ECONOMIC DIPLOMACY**

Наталя Грущинська, Юрій Присяжнюк

**ИНСТРУМЕНТЫ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АНТИКРИЗОВА
ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ**

Наталия Грущинская, Юрий Присяжнюк

**ИНСТРУМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: АНТИКРИЗИСНАЯ
ПОЛИТИКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ**

The theoretical analysis of the instruments of state regulation of foreign economic activity and the role in these processes of economic diplomacy, namely the anti-crisis diplomatic function, is aimed at ensuring national security.

It is shown that the role of the state continues to be significant, but the number of actors in the "diplomatic arena" increases and the distribution of forces between them and a set of tools are changing. In modern conditions, the frontier between external and internal politics gradually disappears, some internal problems, in particular those of economic nature, of individual countries can be successfully solved at the level of international cooperation.

The foreign policy of the state beyond the political boundaries, the whole complex of decisions and actions of the state that are related to the external sphere of its activity are analyzed. It is shown that at the disposal of the state there are tools and methods by which it implements its foreign policy tasks.

The problems of the present, as well as the processes of globalization, on the one hand, and the integration of national economies into the world economy, on the other hand, which leads to the economization of foreign policy, are singled out. Thus, the economics of foreign policy are due to the following factors: the growth of the global economy and globalization (increase in the number of trans-border and supra-national economic operations); aggravation of global issues (food security, climate change, threats to the environment, epidemics, international terrorism, etc.). It is shown that solving these problems requires the consolidation of international efforts and resources; the appearance in the international arena of such actors as TNCs, public organizations, etc., and their influence on the foreign and domestic policies of the states; the process of international regional integration and the creation of regional economic integration associations.

Keywords: state regulation; economic diplomacy; national security; foreign economic activity.

References: 10.

Проведено теоретичний аналіз інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та ролі у цих процесах економічної дипломатії, а саме антикризова дипломатична функція, спрямована на забезпечення національної безпеки.

Відзначено, що роль держави, як і раніше, залишається суттєвою, проте кількість акторів на «дипломатичній арені» збільшується і розподіл сил між ними та набір інструментів змінюються. У сучасних умовах межа між зовнішньою і внутрішньою політикою поступово зникає, деякі внутрішні проблеми, зокрема економічного характеру, окремих країн можуть бути успішно вирішені на рівні міжнародної співпраці.

Досліджено зовнішню політику держави за межами політичних кордонів, весь комплекс рішень і дій держави, що відносяться до зовнішньої сфери її діяльності. Зазначено, що у розпорядженні держави знаходяться інструменти і методи, за допомогою яких вона реалізує свої зовнішньополітичні завдання.

Виокремлено проблеми сучасності, а також процеси глобалізації, з одного боку, та інтеграції національних економік у світове господарство – з іншого, що зумовлює економізацію зовнішньої політики. Так, економізація зовнішньої політики обумовлена такими факторами: зростання обсягів світової економіки та глобалізація (збільшення кількості економічних операцій транскордонного та наднаціонального характеру); загострення проблем глобального характеру (продовольча безпека, зміни у кліматі, загрози для навколишнього середовища, епідемії, міжнародний тероризм тощо). Доведено, що вирішення цих проблем потребує консолідації міжнародних зусиль та ресурсів; появи на міжнародній арені таких акторів, як ТНК, громадські організації тощо, та їх вплив на зовнішню та внутрішню політику держав; процес міжнародної регіональної інтеграції та створення регіональних економічних інтеграційних об'єднань.

Ключові слова: державне регулювання; економічна дипломатія; національна безпека; зовнішньоекономічна діяльність.

Бібл.: 10.

Проведен теоретический анализ инструментов государственного регулирования внешнеэкономической деятельности и роли в этих процессах экономической дипломатии, а именно антикризисная дипломатическая функция, направленная на обеспечение национальной безопасности.

Показано, что роль государства, как и раньше, остается существенной, но количество актеров на «дипломатической арене» увеличивается, распределение сил между ними и набор инструментов изменяется. В современных условиях грань между внешней и внутренней политикой постепенно пропадает, некоторые внутренние проблемы, в частности экономического характера, отдельных государств могут быть успешно решены на уровне международного сотрудничества.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Проанализировано внешнюю политику государства за пределами политических границ, весь комплекс решений и действий государства, что относятся до внешней сферы ее деятельности. Показано, что в распоряжении государства находятся инструменты и методы, с помощью которых она реализует свои внешнеполитические задачи.

Выделены проблемы современности, а также процессы глобализации, с одной стороны, и интеграции национальных экономик в мировое хозяйство – с другой, что приводит к экономизации внешней политики. Так, экономизация внешней политики обусловлена следующими факторами: рост мировой экономики и глобализация (увеличение количества экономических операций трансграничного и наднационального характера); обострение проблем глобального характера (продовольственная безопасность, изменения в климате, угрозы для окружающей среды, эпидемии, международный терроризм и т. д.). Показано, что решение этих проблем требует консолидации международных усилий и ресурсов; появления на международной арене таких актеров, как ТНК, общественные организации и др., и их влияние на внешнюю и внутреннюю политику государств; процесс международной региональной интеграции и создания региональных экономических интеграционных объединений.

Ключевые слова: государственное регулирование; экономическая дипломатия; национальная безопасность; внешнеэкономическая деятельность.

Библ.: 10.

JEL Classification: F42

Introduction. Anti-crisis processes on the part of the state are carried out by using instruments of organizational and economic, regulatory and legal influence, which are aimed at protecting the subjects of the national market from crisis phenomena.

One of the main tasks of the state's economic policy is to identify and formulate its own model of economic development in accordance with the current state of the country's economy, its resource potential (labor and natural resources, scientific and technical basis), peculiarities of socio-political relations, the degree of participation of the country in the international division of labor, its geopolitical position. In the practice of public administration, the model of economic development is called the strategy of economic development.

The country's economic development strategy can be defined as the government's economic policy, pursued on a long-term basis, aimed at achieving the main goal of socio-economic development. The value of the economic component of the foreign policy of the state is constantly increasing. This is due to the current global trends – globalization and the integration of national economies into the world economy.

Analysis of used sources. Research issues related to governance have been revealed in the works of many local scholars: O. Andryko, O. Bandurka, N. Nyzhnik, V. Tsvetkov and others, as well as foreign ones - A. Alekhina, B. Gabrichidze, D. Zerkina, V. Ignatova, J. Kozlov, A. Omarova, A. Radchenko, etc. Today's economic diplomacy is explored and analyzed by such well-known scholars as V. A. Vergun, R. O. Zablotsky, I. D. Ivanov, O. E. Likhachov, L.M. Kapitsa, V. Nizhnik, T. V. Zonova, K. A. Flissak, A. G. Savoy, V. D Shchetinin in the context of its role and significance, functioning mechanisms, expediency, benefits and economic benefits from its implementation. The role of economic diplomacy in foreign economic activity of the country was studied by V. M. Baranovska. V. A. Vergun analyzed the potential of economic diplomacy as a factor in the implementation of Ukraine's foreign economic priorities.

Among domestic and foreign scientists-researchers the problems of international trade and foreign economic relations were considered by O. V. Shkurupii, T. M. Tsygankova, E. A. Zin, K. A. Flissak. However, the interweaving of issues of public administration and economic diplomacy has not been raised in scientific works, which allows to reveal the theoretical approaches to the evaluation of these categories in the article.

The purpose of the article. To reveal the theoretical aspects of the peculiarities of state regulation of foreign economic activity and the role of these processes in economic diplomacy.

Presentation of the main material. New global challenges and global economic crises make for the transformation of international political and economic relations. The development of a modern international economic system is characterized by two opposite trends: the constant growth of competition and attempts to redistribute spheres of influence and markets among the main actors; the development of international cooperation, the creation of international organizations of various levels.

The role of the state remains significant, but the number of actors in the "diplomatic arena" increases and the distribution of forces between them and the set of tools are changing. In modern conditions, the frontier between external and internal politics gradually disappears, some internal problems, in particular those of economic nature, of individual countries can be successfully solved on the level of international cooperation.

Foreign policy is the same state activity outside its political boundaries, or the full range of decisions and actions of the state relating to the external sphere of its activity. The state has at its disposal tools and methods by which it implements its foreign policy tasks. Tools and methods for implementing foreign policy tasks are interrelated and represent the static and dynamic aspects of one reality.

The challenges of modernity, as well as the processes of globalization, on the one hand, and the integration of national economies into the world economy, on the other, predetermine the economization of foreign policy. Thus, the economy of foreign policy is due to the following factors: growth in the global economy and globalization (increasing the number of cross-border and transnational economic operations); aggravation of global issues (food security, climate change, threats to the environment, epidemics, international terrorism, etc.). The solution of these problems requires the consolidation of international efforts and resources; the emergence in the international arena of such actors as TNCs, civic organizations, etc., and their influence on the foreign and domestic policies of the states; the process of international regional integration and the creation of regional economic integration associations.

As a result of these processes, the activity of the diplomatic service abroad needs to be intensified, aimed at promoting the economic interests of the national business of the country beyond its borders. In modern conditions, states need to constantly improve traditional tools and means of international cooperation, but above all there is a need to develop new forms, methods and institutions that could adequately respond to changes and trends in the development of foreign economic contacts and would allow the formation of a mechanism for effective resolution of problems and dispute resolution which constantly arise. The system of such instruments and methods is represented by economic diplomacy, the significance of which has grown substantially in the recent years.

The Model of Peace (Diplomatic) Interaction is secured through a set of institutional (formal, codified and informal) activities (by international and diplomatic law, diplomatic etiquette, established diplomatic traditions, etc.) that define and regulate forms and methods of interaction between states.

The traditional sphere of diplomatic activity is interstate political relations. The main task of diplomacy in this area, both national and multilateral, is to ensure peace and security.

The growing interdependence of countries caused by the deepening of the international division of labor, the merging of national economies as a result of transnationalization of economic activity radically changed the conditions of coexistence of states, increasing their vulnerability to external factors. As a result, there are new threats to national and international security, whose control or risk reduction is virtually impossible for a single state or group of states. Moreover, the nature of these new threats differs from the nature of traditional threats to national security.

Taking into account objective obstacles which the current national diplomacy faces, one can determine its purpose in the following way: the main objective of the national diplomacy is to peacefully achieve a way to solve formulated by a state foreign policy tasks which is as close to the ideal as possible.

The instruments of diplomacy are: dialogue; talks; organization and maintenance of contacts (visits, exchange of delegations, etc.); dissemination and collection of information, legal instruments, etc., in these processes the state has a special place.

The instruments of multilateral diplomacy are international, regional and interregional organizations whose functions include substantive and technical maintenance of the member states, including the provision of analytical materials, early warning, monitoring, technical and economic assistance, organization of meetings, conferences, etc.

Economic realities of recent years convincingly indicate an increase in the role of international integration and cooperation in the overall process of development of the world community, strengthening the global trend of forming a single global economy.

An important feature of the modern world is a strong link between the structure and the process of transformation of the global economy. Foreign policy is increasingly shaped by structural and dynamic processes in the global economy. The boundaries between "internal" and "international" in the world political system are erased. Transnational flows of goods, services, labor, tourists, information, ideas and values are becoming more and more powerful. Foreign economic and foreign policy aspects of national development strategies become interdependent and continuously interact.

Economic diplomacy is aimed at achieving the goals and objectives of trade policy, protecting the domestic market from the crisis in the world economy, too tight foreign competition, the sharp increase in imports and other unfavorable conditions for the development of the national economy, as well as the protection of rights and economic interests, domestic enterprises and other business entities abroad.

Given that the implementation of the principles of economic diplomacy is related to the implementation of the trade policy of the state, the issue of anti-crisis functions of economic diplomacy becomes particularly relevant. Crisis processes are caused by a sharp escalation of contradictions that arise in the process of interaction of individual subjects of the world of economic relations. The main purpose of diplomacy is to ensure the national security of the state through negotiations. In other words, it is a certain anti-crisis policy aimed at the clarification or settlement of thorny issues in cooperation between two or more parties. Economic diplomacy is a special, fundamental anti-crisis instrument, because it is aimed specifically at the country's economic interests. An example can be the introduction of economic sanctions and the corresponding response to them, which leads to their cancellation, reduction or increase.

The sphere of realization of economic diplomacy is: support of national business abroad, defending national economic interests, ensuring the conclusion of mutually beneficial trade and economic contracts, regulating trade disputes and taking measures to prevent them, forming spheres of influence of the state abroad, guarantees of economic security of the state.

Conclusions. Public administration of foreign economic processes is a prerequisite for the successful achievement of the result. At the same time, excessive state interference in economic processes leads to their violation and does not create conditions for the development of the economic stability of the economy. The implementation of the principles of economic diplomacy is carried out by actors at the international and national levels. In addition to the state - the Ministry of Foreign Affairs, the ministries of economy, finance, defense, agro-industrial complex, and others - local authorities, regional associations, non-governmental organizations, industry and trade associations, firms and individual businessmen are involved.

In modern conditions, the functions of economic diplomacy are conditioned, first of all, by the development and modernization of the structure of the world economy at all levels: global, national, and regional. As the globalization deepened, the diplomatic direction of export rose to the level of trade and economic or economic management of national interests abroad at all stages: the order of the entry of national elements into the foreign economy, the provision of guarantees, the organization of support to national firms and individual actors for the development and strengthening of foreign positions national economy, the formation of disputes regulation mechanisms.

Ensuring national interest and protecting national security remain the priority task of economic diplomacy, which is implemented through state regulation. They organically contain the positions of their national factors in the expanding world market. Of great significance is the ability of the economic diplomacy to work in a more advanced regime, to provide a political task for the advancement of economic interests. The basic concepts for economic diplomacy are the notion of a combination of national production, traditions, national priorities. Economic diplomacy not only helps to address current and future-oriented challenges, but also influences the nature of assessments of even remote socio-economic prospects.

In modern conditions, multilateralism is formed in diplomacy of Ukraine, and economic diplomacy acquires creative forms of implementation. The traditional forms of implementing diplomacy with the use of creative, non-traditional forms are the key to success and development.

In the new conditions of the manifestation of creative forms of diplomacy, the preconditions for other approaches to the solution of tasks related to economic diplomacy are created. Solving these problems requires informational, innovative, cultural, and other grounds for the use of anti-crisis actions. State function is an integral part of supporting national business, promoting exports, ensuring the competitiveness of the national economy. At the same time, its impact should be minimal, and bear the nature of support and creating favorable conditions for the implementation of the principles of economic diplomacy, thus encouraging economic entities for independent fair competition and provision of economic security of the country.

References

1. Chuhayenko, Yu. O. (2013). *Ekonomichna dyplomatiia v systemi upravlinnia zovnishnio-ekonomichnoiu diialnistiu derzhavy* [Economic diplomacy in the system of management of foreign economic activity of the state]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 3 (141), 59–69 [in Ukrainian].
2. Tkach, M. P. *Problemy vyznachennia poniattia derzhavnoho upravlinnia* [Problems of Definition of Public Administration]. *Pravovi visnyk Ukrainської akademii bankivskoi spravy – Legal Gazette of the Ukrainian Academy of Banking*. Retrieved from lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/1_6.../06_02_10.pdf.
3. Verhun, V. A. (2008). *Ekonomichna dyplomatiia v systemi chynnykiv mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti Ukrainy* [Economic diplomacy in the system of factors of international competitiveness of Ukraine]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations*, 74, 1, 150–154 [in Ukrainian].
4. Degterev, D. A. (2008). *Mikro- i makroekonomicheskaia diplomatiia. Teoriia i praktika* [Micro- and macroeconomic diplomacy. Theory and practice]. *Sbornik nauchnykh trudov professorsko-prepodavatelskogo sostava, nauchnykh sotrudnikov i aspirantov po itogam NIR 2007 goda – Collection of scientific works of the faculty, researchers and post-graduate students on the results of research work in 2007*, 225–228. Retrieved from <http://mgimo.ru/upload/iblock/918/9180a89ea82099c030c472006d3622f2.pdf>.
5. Mamalyha, O. O. (2015). *Transformatsiia ekonomichnoi dyplomatii v mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosynakh* [Transformation of economic diplomacy in international economic relations]. Retrieved from http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2015_30/z30_44.pdf.
6. Nyzhnyk, V. M. (2007). *Ekonomichna dyplomatiia ta ekonomichna bezpeka Ukrainy* [Economic diplomacy and economic security of Ukraine]. Khmelnytsky: KhNU [in Ukrainian].
7. Savoyskyu, A. G. (2015). *Rol ekonomicheskoi diplomatii i chelovecheskogo kapitala v sozdanii sotsialno orientirovannoi ekonomiki* [The role of economic diplomacy and human capital in creating a socially-oriented economy]. *Rossia: tendentsii i perspektivy razvitiia – Russia: Trends and Development Prospects*, 10, 416–419. Retrieved from https://www.academia.edu/22676812/Россия_тенденции_и_перспективы_развития.
8. Flissak, K. A. (2013). *Ekonomichna dyplomatiia* [Economic diplomacy]. Ternopil: Novyi kolir [in Ukrainian].
9. Sharov, O. M. (2012). *Shchodo shliakhiv vdoskonalennia orhanizatsii roboty v haluzi ekonomichnoi dyplomatii: stratehichni aspekty. Analitychna zapyska* [On ways to improve the organi-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

zation of work in the field of economic diplomacy: strategic aspects. Analytical note]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/975>.

10. Shevchenko, V. I. (2016). Ekonomicheskaja diplomatija v sovremennoj sisteme mezhdunarodnykh otnoshenij [Economic diplomacy in the modern system of international relations]. *Ekonomicheskii zhurnal – Economic Journal*, 5 (41), 29–41. Retrieved from http://economicarggu.ru/2016_1/41.pdf.

References (in language original)

1. Вергун В. А. Економічна дипломатія в системі чинників між-народної конкурентоспроможності України / В. А. Вергун // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – № 74, ч. 1. – С. 150–154.

2. Дегтерев Д. А. Микро- и макроэкономическая дипломатия. Теория и практика [Электронный ресурс] / Д. А. Дегтерев // Сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава, научных сотрудников и аспирантов по итогам НИР 2007 года. – СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет экономики и финансов, 2008. – С. 225–228. – Режим доступа : http://mgimo.ru/upload/iblock/918/9180a89_ea82099c030c472006d3622f2.pdf.

3. Мамалига О. О. Трансформація економічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах [Електронний ресурс] / О. О. Мамалига. – Режим доступу : http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2015_30/zb30_44.pdf.

4. Нижник В. М. Економічна дипломатія та економічна безпека України : навч. посіб. / В. М. Нижник. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 299 с.

5. Савойский А. Г. Роль экономической дипломатии и человеческого капитала в создании социально ориентированной экономики [Электронный ресурс] / А. Г. Савойский // Россия: тенденции и перспективы развития. – 2015. – № 10. – С. 416–419. – Режим доступа : https://www.academia.edu/22676812/Россия_тенденции_и_перспективы_развития.

6. Ткач М. П. Проблеми визначення поняття державного управління [Електронний ресурс] / М. П. Ткач // Правовий вісник Української академії банківської справи. – Режим доступу : lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/1_6.../06_02_10.pdf.

7. Фліссак К. А. Економічна дипломатія : навч. посіб. / К. А. Фліссак. – Тернопіль : Новий колір, 2013. – 440 с.

8. Чугасенко Ю. О. Економічна дипломатія в системі управління зовнішньоекономічною діяльністю держави / Ю. О. Чугасенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3 (141). – С. 59–69.

9. Шаров О. М. Щодо шляхів вдосконалення організації роботи в галузі економічної дипломатії: стратегічні аспекти. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. М. Шаров // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2012. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/975>.

10. Шевченко В. І. Економіческая дипломатия в современной системе международных отношений [Электронный ресурс] / В. И. Шевченко. // Экономический журнал. – 2016. – № 5 (41). – С. 29–41. – Режим доступа : http://economicarggu.ru/2016_1/41.pdf.

Грушинська Наталя Миколаївна – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки і економічної дипломатії, Дипломатична академія України при МЗС України (вул. Велика Житомирська, 2, м. Київ, 01001, Україна).

Грушинская Наталия Николаевна – доктор экономических наук, профессор кафедры международной экономики и экономической дипломатии, Дипломатическая академия Украины при МИД Украины (ул. Великая Житомирская, 2, г. Киев, 01001, Украина).

Hruschynska Natalia – Doctor of Economic Sciences, Professor of Economics and Economic Diplomacy, Diplomatic Academy of Ukraine, MFA of Ukraine (2 Great Zhytomyr Str., 01001 Kyiv, Ukraine).

E-mail: gruschynska@meta.ua

Присяжнюк Юрій Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Присяжнюк Юрий Иванович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой международных отношений и дипломатической службы, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина).

Prysiazhniuk Yuriy – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of International Relations and Diplomatic Servi, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universitetska Str., 1, 79000 Lviv, Ukraine).

E-mail: yurprys@meta.ua

UDC 332.012

*Igor Oliychenko, Maryna Ditkovska***E-GOVERNMENT AS AN INSTRUMENT OF MANAGING
THE DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS***Игор Олійченко, Марина Дітковська***ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ***Игорь Олейченко, Марина Дитковская***ЭЛЕКТРОННОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ
РАЗВИТИЕМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ**

The article focuses on the analysis of the development of socio-economic systems in the context of the introduction and improvement of e-governance. The theoretical foundations of electronic governance, the level of development of information and communication technologies, the state of electronic governance in Ukraine are considered. The analysis of the network readiness of the country and the drivers necessary for the development of digital technologies was conducted. The ways of improving the management of the development of socio-economic systems on the basis of e-government are proposed.

Keywords: information society; e-governance; e-government, network readiness; information systems; telecommunication systems; socio-economic systems; e-government tools.

Table: 1. References: 12.

Стаття присвячена аналізу розвитку соціально-економічних систем у контексті запровадження та удосконалення електронного урядування. Розглянуто теоретичні основи електронного урядування, рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, стан електронного урядування в Україні. Проведено аналіз мережевої готовності країни та драйверів, необхідних для розвитку цифрових технологій. Запропоновано шляхи удосконалення управління розвитком соціально-економічних систем на основі електронного уряду.

Ключові слова: інформаційне суспільство; електронне урядування; електронний уряд; мережева готовність; інформаційні системи; телекомунікаційні системи; соціально-економічні системи; інструменти електронного урядування.

Табл.: 1. Бібл.: 12.

Статья посвящена анализу развития социально-экономических систем в контексте внедрения и совершенствования электронного управления. Рассмотрены теоретические основы электронного управления, уровень развития информационно-коммуникационных технологий, состояние электронного управления в Украине. Проведен анализ сетевой готовности страны и драйверов, необходимых для развития цифровых технологий. Предложены пути совершенствования управления развитием социально-экономических систем на основе электронного правительства.

Ключевые слова: информационное общество; электронное управление; электронное правительство; сетевая готовность; информационные системы; телекоммуникационные системы; социально-экономические системы; инструменты электронного управления.

Табл.: 1. Библ.: 12.

JEL Classification: P00

Problem statement. Qualitative and reliable information is the basis of the formation of managerial decisions, the monitoring of needs, the regulation of a particular type of public relations, coordination of the activities of the subjects of management, control over the implementation of management decisions, etc. Management of socio-economic systems is an informational activity, that is, activities related to the receipt, processing and use of information, which allows you to make managerial decisions. Creating, modifying and disseminating information are important components of the governance process, and therefore information is, in a sense, an effective management tool. At the present stage of social development, management activity undergoes significant changes both in terms of content and technology. These changes in the majority are connected with the informational support of all aspects of public life. Today, personal computers and the Internet come to our life much faster than technologies that have changed our lives in the twentieth century. It affects changes in the content and nature of work, including the work of the manager. This work becomes more intellectual of the basis of useful information.

Analysis of recent research and publications. The study of theoretical and methodological aspects of using informational technologies in management of socio-economic systems, considered in studies of Bakaev A. A., Bersutsky J. G., Bersutsky A. J., Bryllyuen L., Wiener N., Glushkov V. M., Ashby W. Ross, England J., Kalyuzhnyy R.A.,

Kastler H., Kolmogorov A. M., Korogodin V. I., Lepa M. M., Martin N., Nykytov V.A., Nicolis G., Porokhnya V. M., Sytnyk V. F., Ursul A. D., Shamrai V. A., Shannon K. Despite the significant achievements of these authors remain poorly studied issues related to the use of e-governance in of information support of management of socio-economic systems.

Allocation of the unsolved earlier parts of the overall problem. In spite the research of management of socio-economic systems, the problems of implementing effective information support with using e-governance not enough researched. One of the important problems is using of Internet-like technologies to improve of information support of management at all levels of social-economic system. Therefore, the problem of using Internet and e-governance to support of management in social-economic systems is particularly relevant.

The objectives of the article. The purpose of the article is research of information support of management in social-economic systems with using of e-governance. The object of the study is the process of formation and using of Internet-like technologies and e-governance to information support of management. The subject of research is theoretical concepts and practical approaches to the introduction of Internet-like technologies and e-governance to information support of management in social-economic systems.

The main results of the study. Information as a collection of data, facts, characteristics of certain subjects, phenomena, processes, events, etc., collected and systematized into a usable form, forms the basis of management of socio-economic systems. In essence, all managerial processes are nothing more than a search, fixation, analysis, evaluation, consolidation, and the dissemination of information, that is, information that relates to the reflection, knowledge and transformation of various forms of human activity. However, in management, interaction is not with all the information, but only with that which is directly necessary for the formation and implementation of public-management impacts and contained in managerial decisions [3]. Information itself is the subject, means and product of management work. In fact, the effectiveness of management depends on the level of organization of its collection, processing and transmission. Through the management bodies are moved a great deal of varied and dynamic information, since any management activity is based on appropriate information provision [1].

American sociologist and futurologist E. Toffler expresses the view that modern society is moving to a new technological revolution and creating so-called Third civilization. The first was an agrarian civilization and the second is industrial civilization. This Third wave leads to the creation of a post-industrialist civilization in which the information acquires the greatest social value. Under such circumstances, a significant increase in the amount of information exchanged by individuals leads to the emergence of an "information society", the formation of which is associated with the predominance of the information sector of the economy. In the information society capital and labor that are the bases of industrial society give way to information and knowledge. Methods of production of the Third Wave strengthen the organizations' desire to receive more information, handle it and distribute it with using more complex ways, affecting the informational environment, as well as physical or social environment. This value of information generates the struggle for data control. Organizations try to provide more information for public and open access, and therefore they are converted from economic producers to information producers [4].

Information society is considered as a state of development of social and, first of all, industrial relations, in which the bulk of the gross product produced not by material production, but on the basis of the creation and sale of high-tech technologies and information products, that is, the results of intellectual work of citizens. Obviously, when we regard a certain new stage in the development of society, it is more correctly define it on the basis of an analysis of changes in productive forces and industrial relations. From this perspective, the "information society" can be defined as a society in which the main subject of the work of most people is information and knowledge, and tools of work - information technology. Existing public relations are largely determined by this circumstance. Accordingly, the

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

economy of the society is focused on the production of primarily information and intellectual products related to the development of new information and new knowledge, their transformation into a kind that is convenient for consumption by other people, and the sale of these products. The ideology of the information society involves fundamental changes in the information policy of the subject of socio-political relations and the strategy of its behavior in the information society. This strategy reflects the possible variants of the behavior (functioning) of this subject (social, political system) in the modern information world. Information or post-industrial society is a phase in the development of civilization, when the main products of production are not things and energy, but information and knowledge [6].

The main features that distinguish such a society from all its predecessors are: creation of a global information space capable of providing a new quality of life; increase of the share of information and communication technologies, products and services in the gross domestic product of the country; the emergence of high-quality new communications and effective information interaction of people on the basis of expanding access to national and world information resources, overcoming information inequality (poverty), meeting human needs in emerging information products and services.

In Ukraine, the development of the information society is slow. But Ukraine is moving towards the development of the information society, the further introduction of information technologies into the life of society. In world rankings it takes above the middle position. According to the “Global Information Technology Report 2016” Ukraine has the 64th rank in the Networked Readiness Index out of 139 countries. Ukraine has an Income Level LM which means that it belongs to countries with lower-middle-income economies. This factor obviously influences the rank of Ukraine in the rating. Networked readiness rests on whether a country possesses the drivers necessary for digital technologies to unleash their potential, and on whether these technologies are actually impacting the economy and society [12].

The drivers are grouped within four subindexes as follows: Environment subindex (Political and regulatory environment - 9 indicators, Business and innovation environment – 9 indicators); Readiness subindex (Infrastructure – 4 indicators, Affordability – 3 indicators, Skills – 4 indicators); Usage subindex (Individual usage – 7 indicators, Business usage – 6 indicators, Government usage – 3 indicators). Impact is measured as a separate subindex: Economic impacts – 4 indicators, Social impacts - 4 indicators).

The ranking place of Ukraine and subindex values for 2016 is shown in Table. Values of the index are from 1 to 7. In 2016 value was 4.2. In other years Ukraine occupied the following places in the rating: 2015 - 71; 2014 - 81; 2013 - 73. The values of the index were: 4.0; 3.9; 3.9 respectively.

Table

Subindexes of Networked Readiness Index

Subindex	Rank (out of 139)	Value (1–7)
A. Environment subindex	94	3.8
1. Political and regulatory environment	113	3.2
2. Business and innovation environment	67	4.3
B. Readiness subindex	30	5.7
3. Infrastructure	51	4.7
4. Affordability	6	6.6
5. Skills	33	5.6
C. Usage subindex	88	3.6
6. Individual usage	76	3.9
7. Business usage	63	3.6
8. Government usage	114	3.1
D. Impact subindex	69	3.7
9. Economic impacts	59	3.4
10. Social impacts	75	4.0

The highest values have Affordability and Skills indexes. The Affordability indicator is determined by the presence of local and global networks, the number of connections to these networks, the availability of access to geographically remote users, as well as the cost of services. The value of Skills indicator depends on the level of general education and computer training of users. Infrastructure index is greater than the average value. Other indexes have an average value. The smallest of them are: Government usage (3.1) and Political and regulatory environment (3.2). This means that most important indexes that determine the ability of the development of Management of socio-economic systems are the smallest. Therefore, the development of the information society and the information component of state and regional governance are of particular relevance.

The development of the information society in Ukraine will enable the most effective: to increase national competitiveness through development; human potential, especially in high-tech areas; improve the quality of life at the expense of economic growth, providing equal quality access to information, education, services of health care institutions and administrative services of state authorities and local self-government; to expand the employment opportunities of the population, to increase the social protection of vulnerable groups of the population; contribute to the establishment of an open democratic society [8].

With regard to the system of public administration as an information system, it can be noted that it is an extensive network of communication lines and databases that provide the circulation of information, its receipt into all structures and units of state bodies. Particularly relevant is the formation of a system of content information that is needed for rational and effective public administration [2]. Among the units of such information should be distinguished: information that reflects the material, production, social, technical and technological parameters of the objects being controlled; data on norms, incentives regulating production, social services, spiritual and cultural and other activities of managed objects that are of a consumer nature; materials defining the activities of state bodies in the field of management (legislative and other normative legal acts, contractual obligations and scheduled tasks, instructions of the higher level bodies, results of control acts, etc.); information on quantitative and qualitative composition, level of training of personnel. Such units of information should correspond to the level and scale of control subsystems and their units, to be established primarily in the information systems operating within their framework. They need to enter data on the development of scientific and technical thought and its latest achievements, about advanced management experience in the country and abroad [9].

The development of a national system of public administration of European level aimed at increasing the efficiency and quality of the state's implementation of its constitutional functions and the provision of administrative services is impossible without activating the introduction of e-governance. The European Commission, as the highest executive body of the European Union, defines an e-government as an application of information and communication technologies in public administration coupled with organizational change and new skills in order to improve the quality of public services and democratic processes, and to strengthen the support of the state policy. The corresponding tasks and priorities in creating an e-government are derived from the state of development of the economy in the state, social security of citizens or the democratization of society [7].

E-government can be defined as an integrated corporate system of national scale (or regional, departmental, etc.) based on the use of information and communication technologies to increase the efficiency and transparency of government with the ability to communicate with society. In the theory and practice of e-government, the category of e-government technology is used, which should be understood as a set of organizational and technical

measures aimed at ensuring the implementation of the functions of public administration on the basis of information and communication technologies [11].

The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 649-r of September 20, 2017, has identified the development of e-governance as one of the top priorities of the reform of the public administration system. Also, within the framework of the implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, Ukraine should ensure the integrated development of e-governance in accordance with European requirements [5].

The main component of e-governance is the e-government - the only infrastructure of inter-agency automated information interaction between public authorities and local self-government bodies among themselves, with citizens and business entities. Implementation of e-governance involves the implementation of a complex and individualized approach to the provision of public services to users, while eliminating them from direct contact with civil servants. The goal of implementing e-government in Ukraine is to achieve European standards for the quality of electronic public services, openness and transparency of power for a person and citizen, public organizations, and businesses.

In this case, it is not about the trivial informatization of the existing system of public administration, but about the use of opportunities for information and communication technologies for the transition to a state oriented to meet the needs of man and citizen, which includes: improving the quality and accessibility of public services, simplifying procedures when reducing administrative costs; improving the quality of administrative and managerial processes, ensuring control over the performance of public authorities and local self-government bodies while ensuring an adequate level of information security; ensuring openness of information on the activities of public authorities and local self-government bodies, expanding access to it and providing for the direct participation of individuals and citizens and civil society institutions in the process of preparation and examination of draft decisions that are adopted at all levels of government. Implementation of e-governance in Ukraine will ensure a qualitatively new level of governance of the state and society as a whole will strengthen trust in the state and its policies, improve interaction between public authorities and local self-government bodies, business, citizens and civil servants [10].

At the present stage of development of the country it is possible to use conservative or transformational ways for the further development of e-government. The conservative way does not significantly change the existing principles and objectives of the development of the existing e-governance infrastructure, which could lead to a lag behind the world's pace of development. Instead, the transformational path is revolutionary and emphasizes the strengthening of the functionalities of e-governance and the reduction of government spending on the exercise of power through the use of modern innovative approaches, methodologies and technologies, legal regulation of the principles of "default digital", "one-time input of information "and" default compatibility", as well as application of promising forms of organization of implementation of tasks and projects of development of e-governance, in particular public-private partnership. In order to achieve these objectives it is necessary to ensure the implementation of complex measures in the following areas: modernization of public services and development of interaction of power, citizens and business with the help of information and communication technologies; modernization of public administration with the help of information and communication technologies; management of e-government development.

Conclusions and suggestions. An analysis of the information society indicates a significant lagging behind Ukraine's global pace of e-governance development and the need to improve public policy in this area. To improve the state of e-governance, a number of top-priority issues need to be solved: increasing the level of unified coordination, control and

interaction of customers with tasks and projects in the field of information and development of e-governance; increase in funding for tasks and projects in e-governance; improving the quality and effectiveness of projects implementation in this area; improvement of the regulatory framework for e-governance; improving the quality of the development, implementation and support of information and telecommunication systems and resources; formation of the basic information and telecommunication infrastructure of e-governance; creation of the system of automated data exchange and interoperability between information and telecommunication systems of the authorities; raising the level of information security and information security; to increase the pace of implementation of electronic forms of interaction between authorities and individuals and legal entities; to create a system of electronic identification and authentication of individuals and legal entities during interaction with authorities; increase the pace of development of internal systems of electronic document management and support of making managerial decisions; to increase the level of readiness of civil servants and employees of local self-government bodies, individuals and legal entities for the introduction and use of e-government tools; to overcome the digital inequality; to increase the level of citizens' participation and control in this area.

References

1. Butko, M. P. & Ditkovska, M. Yu. (2010). *Formuvannia informatsiinoho zabezpechennia v systemi derzhavnoho upravlinnia [Formation of information support in the system of public administration]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
2. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih [On electronic documents and electronic document circulation]. № 851–15 (22.05.2003)/.
3. Pro informatsiiu [About Information]. № 2657-XII (02.10.1992).
4. Oliichenko, I. M. (2010). *Rozvytok informatsiinoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoho upravlinnia: teoriia, metodolohiia, praktyka [Development of informational support of public administration bodies: theory, methodology, practice]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukraine].
5. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini [On Approval of the Concept of E-Government Development in Ukraine]. № 649-r (20.09. 2017).
6. Ditkovska, M. (2017). Theoretical foundations of formation and development of information systems in public administration. *Public administration, research and development*, 3, Retrieved from <http://pa.stu.cn.ua>.
7. O'Brien J. (1998). *Introduction to Information Systems: A Networked Enterprise Perspective* (2nd Ed).
8. Oliychenko, I., Ditkovska, M. (2015). Implementation and improvement of electronic document management in the government administration. *Problems and prospects of economics and management*, 2 (2), 298–304.
9. Oliychenko, I. (2016). Development of e-governance in terms of decentralization of power in Ukraine. *Public administration, research and development*, 1, Retrieved from <http://pa.stu.cn.ua>.
10. Oz, E. and Jones, A. (2008). *Management Information Systems* © Cengage Learning.
11. Parker, C., Case, T. (2000). *Management Information Systems: Action & Strategy* (2nd Ed).
12. The Global Information Technology Report 2016, Innovating in the Digital Economy. Silja Baller, Soumitra Dutta, and Bruno Lanvin, editors Growth. Committed to improving the state of the world, World economic forum.

References (in language original)

1. Бутко М. П. Формування інформаційного забезпечення в системі державного управління : монографія / М. П. Бутко, М. Ю. Дітковська. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2010. – 244 с.
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851–15 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – С. 275–281.
3. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 650–669.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. *Олійченко І. М.* Розвиток інформаційного забезпечення органів державного управління: теорія, методологія, практика / І. М. Олійченко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2010. – 432 с.
5. *Про схвалення* Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 649-р від 20 вересня 2017 р.
6. *Ditkovska M.* Theoretical foundations of formation and development of information systems in public administration [Electronic resource] / Ditkovska M. // Public administration, research and development. – 2017. – № 3. – Retrieved from : <http://pa.stu.cn.ua>.
7. *O'Brien J.* (1998). Introduction to Information Systems: A Networked Enterprise Perspective (2nd Ed).
8. *Oliychenko I.* Implementation and improvement of electronic document management in the government administration / Oliychenko I., Ditkovska M. // Problems and prospects of economics and management. – 2015. – № 2 (2). – Pp. 298–304.
9. *Oliychenko I.* Development of e-governance in terms of decentralization of power in Ukraine [Electronic resource] / Oliychenko I. // Public administration, research and development: scientific journal. – 2016. – № 1. – Retrieved from : <http://pa.stu.cn.ua>.
10. *Oz E.* and Jones A. (2008). Management Information Systems © Cengage Learning.
11. *Parker C., Case T.* (2000). Management Information Systems: Action & Strategy (2nd Ed).
12. *The Global Information Technology Report 2016, Innovating in the Digital Economy.* Silja Baller, Soumitra Dutta, and Bruno Lanvin, editors Growth. Committed to improving the state of the world, World economic forum, 2016. – 306 с.

Oliychenko Igor – Doctor of Public Administration, Professor, Professor of the Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 140235 Chernihiv, Ukraine).

Олійченко Ігор Михайлович – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Олейченко Игорь Михайлович – доктор наук по государственному управлению, профессор, профессор кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: oimd@meta.ua

Ditkovska Maryna – PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Дітковська Марина Юрївна – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дитковская Марина Юрьевна – кандидат наук по государственному управлению, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: oimd3@ukr.net

UDC 331.5:331.556.46(477)

*Olena Zelenska, Nataliia Aleshugina, Yuliia Krasnianska***LABOR MARKET AND EXTERNAL LABOR MIGRATIONS IN UKRAINE***Олена Зеленська, Наталія Алешугіна, Юлія Краснянська***РИНОК ПРАЦІ І ЗОВНІШНІ ТРУДОВІ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ***Елена Зеленская, Наталия Алешугина, Юлия Краснянская***РЫНОК ТРУДА И ВНЕШНИЕ ТРУДОВЫЕ МИГРАЦИИ В УКРАИНЕ**

The article addresses the problems of external labor migration in Ukraine, which resulted in the loss of our most active, highly educated and highly skilled specialists. In the global economy Ukraine continues to be the supplier of priceless human capital for highly developed countries of the world, thus losing the powerful potential of its own growth.

The authors carry out the study of current trends in the labor market of Ukraine in the context of individual economic indicators, make their comparison with similar data of EU member states, identify, using statistical data, the main causes of external labor migration of Ukrainians and develop practical recommendations for solving the above mentioned problems using the experience of EU member states.

Keywords: labor market; economically active population; unemployment; wages and salaries; non-material stimulation of employees; external labor migration.

References: 17.

У статті порушено проблеми зовнішньої трудової міграції в Україні, наслідком яких стала втрата нашою державою найбільш активних, високоосвічених та висококваліфікованих спеціалістів. У масштабах світової економіки Україна і далі виступає постачальником безцінного людського капіталу для найбільш високорозвинених країн світу, втрачаючи, таким чином, потужний потенціал свого власного зростання.

Проведено дослідження сучасних тенденцій розвитку ринку праці України в розрізі окремих економічних показників, здійснено їх порівняння з аналогічними даними держав-членів ЄС, з використанням статистичних даних визначено головні причини зовнішньої трудової міграції українців та розроблено практичні рекомендації щодо розв'язання окреслених проблем із використанням досвіду держав-членів ЄС.

Ключові слова: ринок праці; економічно активне населення; безробіття; заробітна плата; нематеріальне стимулювання працюючих; зовнішня трудова міграція.

Бібл.: 17.

В статье поднимаются проблемы внешней трудовой миграции в Украине, следствием которых стала потеря нашим государством наиболее активных, высокообразованных и высококвалифицированных специалистов. В масштабах мировой экономики Украина продолжает выступать поставщиком бесценного человеческого капитала для наиболее высокоразвитых стран мира, теряя, таким образом, мощный потенциал своего собственного роста.

Авторами проведено исследование современных тенденций развития рынка труда Украины в разрезе отдельных экономических показателей в сравнении с аналогичными статистическими данными государств-членов ЕС, определены основные причины внешней трудовой миграции украинцев и разработаны практические рекомендации по решению обозначенных проблем с использованием опыта государств-членов ЕС.

Ключевые слова: рынок труда; экономически активное население; безработица; заработная плата; нематериальное стимулирование работающих; внешняя трудовая миграция.

Библ.: 17.

JEL Classification: J40; J61

Formulation of the problem. Recently, in Ukraine, the active processes of external labor migration have become quite noticeable, which resulted in the loss of our most active, highly educated and highly skilled specialists. A person with its ideas, knowledge and skills is the highest value all over the world among all components of the economy's resource potential. Instead, Ukraine continues to be the supplier of invaluable human capital to highly developed countries of the world, thereby losing the potential of its own growth. Ukrainians are currently creating a product and working for the economic growth and prosperity of other countries, but not their homeland. The reasons of activation of external migratory flows are quite understandable. First of all, these are low wages, lack of non-material stimulation of employees, poor working conditions, severe moral climate in the country as a whole and at workplaces, in particular, a specific system of personnel selection for attractive positions and career growth in Ukraine, etc.

In the context of globalization and integration processes in the global economy, the migration processes are an objective reality. However, the exchange of labor resources with a positive balance of migration, rather than the loss of its own labor potential is a positive phenomenon for the country (which, moreover, suggests the comfort of living in it). Consequently,

the domestic labor market requires the reform, modernization and even revision of the conceptual foundations of its functioning in order to solve the painful for Ukraine labor migration problem all the negative consequences of which the country will have to face in the future.

Analysis of recent studies and publications. Evolution and the current state of the Ukrainian labor market and the study of external migratory flows are covered in scientific works by Baryshnikova O. E. [1], Balanovska T. I., Gogulya O. P., Dragneva N. I. [2], Tanasienko N. P. [3], Shymchenko L. A. [4] and others. Onikienko V. V. [5], Sidorov V. I. [6], Slobodchuk M. S. [7] and others paid attention to the study of modernization of the labor market in the conditions of globalization and integration of our country's economy. The theoretical basis for the development of effective directions of labor market reform in Ukraine was laid by the scientists of the EU member states, by detailing the ways of modernization in the participant countries of this community. Ritzen Jozef M. M.; Zimmermann Klaus F. [8]; Scarpetta Stefano [9] and others are among these scholars.

Defining previously unsolved aspects of general problem. Despite the considerable number of scientific works, devoted to the study of characteristic features of the Ukrainian labor market development, the identification of urgent problems, the search for solutions to them, the state of the domestic labor market remains unsatisfactory and the flows of external labor migrations even increase. In addition, the deepening of the crisis in political and economic spheres requires a qualitatively new approach to the situation, taking into account all aspects, many of which are not sufficiently highlighted today. Therefore, a further study of this problem, from our point of view, is appropriate and relevant.

The research objective. The article's objective is to study modern labor market trends in Ukraine in the context of individual economic indicators, to compare them with the data of the EU member states, to highlight the problems of external labor migration and to develop practical recommendations for their solution using the experience of the EU member states.

Main material. Beginning from 2014, a clear tendency towards reduction of the share of economically active population can be traced in Ukraine. Thus, the proportion of working population in Ukraine (15-64 years) decreased from 70.5% in 2010 to 68.4 % in 2016. By the results of the year of 2016, women of working age make up 65.4 % of their total, men - 77.0 %. In urban settlements 72.3 % of the population is economically active, in rural areas - 68.5 % [10; 11]. Such a situation indicates the high level of load factor on the economically active population, which is gradually increasing, that is disastrous for the country in general. Funds provided as a single social contribution are not enough to cover the needs of the Pension Fund of the state, as evidenced by the constant shortage of its financial resources. The critical demographic situation is the main reason for this phenomenon.

In the period of Ukraine's integration into the EU, it is relevant to compare the share of economically active population in our country and in the participant countries of this community. The analysis, carried out using the indicators of the International Labor Organization with a single methodology of calculation, shows that the share of labor force in Ukraine is practically at the level of the average value of the EU member states, which is also related to the demographic characteristics of development of each of them, the birth rate crisis, the far from the optimal gender-age structure, etc. EU countries solve this problem by maximizing the labor productivity of the employed population, minimizing unemployment level and implementing an appropriate socially oriented policy aimed at improving the demographic situation.

In Ukraine, such measures are actually ineffective, which is confirmed by analytical data. Despite the high rates of actual hours worked, labor productivity in Ukraine is much lower than in all EU member states [12], which is related to the low competitiveness of the national economy. But no less important is the situation in the labor market, which is associated with unsatisfactory stimulation of the country's economically active population, first and foremost,

material. Wages and salaries are the main sources of population's income in Ukraine. For most people of working age it is actually the only opportunity to meet life's needs. Having sufficient financial resources, citizens actively participate in transactions in the money and capital market, replenish the state budget by taxes and other payments, creating the preconditions for national economy's development.

The minimum wage in our country is much lower if compared to the EU member states. Thus, the value of this indicator in Bulgaria, the country with the lowest minimum wage among the countries of the community, is more than twice as much as the mentioned standard in Ukraine. A similar situation is also observed for the average monthly wage in our country and in the countries of this community [13].

The non-material stimulation of employees in Ukraine also leaves much to be desired. According to official data from Nielsen, which conducted a survey on the satisfaction of citizens of different countries with their work, 31 % of Ukrainians are dissatisfied with the working conditions, 43 % - with the balance between working time and rest, 20 % - with the team (one of the reasons of which is an insufficient level of democratization of management) [14].

The main types of non-material labor stimulation used in the professional activity of the respondents include the improvement of working conditions, the image of the enterprise and personal encouragement from the person in command. While the most effective proved to be, in addition to improving working conditions, a balance between working time and rest, a democratic style of management, self-development and career growth. The use of tools for non-material labor stimulation is particularly relevant for Ukraine today, in the period of deepening of the crisis in its economy. Thus, the unsatisfactory state of stimulation of employees is the most important reason for the formation of powerful external flows of labor migration from Ukraine.

Another not less important reason is rather high unemployment rate in the country: according to the ILO methodology, the unemployment rate in Ukraine is 3.2 percentage points (p.p.) more than the average world value and 0.3 p.p. more than the average one among EU member states (28). By the results of the year of 2016, the unemployed population of the working age amounted up to 1677.5 thousand people, which indicates on some stabilization in the labor market after the aggravation of the 2014 economic crisis. In addition, by the results of the year of 2016, 8 % of the average number of employees were in condition of forced part-time employment: 2.1 % were on leave without pay, 5.9 % - due to economic reasons were moved to part-time work [15]. A significant problem was also arrears of wages, which averaged 11 570 UAH per employee.

Unsatisfactory wages, lack of non-material stimulation of employees, unsuccessful job search and wage arrears compel economically active Ukrainians to work illegally or to seek better living conditions abroad.

According to the data of 2016, 15.1 % of the employed were employed informally, among self-employed persons - 74.3 % [15]. Such a phenomenon, besides positive moments, contains negative aspects as for the employee (no work and insurance benefits depending on years of service are accrued, there is no guaranteed leave and hospital payment at the expense of the enterprise, etc.) and for the state as well (shadowing of tax revenues to the budget, "unfair" payment of unemployment benefits, business shadowing, etc.). Most of the informally employed are rural residents, who often have no other way to find work. They are mainly engaged in agriculture, fishing and forestry, whose share in the overall structure of informal employment by types of economic activity is the largest and amounts to 40.8 %. Mainly persons with vocational education, as well as representatives of the simplest professions work illegally (for example, in the construction sector - 15.5 %, wholesale and retail trade, repair of motor vehicles and motorcycles - 20.9 %).

In general, as of June 2012, 1.2 million people worked or were looking for work abroad. The issue of external labor migration of the population in 2014 was particularly acute due to the aggravation of the political and economic situation in Ukraine. According to the UN, only in neighboring to Ukraine countries 388.8 thousand of Ukrainians by August 2015 asked to grant them

refugee status. A comprehensive diagnosis of the problem of labor migration of Ukrainians has not been carried out during recent years. Nowadays, one can state the intensification of migration flows of Ukrainian citizens to Poland and other EU member states and the reduction of the share of job search in Russia. Most of the external labor-related migrations are short- and medium-term and a significant proportion of such persons are working abroad illegally [16]. The labor migration of highly skilled citizens who, having no opportunity to realize their potential in the homeland, not getting decent wages, will work for the welfare of another country, while Ukraine will “recruit” foreign specialists for a large amount of money is a special problem for Ukraine.

For the purpose of more detailed study of the modern aspects of external labor migration of Chernihiv region population, we have conducted a thematic express poll of 200 respondents. 22 of them (11 %) are currently working abroad. 32 persons (16 %) gave an affirmative answer to the question “Are you planning to work abroad?”, which indicates the tendency to increasing the number of external labor migrants. Those, who planned to work outside Ukraine (32 people), were asked to identify the main reasons for such an intention. The main reasons, as was expected, were low wages (23 persons or 71.875 %) and inadequate working conditions (7 people or 21.875 %). 25 respondents (78,125 %) out of 32 polled are planning to work in the EU member states. The complication of political relations with Russia affected the tendencies of labor migration: only 4 persons (12.5 %) will be probably working in this country. Most of the respondents (23 persons or 71.875 %) are planning to get a job through relatives or acquaintances. Moreover, 29 people (90.625 %) intend to work legally.

A significant proportion of respondents who plan to work abroad has a complete higher education. Such results of the express poll of Chernihiv region population confirm the existence of a common for Ukraine problem – “brain drain”. Despite the good education of the respondents, only 2 persons (6.25 %) are working / planning to work by their specialty, others - at simple, ancillary works. However, the prospect of obtaining the desired wage level, proper working conditions and the possibility of self-realization attracts the Ukrainian economically active population to migrate in search of such prospects. Out of 32 respondents, 84,375% are not planning to return to work in Ukraine.

Conclusions. The comprehensive diagnosis of the labor market in Ukraine has made it possible to identify a number of urgent problems: the negative dynamics of country’s economically active population, the growth of load factor on the economically active population, low level of labor productivity, poor material stimulation for employees, ineffective non-material stimulation, higher than normal for a market economy (5–7 %) unemployment rate, forced part-time employment, informal employment, external labor migration, “brain drain” in particular, etc. Ignoring these problems will become an acute obstacle to Ukraine's integration into the EU. In order to reform and modernize the labor market, as well as to prevent the processes of external labor migration, it is advisable to carry out a number of measures:

- implementation of new and improvement of existing plans for the development of national economy in the context of creating new jobs [17]; state support for private initiatives that will facilitate the implementation of such programs;
- creation of a technical, technological and legal basis for the growth of labor productivity;
- the formation of an attractive business climate for the development of small and medium business in Ukraine;
- providing the appropriate level of monetary remuneration;
- creation of a fair remuneration system, taking into account qualification level, productivity, service period, mobility, etc.;
- effective non-material stimulation: the democratization of management (positive for the employee in terms of development of independence, the possibility of demonstration of initiative, acknowledging self-importance; for the leader - as a method of operative solution of issues by specialists with a deep understanding of their nature), balancing work time and rest (taking

into account individual physiological and psychological characteristic features of employees), ensuring self-development of the team, improvement of working conditions by taking into account practical recommendations of ergonomics, periodic fixation of employees' own achievements, etc. [12];

- legal liability for informal employment.

References

1. Baryshnikova, O. Ye. (2015). Rynok pratsi ukrainy: tendentsii ta osoblyvosti rozvytku [Labor market of Ukraine: trends and characteristic features of development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668>.
2. Balanovska, T. I., Hohulia, O. P., Dragneva, N. I. (2012). *Rynok pratsi: realii ta perspektyvy [Labor market: realities and prospects]*. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy*, 2 (5), 2, 17-23 [in Ukrainian].
3. Tanasienko, N. P. (2011). Rynok pratsi v ukraini: stan, tendentsii ta problemy rozvytku [Labor market in Ukraine: state, trends and development problems]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytsky National University*, 6 (1), 118–122 [in Ukrainian].
4. Shymchenko, L. A. (2011). Rynok pratsi v Ukraini: problemy ta skladnoshchi reformuvannya [Labor market in Ukraine: the problems and difficulties of reform]. *Ekonomichnyi vypusk universytetu – Economic release of the university*, 17/1, 180–184 [(in Ukrainian)].
5. Onikiienko, V. V. (2006). Priorityty sotsializatsii rynku pratsi v umovakh rynkovoї stabilizatsii ta hlobalizatsii natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Priorities of the socialization of the labor market in the conditions of market stabilization and globalization of the national economy of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 2, 101–114 [in Ukrainian].
6. Sidorov, V. I., Medova, A. V. (2014). Funktsionuvannya ta rozvytok svitovoho rynku pratsi v umovakh hlobalizatsii [Operation and development of the world labor market in the context of globalization]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova – Odesa National University Herald*, 19 (1.1), 61–65 [in Ukrainian].
7. Slobodchuk, M. S. (2014). Vplyv intehratsiinykh protsesiv na rynek pratsi Ukrainy [Influence of integration processes in Ukraine labor market]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «Ekonomika» – Proceedings of Kharkiv National Pedagogical University GS Pans: Economy*, 14, 78–86 [in Ukrainian].
8. Ritzen, Jozef M. M.; Zimmermann, Klaus F. (2014). A vibrant European labor market with full employment. *IZA Journal of European Labor Studies, ISSN 2193-9012*, Springer, Heidelberg, 3, 10, 1–24.
9. Scarpetta, Stefano et al. (2012). Challenges facing European labour markets: Is a skill upgrade the appropriate instrument? *Intereconomics, ISSN 1613-964X*, Springer, Heidelberg, 47, 1, 4–30.
10. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Rynok pratsi. Zainiatist ta bezrobittia. Osnovni pokaznyky rynku pratsi [Demographic and social statistics. Labor market. Employment and unemployment. The main indicators of the labor market]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Naseleattia ta mihratsiia. Rozpodil postiinoho naseleattia Ukrainy za stattiu ta vikom [Demographic and social statistics. Population and migration. Distribution of permanent population of Ukraine by sex and age]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Krasnianska, Yu.V. (2017). Vplyv nematerialnoho stymuliuvannya na efektyvnist pratsi [Impact of non-material incentives on labor efficiency]. *Proceedings from Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh “Yunist nauky – 2017: sotsialnoekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva” – International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists “Youth of science - 2017: socio-economic and humanitarian aspects of society development”* (Chernihiv, April 26-27, 2017). Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
13. Earnings/ILO. Retrieved from http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jsp?MBI_ID=435&_afzLoop=2108385950426&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=1151gnsywr_18#!%40%40%3F_afzWindowId%3D1151gnsywr_18%26_afzLoop%3D2108385950426%26MBI_ID%3D435%26_afzWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dazm6yxosy_4.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

14. *Nielsen Global Generation Lifestyle Report, 2015* / Nielsen. Retrieved from <http://www.nielsen.com/eu/en.html>.

15. *Dopovid «Rynok pratsi 2016»*. Rynok pratsi [Report “Labor Market 2016”. Labor market]. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

16. *Internal Displacement Map* / The UN Refugee Agency. Retrieved from <http://unhcr.org/ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>.

30. Butko, M.P., Zelenska, O.O. (2008). Problemy rehuliuвання rehionalnykh rynkiv pratsi v Ukraini [Problems of regulation of regional labor markets in Ukraine]. *Zainiatist ta rynok pratsi – Employment and labor market*. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 15–21 [in Ukrainian].

References (in language original)

1. *Баришнікова О. С.* Ринок праці України: тенденції та особливості розвитку / О. С. Баришнікова [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. – 2010. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668>.

2. *Балановська Т. І.* Ринок праці: реалії та перспективи / Т. І. Балановська, О. П. Гоголя, Н. І. Драгнева // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – Вип. 2 (5), т. 2. – С. 17–23.

3. *Танасієнко Н. П.* Ринок праці в Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку / Н. П. Танасієнко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6, т. 1. – С. 118–122.

4. *Шимченко Л. А.* Ринок праці в Україні: проблеми та складнощі реформування / Л. А. Шимченко // Економічний випуск університету. – 2011. – № 17/1. – С. 180–184.

5. *Онікієнко В. В.* Пріоритети соціалізації ринку праці в умовах ринкової стабілізації та глобалізації національної економіки України / В. В. Онікієнко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 2. – С. 101–114.

6. *Сідоров В. І.* Функціонування та розвиток світового ринку праці в умовах глобалізації / В. І. Сідоров, А. В. Медова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2014. – № 19 (1.1). – С. 61–65.

7. *Слободчук М. С.* Вплив інтеграційних процесів на ринок праці України / М. С. Слободчук // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Економіка». – 2014. – № 14. – С. 78–86.

8. *Ritzen, Jozef M. M.; Zimmermann, Klaus F.* A vibrant European labor market with full employment // *IZA Journal of European Labor Studies*, ISSN 2193-9012, Springer, Heidelberg. – 2014. – Vol. 3, Iss. 10. – Pp. 1–24.

9. *Scarpetta, Stefano et al.* (2012). Challenges facing European labour markets: Is a skill upgrade the appropriate instrument? // *Intereconomics*, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg. – 2012. – Vol. 47, Iss. 1. – Pp. 4–30.

10. *Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. Основні показники ринку праці* [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

11. *Демографічна та соціальна статистика. Населення та міграція. Розподіл постійного населення України за статтю та віком* [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. *Краснянська Ю. В.* Вплив нематеріального стимулювання на ефективність праці / Ю. В. Краснянська // Юність науки – 2017: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2017 р.). – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 239–241.

13. *Earnings/ILO* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=435&_afzLoop=2108385950426&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=1151gnsywr_18#!%40%40%3F_afzWindowId%3D1151gnsywr_18%26_afzLoop%3D2108385950426%26MBI_ID%3D435%26_afzWindowMode%3D0%26_adf.ctrlstate%3Dazmbuxosy_4.

14. *Nielsen Global Generation Lifestyle Report, 2015* / Nielsen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nielsen.com/eu/en.html>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

15. *Доповідь* «Ринок праці 2016». Ринок праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

16. *Internal Displacement Map* / The UN Refugee Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>.

17. *Бутко М. П.* Проблеми регулювання регіональних ринків праці в Україні / М. П. Бутко, О. О. Зеленська // *Зайнятість та ринок праці*. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – С. 15–21.

Zelenska Olena – PhD in Economics, Professor of the Department of Finance and Financial and Economic Security, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Зеленська Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, професор кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Zelenskaya Elena Aleksandrovna – кандидат экономических наук, профессор кафедры финансов и финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Nataliia Aleshugina – PhD in Economics, Associate Professor, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Алешугіна Наталія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Алешугина Наталия Александровна – кандидат экономических наук, доцент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Krasnianska Yuliia – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Краснянська Юлія Валеріївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Krasnyanskaya Yulia Valer'yevna – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com

UDC 331.101.6(477)

Nadiia Yushchenko

**RESERVES FOR INCREASING THE LABOR PRODUCTIVE ACTIVITY
OF NATIONAL HUMAN RESOURCES IN UKRAINE**

Надія Ющенко

**РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ТРУДОВОЇ ПРОДУКТИВНОЇ АКТИВНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНИХ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ**

Надежда Ющенко

**РЕЗЕРВЫ ПОВЫШЕНИЯ ТРУДОВОЙ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ
НАЦИОНАЛЬНЫХ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В УКРАИНЕ**

Interstate comparisons, analysis of materials conducted in the Chernigov region of Ukraine, a representative questionnaire survey of citizens of working age are summarized, expert estimates are summarized and promising areas of labor productivity growth determining the dynamics of the GDP, a means of weakening inflation that will ensure an increase in purchasing power population and the implementation of activities aimed at social development and growth in standard of living of the population of Ukraine.

Keywords: multifunctional; flexible; mobile labor; efficiency; human capital; labor productivity.

Table: 2. References: 19.

У статті здійснені міждержавні порівняння, проаналізовані матеріали проведеного в Чернігівському регіоні України репрезентативного анкетного опитування громадян працездатного віку, узагальнені оцінки експертів та наведені перспективні напрями зростання продуктивності праці, що є визначальними для динаміки ВВП, дієвим засобом послаблення інфляції, забезпечуватимуть збільшення купівельної спроможності населення і реалізацію заходів, спрямованих на соціальний розвиток і зростання рівня життя населення України.

Ключові слова: багатофункціональна; гнучка; мобільна робоча сила; ефективність; людський капітал; продуктивність праці.

Табл.: 2. Бібл.: 19.

В статье осуществлены межгосударственные сравнения, проанализированы материалы, проведенного в Черниговском регионе Украины, репрезентативного анкетного опроса граждан трудоспособного возраста, обобщены оценки экспертов и приведены перспективные направления повышения производительности труда, являющиеся определяющими для динамики ВВП, средством ослабления инфляции, которые обеспечат увеличение покупательской способности населения и реализацию мероприятий, направленных на социальное развитие и рост уровня жизни населения Украины.

Ключевые слова: многофункциональная; гибкая; мобильная рабочая сила; эффективность; человеческий капитал; производительность труда.

Табл.: 2. Библ.: 19.

JEL Classification: J24

Target setting. According to UN General Assembly Resolution „Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development”, approved on September 25, 2015 (A/RES/70/1) one of 17 global goals for sustainable development is to promote complete and productive employment and decent work for everyone (Goal 8) [1].

The concept of a decent work, proposed by the International Labour Organization as a global goal and a basic strategy for the labour market development, determines the achievement of productive employment as a priority, which has to ensure sufficient income for decent living, sustainable economic development and competitiveness of production and the country as a whole. Labour productivity and unit labour cost have been added to the Key Indicators of the Labour Market (KILM) by International Labour Organization. Labour productivity is defined as a general indicator of labour performance, which characterizes the efficiency of its expenses on production and services. According to [2] labour productivity for international comparisons is defined as the ratio of gross domestic product (GDP) due to the purchasing power parity and number of employed population (according to the analysis of economic activity of population by Labour Force Survey). International comparisons of GDP (due to the purchasing power parity) per one employed person, reflecting the labour productivity, are pointing to [3] the significant underrun of Ukraine from economically developed countries (Sweden, Germany, France), as well as post-Soviet countries by this indicator. This may be the result of Ukraine’s staying in a crisis situation for quite a long period of time, thus leading to the reduction of GDP volumes and preservation of a significant share of “shadow” economy in the country.

Actual scientific researches and issues analysis. Problems of increasing labor productivity were in the field of scientific interests of W. Geitz [4], I. Zayukov [5], G. Baklanov and G. Kildishev [6], L. Lisogor [3], as well as other domestic and foreign scientists. Leading Ukrainian scientists, in particular V.M. Geiets [4], noting the tendency of weakening the motivation to increase the labour productivity, the level of education and competence of workers, have suggested as an argument the existing strains in wages, the pre-eminent growth of the share of social transfers in the structure of population's income in comparison to the share of wages in recent years.

Uninvestigated parts of general matters defining. In general, this indicates that both society and science are aware of the importance of improving the labour productivity as a prerequisite for the growth of the economy competitiveness and existence of a number of factors to counteract its growth.

Purpose of the article. The article is devoted to the definition on the basis of interstate comparisons and assessments of experts of promising areas of increasing labor productive activity of human resources in Ukraine.

The statement of basic materials. Labour productivity, calculated at the macro level in Ukraine in 2014 was 9 % lower than in 2013. In 2015, compared with the previous year, there was a decrease of GDP per capita by 8 % (681 USD), Table 1.

Table 1

The impact of GDP on the salary in some European countries [7]

Country	GDP ¹ per capita			The average monthly salary of employees in 2014, €
	2014, USD	2015 (according to the IMF), USD	Growth rate, %	
Austria	46433	46986	101,19	2124
Bulgaria	17860	19169	107,33	356
Great Britain	39511	41499	105,03	2223
Estonia	26999	28650	106,12	841
Ireland	49195	65806	133,77	2129
Spain	33711	34861	103,41	1734
Holland	47355	49624	104,79	2158
Germany	45888	46974	102,37	2155
Poland	25105	26499	105,55	730
Romania	19712	20872	105,88	423
Serbia	6200	13699	220,95	360 ²
Croatia	20889	21625	103,52	735
Switzerland	58647	85815	146,32	The minimum salary of 3500 €. The average salary in Zurich is 9700 €
Ukraine	8668	7987	92,14	178

In 2015 labour productivity per person employed in Ukraine (within current prices) amounted to 120.4 thousand UAH, which is 0.9% below the level of previous year. In this case, the number of employed population aged 15-70 decreased by 9 %. As a result, in 2015 the drop in real GDP was 9.8 % compared to 2014 [8]. In the third quarter of 2016 GDP per person employed aged 15-70 was 40.2 thousand UAH, which is 3.3 % more than the indicator of labour productivity at the national level of corresponding period in 2015, and this happened under the growth of GDP by 2 % and reduction of the number of employed population by 1.3%. In comparison, the average level of labour productivity in the USA is 137 thousand USD per person employed. Ukraine lags behind the indicator of labour performance from such countries as the United Kingdom, Israel, Canada and Japan in the range of 4-6 times, from such CIS countries as Azerbaijan, Belarus and Kazakhstan by 2-2.5 times and in relation

¹ According to the NAS-2008 accounts system, which, unlike NAS-1993, considers intellectual property, derivative financial instruments of expenses on R&D and armament.

² February 2016.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

to Russia by 1,7 times. In addition, due to the low labour productivity Ukraine's labour force is being underestimated in relation to the world developed countries (Table 2) [9]: in terms of the ratio indicator of GDP per capita to the hourly salary, labour productivity in Ukraine is underestimated almost twice relative to the average value of EU countries, and by 4 times – in comparison with Belgium, France and Sweden.

Table 2

Evaluation of individual indicators of labour expenditure in some countries as in 2013

Country	The average hourly labour compensation, €	The ratio of GDP per capita to the average hourly labour compensation
Denmark	39,5	0,7
Italy	27,2	0,9
Russia	3,9	2,8
Finland	31,1	0,9
France	34,9	0,8
Sweden	41,9	0,8
Countries of the European Union	20,2	1,5
Ukraine	1,8	3,2

According to the statistics by International Labour Organization [8] the value of labour productivity in the world developed economies and EU countries exceeds the corresponding world index by 3.4 times, in the Central and Eastern Europe – by 1,1 times, in the countries of the Middle East – by 1,6 times, while such regions as East Asia, South Asia, North Africa, Latin America and the Caribbean have the labour productivity index much less than the world-wide value, indicating the presence of respective imbalance between the countries.

Ukraine has a resource-based economic model of development based on a relatively low level of efficiency, the dominative role of metals, chemical products and agriculture in Ukrainian export, mainly at the raw material level, instead of high value-added production. Ukraine has low levels of GDP per capita and labour compensation due to the insufficient level of introduction of modern innovative technologies, new equipment, production technologies, high material and energy consumption of national products, which are affecting their cost and competitiveness (the energy intensity of Ukraine's GDP exceeds the corresponding value in the world developed countries approximately by 5 times), thus explaining the decline in the real wages of Ukrainians, as our enterprises spend five times more energy on the production unit and this increases its cost, making it uncompetitive in the international markets.

During the years of independence, the use of human capital has been practically limited, while in the developed countries it is the most valuable resource and is a prerequisite for the growth of labour productivity. For example, comparing the value of the average hourly salary in Ukraine with such countries as Sweden, Denmark, France and Italy, it becomes clear that the labour compensation of Ukrainian citizens is 20 times less (Table 2).

Improvement of the labour force qualitative characteristics is one of the aggregated factors in the whole set of reasons for the change in labour productivity, consisting of (1) measures to improve business activities, which include the foundation of new enterprises, introduction of new structural units of existing enterprises, reconstruction of existing enterprises and their structural divisions, improvement of working equipment at existing enterprises, improvement of labour materials and supplies, change in the methods of combining the labour force, means and supplies, change in characteristics of produced goods and services and (2) change in the natural environment of economic activity [9, p. 127].

Despite the high level of literacy and solid basic knowledge of the majority of graduates, in Ukraine the system of education, training, retraining and advanced training of employees does not provide the qualified staff [10]. To ensure the success of workers and employers in the

modern economic environment, promotion of development and competitiveness of enterprises, staff training should include the following components: 1) a combination of cognitive skills, such as literacy and mathematical abilities; 2) social and emotional skills such as responsibility and creativity; 3) technical skills and abilities required for a certain type of activity.

In terms of dynamic changes taking place in the modern world, as well as rapid development of digital economy, productive employment can be ensured by simultaneous formation of professional and career responsibilities. New economy requires a person to become a bearer of various new features, so-called Soft Skills such as readiness to cooperation and support, culture, communication, willingness to work in team, psychophysiological readiness to work in modern informational environment, ability to learn and train, goodwill to changes and innovations and so on [11]. The system of education should pay great attention to the formation of such personal qualities as resistance to stress, emotional stability of people, confirmatory determination of the central role of personal resources, self-responsible position in relation to professional and economic choice, capability of people to repeatedly change the scope of application of their own business and personal potential during their life [12].

Sustained development of economy requires a multifunctional labour force, which is also flexible and mobile, capable of learning and continuous updating of received knowledge, perception of technological innovation, development of new specialties, availability of stable motivational orientation to the increase of professional level, and, consequently, labour productivity. At the macroeconomic level, the growth of labour productivity determines the dynamics of GDP, ensures the growth of purchasing power of population, becomes an effective mean for the easing of inflation and a main source of implementation of measures aimed at social development and the enhance of population living standards [13].

In 2017 the program of government statistical monitoring involves working out methodological provisions by the State Statistics Service of Ukraine concerning calculation of labour cost index as part of adjustment of methodological and organizational provisions for carrying out the enterprise surveys on questions of labour reward and labour cost statistics in compliance with EU standards, introduction of statistical information and productivity statistics by the Ministry of Economic Development and Trade and the State Statistics Service of Ukraine within the framework of promoting the further development of cooperation among the manufacturers [14].

Since 2013 my attention in the articles has been focused on the reasonability of introducing the practice of comprehensive statistical analysis of labour productivity in the system of state statistical institutions, as well as involvement of an appropriate indicator into reports together with the recommendations to consider this indicator at all levels of management hierarchy [15]. Due to the representative questionnaire survey of the citizens of working age in the Chernihiv region of Ukraine, among which the public sector employees at the age of 40-49 have made 26.9 %, the employees of private enterprises aged 25-54 – 57.7 % and the unemployed population at the age of 43-47 – 15,4 %, the personal qualification level (knowledge, skills, communication, autonomy and responsibility) provided by the National Qualifications Framework [11] has been considered as 2-4 for 14.3 % of the public sector employees, the level of 5-6 for 28.5 % and the highest level of 9 for 43 %; as for the employees of private enterprises – up to 1 or 3 level for 7 %, up to 0,2 or 4 level for 13 %, up to 7 level for 20 % and up to 5 level for 27 %; as for the most of the unemployed population – up to the level of 3.

In the report of the World Bank on „Skills for Modern Ukraine”, released on June 8, 2017, it has been noted that it is important to improve the skills of Ukrainian employees in order to increase the productivity of the country and make it more competitive [10]. The country does not have enough employees with sufficient skills to meet the needs of the market, and, as a result, its enterprises are losing their customers, as well as access to markets and innovative opportunities.

The national social policy should focus on creating preconditions for the growth of motivational potential, labour mobility, labour and productive activity of national human resources; thus, instead of struggling to ensure minimum living wages for every member of society, it is necessary to establish proper conditions for the development of personal productive capacities and provide their effective implementation. After all, high level of job-satisfaction among people involved in labour and those who use its results will significantly contribute to sustained, comprehensive and stable economic growth and improvement of human life.

The priority directions of the use of state investments, legislative and organizational opportunities to support creation of working places in Ukraine should be the types of economic activity, the development of which directly determines the level of economic security of the state (fuel and energy, agricultural and industrial complex); accumulating a large export potential (aircraft and shipbuilding, metallurgy, chemical and petrochemical industry); having a rapid turnover of capital (light, food, microbial industry, trade, some branches of agriculture); creating the material and technical base of production (mechanical engineering, especially energy, electric and technical sector and electronics, construction and building materials industry); promoting creation and operation of industrial and commercial infrastructure (transport and communications, scientific, technical and financial engineering); being oriented to meet the immediate needs of population (housing, municipal economy, medicine, education) [16].

Among the promising directions in the development of Ukraine the experts have pointed out [17]:

- development of agrarian infrastructure, water logistics, storage systems and biofuel production, etc. as for traditional specialization of Ukraine in agricultural industry due to the favourable weather conditions, black soils (chernozem), population growth of the planet and, accordingly, further demand for food products;

- the growth of national IT business, which is less dependent on political conditions and more – on human capital (we are ranked the first in Europe by the number of certificated specialists), and which is already working for a foreign customer on almost 100 %, thus showing an increase of 30-35% annually, while the investments in national start-ups of this segment have exceeded 240 million USD over the past five years, much higher than the following average indicator in the Eastern and Central Europe;

- development of renewable and alternative energy, especially in the framework of rising costs of resources and an attempt to follow European energy saving tendencies;

- the growth of private medical sector, as it is in all developed countries, and manufacture of a wide range of pharmaceuticals based on the latest global formulations, due to the pan-European aging population tendency and the availability of Ukraine's potential to build up productive capacities, skilled human resources, relative unemployment of the market, state support programs for pharmaceutical business;

- reorientation from the industrial and raw material structure of economy to the sector of services, where small and medium-sized enterprises within a wide range of services will appear, together with the preservation of present proportion, since the services now account for about 70 % of GNP.

Reserves for improving the labour productivity in Ukraine [18; 3]:

- solution of the problem of redundant number of workers at state-owned enterprises, the overwhelming majority of which are not functioning effectively;

- introduction of preferences when creating new working places, encouraging self-employment of population and conduction of business activity;

- restructuring of employment in order to increase the share of innovative labour, which implies the need for systematic growth of labour productivity in contrast to employment in low-productive forms of economic activity;

- implementation of preferential taxation and depreciation policy;

- fixed assets of innovative enterprises;

- the growing importance of intensive levels of economic growth, which will reduce the share of material costs within operating activity expenditure;
- encouraging employers to introduce energy-saving technologies and technical innovations in order to increase the share of labour costs in the structure of operating expenses;
- unshadowing of the economy, counteraction of the shadowing of incomes, etc.

Ukraine cannot live on foreign loans only. For external debt at the level of 91 % of GDP, the policy of lending will lead to impoverishment of the population and put future generations in a debt pit [19]. Among other urgent measures, it is equally important to focus on improving the quality of education, employment growth and labour productivity. Two main factors are quality of education and quality of labour. Working out and adoption of new obligatory educational standards, in accordance with international standards, will stimulate improvement of the quality of education. The lack of compulsory educational and professional standards, in accordance with international standards, has already led to the fact that, despite the 30th place out of 187 in the world education rating, even by covering the majority of the population with primary, secondary and higher education, Ukraine is distinguished by one of the lowest levels of labour productivity and compensation.

Conclusions and propositions. Improvement of productivity and hence economic growth will be facilitated by the implementation of professional standards and their compliance through the creation of the National Centre for Professional Qualifications, the tasks of which are development of new professional standards, independent assessment of the qualification of employees, certification of specialists of different professions and qualifications in accordance with international professional standards.

The absence of the centre of labour productivity means a lack in the possibility of comparative assessment of productivity of individual enterprises in the industry and in various sectors, which leads to the incorrect salary balance in various spheres. Creating the Centre of Labour Productivity in Ukraine will form a basis for monitoring and analysing the labour productivity. Availability of comparative data on labour productivity in industrial sectors could serve as a benchmark for the structural reform of the country's economy, including development of new types of economic activity.

References

1. Tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Sustainable Development Objectives 2016-2030] A/RES/70/1. Retrieved from <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
2. Pro zatverdzhennya Tymchasovykh metodychnykh rekomendatsiy rozrakhunku produktyvnosti pratsi v tsilomu v ekonomitsi ta za vydamy ekonomichnoi diialnosti: Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy [On approval of Provisional methodological recommendations for calculating labor productivity in general in the economy and by types of economic activity: Resolution of the Ministry of Economy of Ukraine]. № 916 (December 26, 2008). Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii&pageNumber=2>.
3. Lisogor, L. S. Produktyvnist pratsi v Ukraini: problemy ta perspektyvy pidvyshchennia [Labor productivity in Ukraine: problems and prospects for improvement]. *Problemy rynku pratsi – Labor market issues*. Retrieved from <https://dse.org.ua/archive/14/14.pdf>.
4. Heyets, V. M., Semynozhenko, V. P. & Kvasnyuk, B. E. (Eds.) (2007). *Stratehichni vyklyky XXI stolittya suspil'stvu ta ekonomitsi Ukrayiny [Strategic Challenges of the 21st Century for the Society and Economy of Ukraine]*. Kyiv: Phoenix [in Ukrainian].
5. Zayukov, I. V. (2015). Produktyvnist' pratsi v konteksti zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Labor productivity in the context of providing innovative development of the Ukrainian economy]. *Ekonomika: realiyi chasu – Economy: realities of time*, 2 (18), 236-242. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n2.html>.
6. Baklanov, G. I. & Kildyshev, G. S. (Eds.) (1981). Statystycheskoe yzuchenye proyzvoditel'nosti truda [Statistical study of labor productivity]. *Uchenye zapysky po statystyke – Scientific notes on statistics*, 41. Moscow: Nauka (in Russian).
7. *Wikipediya [Wikipedia]*. ru.wikipedia.org. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

8. *Produktyvnist pratsi ta produktyvnist kapitalu. Kyiv-2017 [Labor productivity and capital productivity. Kyiv-2017]. Ofitsiynyy veb-sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny [Site of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. me.gov.ua/. Retrieved from <http://me.gov.ua>.*

9. Federatsiia profspilok Ukrainy. Informatiino-analitychni materialy na zasidannia NT·SER do pytannia pro stan reformuvannya oplaty pratsi [Federation of Trade Unions of Ukraine. Information and analytical materials for the meeting of the NTSEC to the question of the state of labor remuneration reform]. Kyiv, 2014. Retrieved from <http://www.ntser.gov.ua/split/files/content/p1-ps.doc>.

10. Krashcha kvalifikatsiia pratsivnykiv vazhlyva dlia rozvytku ekonomiky Ukrainy [The best qualification of employees is important for the development of Ukraine's economy]. Retrieved from <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2017/06/08/a-better-skilled-workforce-is-essential-to-boosting-ukraines-economy>.

11. Pro zatverdzhennya Natsional'noyi ramky kvalifikatsiy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny [On Approval of the National Qualifications Framework: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. № 1341 (November 23, 2011). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.

12. Yushchenko, N. L., Yushchenko, T. L. & Rakhmankulova, M. A. (2009). Pro funktsionuvannya rynku pratsi ta problemu zaynyatosti molodi v umovakh ekonomichnoyi kryzy [On the functioning of the labor market and the problem of youth employment in the conditions of the economic crisis]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv State Technological University*, 38, 289-298 [in Ukrainian].

13. Grishnova, O. A. (Ed.). (2011). *Trudovyy potentsial Ukrayiny: otsinka stanu, efektyvnist' vykorystannya, stratehichni napryamy rozvytku [Labor potential of Ukraine: assessment of the state, efficiency of use, strategic directions of development]*. Cherkasy: „MacLeut” Ltd. [in Ukrainian].

14. *Proekt Planu derzhavnykh statystychnykh sposterezhen' na 2017 rik [Draft State Statistical Survey Plan for 2017]. Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Site of the State Statistics Service of Ukraine]. ukrstat.gov.ua/. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

15. Yushchenko, N. L. (2013). Orhanizatsiia operatyvnoho obliku personalnykh dosiahnen pratsivnykiv za dopomohoiu kompiuternoї informatiinoї systemy yak diievyi zasib stymuliuвання трудової діяльності [Organization of the operational accounting of personal achievements of employees through the computer information system as an effective means of stimulating labor activity]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya „Ekonomiczni nauky” – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series „Economic Sciences”*, 3 (68), 185–192 [in Ukrainian].

16. Yushchenko, N. L. (2016). Statystychnyy analiz serednoi zarobitnoi platy v Ukraini ta krainakh Yevropeys'koho Soyuzu [Statistical analysis of average wages in Ukraine and the European Union]. *Ekonomicznyy analiz – Economic analysis*, 24, 1, 92–105 [in Ukrainian].

17. *Ekonomiczna pravda [Economic truth]. epravda.com.ua. Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/news/2015/12/21/573253/>.*

18. Ukraine Jobs Study. Fostering Productivity and Job Creation. Report No. 32721-UA. World Bank, Human Development Sector Unit. February 10, 2006.

19. Balabanyuk J. *Yak pidvyshchyty produktyvnist' pratsi ukraiyntsiiv: 6 osnovnykh problem upravlinnya trudovymy resursamy ta shlyakhy yikh podolannya [How to increase productivity of Ukrainians: 6 main problems of labor resource management and ways to overcome them]*. Retrieved from <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1402269-yak-pidvishchiti-produktivnist-praci-ukraiyntsiiv>.

References (in language original)

1. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

2. *Про затвердження* Тимчасових методичних рекомендацій розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України № 916 від 26.12.2008 р. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii&pageNumber=2>.

3. Лісогор Л. С. Продуктивність праці в Україні: проблеми та перспективи підвищення / Л. С. Лісогор // Проблеми ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dse.org.ua/arhivce/14/14.pdf>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. *Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України* : в 3 т. / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – 556 с.

5. *Заюков І. В.* Продуктивність праці в контексті забезпечення інноваційного розвитку економіки України [Електронний ресурс] / І. В. Заюков // *Економіка: реалії часу*. – 2015. – № 2 (18). – С. 236–242. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n2.html>.

6. *Статистическое* изучение производительности труда / [под ред. Г. И. Бакланова, Г. С. Кильдишева] // *Ученые записки по статистике*. – М. : Наука, 1981. – Т. 41. – 408 с.

7. *Вікіпедія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org>.

8. *Продуктивність праці та продуктивність капіталу*. Київ-2017 // Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.gov.ua>.

9. *Федерація профспілок України*. Інформаційно-аналітичні матеріали на засідання НТСЕР до питання про стан реформування оплати праці [Електронний ресурс]. – К., 2014 – Режим доступу : <http://www.ntser.gov.ua/split/files/content/p1-ps.doc>.

10. *Краща* кваліфікація працівників важлива для розвитку економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2017/06/08/a-better-skilled-workforce-is-essential-to-boosting-ukraines-economy>.

11. *Про затвердження* Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.

12. *Ющенко Н. Л.* Про функціонування ринку праці та проблему зайнятості молоді в умовах економічної кризи / Н. Л. Ющенко, Т. Л. Ющенко, М. А. Рахманкулова // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету* : зб. – 2009. – № 38. – С. 289–298.

13. *Трудовий* потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку : монографія / [за ред. О. А. Грішнєвої]. – Черкаси : ТОВ „Маклаут”, 2011. – 360 с.

14. *Проект* Плану державних статистичних спостережень на 2017 рік [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

15. *Ющенко Н. Л.* Організація оперативного обліку персональних досягнень працівників за допомогою комп'ютерної інформаційної системи як дієвий засіб стимулювання трудової діяльності / Н. Л. Ющенко // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. Серія «Економічні науки» : науковий збірник. – 2013. – № 3 (68). – С. 185–192.

16. *Ющенко Н. Л.* Статистичний аналіз середньої заробітної плати в Україні та країнах Європейського Союзу / Н. Л. Ющенко // *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. – 2016. – Т. 24, № 1. – С. 92–105.

17. *Економічна* правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2015/12/21/573253>.

18. *Ukraine Jobs Study*. Fostering Productivity and Job Creation. Report No. 32721-UA // World Bank, Human Development Sector Unit. February 10, 2006. – P. 2.

19. *Балабанюк Ж.* Як підвищити продуктивність праці українців: 6 основних проблем управління трудовими ресурсами та шляхи їх подолання [Електронний ресурс] / Ж. Балабанюк. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1402269-yak-pidvishchiti-produktivnist-praci-ukrayinciv>.

Yushchenko Nadiia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Ющенко Надія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, Україна).

Ющенко Надежда Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: yushchenkonadezhda@gmail.com

УДК 338.48:502/504:316

Володимир Савченко

**ЕКОНОМІЧНА, ЕКОЛОГІЧНА І СОЦІАЛЬНА
СУТНІСТЬ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ**

Владимир Савченко

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ, ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ
СУЩНОСТЬ ТУРИЗМА И РЕКРЕАЦИИ**

Volodymyr Savchenko

**ECONOMIC, ECOLOGICAL AND SOCIAL ESSENCE
OF TOURISM AND RECREATION**

Визначено сутність туризму і рекреації як економічного, екологічного і соціального явища та процесу, де зазначені складові взаємодіють між собою. Показано роль мультиплікативного ефекту – синергетичного впливу на розвиток інших галузей господарського комплексу держави. Вивчено досвід розвинених країн у сфері туризму і рекреації. Проаналізовано ситуацію в Україні щодо зазначеної сфери та обґрунтовано цілі державної туристичної політики.

Ключові слова: сутність туризму; рекреація, економіка; екологія, соціальна політика; довкілля, підприємництво; послуги; невиробнича сфера.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 12.

Определена сущность туризма и рекреации как экономического, экологического и общественного явления и процесса, где составляющие взаимодействуют между собой. Указана роль мультипликативного эффекта – синергетического влияния на развитие других отраслей хозяйственного комплекса страны. Изучено опыт развитых стран в отрасли туризма и рекреации. Проанализировано ситуацию в Украине относительно указанной сферы и аргументировано цели государственной туристической политики.

Ключевые слова: сущность туризма; рекреация, экономика; экология; социальная политика; окружающая среда; предпринимательство; услуги; непроеизводственная сфера.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 12.

The essence of tourism and recreation as an economic, environmental and social phenomena and processes where these components interact. The role of the multiplier effect – a synergistic effect on the development of other sectors of economic complex state. Studied the experience of developed countries in the field of tourism and recreation. Analyzed the situation in Ukraine on the stated scope and objectives grounded state tourism policy.

Keywords: nature tourism; recreation; economy; environment; social policy; environment; business; services; non-productive sphere.

Fig: 2. Table: 1. References: 12.

JEL Classification: L83

Постановка проблеми. Актуальним та важливим у сучасному світі є розвиток туризму і рекреації як невід'ємних складових нематеріальної сфери міжнародного господарства. Ситуація зумовлена швидким обігом капіталу, зайнятістю населення, збільшенням обсягів експортних послуг. Разом з тим рівень споживання туристично-рекреаційного продукту є одним з найбільш важливих показників якості життя населення. Туристичні послуги мають суттєве соціальне значення. Водночас вплив туризму та рекреації на навколишнє середовище неоднозначний і в багатьох випадках негативний, що потребує додаткових досліджень і об'єднаних зусиль суспільства та держави. Необхідність збалансованої взаємодії економічної, екологічної та соціальної складових змушує розробляти і впроваджувати відповідні стратегії розвитку галузі туризму і рекреації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти туризму досліджували різні науковці, серед яких слід відзначити роботи А. О. Александрової, О. В. Вавілової, В. Ф. Кифяка, М. Є. Немоляєвої, Г. А. Папірян, Я. Ружковського, Л. Ф. Ходоркова та інших. Останніми роками ці проблеми активно вивчають вітчизняні вчені: О. А. Воробйова, О. Ю. Палеха, С. А. Жваненко, С. В. Князь, Б. М. Пунько, А. О. Самойленко, Д. М. Стиченко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність багатьох досліджень у сфері туристично-рекреаційної діяльності, на сьогодні недостатньо вивченими і дискусійними залишаються питання економічної, екологічної і соціальної сутності туризму та рекреації і їх взаємозв'язку та взаємодії.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета статті. Метою статті є дослідження економічної, екологічної та соціальної сутності туризму і взаємодії цих складових у межах однієї зі сфер нематеріального виробництва.

Виклад основного матеріалу. Збалансованість у суспільстві забезпечує взаємодія трьох складових його діяльності – економічної, екологічної та соціальної. Прикладом їх поєднання та доповнення є розвиток туристичної сфери.

У сучасних умовах туризм доцільно розглядати як багатогранну систему, що включає у себе економічну діяльність невиробничої сфери, яка задовольняє потреби суспільства через використання ресурсів з метою забезпечення повноцінного і здорового відпочинку без шкоди для навколишнього середовища.

У звітному документі XIX сесії Генеральної Асамблеї ООН у параграфі «Сектори і проблеми» є окремий підрозділ «Сталий туризм», де зазначено, що «...туризм ... є найбільшою індустрією у світі та економічним сектором з найвищими темпами зростання».

Економічні причини швидкого зростання туризму і рекреації в основному такі:

- порівняно невеликі витрати на створення робочих місць;
- низький рівень інвестування на початкових етапах діяльності;
- висока прибутковість;
- необхідність у порівняно невеликих інвестиціях та їх швидка окупність.

Разом з тим рекреація й туризм сприяють повному і різносторонньому відновленню сил та здоров'я людини, оскільки:

- середовище її перебування не відповідає фізіологічним (екологічні причини) та психологічним (соціальні причини) потребам;
- інтенсифікація праці йде занадто швидкими темпами;
- збільшується кількість стресових ситуацій на роботі й у побуті;
- міське життя ізольоване від природи.

Тому доцільно підходити до рекреації й туризму як соціально-економічного явища і процесу, в яких складові взаємодіють між собою (рис. 1).

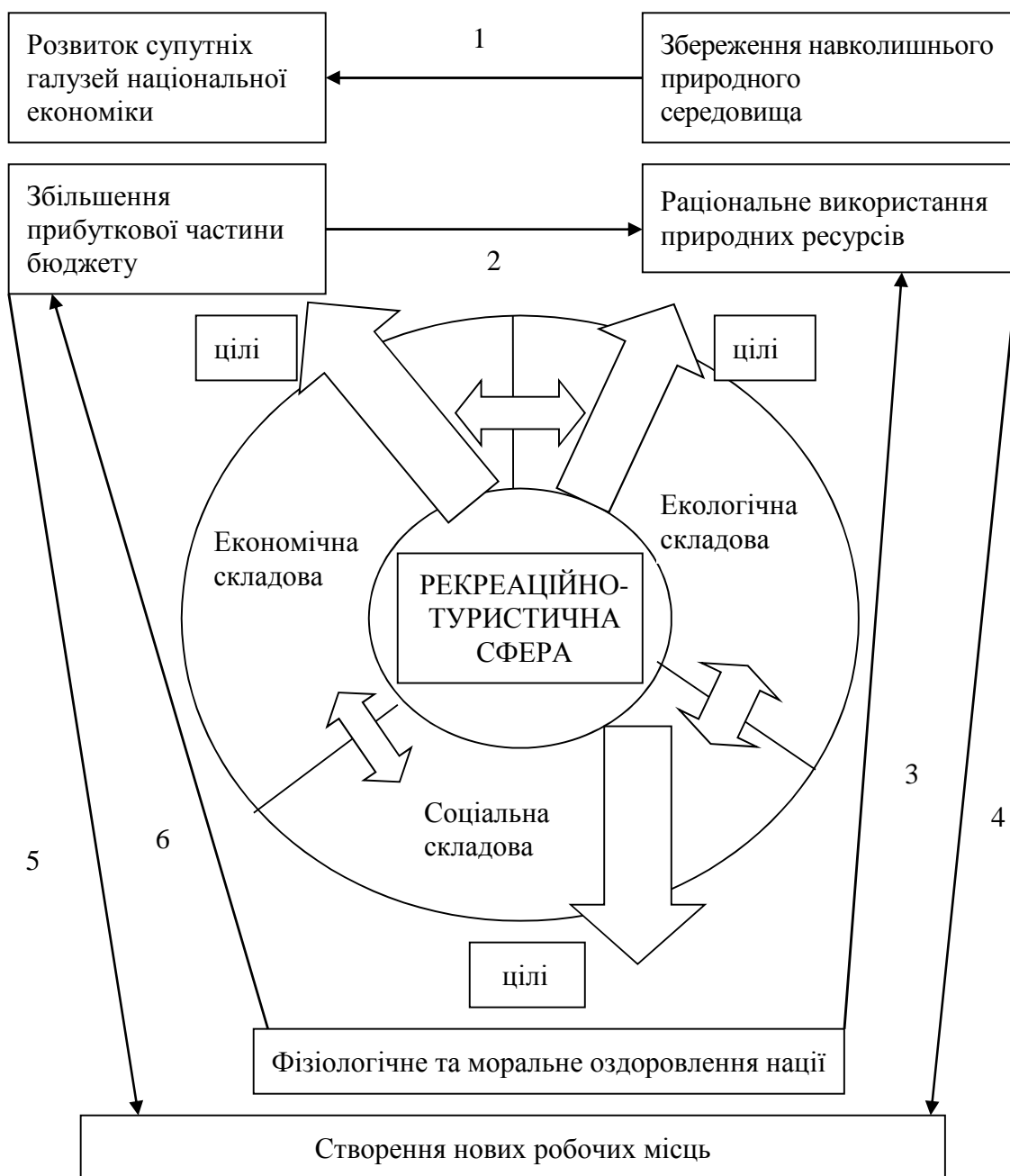
Економічна доходність, соціальна функція та екологічна складова мають доповнювати одна одну, тобто туристично-рекреаційна діяльність повинна бути високорентабельною, виконувати соціальні функції і пом'якшувати антропогенний вплив на природу.

Найбільш істотною особливістю туристично-рекреаційної сфери є мультиплікативний ефект – вплив на розвиток інших галузей господарського комплексу країни (виробництво товарів народного споживання та сувенірів, сільське господарство, транспорт, побутове обслуговування, торгівля, зв'язок) [1, с. 26–27].

Дослідження та прогнозування туризму здійснюються в аспекті теорії цільового розвитку. Його організація та управління мають велике значення в умовах економічної інтеграції. Спрямування, що визначають місце і теоретико-методологічні основи ролі туризму, такі:

- сприяння збільшенню зайнятості населення і залученню місцевих ресурсів у виробництво та надання послуг;
- створення структурно-трансформаційної моделі, що відповідає туристичним потребам;
- розвиток галузі як фактора входження країни у світову господарську систему [2, с. 116].

Будучи багатофункціональною системою і отримуючи вплив інших галузей, туристична сфера таким чином формує власний потенціал. Міжгалузеві проблеми туризму реалізуються через механізми діяльності сільського господарства, життєздатності населення, економічних факторів та інше. Концептуальний підхід до розвитку туризму, оцінюючи його соціально-еколого-економічну сутність та міжнародне значення, вимагає використання нових підходів [3].

1. Додержання нормативів природокористування.
2. Виділення коштів з бюджету.
3. Бережливе ставлення до природи.
4. Основні ресурси для рекреації та туризму.
5. Реалізація соціальних програм.
6. Підвищення продуктивності праці.

Рис. 1. Взаємодія складових рекреаційно-туристичної сфери як соціо-еколого-економічної системи

Джерело: доопрацьовано автором на основі [1, с. 26].

Туристичне підприємництво створює функцію управління на базі приватизаційних процесів і подальшої стратегії розвитку. В багатьох країнах туризм розвивається як галузь реальної економіки. Економічне, екологічне і соціальне значення туризму формують

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

методологічні аспекти його функціонування (при цьому в такому випадку і скрізь у дослідженні під терміном «туризм» автор має на увазі всю туристично-рекреаційну сферу).

Класифікація туризму охоплює збалансовану динаміку його розвитку, що поєднує спеціалізацію і комплексний підхід. Провідну роль у класифікаційній системі відіграє туризм, пов'язаний із сільським господарством, екологічний та оздоровчий туризм. Сільськогосподарський та промисловий потенціали забезпечують галузь необхідною продукцією. Використання місцевої сировини та готової продукції водночас сприяє комплексному регіональному розвитку. Продовольче забезпечення за рахунок місцевих ресурсів разом із залученням туристських потоків посилює експортний потенціал.

Туристична індустрія створює умови для розширення підприємств, покращення технічного забезпечення, розвитку виробництва. Створення туристичних парків, готельного господарства, спортивних споруджень і зон відпочинку веде до зростання міських агломерацій.

Головними критеріями розвитку туризму виступають максимізація туристичної продукції, підвищення експортного потенціалу і ролі у системі соціального забезпечення. Концепція розвитку туризму на макрорівні передбачає:

- створення нових робочих місць;
- реалізацію програм соціально-економічного розвитку регіонів;
- збільшення питомої ваги у ВВП [2, с. 116–118].

Сам термін «туристичний продукт» відображає поєднання в одному явищі товару і послуги, які пропонуються туристичною індустрією. Доцільно надати таке його визначення: «Туристичний продукт – це кінцеві послуги або товари, які задовольняють потреби туристів і пропонуються індустрією туризму з метою привернення уваги, придбання і споживання». Особливості туристичного продукту наведено у таблиці.

Згідно із Законом України «Про туризм», його учасниками є юридичні та фізичні особи, що забезпечують і використовують проживання, транспортування, харчування, екскурсії, розваги, зайняття спортом, екскурсійне обслуговування, проводять посередницьку діяльність, надання спеціальних та супутніх послуг [5].

Таблиця

Особливості туристичного продукту

Особливості турпродукту	Характеристика турпродукту
Еластичність попиту	Попит багато в чому залежить від політичних і соціальних умов проживання громадян
Наявність феномену насичення	Внаслідок цього феномену можуть бути виділені достатньо чітко виражені туристичні зони
Сезонні коливання попиту	Туристичний продукт вирізняється негнучкими технологіями й може споживатися тільки безпосередньо в місці його виробництва
Створюється зусиллями багатьох підприємств	Кожен виробник туристичного продукту має власні методи роботи, специфічні потреби та різні комерційні цілі
Висока якість турпродукту неможлива за наявності незначних недоліків	Обслуговування споживачів турпродукту залежить від досконалості виконання виробником всіх складових, навіть незначних деталей

Джерело: [4, с. 156].

Питаннями створення туристичного продукту займається значна кількість іноземних та вітчизняних учених. Узагальнюючи їх напрацювання, елементами туристського продукту є такі послуги, як готельні, транспортні, інформаційні, закладів харчування, екскурсійні, лікувально-оздоровчі, культурно-масові, а також послуги установ дозвілля, театрів, музеїв, відділень зв'язку тощо.

Додатковий продукт – комплекс товарів і послуг, необхідних туристам для використання основного продукту. Він надає основному продукту переваги. Ними можуть бути

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

пропозиція побутових послуг, товарів туристичного попиту і сувенірів, SPA-центри з повним набором послуг, гральні атракціони, конференц-зали, спортивні клуби та інше.

Туристичні підприємства повинні налагоджувати взаємозв'язок між собою, а також з готелями, транспортними підприємствами, екскурсійними бюро, організаціями з послугами гідів-перекладачів, фірмами з виробництва сувенірів, вищими навчальними закладами туристичного профілю, рекламними службами, проектними організаціями, закладами харчування, страховими компаніями, банками, центрами обміну валют. Взаємодія всіх цих структур складає систему, що репрезентує туристичну індустрію [4, с. 157–159].

Незважаючи на економічну значущість туристично-рекреаційної сфери, сучасна концепція її розвитку в Україні на практичному рівні поки що не набула реальності. Це обумовлено як тривалим пануванням суто адміністративної ідеології, що базується на безумовному домінуванні матеріального виробництва, так і фінансово-економічною кризою 2008–2009 рр., подальшою стагнацією та зниженням купівельної спроможності населення, тимчасовою втратою Криму і подіями на Сході країни. Правильність зазначеного твердження з усією наочністю показують дані, наведені на рис. 2.

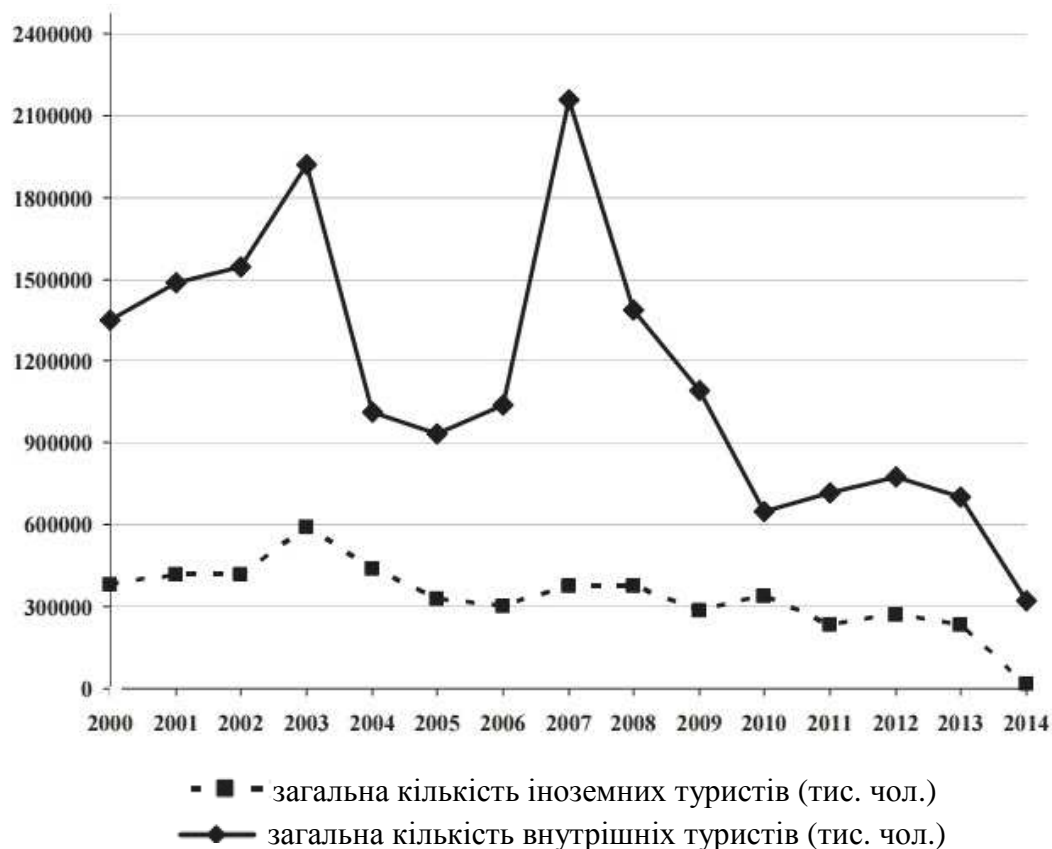

Рис. 2. Динаміка показників туристичних потоків в Україні

Джерело: [6, с. 75].

Вивчення досвіду країн Європейського Союзу засвідчує, що їх доходи від туристично-рекреаційної діяльності коливаються в межах 11–15 % від ВВП, досягаючи в деяких державах більше 20 %. Туризм і рекреація займають все більше місця в їх економіках. Водночас в Україні цей показник занадто низький і знаходиться на рівні 2,7 % ВВП [7].

За даними прогнозів експертів Всесвітньої туристичної організації, у найближче десятиріччя туристично-рекреаційна сфера в обсязі світового експорту вийде на перше місце. Найбільшими експортерами туристичних потоків стануть Великобританія, Китай, Німеччина, США, Японія. Україна має всі можливості, щоб бути однією з перспективних і відвідуваних країн Європи.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проте економічна ситуація, яка складається в туристично-рекреаційній сфері, є складною і нестабільною. Відсутність цілеспрямованої державної стратегії розвитку, низький рівень залучення інвестицій, слабка конкурентоспроможність вітчизняних туристичних і рекреаційних комплексів, яка все більше проявляється в умовах глобалізації, призводять до збитковості їхньої діяльності, тимчасового чи остаточного закриття. За даними 2015 р., з 1254 готельних комплексів тільки їх незначна частина відповідає міжнародним нормам, 80 % потребують ремонту, реконструкції та переоснащення, а технологія обслуговування – автоматизації та комп'ютеризації. Необхідно розвивати мережу комфортабельних готелів і кемпінгів, насамперед впродовж міжнародних транспортних коридорів, що проходять територією нашої країни.

Оскільки підсумком формування туристичного простору виступає його системна структура, її можна вивчати на основі економіко-математичного моделювання. Такий підхід дозволяє обґрунтувати механізм поведінки та трансформування туристично-рекреаційної системи, визначити її параметри і межі стійкого функціонування, а також здійснювати моніторинг кількісних і якісних оцінок впливу туристично-рекреаційної сфери [6, с. 75–76].

Продовжуючи теоретичну складову дослідження, формування механізмів збалансування інтересів суб'єктів господарювання і суспільства вимагає пошуку спільного базису в таких мегасистемах, як економічно-екологічна і туристична. Базисом є соціум, який, незважаючи на свою багатовимірність, схильний і спроможний досягти цілей на засадах системного підходу. Різні групи соціуму, створюючи системи досягнення цілей і задоволення потреб, так чи інакше примушують мегасистеми до інтеграції між собою.

Незважаючи на суперечність егоїстичних, індивідуальних, корпоративних та колективних цілей загальним суспільним потребам, під впливом об'єктивних природних законів відбувається їх досягнення. Як наслідок, розроблення та реалізація механізмів вирішення глобальних проблем є неминучими, але швидкість загострення останніх вимагає перегляду напрямків використання соціумом потенціалу розвитку, зокрема щодо перетворення положень численних декларацій лідерів різних груп на реально діючі механізми вирішення глобальних економічних, екологічних і туристичних проблем [8, с. 85].

Важливо враховувати економічну сутність туризму, оскільки держава, приймаючи приїжджаючих, продає їм місцеві послуги, створює робочі місця для своїх громадян, отримує доходи від ввезення валюти. У багатьох країнах туризм є найбільш прибутковим видом економічної діяльності і важливим джерелом надходжень від експорту. Так, частина доходів від туризму в загальній сумі доходів від експорту товарів і послуг у Австрії і Греції досягає 25–30 %, а на Кіпрі і Панамі – майже 50 %. У цілому 5 % світового ВВП становлять доходи від туристичної галузі, а 30 % продажу послуг належать експорту туристичних послуг.

Туризм може впливати на економіку і негативно. Туристична індустрія вимагає перекидання ресурсів з інших галузей, які також їх потребують. Тому в кожному конкретному випадку необхідно оцінювати, наскільки доцільне залучення в туризм ресурсів замість використання їх в іншій галузі. При цьому як основний показник економічного ефекту туристичної індустрії у світовій практиці використовують:

- вклад туризму у ВВП;
- кількість робочих місць;
- вплив туристичної індустрії на регіональний розвиток;
- частку доходів галузі в експорті;
- витрати на туризм у імпорті країни.

Основними економічними функціями міжнародного туризму виступають:

- прибуткова;
- зовнішньоекономічна;
- диверсифікація господарського комплексу через створення виробництв, які обслуговують туризм;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- збільшення кількості робочих місць;
- вирівнювання матеріального та нематеріального виробництва.

Необхідно враховувати і певні негативні наслідки туризму:

- комерціалізацію культури;
- втрату самобутності регіонів;
- поляризацію різних груп населення;
- зростання частки відхилень від прийнятих у суспільстві норм поведінки;
- конфлікти між місцевим населенням і туристами.

Проте створення туристичних підприємств у депресивних регіонах певною мірою компенсує такі негативні наслідки прогресу, як відтік населення у великі міста, скорочення оброблюваних сільськогосподарських угідь, порушення традиційного укладу життя сільського населення, сприяє створенню додаткових робочих місць, відродженню культурних цінностей, охороні та відновленню пам'яток історії та культури, посиленню попиту на товари місцевого виробництва.

При туристичній діяльності неминуче відбуваються зміни довкілля. Вплив може бути прямим, непрямим, спонукальним, а також позитивним чи негативним. Позитивний вплив включає у себе охорону і реставрацію історичних пам'яток, створення заповідників і національних парків, захист берегів водойм, збереження лісів та інше. Зазначимо, що у багатьох країнах, включаючи Україну, не робиться необхідних кроків для захисту та збереження природи через відсутність достатніх коштів та непродумані дії або бездіяльність владних структур.

Необхідно також охарактеризувати соціальну роль туризму як виду відпочинку, що допомагає відновлювати працездатність людини і, відповідно, психофізіологічні ресурси суспільства. Головна соціальна функція туризму відтворювальна, яка дозволяє повернути сили людини, витрачені у процесі трудової діяльності та при виконанні повсякденних побутових обов'язків [9, с. 72–74].

Першочерговим напрямком діяльності у сфері туризму й рекреації в Україні є вдосконалення договірно-правової бази зовнішніх відносин, укладання міжнародних угод міжурядового та міжвідомчого характеру про співробітництво. Нині укладено близько 40 угод, зокрема з Азербайджаном, Білоруссю, Болгарією, Бразилією та іншими. Важливими залишаються адаптація договірно-правової бази нашої держави до вимог ЄС, її узгодження насамперед з країнами, які є генеруючими туристичними ринками.

Актуальність забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери України обґрунтовує об'єктивну необхідність теорико-методологічних основ її ефективного економіко-екологічного функціонування, особливо враховуючи зростаючу роль у розвитку глобальної та національної економіки.

При цьому важлива роль відводиться туристичним і рекреаційним ресурсам, де актуальними питаннями є:

- дослідження їх соціального значення, екологічного стану, економіко-екологічного ефекту від реалізації конкретних туристично-рекреаційних пропозицій;
- економічна оцінка ресурсів як вираження натуральних природних властивостей;
- вивчення головного предмету логістики туризму і рекреації – потоків туристів, які поступають у місця знаходження ресурсів;
- оцінювання економіко-екологічного потенціалу туристично-рекреаційної сфери як максимально можливого потоку відпочиваючих, що не зашкодить екологічному стану довкілля, умовам проживання місцевого населення [10, с. 137].

У кількісному вимірі сучасна ситуація на ринку міжнародного туризму України характеризується нестабільністю і останнім часом спадними тенденціями. В умовах жорсткої конкуренції туристична галузь, в яку вже давно не було серйозних інвестицій, поки що розвивається набагато нижчими темпами, ніж це було у 80-х роках ХХ століття [11, с. 14].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Основними цілями державної туристичної політики в Україні, які враховують економічну, екологічну та соціальну сутність туризму, мають бути: забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, безпечне довкілля, задоволення духовних та інших потреб; безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, інших суб'єктів туристичної діяльності і їх об'єднань, законних інтересів власників та користувачів земельних ділянок, будівель і споруд; збереження цілісності туристичних ресурсів, їх раціональне використання; охорона культурної спадщини і довкілля; врахування державних і громадських інтересів при забудові територій; створення сприятливих умов для розвитку індустрії туризму; підтримка пріоритетних напрямків туристичної діяльності [12, с. 57].

Висновки і пропозиції. У сучасних глобалізованих постіндустріальних умовах туризм і рекреацію необхідно розглядати як систему, яка складається з економічної діяльності у невиробничій сфері, що задовольняє потреби суспільства через використання ресурсів з метою забезпечення повноцінного і здорового відпочинку без шкоди для довкілля. При цьому доцільно підходити до туризму і рекреації як соціально-економічного явища.

Істотною особливістю рекреаційно-туристичної сфери є мультиплікативний ефект – вплив на розвиток інших галузей господарського комплексу країни – виробництва товарів повсякденного попиту і сувенірів, сільськогосподарської продукції, транспорту, торгівлі, побутового обслуговування та іншого.

Вивчення досвіду розвинених країн засвідчує, що доходи від туристично-рекреаційної діяльності в них коливаються в межах 11–15 % ВВП, в окремих випадках досягаючи більше 20 %. Водночас в Україні цей показник занадто низький – 2,7 % ВВП.

Основними цілями державної туристичної політики в нашій державі є збереження туристичних і рекреаційних ресурсів, їх раціональне використання, охорона культурної спадщини і довкілля, створення сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, забезпечення конкурентоспроможності туристичної галузі.

Список використаних джерел

1. Воробйова О. А. Розвиток рекреаційно-туристичної сфери як соціо-еколого-економічної системи на принципах сталого розвитку / О. А. Воробйова // Екологічний вісник. – 2010. – № 5. – С. 26–27.
2. Озйигид А. С. Вопросы определения социально-экономической сущности туризма в современных экономических условиях / А. С. Озйигид // Инвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 21. – С. 116–118.
3. Шакаралиев А. Ш. Экономическая политика государства: торжество устойчивого и стабильного развития / А. Ш. Шакаралиев. – Баку, Victory, 2011. – 542 с.
4. Палеха О. Ю. Сутнісний підхід до формування туристичного продукту / О. Ю. Палеха // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 1. – С. 155–159.
5. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство и туризм : учебник для вузов / Ф. Котлер, Дж. Мейкенз ; пер. с англ. под ред. Р. Б. Ноздревой. – М. : Юнити, 1998. – 787 с.
6. Жваненко С. А. Курортно-рекреаційна сфера як чинник економічного зростання національної економіки / С. А. Жваненко // Инвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 5. – С. 73–77.
7. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2015. – 101 с.
8. Князь С. В. Сутність еколого-економічних, туристичних, екоінформаційних систем та взаємозв'язки між ними / С. В. Князь // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 9. – С. 280–285.
9. Самойленко А. О. Роль туризму у світовій економіці / А. О. Самойленко // Инвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 20. – С. 72–75.
10. Пунько Б. М. Політико-економічні чинники забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної сфери України / Б. М. Пунько, Ю. О. Хлистук // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 126–138.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

11. *В'їзний туризм: навчальний посібник* / П. Ф. Коваль, Н. О. Алешугіна, Г. П. Андрєєва та ін. ; під ред. П. Ф. Коваля, Н. О. Алешугіної. – Ніжин : Лук'яненко В. В., 2010. – 304 с.

12. *Савченко В. Ф.* Управління регіональним розвитком туризму: опорний конспект лекцій та методичні матеріали для занять студентів / В. Ф. Савченко. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – 184 с.

References

1. Vorobyova, O. A. (2010). Rozvytok rekreatsinyo-turystychnoyi sfery yak sotsio-ekoloho-ekonomichnoyi systemy na pryntsypakh staloho rozvytku [Development of the recreational and tourist sphere as a socio-ecological-economic system on the principles of sustainable development]. *Ekolohichnyy visnyk – Ecological Bulletin*, 5, 26–27 [in Ukrainian].

2. Oziigid, A. S. (2013). Voprosy opredeleniya sotsialno-ekonomycheskoj sushhnosti turizma v sovremennykh ekonomycheskikh usloviyah [Issues of determining the socio-economic essence of tourism in contemporary economic conditions]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 21, 116–118 [in Russian].

3. Shakaraliev, A. Sh. (2011). *Ekonomicheskaya politika gosudarstva: torzhestvo ustojchyvogo i stabilnogo razvitiia* [The economic policy of the state: the triumph of sustainable and stable development]. Baku: Victory (in Russian).

4. Palekha, O. Yu. (2011). Sutnisnyi pidkhid do formuvannia turystychnoho produktu [An Essential Approach to the Formation of a Tourist Product]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of Market Relations in Ukraine*, 1, 155–159 [in Ukrainian].

5. Kotler, F. (1998). *Marketing. Gostepriimstvo i turizm* [Marketing. Hospitality and tourism]. Moscow: Uniti [in Russian].

6. Zhvanenko, S. A. (2016). Kurortno-rekreatsinya sfera yak chynnyk ekonomichnoho zrostantnya natsionalnoyi ekonomiky [Resort and recreation sphere as a factor of economic growth of the national economy]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 5, 73–77 [in Ukrainian].

7. *Sanatorno-kurortne likuvannia, orhanizovanyi vidpochynok ta turyzm v Ukraini: statystychnyi biuleten* [Sanatorium-and-spa treatment, organized rest and tourism in Ukraine: statistical bulletin] (2015). Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].

8. Kniaz, S. V. (2015). Sutnist ekoloho-ekonomichnykh, turystychnykh, ekoinformatsiynykh system ta vzaiemozviazky mizh nymy [The essence of ecological-economic, tourist, eco-information systems and interconnections between them]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current Problems of the Economy*, 9, 280–285 [in Ukrainian].

9. Samoilenko, A. O. (2013). Rol turyzmu u svitovii ekonomitsi [The role of tourism in the world economy]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 20, 72–75 [in Ukrainian].

10. Punko, B. M. (2012). Polityko-ekonomichni chynnyky zabezpechennia rozvytku rekreatsino-turystychnoi sfery Ukrainy [Political and economic factors of development of recreation and tourism sector of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current Problems of the Economy*, 4, 126–138 [in Ukrainian].

11. Koval, P. F., Aleshugina, N. O. (Eds.), Andreeva, G. P. et al. (2010). *Vyiznyy turyzm: navchalnyy posibnyk* [Entrance tourism]. Chernihiv: Lukyanenko V.V. [in Ukrainian].

12. Savchenko, V. F. (2017). *Upravlinnia rehionalnym rozvytkom turyzmu: opornyi konspekt leksii ta metodychni materialy dlia zaniat studentiv* [Management of regional development of tourism: a reference note of lectures and methodical materials for undergraduate studies]. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

Савченко Володимир Федорович – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, професор кафедри економічної теорії, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Савченко Владимир Фёдорович – доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, профессор кафедры экономической теории, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Savchenko Volodymyr – Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor of Economic Theory, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

УДК 330.341.1:628.1

*Олександр Колтунович***ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ
ПРОМИСЛОВОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ***Александр Колтунович***ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ
СИСТЕМЫ ПРОМЫШЛЕННОГО ВОДОПОЛЬЗОВАНИЯ***Oleksandr Koltunovych***INNOVATIVE TECHNOLOGICAL MODERNIZATION
OF INDUSTRIAL WATER USE SYSTEM**

У статті розглянуто особливості інноваційно-технологічної модернізації системи промислового водокористування в Україні. Виокремлено основні проблеми екологічного та економічного аспектів у межах промислового водокористування. Запропоновано пріоритетні напрями інноваційно-технологічної модернізації системи промислового водокористування з урахуванням норм та правил відповідного водного законодавства Європейського Союзу. Розглянуто доктринальні засади інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів промисловості України. Досліджено міжнародний досвід активізації процесів модернізації та інноваційно-технологічного розвитку системи промислового водокористування. Визначено пріоритетні секторальні кластери з найвищим рівнем впровадження інноваційних розробок. Розроблено механізми фінансового забезпечення інноваційно-технологічної модернізації системи промислового водокористування в Україні в умовах поглиблення інтеграційних процесів.

Ключові слова: інноваційно-технологічна модернізація; промислове водокористування; інституціональне забезпечення; фінансове забезпечення.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 6.

В статье рассмотрены особенности инновационно-технологической модернизации системы промышленного водопользования в Украине. Выделены основные проблемы экологического и экономического аспектов в рамках промышленного водопользования. Предложенные приоритетные направления инновационно-технологической модернизации системы промышленного водопользования с учетом норм и правил соответствующего водного законодательства Европейского Союза. Рассмотрены доктринальные основы инновационно-технологической модернизации отдельных секторов промышленности Украины. Исследован международный опыт активизации процессов модернизации и инновационно-технологического развития системы промышленного водопользования. Определены приоритетные секторальные кластеры с высоким уровнем внедрения инновационных разработок. Разработаны механизмы финансового обеспечения инновационно-технологической модернизации системы промышленного водопользования в Украине в условиях углубления интеграционных процессов.

Ключевые слова: инновационно-технологическая модернизация; промышленное водопользование; институциональное обеспечение; финансовое обеспечение.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 6.

In the article features of innovation and technological modernization of industrial water use system in Ukraine are considered. The main problems of ecological and economic aspects in the framework of industrial water use are singled out. The proposed priority directions of innovation and technological modernization of the system of industrial water use taking into account the norms and rules of the relevant water legislation of the European Union. The doctrinal principles of innovation and technological modernization of certain sectors of industry of Ukraine are considered. The international experience of activating the processes of modernization and innovation and technological development of the industrial water use system is investigated. Priority sectoral clusters with the highest level of implementation of innovative developments have been identified. The mechanisms of financial support of innovation and technological modernization of the system of industrial water use in Ukraine in the conditions of deepening of integration processes are developed. In order to stimulate the introduction of reversible water supply systems in industrial production, six key vectors have been formed regarding the financial provision of innovation and technological modernization of the industrial water use system.

Keywords: innovation and technological modernization; industrial water use; institutional support; financial support.

Fig.: 1. Table: 1. References: 6.

JEL Classification: D02, D04, D60

Постановка проблеми. Системи промислового водокористування є однією із підсистем водогосподарського комплексу України. На сьогодні переважна більшість систем водопостачання та водоочистки на промислових підприємствах відзначається високим рівнем фізичного спрацювання, а також є морально застарілою. Це вимагає модернізації, технічного переоснащення цих об'єктів вже на новій технологічній основі. В Україні основними водокористувачами є промислові підприємства, діяльність яких відзначається високим рівнем втрат води при транспортуванні, що в кінцевому підсумку призводить до високої водомісткості готової продукції [1, с. 199]. На більшості підприємств відсутні системи

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

повторного водопостачання, що вимагає додаткового залучення для потреб виробництва значних об'ємів свіжої води. Таким чином, першочерговим завданням забезпечення ощадливого водокористування у сфері промислового виробництва є розробка механізму стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності (основних водокористувачів) до впровадження оборотних систем водопостачання, а також модернізації водозаборів та систем водовідведення. Необхідним також є проведення пілотного проекту реконструкції існуючих систем водопостачання на основі використання форм та джерел інвестиційного забезпечення, апробованих у країнах Європейського Союзу, для формування інструментарію імплементації такого досвіду на більшості промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок протягом останніх років у вивчення питань інноваційно-технологічної модернізації промисловості України зробили О. Амоша, К. Бужимська, В. Геєць, В. Голян, Б. Гриньов, В. Ляшенко, Л. Левковська, Л. Федулова, М. Хвесик та ін. У цих дослідженнях широко розкриті проблеми модернізації промисловості, зокрема систем промислового водокористування. Залишаються поза увагою механізми формування та розвитку процесів інноваційно-технологічної модернізації системи промислового водокористування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що промисловість України є одним із найбільших забруднювачів водних ресурсів, а високий рівень морального та фізичного зносу систем водопостачання, водоочистки і водовідведення лише посилює екологічне навантаження, індустрія промислового водокористування потребує запровадження нових інструментів та механізмів інвестиційного забезпечення щодо стимулювання процесів інноваційно-технологічної модернізації в реальному секторі національної економіки. З огляду на це актуальною проблемою економіки й управління національним господарством є розробка механізмів інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу України на основі використання позитивного зарубіжного досвіду та сучасних форм інвестиційного забезпечення структурної перебудови водогосподарської і водоохоронної інфраструктури.

Метою статті. Дослідження особливостей інноваційно-технологічної модернізації системи промислового водокористування в Україні, виокремлення основних проблем екологічного та економічного аспектів у межах промислового водокористування, формування пріоритетних напрямів інноваційно-технологічної модернізації системи промислового водокористування, розробка механізмів фінансового забезпечення інноваційно-технологічної модернізації системи промислового водокористування в Україні в умовах деіндустріалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень водозабезпеченості населення різних регіонів світу, яке має доступ до води, зменшується. Основними причинами такого явища виступають нерівномірний розподіл водних ресурсів на території планети та зростаюче забруднення водних об'єктів. Водночас за попереднє століття загальне водоспоживання збільшилось у 7 разів, а у сфері промислового виробництва – у 21 раз [2, с. 135]. Такі тенденції пояснюються інтенсивним його розвитком та зростанням водоємності виробництва.

Україна також відноситься до числа країн, які мають проблеми з якістю та кількістю водних ресурсів, а отже, проблема їх ефективного використання є дуже актуальною [3, с. 158]. Основним завданням держави у цьому питанні є структурна перебудова економіки та врахування вимог екологічної безпеки при її здійсненні, інституційні перетворення з метою формування нового правового й економічного механізму регулювання взаємодії державних органів різних рівнів і природокористувачів, а також розвиток економічних методів регулювання природокористування. Використання води для господарських цілей – одна з ланок кругообігу води в природі. Але антропогенна ланка кругообігу відрізняється від природної тим, що у процесі випаровування частина використаної людиною води по-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вертається в атмосферу опрісненою. Друга частина (становлячи, наприклад, при водозабезпеченні міст та більшості промислових виробництв 90 %) скидається в річки та водойми у вигляді стічних вод, забруднених відходами виробництва.

У галузевій структурі водокористування України на промисловість припадає 50 %, сільське господарство – 18 %, комунальне господарство – 27 %. До особливо водомістких галузей промисловості належать металургійний і паливно-енергетичний комплекси, хімічна, нафтохімічна і целюлозно-паперова галузі промисловості. Для прикладу, на виготовлення 1 т паперу витрачається до 1000 м³ води, сталі – 300 м³, синтетичного каучуку – 2800 м³, нікелю – 4000 м³. Ці цифри цікаво порівняти з затратами води на виплавку 1 т чавуну – 180–200 м³ [4, с. 112].

Суттєвим чинником забруднення водних об'єктів залишаються підприємства вугільної [5, с. 48], паливної галузей промисловості, електроенергетики, кольорової металургії (понад 90 % стоків були забрудненими), чорної металургії (63 %), хімічної та нафтохімічної промисловості, машинобудування (майже 50 %) та житлово-комунального господарства (43 %) (рисунок).

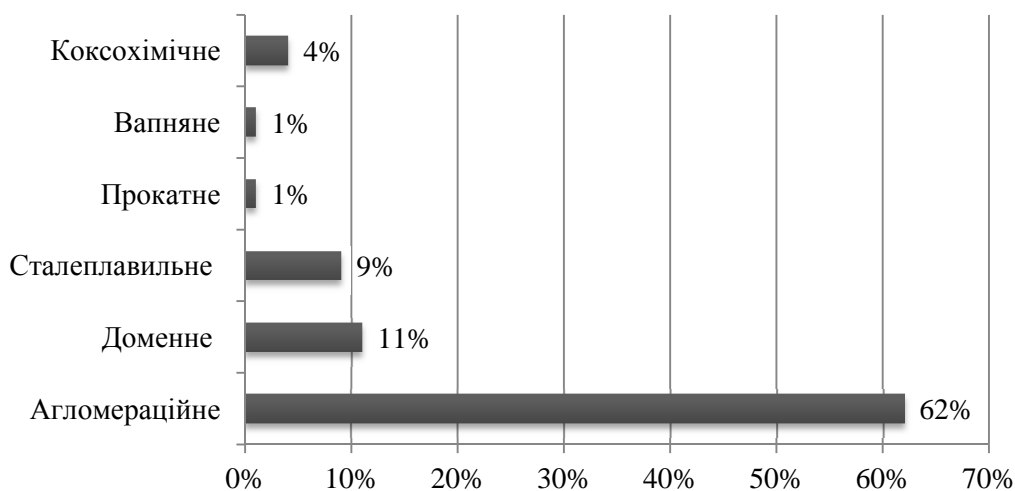

Рис. Структура валових викидів забруднюючих речовин окремими виробництвами металургійних підприємств

Джерело: за даними Державного агентства водних ресурсів України.

Проведений аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо форм та джерел інвестиційного забезпечення інноваційно-технологічної модернізації промислового водокористування, зокрема модернізації систем водоочистки, свідчить, що в Україні не діють законодавчо визначені механізми інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності [6, с. 217]. В Україні фактично відсутня система кредитного супроводу інноваційної діяльності, враховуючи високий рівень облікової ставки національного регулятора, та, як наслідок, відсоткових ставок по кредитах банків, а також не працюють загальнодержавні та місцеві бюджетні програми.

З метою інтенсифікації процесів інноваційно-технологічної модернізації індустрії промислового водокористування доцільно виділити стратегічні напрями, що дозволять оптимально визначити фокуси інноваційної політики в міру структурних перетворень у промисловому секторі України. З метою реалізації цих напрямів необхідно сформувати інституційні основи щодо підвищення технологічної готовності підприємств до впровадження інновацій. Підвищення інноваційно-технологічного рівня промислових підприємств таким чином виступатиме основою для подальшого нарощування інновацій і скорочування обсягів забруднень стічних вод.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Основним фокусом інноваційно-технологічної в межах модернізації індустрії промислового водокористування мають стати основні вектори промисловості, на розвиток яких повинна надходити цільова державна та регіональна підтримка – гранти, цільові бюджетні програми розвитку, інвестиції міжнародних інституцій інноваційного розвитку, а також прямі іноземні інвестиції транснаціональних корпорацій (таблиця).

Таблиця

Основні напрями фінансового забезпечення впровадження оборотних систем водопостачання у промислового виробництві

Напрямок (кластер)	Механізм реалізації
Інвестиційний	Передбачає створення на загальнодержавному рівні відповідних стимулів та механізмів шляхом внесення відповідних змін до Митного кодексу України
Бюджетний	Передбачає акумулювання коштів державного та місцевих бюджетів у межах спеціальних цільових фондів, програм або проектів модернізації підкомплексу
Фіскальний	Передбачає запровадження фіскальних стимулів для промислових підприємств шляхом внесення відповідних змін до Податкового кодексу України щодо зниження податкових ставок при запровадженні оборотних систем водопостачання
Зовнішньоекономічний	Передбачає акумулювання коштів донорських міжнародних інституцій у межах цільових проектів і програм, дофінансування проектів з механізмів, визначених у межах кластера бюджетного забезпечення
Регуляторний	Передбачає внесення відповідних змін у законодавчі та підзаконні акти України у частині дерегуляції щодо спрощення механізму впровадження оборотних систем водопостачання у промислового виробництві
Інституційний	Передбачає створення відповідних інституційних основ щодо інноваційно-технологічної модернізації індустрії промислового водокористування

Джерело: складено автором на підставі положень законодавства України.

У сфері промислового водокористування протягом останніх років все частіше почали прослідковуватись негативні тенденції, пов'язані зі зменшенням обсягів фінансування процесів інноваційно-технологічної модернізації систем водоочистки, водопостачання, водовідведення та водозабірних систем, що призвело до збільшення обсягів скидів неочищених стічних вод у навколишнє природне середовище. Серед головних причин припинення процесів інноваційно-технологічної модернізації – значний брак власних фінансових ресурсів, відсутність дешевих кредитів, а також брак інвестиційних коштів.

Реалізація загальнодержавних норм і правил щодо зменшення обсягів забруднення водних об'єктів промисловими підприємствами, а також імплементації норм європейського законодавства у сфері промислового водокористування, потребує розробки принципово нових інструментів та методів стимулювання впровадження оборотних систем водопостачання і водоочистки у промислового виробництві. При цьому визначальним фактором у вирішенні проблем промислового водокористування є запровадження у вітчизняну практику нових форм та джерел цільового інвестиційного забезпечення систем водопостачання та водоочистки на промислових підприємствах.

Відсутність власних фінансових ресурсів промислових підприємств щодо запровадження інноваційних технологій та модернізацію систем водопостачання у промислового виробництві, визначає необхідність вирішення питань саме фінансово-інвестиційного забезпечення. З метою стимулювання впровадження оборотних систем водопостачання у промислового виробництві доцільно сформулювати б основних кластерів щодо фінансового забезпечення цього процесу.

Основні вектори (кластери) фінансового забезпечення впровадження оборотних систем водопостачання у промислового виробництві: вектор бюджетного забезпечення – передбачає акумулювання коштів державного та місцевих бюджетів у межах спеціальних цільових фондів, програм або проектів модернізації підкомплексу; інвестиційний – передбачає створення на загальнодержавному рівні відповідних стимулів та механізмів

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

шляхом внесення відповідних змін до Митного кодексу України; фіскальний – передбачає запровадження фіскальних стимулів для промислових підприємств шляхом внесення відповідних змін до Податкового кодексу України щодо зниження податкових ставок при запровадженні оборотних систем водопостачання; зовнішньоекономічний – передбачає акумулювання коштів донорських міжнародних інституцій у межах цільових проектів і програм, дофінансування проектів з механізмів, визначених у межах кластера бюджетного забезпечення; регуляторний – передбачає внесення відповідних змін у законодавчі та підзаконні акти України у частині дерегуляції щодо спрощення механізму впровадження оборотних систем водопостачання у промисловому виробництві; інституційний – передбачає створення відповідних інституційних основ щодо інноваційно-технологічної модернізації індустрії промислового водокористування.

Висновки і пропозиції. Єдиним реальним механізмом щодо залучення інвестицій у процеси модернізації промислового водокористування на новій технологій основі є визначення на законодавчому рівні інституційного базису, який формуватимуть законодавчі та підзаконні акти щодо запровадження вільних економічних зон, територій пріоритетного розвитку та регіонів з особливим режимом інвестиційної діяльності. Реалізація відповідних інструментів фіскального та митного характеру дозволить імплементувати європейські норми водокористування у промисловості та знизити рівень забруднення вод в Україні. Інноваційно-технологічна модернізація традиційних секторів промисловості потребує вдосконалення законодавчої бази, використання стимулів фінансово-кредитної та фіскальної політики, що дозволить сформувати ефективну систему промислового водокористування, яка сприятиме інноваційно-технологічній модернізації промисловості загалом. Це сприятиме підвищенню ефективності роботи промислових підприємств у сфері водоспоживання та водовідведення, маркерами якої буде модернізація матеріально-технічної бази, водозабірних систем та систем водовідведення на промислових підприємствах, що у кінцевому випадку призведе до зниження рівня забруднення стічних вод.

Список використаних джерел

1. Андрушків Б. М. Модернізація підприємств як конкурентна перевага організаційно-економічного розвитку / Б. М. Андрушків, О. А. Солотвінський // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 7. – С. 198–203.
2. Валінкевич Н. В. Управління потенціалом та розвитком підприємств на основі модернізації / Н. В. Валінкевич // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2012. – № 1 (45). – С. 128–134.
3. Захарін С. В. Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів / С. В. Захарін // Інвестиційне забезпечення інноваційного й технологічного розвитку промислових підприємств : монографія. – К. : КНЕУ, 2013. – С. 147–159.
4. Петрович Й. М. Модернізація промислових підприємств та її інноваційне забезпечення / Й. М. Петрович, В. З. Борбулевич // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2016. – № 1. – С. 106–116.
5. Єщенко П. Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні / П. Єщенко, А. Арсеєнко // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 36–50.
6. Бужимська К. О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект / К. О. Бужимська // Вісник ЖДТУ. – 2009. – № 3 (49). – С. 214–217.

References

1. Andrushkiv, B. M., Solotvinskii, O. A. (2015). Modernizatsiia pidpriemstv yak konkurentna perevaha orhanizatsiino-ekonomichnoho rozvytku [Modernization of enterprises as a competitive advantage of organizational and economic development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 7, 198–203 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Valinkevych, N. V. (2012). Upravlinnia potentsialom ta rozvytkom pidpriemstv na osnovi modernizatsii [Management of the potential and development of enterprises on the basis of modernization]. *Visnyk Chernivetskoho torhovo-ekonomichnoho instytutu – Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute*, 1 (45), 128–134 [in Ukrainian].

3. Zaharin S.V. (2013). Stratehiia pidpriemstva: adaptatsiia orhanizatsii do vplyvu svitovykh suspilno-ekonomichnykh protsesiv – Enterprise strategy: adaptation of organizations to the influence of world socio-economic processes. In *Investytsiine zabezpechennia innovatsiinoho y tekhnolohichnoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Investment support of innovative and technological development of industrial enterprises]*. (pp. 147–159). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

4. Petrovych, I. M., Borbulevych, V. Z. (2016). Modernizatsiia promyslovykh pidpriemstv ta yii innovatsiine zabezpechennia [Modernization of industrial enterprises and its innovation support]. *Marketing i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, 1, 106–116 [in Ukrainian].

5. Yeshchenko, P., Arseienko, A. (2012). Vidnovlennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku – priorytet nomer odyn u sviti ta v Ukraini [The restoration of social and economic development is the number one priority in the world and in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 36–50 [in Ukrainian].

6. Buzhynska K.O. (2009). Modernizatsiia ekonomiky: tekhnolohichno-strukturnyy aspekt [Modernization of the economy: technological and structural aspect]. *Visnyk ZhDTU – Journal of ZHDTU*, 3 (49), 214–217 [in Ukrainian].

Колтунович Олександр Сергійович – кандидат економічних наук, м. Київ.

Колтунович Александр Сергеевич – кандидат экономических наук, г. Киев.

Koltunovych Oleksandr – PhD in Economics, Kyiv.

E-mail: mm.osce@gmail.com

УДК 338.486

Анна Романова

**ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАПОБІГАННЯ РИЗИКІВ
НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ**

Анна Романова

**ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ РИСКОВ
НА ТУРИСТИЧЕСКОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ**

Anna Romanova

**FINANCIAL INSTRUMENTS FOR RISKS PREVENTING
ON THE TOURIST MARKET OF UKRAINE**

У статті проаналізовано сучасний ринок українських туристичних операторів. Зроблено акцент на негативних тенденціях ринку: відсутність контролю з боку держави, фінансова дестабілізація та порушення прав туристів у разі неплатоспроможності туроператора. Наведено основні причини та особливості настання фінансової неспроможності туроператорів. Запропоновано механізм вчасної оцінки ризиків туристичних підприємств на основі методу багатofакторного аналізу, що базується на десяти критеріях. Надано рекомендації державному органу виконавчої влади, що виступає регулятором на ринку туристичних послуг, призупиняти та/або анулювати ліцензію туроператора в разі виявлення середнього та високого ступенів ризику. Сформульовано пропозиції до законодавства України у частині створення надійних фінансово-економічних інструментів гарантування захисту прав споживачів у разі неплатоспроможності туристичного оператора.

Ключові слова: управління ризиками; фінансові інструменти; туристичні оператори; туристична індустрія; банківська гарантія; ліцензування.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 10.

В статье проанализирован современный рынок украинских туристических операторов. Сделан акцент на негативных тенденциях рынка: отсутствие контроля со стороны государства, финансовая дестабилизация и нарушения прав туристов в случае неплатежеспособности туроператора. Приведены основные причины и особенности наступления финансовой несостоятельности туроператоров. Предложен механизм своевременной оценки рисков туристических предприятий на основе метода многофакторного анализа на основе оценки десяти критериев. Даны рекомендации государственному органу исполнительной власти, который выступает регулятором на рынке туристических услуг, приостанавливать и/или аннулировать лицензию туроператора при выявлении среднего и высокой степени риска. Сформулированы предложения к законодательству Украины в части создания надежных финансово-экономических инструментов обеспечения защиты прав потребителей в случае неплатежеспособности туроператора.

Ключевые слова: управление рисками; финансовые инструменты; туристические операторы; туристическая индустрия; банковская гарантия; лицензирование.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 10.

The article analyzes the modern market of Ukrainian tour operators. The emphasis has been placed on negative market trends: lack of state control, financial destabilization and violations of the rights of tourists in case of insolvency of the tour operator. The main reasons and peculiarities of financial incapacity of tour operators have been presented. The mechanism of timely estimation of risks of tour companies based on the method of multivariate analysis on the basis of evaluation of ten criteria has been offered. The recommendations to suspend and/or annul the license of the tour operator in case of medium and high-risk levels revealing have been given to the state executive body acting as a regulator in the tourist services market. The proposals to the legislation of Ukraine in the part concerning creation of reliable financial and economic tools for guaranteeing the protection of consumer rights in case of insolvency of a tourist operator have been formulated.

Keywords: risk management; financial instruments; tour operators; tourism industry; bank guarantee; licensing.

Fig.: 2. Table: 1. References: 10.

JEL Classification: Z33

Постановка проблеми. Протягом останніх семи років на туристичному ринку України з'явилася негативна тенденція оголошення про неплатоспроможність туристичних операторів. Це у свою чергу призводить до порушення прав туристів, знижує рівень довіри до інших українських туристичних операторів та становить загрозу для туристичного іміджу України загалом. Ситуація погіршується тим фактором, що українське законодавство не містить дієвих інструментів захисту прав туристів, виконавча влада не створила дієвого механізму вчасного виявлення та запобігання неплатоспроможності туристичних компаній, а вітчизняна наукова спільнота проводить недостатньо глибоких досліджень цієї проблеми для вчасного реагування на виклики туристичного ринку. Отже, дослідження причин, тенденцій та інструментів запобігання фінансовим ризикам є дуже актуальним для сталого розвитку туристичної індустрії країни.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Тією чи іншою мірою питання фінансової стабільності туристичних операторів досліджували такі українські вчені, як В. О. Ва-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

силенко, С. С. Гаркавенко, В. К. Кіптенко, В. Я. Павлоцький, Ю. М. Правик, І. О. Сидоренко, К. В. Сіренко, С. М. Шкарлет та інші.

Серед науковців з Російської Федерації, які розглядають цю тему, можна виокремити А.Ю. Гаврилова, К.О. Лебедева, Н.Г. Новікову, О.О. Федуліна.

На Заході значний внесок у вивчення питання фінансової надійності туристичних організацій здійснили Дж. Гентас, Д. Гілберт, Ш. Жаклін, С. Кері, Д. Леслі, К. Шварц та П. Дж. Шелдон.

Зокрема, щороку публікуються рейтинги туристичних компаній, які здебільшого зроблені приватними комерційними структурами. Ці рейтинги не містять обґрунтованої методологічної бази дослідження та ранжування туристичних операторів, тому їх не можна вважати достовірними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з цим важливим та актуальним завданням сьогодення є досконалий аналіз та окреслення проблем функціонування сучасного ринку вітчизняних туристичних підприємств, розробка теоретико-методологічних засад щодо формування адекватних механізмів управління фінансовими ризиками туристичних підприємств, виходячи зі специфічних особливостей політики дерегуляції в державі, але разом з тим – необхідності забезпечення національної безпеки та привабливого туристичного іміджу.

Мета статті. Основною метою статті є знаходження ефективних механізмів управління ризиками на туристичному ринку України у контексті формування дієвих інструментів вчасного виявлення та запобігання неплатоспроможності туристичних підприємств.

Передбачається розробка рекомендацій для державного регулятора туристичної сфери України щодо ефективного управління фінансовими ризиками у вітчизняному туристичному секторі та вчасного реагування на негативні тенденції.

Виклад основного матеріалу. В Україні станом на 31.01.2017 р. зареєстровано 2666 туристичних операторів. Згідно з чинним Законом України «Про туризм» *туристичні оператори* – це юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність [1]. Туроператори залежно від споживача туристичного продукту/послуг поділяються на виїзних (імпорт послуг), в'їзних (експорт послуг) та внутрішніх (внутрішнє споживання).

Станом на лютий 2018 року розподіл ліцензованих туристичних операторів за видами господарської діяльності здійснювався таким чином, як представлено на рис. 1.

За українським законодавством туроператорська діяльність входить до переліку таких, які підлягають обов'язковому ліцензуванню. Проте умови отримання ліцензії доволі нескладні, враховуючи реалії української банківської системи. Зокрема, щоб отримати ліцензію туроператора, треба мати банківську гарантію на суму в 20 000 євро. Але механізмів призупинення банківської гарантії у випадку неплатоспроможності банку, а також призупинення та позбавлення ліцензії туроператора – також не передбачено.

Наприклад, лише 567 із зареєстрованих туроператорів мають діюче фінансове забезпечення (21 % від загальної кількості), а ще менша кількість – 431 туроператор (16 % від загальної кількості) – у повному обсязі виконали всі ліцензійні умови, а саме: кадрові, організаційні, технологічні [3]. Також обов'язкову звітність до профільного Міністерства економічного розвитку та торгівлі в 2016 році з 2506 зареєстрованих туроператорів подали 679 туристичних операторів, тобто лише 27 % від загальної кількості [2].

Крім того, до Всеукраїнської асоціації туристичних операторів станом на лютий 2017 входило лише 30 туроператорів, що становить 1,1 % від зареєстрованої кількості [4].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Це дає право стверджувати, що більшість українських туроператорів існують лише формально, не здійснюючи практичної діяльності, тому для уникнення ризиків мають бути визначені чіткі критерії, що дозволяють позбавити ліцензії та виключити з переліку туроператорів.

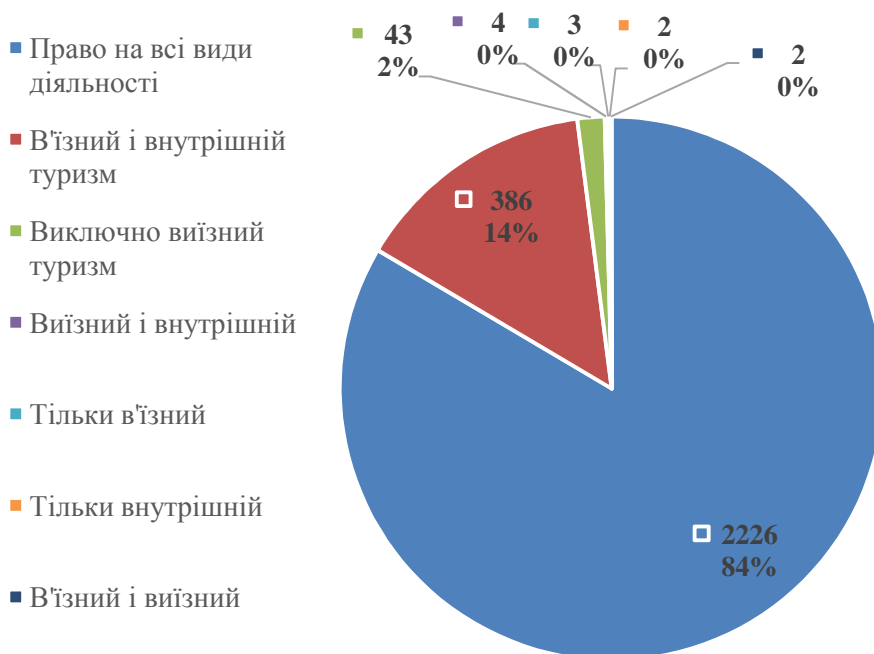

Рис. 1. Розподіл українських туристичних операторів за організаційними формами туризму

Джерело: [2].

Про нескладність отримання туроператорської ліцензії та її формальність яскраво свідчить також той факт, що незважаючи на різке зменшення туристичної активності в Україні за останні три роки, кількість ліцензованих туроператорів, навпаки, невпинно зростає: зокрема у 2015 р. – зареєстровано 2506 туроператорів, 2016 р. – 2581, 2017 р. – 2661 (рис. 2). Ця обставина, з одного боку, свідчить про відкритість та динамічність української туристичної сфери, прості умови входження на ринок, але, з іншого боку, потребує пильного контролю з боку держави здатності суб'єктів туристичної діяльності організувати належний рівень безпеки та сервісу для туристів, а також аналізу міжнародної діяльності великої кількості туроператорів на предмет національної безпеки.

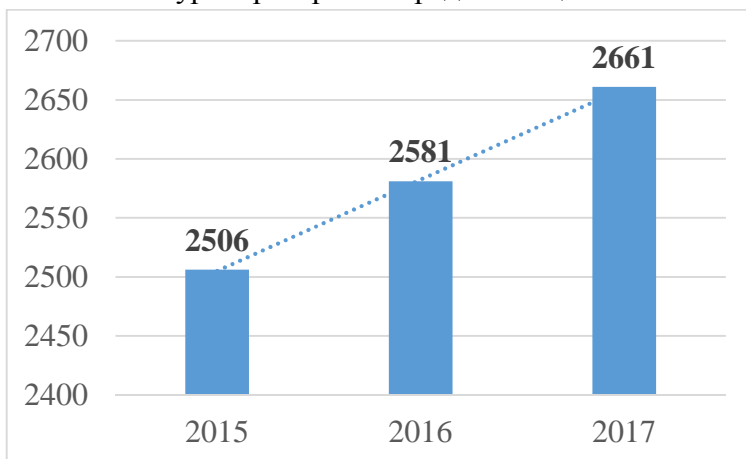

Рис. 2. Динаміка створення туроператорів в Україні

Джерело: [2].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Протягом 2010–2017 рр. про свою неплатоспроможність оголосили шість туроператорів українського ринку, зокрема ними стали [5]: «Karya Tour», «Анекс Тур Україна», «Горячие туры», «Idriska Tour», «News Travel», «Travel Dreams» (табл.).

Таблиця

Особливості припинення діяльності українських туристичних компаній

Назва компанії	Дата припинення діяльності	Офіційний статус фінансової неспроможності	Причина
«Karya Tour»	Липень 2010	Банкрутство	Турецький партнер туроператор Sunspot не забезпечив послуги проживання, трансферів та іншого обслуговування туристів у Туреччині на суму біля 2 млн \$
«Анекс Тур Україна»	Травень 2011	Банкрутство	«Анекс Тур Україна» відмовився проплатити рахунки великому туроператору Tez Tour Ukraine за надані послуги по перевезенню туристів
«Горячие туры»	Літо 2015	Банкрутство	Фінансові проблеми та судові процеси через маніпуляції власника з коштами, проплаченими за тури. Борги оцінювались 1,5–2,0 млн \$
News Travel	Зима 2015	Компанія банкрутом себе не оголошувала, але була виставлена на продаж	Падіння попиту та купівельної спроможності у зв'язку різким зростанням курсу валют на політичною ситуацією (за версією туроператора)
Idriska Tour	Серпень 2017	Компанія в процесі врегулювання претензій, пред'явлених споживачами, судові процеси	Туроператор не здійснив оплату за рейси авіаперевізнику
Travel Dreams	Липень 2017	Банкрутство	Неможливість виконати зобов'язання перед клієнтами по договорах

Джерело: складено автором на основі [5].

Наслідками цієї ситуації стало те, що клієнти цих компаній не отримали послуг, передбачених за договором, а державні інституції України, зокрема посольства та консульства закордоном, отримали випробовування у вигляді повернення вже відправлених туристів із закордону додому. Крім того, при міжнародному розголосі ситуації невиконання зобов'язань українськими туроператорами перед клієнтами, різко погіршується туристичний імідж України, що негативно впливає на обсяг як виїзних, так і в'їзних туристичних потоків.

Складності управління ризиками у туристичній сфері додають такі *особливості настання неплатоспроможності туроператорів*:

– неплатоспроможними виявляються навіть ті туроператори, які очолювали рейтинги найстабільніших операторів (наприклад, у 2011 році туроператор News Travel було визнано одним з найбільш стабільних туроператорів [6], а у 2017 році він виявився неплатоспроможним (табл.);

– невиконання зобов'язань перед клієнтами можуть здійснювати великі гравці туристичного ринку (наприклад, туроператор «Anex tour Ukraine» та мережа агентств «Горячие туры» були одними з найбільших суб'єктів виїзного туризму до визнання неплатоспроможними [7]);

– як правило, туроператори не оголошують про банкрутство, а оголошують про неплатоспроможність (це пов'язано з бажанням уникнути відповідальності, яка настає у випадку банкрутства);

– відсутність законодавчих механізмів призупинення та позбавлення ліцензії туроператора, як це передбачено директивами ЄС [8];

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– конкурентна боротьба туристичних операторів в умовах економічної кризи та зниження попиту на туризм і подорожі проявляється не у вдосконаленні маркетингових підходів, а у політиці неадекватного демпінгування, коли ціни на турпакет іноді роблять нижчими за його собівартість.

Причини оголошення неплатоспроможності туристичного оператора:

1) реальна нестача грошових активів, необхідних для здійснення зобов'язань перед клієнтами;

2) оголошення про неплатоспроможність як корупційний спосіб виведення грошових активів;

3) штучна паніка на ринку туроператорів як метод недобросовісної конкуренції.

Досвід зарубіжних країн. Наприклад, у Росії запроваджено механізм на основі створення фонду Асоціації «Об'єднання туроператорів у сфері виїзного туризму “Турдопомога”», який закріплений на законодавчому рівні та існує за рахунок обов'язкових внесків туроператорів, які продають тури закордон. Крім того, діє Постанова Уряду РФ від 31.12.2009 р. № 1177 «Про затвердження Правил надання субсидій із федерального бюджету авіаційним перевізникам для відшкодування недоотриманих ними доходів у зв'язку із забезпеченням перевезення пасажирів, які уклали договір повітряного перевезення з авіаційним перевізником, щодо якої прийнято рішення про призупинення дії сертифіката експлуатанта». На практиці це означає, що якщо клієнт придбав авіаквитки в авіаперевізника, якого позбавили сертифіката, то його однаково мають доставити до місця призначення іншим перевізником, якому держава компенсує збитки [9].

У Литві департамент туризму в будь-який момент може призупинити ліцензію або взагалі відізвати, якщо у держави виникли сумніви в платоспроможності туроператора [10].

Держави-члени ЄС повинні забезпечити, щоб туроператори, зареєстровані на їхній території, здійснювали захист та відшкодування всіх витрат туристів, в обсязі невиконаних послуг як наслідок неплатоспроможності туроператора. Якщо в договір про реалізацію пакетного туру включено перевезення пасажирів, то туроператори також здійснюють повернення туристів на батьківщину [8].

Отже, існує реальна потреба знайти оптимальну систему визначення надійності туристичного туроператора, яка б давала змогу вчасно виявити ризик неплатоспроможності. Розробимо наступну *адекватну систему вчасного виявлення ризику неплатоспроможності туристичного оператора* на основі методу багатофакторного аналізу за такими критеріями (факторами), кожен з яких треба оцінити за питомою вагою в межах максимальної питомої ваги ризику:

– банківська гарантія взята у банку, який входить до списку ненадійних та/або оголосив себе неплатоспроможним (max 6);

– неподання фінансової та статистичної звітностей до уповноважених державних органів влади (max 6);

– заборгованість перед закладами розміщення (max 6);

– заборгованість перед авіакомпаніями (max 6);

– недозавантаження авіарейсів (max 4);

– збитковий результат фінансової діяльності підприємства за останній рік (max 5);

– несвоечасність виплати зарплати співробітникам (max 4);

– наявність кримінального провадження, пов'язаного з несплатою або мінімізацію податків туристичною компанією (max 4);

– якщо кількість порушених судових справ клієнтів проти компанії сягає більше 1 % туристів, обслугованих компанією (max 6);

– наявність порушених кримінальних справ проти власників туристичної компанії (max 5).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Наведемо формулу для визначення індексу ризику туристичного підприємства (1).

$$R_t = \sum_{i=1}^n S_i, \quad (1)$$

де R_t – коефіцієнт ризику туристичного підприємства;

S – бали за кожним критерієм, але в межах максимального значення (max);

i – кількість балів;

n – кількість оцінених факторів.

Тепер пропонуємо використовувати таку оцінку ризиків:

– якщо $R_t \leq 4$ балів – мінімальний ризик;

– якщо $5 \leq R_t \leq 12$ балів – середній ризик;

– якщо $R_t \geq 12$ балів – високий ризик.

Державному органу виконавчої влади, який виступає регулятором туристичної сфери, рекомендується призупиняти туроператорську ліцензію у разі виявлених обставин, які становлять середній ризик та анулювати – при високому ризику.

Такий аналіз використовується як метод експертних оцінок, але враховуючи велику кількість туроператорів доцільно автоматизувати процес.

Крім того, пропонується внести зміни до чинного Закону України «Про туризм», що надасть можливість реально захистити споживача послуг у випадку неплатоспроможності туроператора, а також визначити умови анулювання туроператорської ліцензії, що підвищить відповідальність туристичних підприємств.

З метою забезпечення прав та законних інтересів громадян – споживачів туристичних послуг – туроператор зобов'язаний здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності перед туристами. Для покриття відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні споживачу туристичних послуг у результаті ненадання послуг чи їх частини туроператором за договором на туристичне обслуговування, у тому числі в разі виникнення обставин його неплатоспроможності, суб'єктами туристичної діяльності здійснюється фінансове забезпечення такої відповідальності одним із таких способів:

– отриманням банківської гарантії;

– укладенням договору страхування цивільної відповідальності туроператора перед туристами.

Розмір фінансового забезпечення туроператора визначається як розмір банківської гарантії або розмір страхової суми за договором страхування цивільної відповідальності туроператора. Сума банківської гарантії або страхова сума за договором страхування цивільної відповідальності туроператора має бути не меншою за 5 % від запланованої суми грошових коштів, отриманих від туристів за туристичні послуги. Якщо запланована сума грошових коштів, отриманих від туристів за туристичні послуги, менша, ніж сума грошових коштів, отриманих від туристів за туристичні послуги за попередній рік, то сума за договором страхування цивільної відповідальності туроператора не може бути меншою 5 % від суми грошових коштів, отриманих від туристів за туристичні послуги, за попередній рік.

У випадку, коли заплановані обсяги продажу корегуються туроператором після сплати страхової премії, допускається здійснення перерахунку страхової суми, але не частіше ніж раз в квартал. Для новоствореного туроператора або такого, що не провадив діяльність у попередньому році, мінімальний розмір фінансового забезпечення має складати еквівалент 50000 євро. При цьому юридична особа вважатиметься новоствореним туроператором лише за відсутності фактичних даних про реалізацію туристичного продукту у попередньому році під його торговою назвою іншими юридичними особами.

Надане фінансове забезпечення для туроператора має передбачати, що у випадку ненадання туристу туроператором туристичних послуг чи їх частини за договором на туристичне обслуговування щодо:

– повернення до України туриста, який перебуває поза межами України, та його проживання до такого повернення;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– повернення туристу оплаченої ним вартості турпродукту (авансових платежів) у випадку ненадання такого турпродукту, якщо подорож так і не розпочалася;

– повернення різниці між оплаченою вартістю і вартістю фактично наданих послуг, якщо подорож почалася, але послуги надані частково.

Вжиття установою, що надала фінансове забезпечення, заходів з виконання забезпеченого зобов'язання туроператора щодо повернення до України туриста, який перебуває поза межами України, та його проживання до такого повернення має починатися не пізніше 24 годин після звернення туроператора про неспроможність забезпечити проживання туриста, який перебуває поза межами України та/або звернення туриста, який перебуває поза межами України, про неможливість зв'язатися з туроператором, який не забезпечив проживання та/або повернення туриста до України.

У випадках ненадання послуг чи їх значної частини туроператором за договором на туристичне обслуговування перед споживачем туристичних послуг та наявності підстав для виплати страхового відшкодування споживач туристичних послуг має право в межах суми фінансового забезпечення висунути письмову вимогу про виплату страхового відшкодування або про сплату грошової суми безпосередньо організації, що надала фінансове забезпечення.

Відшкодування збитків, заподіяних споживачу туристичних послуг унаслідок ненадання послуг чи їх значної частини туроператором за договором на туристичне обслуговування, у тому числі в разі виникнення обставин неплатоспроможності туроператора чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, здійснюється відповідною установою на підставі заяви туриста, договору на туристичне обслуговування (ваучера) та документів, що підтверджують невиконання туроператором договірних зобов'язань.

Страховик або гарант зобов'язаний задовольнити вимогу споживача туристичних послуг про виплату страхового відшкодування за договором страхування цивільної відповідальності або про сплату грошової суми по гарантії не пізніше 30 календарних днів після дня отримання зазначеної вимоги.

Строк дії фінансового забезпечення (банківської гарантії) не може бути більшим ніж один рік. Фінансове забезпечення на новий термін повинно бути отримано не пізніше одного місяця до закінчення терміну дії діючого фінансового забезпечення. Інформація про наявність у туроператора фінансового забезпечення на новий термін подається до центрального органу, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері туризму та курортів не пізніше одного місяця до закінчення строку дії діючого фінансового забезпечення.

Ліцензія на туроператорську діяльність суб'єкту підприємницької діяльності із торговою назвою, тотожною назві іншого суб'єкта підприємницької діяльності, якому ліцензія видана раніше, може бути видана лише за письмовою згодою такого суб'єкта підприємницької діяльності.

Висновки та пропозиції. З метою вчасного виявлення та запобігання фінансовим ризикам туристичного сектору України запропоновано дієву систему моніторингу фінансової стабільності туристичного оператора, а також створено законодавчі механізми забезпечення фінансових гарантій прав туристів та визначено відповідальність неплатоспроможних туроператорів, зокрема вписані умови припинення та ануляції туроператорської ліцензії.

Органам регулювання та нагляду у сфері туризму та курортів використання запропонованої системи дозволить:

- підтвердити фінансову стійкість туристичної компанії або групи;
- виявити вразливі місця господарської діяльності туристичного підприємства і визначити необхідність вжиття заходів щодо нього;
- виявити взаємовплив ризикових факторів на туристичний ринок загалом;
- оцінити адекватність резервів страхового бізнесу.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Запропонований механізм оцінки ризиків туристичних підприємств містить якісний та кількісний аспекти. Якісний полягає у виявленні можливих ризикових сценаріїв, а також в пропозиції можливих запобіжних заходів, а кількісний – в оцінці впливу можливих сценаріїв на туристичний ринок, ліквідності, прибутковості тощо.

Список використаних джерел

1. *Про туризм* [Електронний ресурс] : Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/324/95-vr>.
2. *Департамент туризму та курортів* Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=4268f55c-fec7-4d63-b4d3-1a0311a7297b&tag=Turizm>.
3. *Про затвердження* Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 991. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/991-2015-%D0%BF>.
4. *Всеукраїнська Асоціація Туристичних операторів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hamalia.ua/About/honors>.
5. *Туристичні мильні бульбашки: як банкрутіли туроператори України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://tsn.ua/ukrayina/turistichni-milni-bulbashki-yak-bankrutiturooperatori-ukrayini-984358.html?_ga=2.4817015.57258593.1517483516-1761977476.1477404326.
6. *Рейтинг туроператорів України. Хто є хто* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.korrespondent.net/business/companies/1267047-rejting-turoperatoriv-ukrayini-hto-e-hto>.
7. *Топ-25 туроператоров-2016* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://turprofi.com.ua/rejtingi/1665-top-25-turoperatorov-2016>.
8. *Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC* [Електронний ресурс] // Council of the European Union, European Parliament. – 2015. – Режим доступу : <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d9dbbde8-9fd7-11e5-8781-01aa75ed71a1/language-en>.
9. *Постановление* Правительства Российской Федерации от 31.12.2009 № 1177 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sbornik-zakonov.ru/30974.html>.
10. *Временно приостановлено действие лицензии у литовского туроператора Travelonline Baltics* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.baltic-course.com/rus/tourism/?doc=136827>.

References

1. Pro turyzm [On Tourism] № 324/95-BP (September 15, 1995). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 31, 241. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/324/95-vr>.
2. *Departament turyzmu ta kurortiv Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [The Department on Tourism and Resorts of the Ministry of Economy and Trade of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=4268f55c-fec7-4d63-b4d3-1a0311a7297b&tag=Turizm>.
3. Pro zatverdzhennya litsenziinykh umov provadzhennia turooperatorskoi diialnosti [On approval of licensing conditions for the conduct of tour operator activities]. № 991 (November 11, 2015). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/991-2015-%D0%BF>.
4. *Vseukraiïnska Asotsiatsiia Turystychnykh operatoriv [All-Ukrainian Association of Tourist Operators]*. Retrieved from <http://www.hamalia.ua/About/honors>.
5. *Turystychni mylni bulbashky: yak bankrutily turoperatory Ukrainy [Tourist soap bubbles. How the tour operators of Ukraine went bankrupt]*. Retrieved from https://tsn.ua/ukrayina/turistichni-milni-bulbashki-yak-bankrutily-turooperatori-ukrayini-984358.html?_ga=2.4817015.57258593.1517483516-1761977476.1477404326.
6. *Reitynh turoperatoriv Ukrainy. Khto ye khto [Rating of tour operators of Ukraine. Who is who]*. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/business/companies/1267047-rejting-turoperatoriv-ukrayini-hto-e-hto>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. *Top-25 turoperatorov-2016 [Top-25 tour operators of 2016]*. Retrieved from <http://turprofi.com.ua/rejtingi/1665-top-25-turoperatorov-2016b>.

8. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC // Council of the European Union, European Parliament (2015). Retrieved from <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d9dbbde8-9fd7-11e5-8781-01aa75ed71a1/language-en>.

9. *Postanovlenie Pravitelstva Rossiiskoi Federatsii ot 31.12.2009 №1177 [Decree of the Government of the Russian Federation from December 31, 2009 No. 1177]*. Retrieved from <http://sbornik-zakonov.ru/30974.html>.

10. *Vremenno priostanovleno deistvie litsenzii u litovskogo turoperatora Travelonline Baltics [The license of the Lithuanian tour operator Travelonline Baltics has been temporarily suspended]*. Retrieved from <http://www.baltic-course.com/rus/tourism/?doc=136827>.

Романова Анна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна), народний депутат України.

Романова Анна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина), народный депутат Украины.

Romanova Anna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing, PR-technologies and Logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine), Member of the Parliament of Ukraine.

E-mail: romanova.center@gmail.com

UDC 659.113.7[334.012.61-022.51

*Volodymyr Hryhorenko, Aleksandr Teletov***EVALUATING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF AN ADVERTISING CAMPAIGN AS AN IMPORTANT PART OF A SMALL BUSINESS MARKETING PROGRAM***Володимир Григоренко, Олександр Телетов***ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ***Владимир Григоренко, Александр Телетов***ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕКЛАМНОЙ КАМПАНИИ КАК ВАЖНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

The article deals with theoretical and methodological aspects of the methods of evaluating the economic efficiency of an advertising campaign, which are the most optimal for use by small and medium-sized businesses. The principles of the application of methods for assessing the economic efficiency of small and medium enterprises are determined. Considered features of application the cost-effective advertising campaign tools in the context of planning both the marketing budget of the enterprise and its activity in general. The Conceptual Model of Managing the Effectiveness of Advertising Campaigns as an Integral part of Marketing Planning in the Context of Managing Economic Growth is proposed.

Keywords: *small and medium business; advertising campaign of the enterprise; evaluation of the advertising campaign effectiveness; management of the advertising campaign effectiveness.*

Fig.: 1. References: 12.

У статті розглянуто методи оцінювання економічної ефективності рекламної кампанії підприємств малого і середнього бізнесу та визначено принципи їх застосування. Проаналізовано особливості застосування інструментів рекламної кампанії у розрізі планування маркетингового бюджету підприємства та його діяльності загалом. Запропонована концептуальна модель управління ефективністю рекламних кампаній як складової частини маркетингового планування у розрізі функціонування економіки зростання.

Ключові слова: *підприємства малого і середнього бізнесу; рекламна кампанія підприємства; оцінка ефективності рекламної кампанії; управління ефективністю рекламної кампанії.*

Рис.: 1. Бібл.: 12.

В статье рассмотрены методы оценки экономической эффективности рекламной кампании предприятий малого и среднего бизнеса и определены принципы их применения. Проанализированы особенности применения инструментов рекламной кампании в разрезе планирования маркетингового бюджета предприятия и его деятельности в целом. Предложена концептуальная модель управления эффективностью рекламных кампаний как составной части маркетингового планирования в разрезе функционирования экономики роста.

Ключевые слова: *предприятия малого и среднего бизнеса; рекламная кампания предприятия; оценка эффективности рекламной кампании; управление эффективностью рекламной кампании.*

Рис.: 1. Библ.: 12.

JEL Classification: M37; L21

Target setting. Despite the fact that scientific literature offers a lot of methods for assessing the economic efficiency of advertising campaigns, the problem does not cease to be in the plane of scientific and applied interest. Because an effective model of evaluation the marketing activity results in general and results of separate advertising campaign as part of an enterprise marketing program is the important factor determining the trade activities success of small and medium-sized businesses.

In today's conditions of a market economy, it is important for small and medium enterprises to consider both the particular economic effect of an advertising campaign and its complex effect, which certainly affects all further advertising efforts. It should be noted that an important issue when assessing the economic effectiveness of an advertising campaign is to choose the unit of measurement of such efficiency, because in order to bring practical benefits all marketing results should be designed in such a way that allows you to measure and evaluate the results of advertising activities. The importance and urgency of this issue becomes very high, since without clear and concrete means of measuring the results of an advertising campaign it becomes impossible further planning the enterprise marketing budget and all its activities.

Actual scientific researches and issues analysis. Problems of developing different approaches in methods of assessing the economic effectiveness of advertising campaigns were considered in publications and studies of many scientists. G. R. Powell [1; 2], J. D. Lanscold [3], R. Briggs, and G. Stewart [4] dedicated their books to the cost-effectiveness evaluation of the advertising campaigns. This issue was touched on in the writings by Yu. B. Mironov [5], O. S. Teletov [6], T. I. Lukianets [7], V. V. Bozhkova and Yu. M. Melnyk [8], F. F. Raikheld [9], J. Slutsky and D. S. Kennedy [10]. Also, at the angle of their own applied areas of business, the issue of marketing efficiency was considered by A. P. Durovich [11] and I. O. Spitsyn and Ya. O. Spitsin [12]. So, for the purpose of that assessment, both foreign and domestic authors take many different criteria, which in general can be reduced to the economic effectiveness of the advertising campaign and the psychological effectiveness of the advertising campaign. Some authors attempt to derive economic efficiency as a result of psychological efficiency, which consists in the knowledge of the advertised brand or product, recognition of the brand, the degree of memorization of the advertised message elements, the current image of the enterprise, etc., which must necessarily lead to economic efficiency, expressed in gross cash equivalents.

Uninvestigated parts of general matters defining. However, considering this issue only in the context of evaluating the economic effectiveness of an advertising campaign for small and medium-sized enterprises, there is a need to justify certain methodological provisions for such definition and its further use by the enterprise in order to ensure its sustainable economic growth.

The research objective. This article purpose is to develop a conceptual framework for evaluating the economic efficiency of an advertising campaign as part of an entire marketing program for small and medium businesses.

The statement of basic materials. Advertising campaign is a single complex event of advertising management, which includes a combination of different advertising tools. The process of developing and executing an advertising campaign is a consistent system of actions related to the creation of an advertising image (advertising concept of the product, the concept of the communicative process, the concept of advertising message, etc.). There are two components of advertising effectiveness concept. The first is the economic efficiency and the second is psychological impact on the potential buyer, which is the addressee of advertising. An economic efficiency assessment of the ad in general and advertising campaign in particular is that important tool which allows the company to determine the overall success of both the marketing program and marketing activities of the enterprise, company and business as a whole. The main criterion for evaluating the effectiveness is the sales volume of the advertised product [6].

If compare, there are a number of peculiarities in a small and medium-sized enterprise advertising campaign, relatively to the advertising campaigns of large enterprises, companies, brands, etc. Mostly, it is an ad on the sale place, external ad, newspaper ad and online advertising. Exposure activity, advertising on TV, printed advertising is less common in use because of cost, although its simpler and cheaper elements could be used. So, as the printed ad, it's usually used flyers, sometimes brochures, and almost never full colored brochures and catalogs. For example, almost every day in cities, we can face with the fact of flyers distribution on the lively pedestrian traffic ways (some small papers, on which noted the type of performing work, address and telephone) about the plastic doors, windows, etc installation.

Since most of the company's marketing programs are aimed at attracting new customers or increasing sales, so, the purpose of an advertising campaign can be both the sale of goods, and the promotion of the name, the formation of the image or prestige of the company in order to further position strengthen on the target marketplace. In such situation, the question of measuring and evaluating the effectiveness of the implemented campaign arises. And in that is the complexity of the question. Therefore, it should be noted that measuring the advertising campaign results should refer to significant economic benefits such as income or clients activity.

But using only these parameters get insufficient when it comes to further planning of the entire marketing campaign as a whole, the determination of the economic efficiency of each particular media as an advertising message carrier and the planning of further economic growth of small and medium-sized businesses.

Therefore, the first step in advertising campaign planning, as part of an enterprise marketing program, should be to determine what should be the desired outcome for this particular advertising campaign and for overall marketing program. To determine this, all enterprise marketing initiatives should include clear tracking tools. Also, the company must clearly identify amount of funds it is willing to invest in a marketing program to generate new customers and increase sales to existing customers.

The plan of an advertising campaign for small and medium-sized businesses develops on the basis of the results of marketing and advertising research as a component of the marketing program. After defining the goal, the clearly description of the main target audience (the secondary one practically does not exist for these kinds of enterprises) and specification of its geographical, demographic, psychographic or behavioral aspects should be done. Then should be defined specific subjects of advertising activity, developed a set of advertising messages, selected the suitable media and the strategy and tactics of its distribution. After that the running of the advertising campaign should be controlled and its effectiveness can be evaluated hypothetically. All these components are required to determine and evaluate the economic efficiency of an advertising campaign the enterprise budget is spent on which.

Guy R. Powell defines economic efficiency as the revenue (margin) by the marketing program divided by the cost of the program, at given risk level [2]. Powell also factors another element, that he calls the “hurdle rate”, which defines the minimum acceptable expected return on the marketing program at a given risk level [3]. These definitions are suitable for big industrial companies and nationwide network corporations with large advertising budgets. But since the focus of this article is on small and medium businesses, there is a need to determine the results of an advertising campaign in specific amounts of funds, rather than in percentage terms, since the percentage at such level can not provide a overall picture of the effectiveness of marketing investments.

In the case of small businesses the intuition of its developer and the using of some empirical methods are important, in contradistinction to advertising campaigns of big corporations, where the advertising costs are determined on the basis of a thorough systematic analysis.

In the 1990s in Ukraine, when took place the transition from the planned economy (where advertising campaigns did not actually exist) to the transformational economy, entry into the advertising market was not a complicated matter (the commodity market was not saturated yet, and consumers did not learn how to choose this or that advertised product). Since the advertising cost in the media was unstable, the deadlines were clarified, and the advertising channels themselves were much smaller than now, the company was able to provide itself virtually by any conditions for advertising, except completely free.

The situation in Ukraine has changed today. The advertising campaign for small and medium-sized businesses is carefully planned, using the first two of the five so-called communications effects of the enterprise: the necessity of a product category, awareness, attitude towards the brand, the intention to buy the goods of the brand, the promotion of the purchase by the seller [7].

As is known, small and medium-sized businesses act at the marketplaces of pure, less monopolistic or oligopolistic competition, where the demand is mostly elastic, therefore communication events are stable and sustainable. In that case, to create an effective advertising campaign, for the most part, the presentation of various discounts and sales conditions is used within the price-based advertising, as well as advertising on the sale place: signs, posters, packaging, complex decor of showcases, etc. [6].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Therefore, for a general method of assessing economic efficiency, it is proposed to take an efficiency indicator, which can be mathematically expressed as follows:

$$I_{eff} = Y - X, \quad (1)$$

where X – amount of money invested in advertising campaign, UAH;

Y – Profit generated by investment X , UAH.

Using an efficiency indicator becomes a convenient tool for determining the profitability of any marketing investment for small and medium-sized businesses, since it gives a clear view of what amount X should be spent to reach the Y , which can be expressed in gross sales, net profit, in the number of new customers, or any other criterion that are used to assess the effectiveness of the advertising campaign.

To specify this formula for assessing the economic efficiency of an advertising campaign for small and medium-sized enterprises, can be proposed to count additional trade turnover obtained as the results of it and calculate additional profit from that additional trade turnover amount. Then the economic effect of advertising would be expressed by the difference between the additional profits amount and the cost of the advertising campaign, and the economic efficiency should be calculated according to the formula:

$$E_{eff} = (T - T1) D H / 100 - I, \quad (2)$$

where T – average daily turnover in the pre-promotional period, UAH;

$T1$ – average daily turnover in the advertising and post-advertising period;

D – quantity of days of trade turnover's control;

H – goods trade margin, percentage;

I – amount of money invested in advertising campaign, UAH.

For long-term advertising campaigns, there are not only costs for an advertising campaign, but also outgoings for salary increase, transport expenses, losses of goods within the limits of natural decline rates should be taken into account. And besides, the costs of maintenance of premises, repairs, inventory, etc. are constant and make up about 50 % of all costs.

Consider the components of the performance indicator.

Indicator of macro efficiency is a general, aggregate definition for assessing the entire marketing activity of an enterprise. In order to obtain a general picture of the company's macro efficiency indicator, it is necessary to make all marketing and advertising costs, including all the costs of traditional advertising and sponsorship, and compare this amount with total gross and net profit from sales over a specific period of time.

It should also be noted that in order to calculate and evaluate the effectiveness of a separate advertising campaign, three types of performance indicators should be taken into account:

1. *Instant efficiency.* Instant efficiency is the profit immediately received by an enterprise through a specific advertising campaign. The instant efficiency indicator determines the specific amount of funds received from sales to customers, which made purchase in the result of the enterprise advertising activity. It needs to be clarified that not always the instant efficiency can be expressed by a positive number. And given this circumstance, many enterprises tolerate a strategic mistake, measuring only the instant efficiency indicator.

2. *Long-term effectiveness.* Long-term effectiveness is the total revenue from a new client, which was generated by a specific advertising campaign over that client's entire life cycle. To determine long-term effectiveness, you need to determine the value of a regular customer. Exactly the long-term effectiveness provides the opportunity for economic growth of the company, so enterprise is necessary to orientate the marketing budget and advertising efforts to achieve this indicator.

3. *Synergetic efficiency.* The indicator of synergistic efficiency takes into account the aggregate effectiveness of all ad campaigns that were constantly conducted using a specific means of distributing an advertisement. As an example should be the monthly placement of

an ad insert in the form of a newspaper publication. It is empirically proven that the synergistic effectiveness of such advertising message will increase with each month of this promotional article publication. Therefore, if for the first two publications immediate efficiency indicator was negative, and in all subsequent publications the ad began to show increasing profits, then precisely the synergetic efficiency should be calculated for the entire period of publication of that advertising insert.

It should be noted that when calculating the economic efficiency of a particular advertising campaign, an enterprise has another aspect that needs to be considered, but which is difficult to appreciate correctly in terms of efficiency. Namely, how many regular customers or clients responded to an advertisement and bought a promotional product or service. For example, if an advertising campaign generated 100 customers, of which 25 are those who bought for the first time, then there is a question of assessing the economic efficiency of those remaining 75. One of the points of view is that they would come in any case, and made the purchase at full price. In this case, these 75 customers have a negative economic efficiency, and, in fact, the company loses their profits on them. But if they have come up one time more with the advertising campaign, then they actually have economic efficiency and bring additional profit to the company. Without a well-organized system of accounting for customers and work with customers, it becomes very difficult to determine and evaluate the economic efficiency of an advertising campaign.

Also, the economic efficiency definition of a particular advertising campaign becomes a much more complicated task when simultaneously applying several channels of advertising message distribution. The customers, with a high degree of probability, could see billboards of the company, read an advertising article in the newspaper, see a company vehicle with a logo on the road, talk with friends who advised the company. When such a customer is asked when buying from where he learned about the business, there is a great risk that the client can only report the last channel from which he received an advertising message. But this sale could not be without the cumulative impression received from all of the above, advertising channels. This example raises the question of the appropriateness and credibility of using such a marketing tool, as conducting customer surveys to determine the effectiveness of different advertising channels.

Due to a limited resource constraint, any action to identify and evaluate the cost-effectiveness of small and medium-sized enterprise advertising campaigns should be seen in the context of managing economic growth. For effective planning of their activities, enterprises need to clearly identify such parameters as the conversion rate of advertising campaign, long-term economic efficiency of the regular customer, the average value of profit received from one sale.

An important factor in determining the economic effectiveness of an advertising campaign, which directly affects the growth rate of an enterprise, is the conversion rate. Conversion rate lets you determine how many first-time buyers an ad campaign needs to generate to get a number of regular customers out of their number. A clearly defined conversion rate for each advertising channel, allows the company to plan its growth and the required marketing budget for the next year. In order to determine how many per year in the gross profits a new regular customer will bring to the company, it is necessary for the enterprise to clearly determine the numerical expression of that “constancy” for such a client. “Constancy” can range from a few purchases per week to several purchases a year. Therefore, when determining this indicator it is necessary to consider the type of operations that the company conducts with its customers or clients.

Another component that an enterprise needs to know for determining the cumulative profit that a regular customer will bring is the average value of profit earned from one sale. The long-term economic efficiency of the regular customer could be determined by multiplying the average value of profit earned from one sale to a regular customer on the regular customer's average number of transactions over a specific period of time.

Having defined the main parameters of an economically efficient advertising campaign, the company receives a highly managed tool for planning its economic growth. On the basis of the above, we propose a conceptual model for managing the effectiveness of advertising campaigns as part of marketing planning in the context of managing economic growth (Fig.).

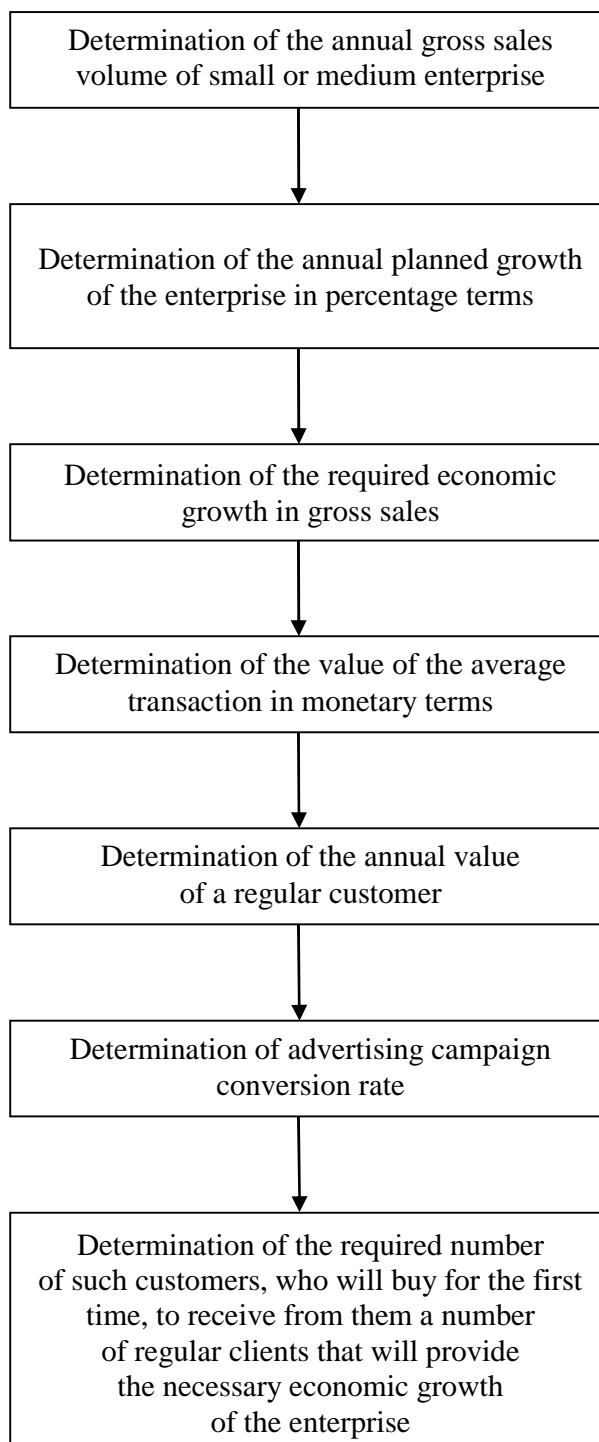

Fig. Conceptual model for managing the effectiveness of advertising campaigns as part of marketing planning in context of economic growth management concept

Conclusions. Thus, a general advertising campaign for small and medium-sized businesses has certain features related to its planning, organization, execution and traditional assessment of economic efficiency. In perspective, based on the proposed conceptual model for managing the effectiveness of advertising campaigns as part of marketing planning in the context of sustainable economic growth, it can be stated that the definition and management of the main parameters of the effectiveness of advertising campaigns, opens the possibility of sustainable and predictable economic growth for small and medium-sized enterprises.

References

1. Powell, G. R. (2002). *Return on Marketing Investment: Demand More from Your Marketing and Sales Investments*. Atlanta: RPI Press.
2. Powell, G. R. (2002). *Marketing Calculator: Measuring and Managing Return on Marketing Investment*. John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd.
3. Lenskold, J. D. (2003). *Marketing ROI: The Path to Campaign, Customer, and Corporate Profitability*. NY.: McGraw-Hill.
4. Briggs, R., & Stuart, G. (2006). *What Sticks: Why Most Advertising Fails and How to Guarantee Yours Succeeds*. Chicago: Kaplan.
5. Mironov, Yu. B., & Kramar, R. M. (2007). *Osnovy reklamnoi diyalnosti [Fundamentals of Advertising]*. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
6. Teletov, A. S. (2015). *Reklamny menedzment [The Management of Advertising]*. Sumy: Universitetska kniga [in Ukrainian].
7. Lukianets, T. I. (2003). *Reklamny menedzment [The Management of Advertising]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Bozhkova, V. V., & Melnyk, Yu. M. (2009). *Reklama ta stymuliuвання zbutu [Advertising and sales promotion]*. Kyiv: Center of Educational Literature [in Ukrainian].
9. Reichheld, F. F., & Teal, T. (2001). *The Loyalty Effect: The Hidden Force Behind Growth, Profits, and Lasting Value*. Boston: Harvard Business School Press.
10. Slutsky, J., & Kennedy, D. S. (2012) No B.S. *Grassroots Marketing: The Ultimate No Holds Barred Take No Prisoner Guide to Growing Sales and Profits of Local Small Businesses*. NY.: Entrepreneur Press.
11. Durovich, A. P. (2007). *Marketingovyе issledovaniia v turizme [Marketing Research in Tourism]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
12. Spitsyn, I. O., & Spitsyn, Ya. O. (1993). *Marketing v banke [Marketing in the bank]*. Kyiv: Pispayp [in Russian].

References (in language original)

1. Powell G. R. Return on Marketing Investment: Demand More from Your Marketing and Sales Investments / Guy Powell. – Atlanta: RPI Press, 2002. – 154 p.
2. Powell G. R. Marketing Calculator: Measuring and Managing Return on Marketing Investment / Guy Powell. – John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd., 2008. – 288 p.
3. Lenskold J. D. Marketing ROI: The Path to Campaign, Customer, and Corporate Profitability / James D. Lenskold. – NY. : McGraw-Hill, 2003. – 256 p.
4. Briggs R. What Sticks: Why Most Advertising Fails and How to Guarantee Yours Succeeds / Rex Briggs, Greg Stuart. – Chicago : Kaplan, 2006. – 304 p.
5. Миронов Ю. Б. Основы рекламной деятельности : навч. посіб. / Ю. Б. Миронов, Р. М. Крамар. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 108 с.
6. Телетов О. С. Рекламный менеджмент : [підручник для ВНЗ] / О. С. Телетов. – Суми : Університетська книга, 2015, – 367, [3] с.
7. Лук'янець Т. І. Рекламний менеджмент / Т. І. Лук'янець. – К. : КНЕУ, 2003. – 440 с.
8. Божкова В. В. Реклама та стимулювання збуту : навч. посіб. / В. В. Божкова, Ю. М. Мельник. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 200 с.
9. Reichheld F. F. The Loyalty Effect: The Hidden Force Behind Growth, Profits, and Lasting Value / Frederick F. Reichheld, Thomas Teal. – Boston : Harvard Business School Press, 2001. – 323 p.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

10. *Slutsky J. No B.S. Grassroots Marketing: The Ultimate No Holds Barred Take No Prisoner Guide to Growing Sales and Profits of Local Small Businesses / Jeff Slutsky, Dan S. Kennedy. – NY. : Entrepreneur Press, 2012 – 240 p.*

11. *Дурович А. П. Маркетинговые исследования в туризме : учебное пособие / А. П. Дурович. – СПб. : Питер, 2007. – 384 с.*

12. *Спицын И. О. Маркетинг в банке / И. О. Спицын, Я. О. Спицын. – М. : Писпайп, 1993. – 646 с.*

Григоренко Володимир Юрійович – здобувач кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Григоренко Владимир Юрьевич – соискатель кафедры маркетинга и управления инновационной деятельностью, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Hryhorenko Volodymyr – candidate, Department of Marketing and Management of Innovation Activities, Sumy State University (2 Rymaskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: grigorenkopf@gmail.com

Телетов Александр Сергійович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Телетов Александр Сергеевич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры маркетинга и управления инновационной деятельностью, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Teletov Aleksandr – Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Marketing and Management of Innovation Activities, Sumy State University (2 Rymaskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: teletovas@gmail.com

УДК 330.3:338.49

Ростислав Тульчинський

**ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ
ЗАСАД ПРОЦЕСУ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ**

Ростислав Тульчинский

**ОБОСНОВАНИЕ СУЩНОСТИ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ
ОСНОВ ПРОЦЕССА РЕГИОНАЛИЗАЦИИ**

Rostislav Tulchinskiy

**SUBSTANTIATION ESSENCE OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
PRINCIPLES OF THE REGIONALIZATION PROCESS**

У статті розглянуто засади становлення нового регіоналізму на основі дослідження тлумачення сутності поняття «регіоналізація». Проаналізовано європейські моделі становлення регіональної політики ЄС «Європа регіонів» та «Європа через регіони» в умовах глобалізації та інтеграції. Проведене дослідження тлумачення сутності поняття «регіоналізація» дало можливість визначити наступне. По-перше, з погляду територіального аспекту регіоналізація має три форми: перша, так звана «регіоналізація – зверху», коли всередині держави визначаються регіони з адміністративними кордонами; друга – «регіоналізація – знизу», коли всередині вже утвореної адміністративної схематизації відокремлюється регіон; третя – «регіоналізація – горизонтальна», яка полягає у формуванні асоціацій регіонів або транскордонних регіонів та блоків. По-друге, регіоналізацію досить часто пов'язують із новими просторово-територіальними утвореннями на різних рівнях з метою отримання конкурентних переваг в умовах становлення інформаційного суспільства. Обґрунтовано авторське тлумачення сутності поняття «регіоналізація», а саме як багатоаспектний і багатовимірний процес збільшення автономності та підвищення значимості регіонів на рівні різних територіальних утворень, що супроводжується інституційними змінами.

Ключові слова: регіоналізація; новий регіоналізм; регіон; глобалізація; інтеграція.

Бібл.: 9.

В статье рассмотрены основы становления нового регионализма на основе исследования толкования сущности понятия «регионализация». Проанализированы европейские модели становления региональной политики ЕС «Европа регионов» и «Европа через регионы» в условиях глобализации и интеграции. Проведенное исследование толкования сущности понятия «регионализация» позволило определить следующее. Во-первых, с точки зрения территориального аспекта регионализация имеет три формы: первая, так называемая «регионализация – сверху», когда внутри государства определяются регионы с административными границами; вторая – «регионализация – снизу», когда внутри уже созданной административной схематизации отделяется регион; третья – «регионализация – горизонтальная», заключается в формировании ассоциаций регионов или приграничных регионов и блоков. Во-вторых, регионализацию довольно часто связывают с новыми пространственно-территориальными образованиями на разных уровнях с целью получения конкурентных преимуществ в условиях становления информационного общества. Обосновано авторское толкование сущности понятия «регионализация», а именно как многоаспектный и многомерный процесс увеличения автономности и повышения значимости регионов на уровне различных территориальных образований, который сопровождается институциональными изменениями.

Ключевые слова: регионализация; новый регионализм; регион; глобализация; интеграция.

Библ.: 9.

The article considers the principles of the new regionalism formation on the basis of the study essence interpretation of the “regionalization” concept. The European regional policy models of the EU “Europe of Regions” and “Europe through the regions” are analyzed in the conditions of globalization and integration. The study essence interpretation of the “regionalization” concept made it possible to identify the following: Firstly, from the point of view of the territorial aspect, regionalization has three forms: the first, the so-called “regionalization – from above”, when the regions with administrative boundaries are defined in the middle of the state; the second – “regionalization – from below”, when the region is separated in the middle of the already formed administrative schematization; the third – “regionalization – horizontal”, is to form associations of regions or cross-border regions and blocs. Secondly, regionalization is often associated with new spatial-territorial entities at different levels in order to obtain competitive advantages in the context of a information society formation. The author's interpretation of the essence “regionalization” concept is substantiated, namely, the multifaceted and multidimensional process of increasing autonomy and increasing the importance of regions at the level of different territorial entities, which is accompanied by institutional changes.

Keywords: regionalization; new regionalism; region; globalization; integration.

References: 9.

JEL Classification: F29; R58

Постановка проблеми. Розвиток глобалізації та інтеграції наприкінці минулого століття призвів до становлення більш складної міжнародної структури світового господарства, що, у свою чергу, стало підґрунтям для виникнення нових теорій та парадигм у світовій науці. Процеси, зумовлені глобалізацією, сприяли виникненню наукового дискурсу щодо теоретичних засад становлення регіональної економіки у складі просто-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

рових суспільних систем. Так, трансформаційні процеси розвитку ЄС під впливом глобалізації у другій половині ХХ ст. призвели до появи двох моделей трансформацій держав у регіональному вимірі «Європа регіонів» та «Європа через регіони».

Процеси посилення регіонального аспекту в глобалізаційному Європейському просторі сприяли виникненню в 90-х роках минулого століття парадигми «нового регіоналізму».

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема становлення нового регіоналізму в умовах глобалізації та інтеграції, осмисленню теоретико-методологічних засад цього поняття, у тому числі категоріального апарату присвячено праці вітчизняних дослідників, а саме: О. Білоруса, І. Бураковського, М. Бутка, Є. Василькова, А. Гальчинського, Б. Губського, М. Гетьманчука, І. Зварич, Т. Кальченка, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Рокочої, О. Чугріни, В. Чужикова, Г. Щедрової, І. Яковюка й ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Неоднозначність тлумачення сутності понять «регіоналізація» та «регіоналізм», а також їх ототожнення ускладнює вивчення теоретико-методологічних засад становлення нового регіоналізму та спонукають до обґрунтування їхньої сутності.

Мета статті. Метою статті є удосконалення теоретико-методологічних засад становлення нового регіоналізму на основі дослідження тлумачення сутності поняття «регіоналізація». Для досягнення поставленої мети було: проаналізовано європейські моделі становлення регіональної політики ЄС в умовах глобалізації та інтеграції; досліджено поняття «регіоналізація»; дано авторське тлумачення поняття «регіоналізація».

Виклад основного матеріалу. Модель становлення регіональної політики ЄС «Європа регіонів» тривала з середини 70-х і до середини 80-х років ХХ століття. Вона супроводжувалася створенням спеціалізованих структурних фондів для подолання асиметричних диспропорцій у регіональному розвитку Співтовариства, у тому числі, таких як Європейський фонд регіонального розвитку, метою якого було подолання регіональних і структурних диспропорцій усередині Співтовариства. Але виділення квот цього фонду стало предметом постійних суперечок між державами Європейського Союзу, що спричинило у 1979 р. концептуальні зміни у роботі фонду, відмову від квотування та запровадження системи виділення ресурсів за встановленими критеріями на довгострокову перспективу. При цьому інтеграційні процеси дали можливість регіонам ЄС стати автономними суб'єктами глобальних відносин.

Період з середини 80-х років минулого століття і до початку нового характеризується процесом удосконалення регіональної політики ЄС, що ґрунтується на засадах солідарності та підкреслює необхідність економічної та соціальної єдності регіонів Співтовариства. Також відбуваються зміни пріоритетного фінансування у Європейському фонді регіонального розвитку. Так, з 1988 р. до 80 % ресурсів фонду можуть бути спрямовані на сприяння розвитку і змін у структурі відсталих регіонів Співтовариства. У 1992 р. з підписанням Європейським Союзом Маастрихтського договору головним пріоритетом Співтовариства визначено економічне та соціальне згурпування регіонів та створено Фонд згурпування (Cohesion Fund), діяльність якого відповідає встановленим пріоритетам.

Це та інше сприяло становленню моделі «Європа через регіони», що об'єднало в собі результати отриманого досвіду та переваги різних форм проявів регіоналізму.

Регіональна політика розвитку набуває рис стратегії згурпування ЄС, що означає переплетіння регіональної та соціальної політики. При цьому вона спрямовується на формування нової активної ролі регіонів у розвитку Співтовариства. Парадигма нового регіоналізму спрямована на ефективне використання внутрішнього потенціалу регіонів за рахунок удосконалення інструментарію регіональної політики. На регіональній основі будується більшість глобальних моделей сталого розвитку, регіони розглядаються з позицій можливостей їх подальшого зростання та включення в глобальні процеси як сукупність утворень, розвивається взаємозв'язок між регіональними і глобальними

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

партнерами на субрегіональному рівні тощо. Також поширюються процеси регіоналізації не тільки на рівні міжнародних регіонів, а й у складі самих держав, тим самим розвиваючи внутрішній потенціал власних регіональних суб'єктів.

Проте необхідно зауважити, що становлення парадигми нового регіоналізму досі вимагає теоретико-методологічного обґрунтування категоріального апарату. Так, неоднозначними залишаються тлумачення сутності поняття «регіоналізація».

Професор Мюнхенського університету І. Бек вважає, що «нова регіоналізація – це просторово-фрагментарна локалізація гуманітарної, економічної та інших видів діяльності, які узгоджуються в часі зі світовими ритмами суспільного життя, базуються у новітніх соціальних практиках – розробці нових технологій і продуктів (у т. ч. управлінських), створенні інформаційно-комунікаційної інфраструктури та розвиненої системи соціально-культурних послуг» [2]. Дослідник визначає регіоналізацію як різновиди діяльності інноваційної спрямованості, конкурентоспроможної на світовому ринку, враховуючи часові тренди суспільно-економічних змін.

Британські науковці Е. Томпсон та Д. Данкерлі тлумачать регіоналізацію як «процес передачі повноважень або обов'язків від центрального уряду до рівня регіональних адміністрацій, що передбачає визнання регіональних одиниць юридичними особами територіального самоврядування, які значно відрізняються своїми культурними, економічними або політичними умовами для їх підтвердження» [9, с. 114]. Визначаючи регіоналізацію процесом передачі владних повноважень від центральних органів влади регіональним адміністраціям, акцентується увага на соціокультурному аспекті регіоналізації.

Професор М. Бутко зазначає, що «світовий економічний розвиток характеризується збільшенням масштабів регіоналізації, що виявилось у збільшенні автономності й підвищенні ролі окремих регіонів у розвитку національних економік у цілому та, як наслідок, виникненням феномену “нового регіоналізму”» [1, с. 101]. Регіоналізацію можна розглядати як зміцнення економічних, соціальних, науково-технічних та інших зв'язків між територіями або державами; виникнення регіональних об'єднань держав» [1, с. 79]. Таким чином, учений акцентує увагу на ролі регіонів у світовій економіці та становленні «нового регіоналізму».

О. Молодцов вважає, що регіоналізація – «це певний механізм регіональної політики, спрямований на локалізацію економічних, управлінських, технологічних, соціокультурних змін, формування точкових соціальних практик (незалежно від регіональної належності), які відповідають світовим стандартам, діяльність яких базується на розвинутій інформаційно-комунікативній сфері інфраструктури, інформаційній взаємодії» [5, с. 53]. Науковець акцентує увагу на складових інформаційного суспільства та на механізмі регіональної соціально-економічної політики.

А. Макаричев обґрунтовує, що регіоналізація «полягає у перегляді методології регіональної політики, що не може бути обмежена уявленням про регіон лише як про адміністративно-територіальну одиницю; визначенні просторового поля нової регіоналізації, до якого мають увійти інформація, комунікація, розвиток людських та інтелектуальних ресурсів, мобільні фінансові потоки, узгодження міжрегіональних інтересів, формування сучасних соціальних практик та цінностей; розробці нової стратегії суспільного розвитку (регіоналізації) на основі формування інституцій інформаційного суспільства, що базуються на прийнятті владних рішень, орієнтованих на горизонтальну взаємодію органів влади з економічних, політичних, освітньо-наукових – громадськими структурами; забезпеченні стабільності законів та інституціональних структур, що гарантують демократію, верховенство закону, забезпечення прав людей, наявність діючої ринкової економіки тощо; створенні умов для повноцінного використання можливостей регіонів та міст як суб'єктів міжнародного права» [4, с. 324]. Досить розгалужене, але при цьому розмите визначення регіоналізації, що базується на становленні демократичного, інформаційного суспільства.

У своїй монографії П. Ворона стверджує, що новітня регіоналізація «є основним вектором цивілізаційного розвитку сучасного людства – інтеграції та диференціації, що передбачає виникнення міждержавних стосунків на рівні регіонів, особливо транскордонних» [3, с. 12]. Визначення зводить регіоналізацію до виникнення міждержавних відносин на рівні транскордонних регіонів, не враховуючи інших аспектів.

І. Свіда визначає сутність регіоналізації як «інституційне оформлення районів з метою підвищення ефективності соціально-економічного розвитку та подолання регіональних диспропорцій, усунення адміністративних обмежень на переміщення товарів, послуг, капіталу та робочої сили, а також більш повного використання внутрішніх ресурсів регіонів» [6, с. 159]. Автор акцентує увагу на інституційному оформленні утворених територіальних об'єднань. Погоджуючись з цим, необхідно наголосити, що це є важливим, але все ж таки не основним при утворенні територіальних утворень. Також є спірним твердження щодо того, що «регіоналізація розвивається завдяки децентралізації та делегуванню повноважень за владною вертикаллю, а в межах країни регіоналізація проявляється у збільшенні самостійності місцевих (регіональних) органів влади при реалізації стратегії сталого соціально-економічного розвитку держави» [6, с. 159]. На наш погляд, децентралізація і делегування владних повноважень є інструментами регіоналізму, а не регіоналізації та не головною рушійною силою розвитку самої регіоналізації.

Заслужує уваги твердження автора, що «регіоналізацію можна розглядати як складний, суперечливий, але керований процес відносин між центром та периферією. При цьому центральна влада виступає активним суб'єктом у взаємовідносинах «центр – регіони» (останні є об'єктом), формує ієрархічну структуру та задає вектор регіональної політики [6, с. 159]. На нашу думку, відноситься до трактування сутності регіоналізму, що ще раз доводить методологічну необхідність розмежувань понять «регіоналізація» та «регіоналізм».

Також необхідно наголосити, що у процесі дослідження дискурсу щодо сутності поняття «регіоналізація» встановлено, що інколи науковці ототожнюють його з «регіоналізмом». Так, О. Картунов та О. Маруховська визначають, що «регіоналізація є ідентичною регіоналізмові у ролі аспекту зовнішньополітичних реалій» [7, с. 330]. Інший дослідник, І. Яковюк, вважає ці терміни синонімами [8].

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження сутності поняття «регіоналізація» доводить, що цей процес, пов'язаний з європейськими тенденціями глобалізації й інтеграції та притаманний більшості країн світу, полягає у визначенні регіонів як вагомих суб'єктів світової економіки. Регіоналізація, на наше переконання, – це насамперед певний процес, що підтверджується дискурсом щодо сутності цього поняття, який базується на принципі субсидіарності та децентралізації владних повноважень. Становлення нового регіоналізму під впливами глобалізації та інтеграції, розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва сприяє регіоналізації та спонукає до посилення ролі регіонів як на світовому, так і на державному рівні.

На наш погляд, регіоналізацію необхідно розглядати як багатоаспектний та багатовимірний процес збільшення автономності та підвищення значимості регіонів на рівні різних територіальних утворень, що супроводжується інституційними змінами.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції : монографія / М. П. Бутко. – К. : АМУ, 2016. – 452 с.
2. Бэк У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бэк ; пер. с нем. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Ворона П. Місьцеве самоврядування України в контексті розвитку представницької влади : монографія / П. Ворона. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 342 с.
4. Макарычев А. С. Глобальное и локальное: меняющаяся роль государства в управлении пространственным развитием / А. С. Макарычев // Политическая наука: пространство как фактор политических трансформаций : сб. науч. тр. – М., 2003. – С. 314–326.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

5. Молодцов О. Культурно-економічна регіоналізація як провідна тенденція сучасності / О. Молодцов // Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід : зб. матер. та док. / за наук. ред. М. Пухтинського. – К. : Атіка-Н, 2006. – С. 316–326.

6. Свіда І. В. Актуальні тенденції регіоналізації та їх роль в інтеграційних процесах / І. В. Свіда // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2015. – № 13. – С. 157–160.

7. Ушакова Ж. С. Основні підходи до дослідження регіоналізму як об'єктивного процесу сучасної світової політики / Ж. С. Ушакова // Гілея : збірник наукових праць / голов. ред. В. М. Вашкевич. – 2009. – Вип. 19. – С. 321–334.

8. Яковюк І. В. Європейський регіоналізм у контексті розбудови Європейського Союзу / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2004. – Вип. 8. – С. 57–68.

9. Thompson A. Regions, Regionalization and Regionalism in Contemporary Europe / Andrew Thompson // National and Ethnic Identity in the European Context. – Lodz, 2000. – Pp. 113–129.

References

1. Butko, M. P. (2016), *Arkhitektonika konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy v konteksti ievro-intehratsii* [Architectonics of the Competitiveness of Ukrainian Regions in the Context of Eurointegration]. Kyiv: AMU [in Ukrainian].

2. Back, U. (2001). *Chto takoe globalizatsiia? Oshibki globalizma – otvety na globalizatsiiu* [What is Globalization? Mistakes of Globalism – Answers to Globalization]. Moscow: Progress-Traditsiia [in Russian].

3. Vorona, P. (2012). *Mistseve samovriaduvannia Ukrainy v konteksti rozvytku predstavnytskoi vlady* [Local government of Ukraine in the context of the development of representative power]. Poltava: PUET [in Ukrainian].

4. Makarychev, A. S. (2003). Globalnoe i lokalnoe meniaiushchaisia rol gosudarstva v upravlenii prostranstvennym razvitiem [Global and local: the changing role of the state in the management of spatial development]. *Politicheskaiia nauka: prostranstvo kak faktor politicheskikh transformatsii – Political Science: Space as a Factor of Political Transformations* (pp. 314–326). Moscow [in Russian].

5. Molodtsov, O. (2006). Kulturno-ekonomichna rehionalizatsiia yak providna tendentsiia suchasnosti [Cultural-economic regionalization as the leading trend of the present]. *Problemy detsentralizatsii: natsional'nyj ta mizhnarodnyj dosvid – Problems of decentralization: national and international experience* (pp. 316–326). Kyiv: Atika-N [in Ukrainian].

6. Svida, I. V. (2015). Aktualni tendentsii rehionalizatsii ta yikh rol v intehratsiinykh protsesakh [Current trends of regionalization and their role in integration processes]. *Naukovyj visnyk Mukachevo State University, 13*, 157–160 [in Ukrainian].

7. Ushakova, Zh. S. (2009). Osnovni pidkhody do doslidzhennia rehionalizmu yak obiektyvnoho protsesu suchasnoi svitovoi polityky [Basic approaches to the study of regionalism as an objective process of contemporary world politics]. *Hileia – Gilea*, 19, 321–334 [in Ukrainian].

8. Yakoviuk, I. V. (2004). Yevropeyskyi rehionalizm u konteksti rozbudovy Yevropeiskoho Soiuzu [European Regionalism in the Context of European Union Building]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – Public construction and local government*, 8, 57–68 [in Ukrainian].

9. Thompson, A. (2000). Regional, Regionalization and Regionalism in Contemporary Europe. *National and Ethnic Identity in the European Context*, pp. 113–129.

Тульчинський Ростислав Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту і публічного адміністрування, ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» (пер. Магнітогорський, 3, м. Київ, 02660, Україна).

Тульчинский Ростислав Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой менеджмента и публичного администрирования, ЧВУЗ «Международный научно-технический университет имени академика Юрия Бугая» (пер. Магнитогорский, 3, г. Киев, 02660, Украина).

Tulchinskiy Rostislav – Candidate of economic sciences, Associate professor, Head of the department management and public administration PHEI “Academician Yuriy Bugay International scientific and technical university” (3 Magnitogorskiy lane, 02660 Kyiv, Ukraine).

E-mail: r_istu@ukr.net

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

УДК 658.14:334.71(477)

*Олена Гонта, Ольга Кальченко, Олена Жук***ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ***Елена Гонта, Ольга Кальченко, Елена Жук***ФИНАНСОВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ
РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ***Olena Gonta, Olga Kalchenko, Olena Zhuk***FINANCIAL PLANNING AT THE ENTERPRISES
OF THE REAL SECTOR OF ECONOMICS**

У статті визначено фінансове планування як важливий елемент фінансового управлінського процесу на підприємствах реального сектору економіки України. Проаналізовано роль, сучасний стан та особливості застосування складових системи фінансового планування на підприємствах реального сектору в умовах трансформації національної економіки. Окреслено проблемні питання щодо практичного застосування фінансового планування та причини відсутності якісного фінансового планування зазначених суб'єктів господарювання. Запропоновано напрямки удосконалення фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: фінансове планування; фінансовий план; підприємство; фінансове управління; стратегічне, поточне, оперативне фінансове планування.

Бібл.: 5.

В статье определено финансовое планирование как важный элемент финансового управленческого процесса на современных предприятиях реального сектора экономики Украины. Проанализирована роль, современное состояние и особенности использования составляющих системы финансового планирования на предприятиях реального сектора в условиях трансформации национальной экономики. Определены проблемные вопросы практического применения финансового планирования и причины отсутствия качественного финансового планирования указанных субъектов хозяйствования. Предложены направления совершенствования финансового планирования на предприятиях реального сектора экономики в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: финансовое планирование; финансовый план; предприятие; финансовое управление; стратегическое, текущее, оперативное финансовое планирование.

Библ.: 5.

The article defines financial planning as an important element of the financial management process at the enterprises of the real sector of Ukrainian economy. The role, the current state and peculiarities of the application of components of the financial planning system at the enterprises of the real sector in the conditions of transformation of the national economy are analyzed. The problematic issues concerning the practical application of financial planning and the reasons of the lack of qualitative financial planning of these entities are outlined. The directions of improvement of financial planning at the enterprises of the real sector of economy in the modern conditions of management are offered.

Keywords: financial planning; financial plan; enterprise; financial management; strategic, current, operative financial planning.

References: 5.

JELClassification: G32, H00

Постановка проблеми. Успішне функціонування вітчизняних підприємств реального сектору економіки та забезпечення їхнього сталого і конкурентоспроможного положення на ринку неможливо без впровадження якісно нових інструментів фінансового менеджменту, що ґрунтуються на сучасних наукових підходах до управління фінансами підприємств. Враховуючи зростання рівня невизначеності та ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища, одним із найважливіших способів підвищення ефективності фінансового управління є удосконалення системи фінансового планування шляхом розробки нових концепцій, методів та напрямків, які будуть формуватися з урахуванням особливостей національних умов господарювання та специфіки роботи підприємств відповідної галузі економіки.

Недооцінка ролі системи фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки призводить до прийняття помилкових фінансових управлінських рішень і, як наслідок, зниження конкурентоспроможності підприємства, погіршення фінансового стану та фінансової стійкості, зростання фінансових втрат, зменшення прибутковості та платоспроможності суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розвиток теоретичних та прикладних аспектів фінансового планування зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Р. Акофф, Г. Базецька, М. Білик, І. Бланк, В. Бочаров, І. Брігкхем, В. Гриньова,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

А. Ільїн, В. Ковальов, М. Коробов, І. Мойсеєнко, А. Поддєрьогін, Г. Тарасюк [4], О. Терещенко, Ю. Ткаченко, М. Чумаченко, В. Савчук, Г. Ситник, Р. Слав'юк, Дж. Хорн та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак багато питань теорії та практики фінансового планування залишаються дискусійними або розробленими недостатньо повно. Існуючі методи, способи та інструменти фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки неповною мірою задовольняють практичні потреби та відповідають вимогам розвитку економіки на сучасному етапі. Спостерігається обмеженість кількості наукових публікацій щодо розкриття прикладних аспектів організації та удосконалення фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки та особливостей планових розрахунків з урахуванням галузевої специфіки. Таким чином, високий рівень залежності фінансової стійкості та рівноваги підприємств реального сектору від дієвої системи фінансового планування вимагає зосередження уваги на теоретичних аспектах та практичних проблемах побудови ефективної системи фінансового планування в контексті сучасних тенденцій економічного розвитку.

Мета статті. Обґрунтувати роль та необхідність здійснення фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки, розглянути особливості та окреслити проблемні питання організації фінансового планування зазначених суб'єктів господарювання, а також запропонувати шляхи удосконалення процесу фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Фінансове планування є невід'ємним елементом фінансового менеджменту, однією з його ключових функцій, що забезпечує збалансованість між всіма ресурсами, процесами та результатами фінансово-господарської діяльності та без реалізації якої процес фінансового управління не буде максимально ефективним.

Сучасне фінансове планування діяльності суб'єктів господарювання повинно поєднувати позитивний досвід командно-адміністративної системи планування, потужну зарубіжну теорію і практику та новітні напрацювання у цій сфері, що диктуються мінімальними умовами сьогодення.

Як зазначено в [3], основними позитивними моментами фінансового планування на підприємствах є:

- з моменту впровадження системи фінансового планування підвищується фінансова обґрунтованість схвалених рішень на всіх рівнях управління;
- зростає ефективність щодо використання активів, що є у розпорядженні підприємства і його окремих структурних підрозділів як у матеріальній, так й у нематеріальній формі, а також ресурсів;
- суб'єкт господарювання має можливість для створення найбільш точного проекту за оцінкою інвестиційної привабливості від ділових сфер господарської діяльності, які воно реалізує або якими воно збирається зайнятися в перспективному майбутньому;
- використовуючи політику фінансового планування перед прийняттям правильного управлінського рішення можна чіткіше сформулювати потребу у фінансових інвестиціях і кредитах, а також інших ресурсах та кредитах за різними напрямками господарської діяльності й видах бізнесу;
- з позиції інвесторів, що вклали гроші в бізнес, підприємство може бути розглянуто як зрозумілий «фінансово прозорий» механізм функціонування;
- підвищується рівень управління підприємством за рахунок посилення фінансової дисципліни, а також поєднання стимулювання ефективнішої роботи структурних підрозділів на користь всієї організації; зростає можливість чіткої регламентації взаємостосунків між структурними підрозділами підприємства.

Враховуючий високий рівень ризикованості, яким характеризується економічна діяльність у ринкових умовах, фінансове планування виступає одним із дієвих способів зниження фінансових ризиків. Застосування при здійсненні фінансового планування нових методів та інструментів, підвищення рівня адаптації підприємств до змін зовні-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

шнього середовища, а також формування альтернативних варіантів планових рішень та вибір найбільш оптимальних, сприяє досягненню найкращих результатів функціонування та мінімізації фінансово-економічних небезпек.

У процесі фінансового планування кожне підприємство всебічно оцінює свій фінансовий стан, виявляє шляхи збільшення обсягів фінансових ресурсів та визначає найбільш ефективні напрямки їх використання. Зважаючи на те, що інвестиції в діяльність підприємств реального сектору характеризуються високою вартістю, значною тривалістю інвестиційного циклу та тривалим терміном окупності, це є особливо актуальним в умовах дефіциту джерел фінансування.

Крім цього, діяльність підприємств реального сектору в контексті фінансового управління має певні специфічні особливості, такі як: значна тривалість виробничого процесу, високий рівень операційного ризику, високий рівень енерго- та матеріаломісткості виробництва, що обов'язково слід враховувати у процесі реалізації фінансового планування.

На сучасному етапі існують певні проблеми організації системи фінансового планування на вітчизняних підприємствах. Так, у [5] проблеми фінансового планування на українських підприємствах згруповані за ступенем важливості. «Так, майже їх третина пов'язана з нереальністю фінансових планів, що викликано, переважно, необґрунтованими даними щодо збуту, великої питомої ваги коштів у розрахунках, зменшеними термінами погашення дебіторської заборгованості, надмірними потребами у фінансуванні. Ще однією проблемою є оперативність складання планів, через яку економічні служби готують значну кількість непридатних для фінансового аналізу документів. При цьому відсутня чітка система підготовки і передачі планової інформації з відділу до відділу, до того ж має місце недостовірність інформації» [5].

У більшості наукових праць зазначено, що процес фінансового планування на будь-якому підприємстві базується на застосуванні трьох основних систем: стратегічного, поточного та оперативного фінансового планування, які пов'язані між собою та реалізуються в певній послідовності. На першому етапі здійснюється стратегічне фінансове планування, в якому визначаються цільові параметри та прогнозуються основні напрямки фінансово-господарської діяльності шляхом розробки фінансової стратегії суб'єкта господарювання з урахуванням життєвого циклу та конкурентного середовища.

Поточне фінансове планування являє собою конкретизацію цілей стратегічного фінансового планування та є більш деталізованим його рівнем. При складанні поточного фінансового плану визначаються показники фінансових потоків щодо виробництва та реалізації продукції, будується прогнозна фінансова звітність, як правило, терміном на один рік.

Оперативне фінансове планування передбачає складання короткострокових фінансових документів із розбивкою по кварталах, декадах та місяцях – платіжного календаря та касового плану.

Практика показує, що сучасні підприємства реального сектору економіки майже не застосовують стратегічне фінансове планування, а розглядають його лише в контексті бізнес-планування, виділяючи таку важливу його складову, як фінансовий план. Це пов'язано з тим, що реалізація стратегічного плану в умовах нестабільності та невизначеності факторів зовнішнього середовища, які ускладнюють передбачення наслідків управлінських рішень на тривалі інтервали часу, є досить складним завданням. Також проблемою стратегічного фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки є те, що при його здійсненні не прогнозуються якісні та кількісні параметри, що характеризують стан зовнішнього середовища та не прораховуються альтернативні (сценарні) варіанти розвитку.

Поточне фінансове планування на підприємствах базується на розробці фінансової політики за ключовими аспектами фінансово-господарської діяльності, яка конкретизує і деталізує цілі фінансової стратегії та дозволяє виявити майбутні джерела фінансування розвитку підприємства та оптимальні пропорції їх розподілу, визначити структуру активів і капіталу, сформувати структуру його доходів та витрат. На практиці досить

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

складно виявити границі між стратегічним та поточним плануванням на підприємствах реального сектору економіки. Фактично поточне планування обмежується прогнозуванням виторгу від реалізації продукції, прибутку та рентабельності, хоча, крім цього, повинно передбачатись складання балансу доходів та видатків, плану надходжень та витрачання грошових коштів, у яких би відображались не тільки необхідні обсяги фінансових ресурсів, а й напрямки їх використання.

Оперативне фінансове планування передбачає розробку оперативних фінансових завдань та доведення їх до виконавців і відображає рух грошових коштів на нетривалій термін, а також здійснює синхронізацію доходів та видатків для забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості у короткостроковій перспективі. У практиці діяльності вітчизняних підприємств реального сектору саме оперативне фінансове планування несе певний управлінський сенс і є домінуючим серед інших видів фінансового планування. Але воно також має певні недоліки: нерідко показники оперативних фінансових планів складаються без урахування їх взаємозв'язку та глибоко аналізу фінансового стану підприємства за попередні періоди.

Для успішної роботи в сучасних умовах необхідна реалізація всіх систем фінансового планування на кожному підприємстві, що дозволить здійснювати якісний моніторинг, аналіз та контроль за всіма аспектами фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Фінансовий план повинен виявити достатність фінансових ресурсів за всіма напрямками діяльності підприємства та збалансувати пропорції між ними, адже різні статті фінансового плану охоплюють та пов'язують між собою всі напрямки діяльності: виробництво, маркетинг, науково-технічний розвиток, управління персоналом.

Нова якість фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки, що обумовлена сучасними тенденціями економічного розвитку, складністю та різноманітністю новітніх методів планування, прискоренням процесів складання фінансових планів вимагає більш ефективного використання інформаційних технологій та програмного забезпечення. Але впровадження інформаційних технологій вимагає додаткових капітальних вкладень, пов'язаних із придбанням техніки, необхідного програмного забезпечення, підготовкою кадрів, що є серйозною перешкодою в умовах дефіциту фінансових ресурсів.

Дослідження виявили, що основними проблемами фінансового планування на вітчизняних підприємствах реального сектору в сучасних умовах є:

- відірваність та автономність складових системи фінансового планування (перспективного, оперативного, поточного), відсутність єдиного контуру планування;
- низький рівень взаємоузгодженості та взаємозв'язку планових фінансових показників;
- відсутність прогнозів кількісних факторів зовнішнього середовища (інфляції, відсоткових ставок, тарифів тощо) та аналізу чутливості планових фінансових показників на можливі зміни факторів внутрішнього та зовнішнього середовища;
- не проводиться розроблення та оцінювання альтернативних (сценарних) варіантів фінансових планів;
- низька оперативність розробки планів через недостатність, неактуальність та недостовірність інформації, відсутність ефективної системи взаємозв'язків між підрозділами підприємства, довготривалість процедури узгодження фінансових планів;
- відсутність комплексності процесу фінансового планування через брак чітких та єдиних внутрішніх стандартів складання фінансових планів;
- низький рівень використання сучасних інформаційних технологій та програмного забезпечення для розробки фінансових планів;
- відсутність тісного взаємозв'язку фінансового планування з іншими функціями управління фінансами підприємства (фінансовим аналізом та фінансовим контролем), які обумовлюють та взаємодоповнюють одна одну;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- не достатня обґрунтованість, нереальність та практична непридатність фінансових планів.

Основними причинами відсутності якісного фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки є:

- високий рівень нестабільності зовнішнього середовища та макроекономічних параметрів;

- недосконалість ґрунтовних методологічних засад стратегічного фінансового планування щодо аналізу та врахування впливу чинників зовнішнього середовища та практичних способів їх реалізації;

- неможливість передбачення часто змінних вимог податкового законодавства;

- неефективність організаційних структур, відсутність належного інформаційного, технічного та програмного забезпечення, сучасних автоматизованих систем обліку, планування та управління підприємством;

- недостатня забезпеченість матеріальними та фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання для впровадження у практику ефективних для вітчизняних підприємств систем фінансового планування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, фінансове планування на вітчизняних підприємствах стає невід'ємним елементом у загальній системі управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання, а його розвиток у сучасних умовах дозволить забезпечити:

- використання найбільш сприятливих можливостей в умовах мінливої ринкової кон'юнктури;

- запобігання негативному впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на фінансову стійкість підприємства;

- оптимізацію розподілу фінансових ресурсів і найбільш ефективно їх використання;

- контроль за фінансовим станом, ліквідністю та платоспроможністю підприємства;

- виявлення внутрішньогосподарських резервів підвищення прибутку та рентабельності підприємства;

- визначення шляхів ефективного вкладання капіталу тощо [2].

Необхідно здійснювати розробку та впровадження концепції фінансового планування для підприємств реального сектору, яка враховує особливості їхнього функціонування та організації фінансів. Особливими вимогами, що визначають привабливість та результативність фінансового планування і фінансових планів для підприємств реального сектору є неперервність процесу планування, гнучкість та варіативність планів, врахування високого рівня невизначеності та ризиків зовнішнього середовища за допомогою сучасних методів та інструментів планування, прозорість, оперативність і практична можливість реалізації результатів фінансового планування.

Важливим для успішної організації фінансового планування на підприємствах реального сектору є створення ефективної системи забезпечення, що включає в себе: аналітичне забезпечення – методологію та методику фінансового планування; інформаційне забезпечення – фінансову та економічну інформацію щодо внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства; організаційне забезпечення – організаційну структуру та систему управління; програмно-технічне забезпечення – комп'ютерну техніку та програмне забезпечення.

На основі [1] можна сформулювати основні напрямки удосконалення фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки: перехід від поточного й оперативного фінансового планування до стратегічного з поступовим збільшенням горизонту планування; розробка моделей та методів стратегічного фінансового планування, які б враховували можливі негативні впливи зовнішнього середовища різної природи; підвищення узгодженості локальних цілей поточного та оперативного фінансового планування і стратегічної мети функціонування підприємств; підсилення координації окремих рівнів

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

фінансового планування; впровадження інформаційних технологій та сучасного програмного забезпечення у процес здійснення фінансового планування на всіх рівнях тощо.

Список використаних джерел

1. Богомолова Н. І. Удосконалення фінансового планування на залізничному транспорті / Н. І. Богомолова, О. О. Кравченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 34. – С. 164–167.
2. Кальченко О. М. Історичні аспекти розвитку теоретичних підходів до фінансового планування / О. М. Кальченко, О. І. Панченко // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – 2016. – № 1 (5). – С. 231–240.
3. Оверчук А. В. Теоретичні аспекти фінансового планування [Електронний ресурс] / А. В. Оверчук // Вісник ЖДТУ. – 2014. – № 1 (67). – С. 99–105. – Режим доступу : <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/36518/37107>.
4. Тарасюк Г. М. Планування діяльності підприємства : навч. посіб. / Т. М. Тарасюк, Л. І. Шваб. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2005. – 312 с.
5. Телишевська Л. І. Фінансове планування як передумова фінансової стабільності підприємства / Л. І. Телишевська, Н. П. Андрущенко, С. С. Сергеев // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 2. – С. 71–79.

References

1. Bohomolova, N. I., Kravchenko, O. O. (2011). Udoskonalennia finansovoho planuvannia na zaliznychnomu transporti [Improvement of financial planning in railway transport]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 34, 164–167 [in Ukrainian].
2. Kalchenko, O. M. (2016). Istorychni aspekty rozvytku teoretychnykh pidkhodiv do finansovoho planuvannia [Historical aspects of the development of theoretical approaches to financial planning]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1 (5), 231–240 [in Ukrainian].
3. Overchuk, A. V. (2014). Teoretychni aspekty finansovoho planuvannia [Theoretical Aspects of Financial Planning]. *Visnyk ZhDTU – Journal of ZHDTU*, 1(67), 99–105. Retrieved from <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/36518/37107>.
4. Tarasiuk, H. M., Shvab, L. I. (2005). *Planuvannia diialnosti pidpriemstva [Planning of enterprise activity]* (2nd ed.). Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
5. Telyshevska, L. I., Andrushchenko, N. P., Serheiev, S. S. (2013). Finansove planuvannia yak peredumova finansovoi stabilnosti pidpriemstva [Financial planning as a prerequisite for financial stability of the enterprise]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – The mechanism of regulation of the economy*, 2, 71–79 [in Ukrainian].

Гонта Олена Іванівна – доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гонта Елена Ивановна – доктор экономических наук, профессор, директор Института экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Olena Gonta – Doctor of Economics, Professor, Director of the Institute of Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Кальченко Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com

Жук Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, м. Київ, 02156, Україна).

Жук Елена Сергеевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры экономики и финансов предприятия, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина).

Zhuk Olena – PhD in Economics, Assistant of the Department of Economics and Business Finance, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: e_zhuk@ukr.net

УДК 336.717:339.178.3]339.13(477)

*Максим Дубина, Артур Жаворонок, Петро Дубина***АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ
ФАКТОРИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ***Максим Дубина, Артур Жаворонок, Петр Дубина***АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ РЫНКА
ФАКТОРИНГОВЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ***Maksym Dubyna, Artur Zhavoronok, Petro Dubyna***ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE FACTORING
SERVICES MARKET IN UKRAINE**

У статті проведено дослідження особливостей надання факторингових послуг в Україні, визначено основні типи виробників таких послуг та описано специфічні риси їх функціонування у межах ринку зазначених послуг. Також проведено дослідження сучасного стану ринку факторингових послуг в Україні, що було реалізовано через аналіз відповідної статистичної інформації про діяльність фінансових компаній на такому ринку. У статті ідентифіковано базові проблеми його розбудови, що на сьогодні існують в Україні, обґрунтовано заходи їх вирішення.

Ключові слова: кредит; факторинг; факторингова послуга; фінансова послуга; фактор; фінансова установа; фінансова компанія.

Рис.: 4. Табл.: 3. Бібл.: 13.

В статье проведено исследование особенностей предоставления факторинговых услуг в Украине, определены основные типы производителей таких услуг, описаны специфические черты их функционирования в пределах рынка указанных услуг. Также проведено исследование современного состояния рынка факторинговых услуг в Украине, что было реализовано через анализ соответствующей статистической информации о деятельности финансовых компаний на таком рынке. В статье идентифицированы базовые проблемы его развития, что на сегодня существуют в Украине, обоснованы меры их решения.

Ключевые слова: кредит; факторинг; факторинговая услуга; финансовая услуга; фактор; финансовое учреждение; финансовая компания.

Рис.: 4. Табл.: 3. Библ.: 13.

The article analyzes the features of providing factoring services in Ukraine, identifies the main types of manufacturers of such services and describes the specific features of their functioning within the market of these services. Also, a study of the current state of the market factoring services in Ukraine has been realized through the analysis of relevant statistical information on the activities of financial companies in this market. The article identifies the basic problems of its development, which today exist in Ukraine, the reasons for their solution are grounded.

Keywords: loan; factoring; factoring service; financial service; factor; financial institution; financial company.

Fig.: 4. Table: 3. References: 13.

JEL Classification: F40

Постановка проблеми. Факторингові послуги в розвинутих країнах світу посідають важливе місце у функціонування ринку фінансових послуг. Такі послуги за своєю природою є специфічним продуктом, який користується попитом серед багатьох виробників, особливо тих, що починають свою діяльність і періодично постають перед проблемами нестачі фінансових ресурсів для подальшого розвитку. Наявність значних переваг у цієї фінансової послуги сприяє її активному використанню в межах операційної діяльності суб'єктами господарювання і, відповідно, наявний попит задовольняється існуванням певного спектра факторингових продуктів, що пропонуються різними типами фінансових установ.

На сьогодні факторинг, пройшовши доволі значний історичний процес свого становлення та розвитку як окрема фінансова послуга, за своєю природою являє собою вже значну сукупність різних типів таких послуг, які виникали в міру еволюції всього ринку фінансових послуг у різних країнах. Така ситуація обумовлена існуванням попиту на відповідні послуги, проте враховуючи значну специфічність різних підприємств, їхню галузеву належність, різні цикли виробництва товарів та загалом особливості ведення бізнесу, фінансові установи для задоволення потреб клієнтів створювали нові типи факторингових продуктів. У підсумку, у розвинутих країнах світу, де ринок фінансових послуг розвивається досить динамічними темпами, а процеси створення нових фінан-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сових продуктів активно здійснюються фінансовими установами, ринок факторингових послуг у сучасних умовах відіграє вагомий роль у функціонуванні господарства країни.

В Україні на сьогодні рівень розвитку факторинг є недостатнім, що обумовлюється значними економічними та політичними чинниками, незнанням переваг факторингу підприємцями, надання ними переваги залученню класичних кредитних ресурсів для розвитку власного виробництва. Незважаючи на те, що перспективи розбудови ринку факторингових послуг є значними, однак цей процес вимагає впровадження сукупності заходів для активізації роботи факторингових установ та підвищення попиту з боку підприємств на їхні послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах наукових робіт на сьогодні факторинг як об'єкт дослідження перебуває в центрі уваги багатьох учених. До таких науковців, насамперед, варто віднести: І. Є. Бучко, С. В. Глущенко, О. В. Добровольська, С. М. Еш, Т. М. Завора, М. О. Козакова, С. О. Колодізева, О. Б. Конарівська, І. П. Лопушинський, Т. Г. Мисник, Л. В. Момот, С. В. Науменкова, В. Палюхович, О. І. Пальчук, Л. А. Панкратова, Н. Б. Радух, О. В. Тригуб, Ю. Ю. Філіпенко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, враховуючи численні напрацювання вітчизняних науковців у сфері вивчення теоретичних, методичних та методологічних аспектів факторингу як окремої фінансової послуги, додаткового вивчення потребують питання аналітичного пізнання сучасного стану факторингових послуг в Україні з метою ідентифікації базових проблем функціонування ринку факторингових послуг та розробки заходів активізації рівня його розвитку.

Мета статті. Метою статті є дослідження сучасного стану ринку факторингових послуг в Україні, визначення проблем його функціонування та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження варто почати з визначення сутності факторингу як окремої фінансової послуги. Зауважимо, що на сьогодні у науковому просторі вже сформульовано декілька підходів до ідентифікації природи зазначеної фінансової послуги. Зокрема, О. І. Пальчук зауважує, що факторинг – процес перевідступлення банку або факторинговій компанії неоплачених боргових зобов'язань, які виникають між контрагентами в процесі реалізації товарів і послуг на умовах комерційного кредиту та супроводжуються елементами юридичного, страхового, інформаційного та бухгалтерського обслуговування постачальника [8, с. 170]. Л. В. Момот пропонує таке твердження: факторинг – це банківська операція чи комплекс послуг, наданих клієнту спеціалізованою компанією (фактором) в обмін на передачу дебіторської заборгованості (обов'язковим є перехід права власності на дебіторську заборгованість) [6, с. 101–102]. О. В. Добровольська стверджує, що факторинг – це комплекс фінансових послуг, що полягають у передачі права вимоги коштів (дебіторської заборгованості) за поставлену продукцію або наданні послуги банку (фактора) в одержання постачальником негайної оплати [1, с. 166]. Натомість М. О. Козакова зазначає, що факторинг – це унікальний фінансовий інструмент, який може ефективно вирішувати велику кількість завдань та проблем, що стоять перед підприємством: економічні, фінансові, продажу та маркетингові [3, с. 56]. Аналізуючи наведені підходи до розгляду факторингу як окремої фінансової послуги, у межах статті її сутність будемо трактувати таким чином: факторингова послуга – вид фінансової послуги, нематеріальний результат взаємодії між суб'єктами в процесі задоволення з метою отримання доходу одним учасником (виробником факторингової послуги) потреби в додаткових фінансових ресурсах іншого (споживача факторингової послуги, клієнта), що реалізується шляхом викупу достроково несплаченої дебіторської заборгованості з дисконтом за власний рахунок з подальшим її отриманням від боржника в обумовлений період.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З огляду на наведені дані щодо природи факторингової послуги, варто зауважити, що такі послуги надаються виключно факторинговими установами, до числа яких в Україні можна віднести:

1. Комерційні банки – виступають у ролі фактора й надають послуги факторингу своїм клієнтам. Окремі аспекти зазначеного процесу регламентуються Законом України «Про банки і банківську діяльність», де у частині розгляду кредитних операцій банківських установ, факторинг віднесено до цієї групи послуг і його сутність визначається таким чином: факторинг – придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів [10].

2. Фінансові компанії, які мають право надавати факторингові послуги. У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» у статті 4 до загального переліку фінансових послуг віднесено факторинг [11], а у Положенні «Про Державний реєстр фінансових установ» [9] зазначено, що фінансова компанія – фінансова установа, яка надає фінансові послуги, державне регулювання яких відповідно до законодавства віднесено до компетенції Нацкомфінпослуг, та яка не є страховиком, фінансовою установою, яка надає послуги з накопичувального пенсійного забезпечення, фінансовою установою – юридичною особою публічного права, а також кредитною установою, у тому числі кредитною спілкою та ломбардом [9]. Отже, відповідно до чинного законодавства в Україні факторингові послуги можуть надавати фінансові компанії, у яких у Свідоцтві про реєстрацію фінансової установи зазначено серед переліку фінансових послуг факторинг. Тобто окремо факторингові компанії як суб'єкти господарської діяльності не виділяються, а вимоги до їхньої діяльності загалом відповідають вимогам до роботи будь-якої фінансової компанії [7; 13].

В 11 розділі зазначеного положення також зауважується, що фінансова компанія повинна відповідати також таким вимогам: наявність у заявника на дату подання заяви власного капіталу в розмірі: не менше ніж 3 млн грн для заявників, які планують надавати один вид фінансових послуг та не менше ніж 5 млн грн для заявників, які планують надавати два та більше видів фінансових послуг [9]. Можна зробити висновок, що для факторингової компанії, яка буде спеціалізуватися виключно на наданні факторингових послуг, достатньо мати 3 млн грн власного капіталу, а для тих фінансових компаній, що будуть надавати широкий спектр послуг, включаючи факторинг як один із видів діяльності, – 5 млн грн.

Враховуючи відповідну специфіку чинного вітчизняного законодавства у сфері факторингових послуг, проаналізуємо сучасний стан їх надання в Україні. Зауважимо, що на сьогодні досить складно виявити статистичну інформацію про факторингову діяльність банківських установ, оскільки НБУ такі дані не акумулюються по банківській системі загалом. У такому випадку виникає ситуація, за якою проаналізувати ринок банківських факторингових послуг стає неможливим. Саме тому у статті основна увага буде приділена аналізу діяльності фінансових компаній на ринку факторингових послуг України. Для цього активно будемо використовувати аналітичну інформацію Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацфінпослуг). На рис. 1 наведено дані про кількість факторингових компаній, що на сьогодні мають право надавати відповідні послуги клієнтам.

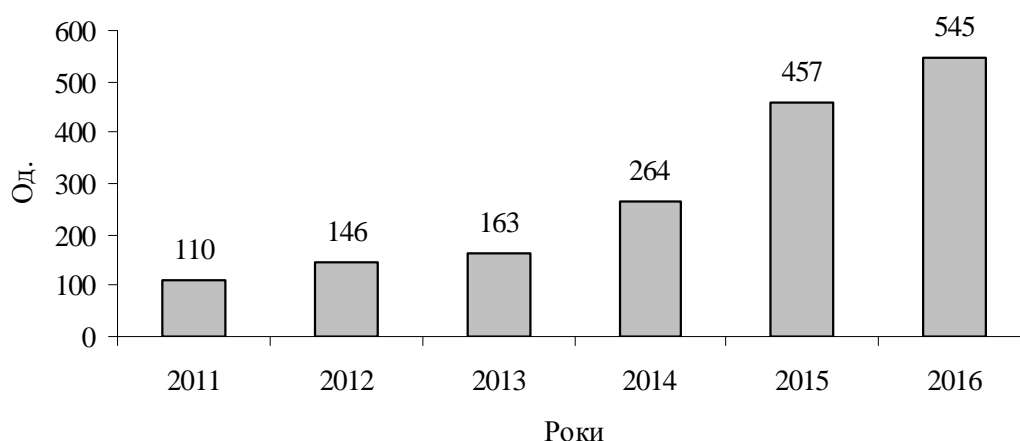

Рис. 1. Кількість факторингових компаній в Україні у 2011–2016 роках
Джерело: складено авторами на основі [2].

Отже, на кінець 2016 року в Україні функціонувало 545 фінансових компаній, які мали право надавати факторингові послуги своїм клієнтам. Аналізуючи кількість окреслених установ протягом 2011-2016 років, можна зробити висновок про існування позитивної динаміки збільшення чисельності факторингових компаній. Найбільший приріст таких установ відбувся у 2015 році – кількість їх в Україні зростала на 193 одиниці. До 2014 року кількість суб'єктів господарювання, що надавали факторингові послуги, зростала незначними темпами, проте у 2014 році приріст становив майже 100 компаній, у 2015 році, як зазначалося, – 193 одиниці, а у 2016 році – 88 установ.

Зростання кількості факторингових компаній на ринку фінансових послуг свідчить про існування значного попиту на послуги цих установ. Також варто зазначити, що найбільший приріст чисельності таких компаній спостерігається у 2014-2015 роках – кризовому періоді для української економіки загалом. Виникнення складної ситуації на кредитному ринку, за якої банки досить виважено надавали позики клієнтам, змусило суб'єктів господарювання шукати нові шляхи залучення фінансових ресурсів для власної діяльності.

У табл. 1 наведено інформацію про структуру послуг фінансових компаній, які існують у межах національної економіки України. Окреслена інформація дає підстави стверджувати, що протягом 2011-2016 років спостерігається зростання кількості факторингових послуг у загальній чисельності фінансових компаній, що свідчить про збільшення цікавості виробників фінансових послуг до надання факторингових послуг. Найбільше зростання питомої ваги факторингових компаній у загальній чисельності фінансових компаній спостерігається у 2014-2016 роках. Фактично у 2016 році з десяти фінансових компаній вісім мали право займатися факторинговою діяльністю. Окреслені дані ще раз підтверджують досить стрімкий розвиток факторингу в Україні у 2014-2016 роках, що дає підстави стверджувати про зростання попиту на ці послуги серед юридичних осіб.

Таблиця 1

Інформація про чисельність фінансових та факторингових компаній в Україні у 2011-2016 роки

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальна кількість фінансових компаній, од.	251	312	377	415	571	650
Загальна кількість факторингових компаній, од.	110	146	163	264	457	545
Питома вага кількості факторингових компаній у загальній чисельності фінансових компаній, %	43,82	46,79	43,24	63,61	80,04	83,85

Джерело: складено авторами на основі [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Важливими показниками аналізу ринку факторингових послуг є загальна кількість договорів, що були укладені факторинговими компаніями протягом одного року та загальна чисельність таких договорів на кінець кожного року. Інформацію щодо першого показника наведено на рис. 2.

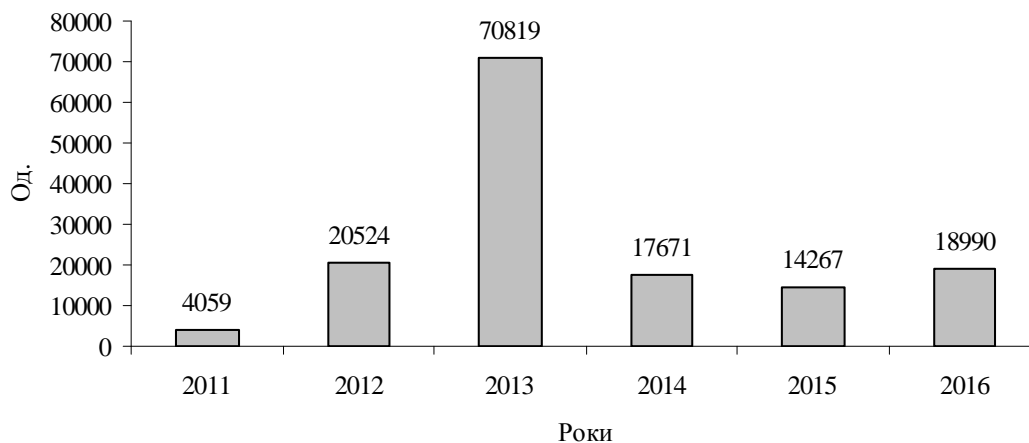

Рис. 2. Кількість договорів факторингових компаній, укладених протягом одного року, в Україні у 2011-2016 роках

Джерело: складено авторами на основі [2; 5; 8].

За 2016 рік в Україні було укладено майже 19,0 тис. договорів факторингу, що більше аналогічного показника 2015 року на 4,7 тис. од., або на 33,1 %. Найбільшу кількість договорів факторингу було укладено у 2013 році за даними Нацфінпослуг – 70,82 тис. од., що виділяє цей рік на тлі всього періоду, за який проводиться аналіз. Така ситуація може бути зумовлена політичними подіями в Україні, які мали деструктивний вплив на розвиток національного господарства, що у підсумку призвело до значних трансформацій у межах всього ринку фінансових послуг і сфери факторингових послуг зокрема.

Значний дефіцит ліквідних коштів, девальвація національної валюти, неплатежі за договорами поставки товарів та несплата боргів сприяли активному залученню послуг факторингових компаній у діяльність суб'єктів господарювання реального сектору економіки. Для мінімізації ризиків у період турбулентних умов розвитку всієї економіки, факторинг став використовуватися як інструмент мінімізації кредитних ризиків та забезпечення впевненості в отриманні коштів за відвантажену продукцію. Також розвитку факторингу сприяла складна ситуація з веденням зовнішньоекономічної діяльності, девальвація гривні надала підприємствам-експортерам певні переваги на міжнародних ринках товарів, проте, з іншого боку, виникла значна кількість ризиків для підприємств, основні з яких знову пов'язані з політичними подіями в країні: напруженість відносин із Росією, початок АТО, анексія Криму, торгові війни між державами, блокування торгових потоків українських виробників Росією на своїй території тощо.

Дані рис. 3 дають інформацію про кількість договорів факторингу, що була зафіксована на кінець кожного року наростаючим підсумком. На кінець 2016 року в Україні діяло 25,12 тис. од. факторингових угод. Варто зауважити, що значна кількість окреслених угод, які були оформлені у 2013 році, успішно була закрита. Враховуючи, що в межах 2016 року було відкрито 18,99 тис. договорів, то показник у 25,12 тис. угод є цілком адекватним ситуації, яка склалася на ринку, особливо якщо враховувати, що деякі договори факторингу мають довгостроковий характер. Проте цілком логічно припустити, що в межах цієї кількості є певна сукупність і проблемних договорів, за якими відбулися несплати боргів покупцями товарів.

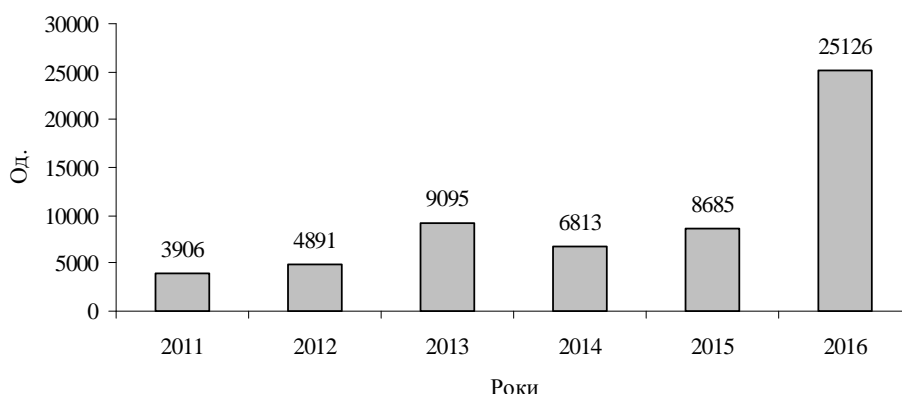

Рис. 3. Кількість діючих договорів факторингових компаній в Україні у 2011-2016 роках (на кінець року)

Джерело: складено авторами на основі [2].

Найбільш вдало тенденції розвитку факторингу в країні характеризує показник вартості договорів факторингу, що були оформлені між споживачами таких послуг та їх виробниками. На рис. 4 представлені відповідні дані. На кінець 2016 року всіма факторинговими компаніями було надано послуг на загальну суму 16,89 млрд грн. Різке зростання цього показника спостерігається в Україні з 2012 року, коли обсяг наданих послуг збільшився у 4 рази у порівнянні з 2011 роком до 11,7 млрд грн. Пікове зростання обсягу факторингових послуг спостерігається у 2014 році – до 23,53 млрд грн, що більше показника попереднього року у більш ніж 2 рази. У 2015-2016 роках відбувся також різкий спад обсягів наданих факторингових послуг споживачам.

Якщо порівнювати дані функціонування факторингових компаній в Україні, то варто зауважити, що їх кількість вже більше чисельності кредитних спілок (у 2016 році – 462 од.), ломбардів (у 2016 році – 456 од.). За обсягами активних операцій факторингові компанії вже випередили у більше ніж 8 разів кредитні спілки (у 2016 році – 1,8 млрд грн), ломбарди (у 2016 році – 16,72 млрд грн), інші кредитні установи (у 2016 році – 13,4 млрд грн). Наведена статистична інформація дає підстави стверджувати про значний розвиток, особливо протягом останніх трьох років, факторингових компаній в Україні.

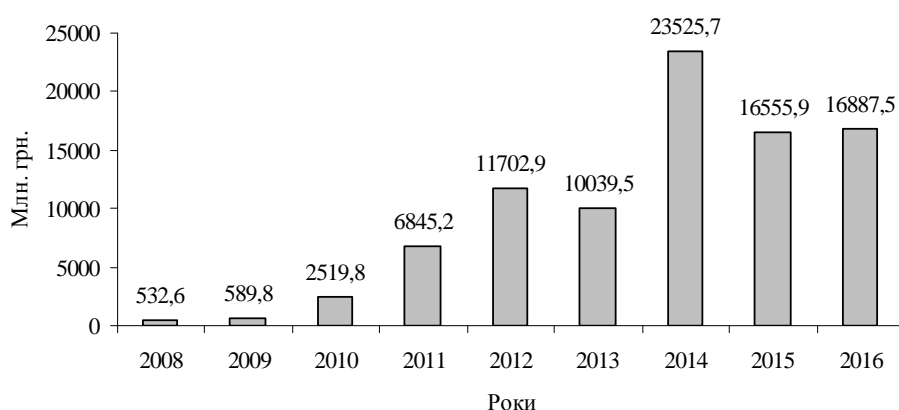

Рис. 4. Вартість договорів факторингу в Україні у 2011-2016 роках (на кінець року)

Джерело: складено авторами на основі [2].

На табл. 2 наведено дані щодо джерел фінансування послуг факторингових компаній, які ці установи надають різним суб'єктам господарювання. Аналіз структури таких джерел дає підстави стверджувати, що у переважній більшості випадків власники таких компаній вкладають власні кошти для їх розвитку і для реалізації ними своєї операційної діяльності.

Таблиця 2

*Джерела фінансування укладених факторингових операцій
у 2011-2016 роки, млн грн*

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Власні кошти	3908,7	8 179,0	6 183,9	15 168,8	13 780,2	14 060,6
Позичкові кошти юридичних осіб (крім банківських кредитів)	1662,4	1584,4	367,7	1279,7	1251,9	1021,0
Банківські кредити	1192,6	1643,0	3 338,9	4926,3	793,6	345,4
Інші джерела	64,3	296,4	149	2146,1	728,7	1444,4
Всього	6845,2	11 702,8	10 039,5	23 525,7	16 554,4	16 887,5

Джерело: складено авторами на основі [2].

У 2016 році із загальної суми наданих факторингових послуг обсягом 16,88 млрд грн, власні кошти становили 14,01 млрд грн, тобто майже 83,0 %. Стаття, що характеризує обсяги вкладених власних коштів, підтверджує, що обсяги таких ресурсів лише зростають протягом 2011–2016 років. Якщо у 2011-2014 роках вагоме місце займали банківські кредити у структурі фінансування факторингових послуг, то вже у 2015-2016 роках – обсяги таких коштів стали набагато меншими. У 2016 році загальний обсяг банківських кредитів становив 345,4 млн грн, хоча у 2011 році становив 1,64 млрд грн. Однак у цьому контексті аналізу не фокусуємо увагу на девальваційні та інфляційні процеси, що відбувалися у 2013-2016 роках. Також зауважимо, що обсяги позичкових коштів юридичних осіб, що не є банками в цілому залишаються на стабільно однаковому рівні – приблизно кожного року 1,0 млрд грн із певними відхиленнями. Загалом загальна тенденція щодо фінансування діяльності факторингових компаній полягає в поступовому зростанні ролі власного фінансування операційної діяльності таких установ. Якщо у 2011 році питома вага власних коштів становила 57,1 % від загального обсягу фінансування факторингових компаній, то у 2012 році – 69,89 %, у 2013 році – 61,6 %, у 2014 році – 64,48 %, у 2015 році – 83,23 % та у 2016 році – 83,26 %.

Проаналізуємо галузеву структуру надання факторинговими компаніями власних послуг своїм клієнтам. У табл. 3 наведено відповідну інформацію.

Таблиця 3

Розподіл договорів факторингу за галузями у 2011-2016 роках, млн грн

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Будівництво	2,7	5,8	55,1	69,6	91,3	382,4
Добувна промисловість	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	7,6
Легка промисловість	43,0	11,1	0,0	0	0,0	1,5
Машинобудування	342,6	253	0,3	0	0,0	0,0
Металургія	118,1	26,8	0,0	0	0,0	7,0
Сільське господарство	0,0	0,0	17,5	1,3	29,7	68,2
Сфера послуг	2094,3	1479,3	152,6	1501,8	738,3	1121,2
Транспорт	0,0	0,0	1,7	3	50,0	0,7
Харчова промисловість	98,1	295,8	115,1	133,2	105,0	92,2
Хімічна промисловість	0,5	0,0	2,1	0	0,0	54,9
Інші	4146	9596,6	9695,1	21817	15 541,1	15 151,8
Всього	6845,3	11 702,8	10 039,1	23 525,7	16 555,9	16 887,6

Джерело: складено авторами на основі [2].

Отже, дані табл. 3 дають підстави зробити такі висновки. Протягом 2011-2016 років структура споживання факторингових послуг різними підприємствами змінилася. Якщо у 2011 році найбільше такими послугами користувалися суб'єкти господарювання, що діяли в межах галузі легкої промисловості, машинобудування, металургії, у сфері послуг, харчовій промисловості, то у 2016 році ця структура має дещо інший вигляд. Насамперед, найбільше відповідних послуг було продано підприємствам у галузях будів-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ництва, сільського господарства, хімічної промисловості, сфери послуг. Зауважимо, що сфера послуг протягом усього періоду, за який проводиться аналіз, посідає лідируючу позицію щодо залучення ресурсів факторингових компаній для власного розвитку. Активно також окресленими послугами користуються підприємства харчової промисловості, які у 2016 році залучили понад 92,0 млн грн фінансових ресурсів для своєї діяльності, у 2015 році – 105,0 млн грн, у 2014 році – 133,2 млн грн.

Складним для ринку факторингових послуг виявився 2013 рік, коли традиційні споживачі цих послуг зменшили попит на факторинг. Значне зниження спостерігається у сфері послуг – до 152,6 млн грн, хоча у всіх інших періодах ця сфера залучала мінімум 1 млрд грн фінансування. Також у цьому році падіння попиту на факторингові послуги спостерігалось в легкій промисловості, машинобудуванні та металургії й після цього року він уже не відновився. Проте починаючи з 2013 року зростає зацікавленість сільськогосподарських виробників у використанні факторингових послуг для залучення додаткового фінансування для власної діяльності.

Враховуючи основні тренди проведеного дослідження сучасного стану ринку факторингових послуг, що надаються фінансовими компаніями в Україні, визначимо базові проблеми подальшого розвитку такого ринку. До основних із них варто віднести такі.

1. *Низький рівень нормативно-правового регулювання факторингових послуг* – така ситуація, насамперед, обумовлюється відсутністю Закону України «Про факторингові послуги», у межах якого варто поглибити окремі аспекти процесу надання факторингових послуг, визначити відповідальність сторін та особливості передачі прав вимоги боргу до факторингової компанії. Такий підхід дозволив би урегулювати питання надання факторингових послуг в Україні та створити передумови для розвитку відповідних послуг.

2. *Застосування до клієнтів подібних до послуги кредитування вимог* – такий підхід значно ускладнює процес надання факторингової послуги, оскільки вимагає від клієнта надання значної кількості документів, а від фінансової установи часу на перевірку достовірності даних, що призводить до втрати факторингом однієї зі своїх переваг.

3. *Невелика кількість якісних клієнтів* – застосовуючи підвищені вимоги до клієнтів та розглядаючи процес надання факторингової послуги як надання кредиту, банки формують ситуацію, за якої на ринку залишається невелика кількість якісних дебіторів, які відповідають поставленим вимогам. Це, у свою чергу, призводить до зменшення обсягів надання факторингових послуг та зниження кількості потенційних споживачів таких послуг. Доречно зауважує М. О. Козакова, що нині головною проблемою, перед якою постають українські фактори, є невелика кількість якісних дебіторів, під заборгованість яких можна видавати фінансування. Через цю саму проблему класичний факторинг в Україні займає лише 10 % ринку. Решта належить операціям із перевідступлення прав вимоги до боржників [3, с. 57–58].

4. *Підвищена вартість факторингової послуги* призводить до небажання клієнтів користуватися такою послугою, а використовувати її лише в разі крайньої необхідності залучення фінансових ресурсів до операційної діяльності. Така проблема притаманна, насамперед, українському ринку досліджуваних послуг, на якому на сьогодні пропонуються високі ставки за кредитними операціями, що безпосередньо впливає й на вартість факторингових продуктів, які пропонуються банками. Фінансові компанії також, користуючись низькою зацікавленістю банківських установ, підвищують вартість таких послуг, зважаючи на складну доступність фінансових ресурсів для суб'єктів реального сектору економіки, яка на сьогодні спостерігається в Україні.

5. *Наявність додаткових вимог до фінансового обслуговування* – ця проблема стосується здебільшого надання факторингових послуг банківськими установами, які для того, щоб клієнт отримав необхідні йому фінансові ресурси, часто висувають додаткові вимоги щодо переходу до банку на розрахунково-касове обслуговування та інші вимоги.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. *Відсутність ефективного контролю за якістю надання факторингових послуг, регламентації їхніх пропозицій клієнтам* – така ситуація призводить до того, що клієнти в Україні за велику плату повинні виконати всі вимоги банківської установи, проте гарантій надання якісної послуги для них немає. Фактично в межах цього процесу використання окресленої послуги банківські установи (фінансові компанії) диктують власні правила як для їхніх клієнтів, так і для боржників за поставлені товари.

7. *Відсутність статистичної інформації за надання факторингових послуг банками* ускладнює сам процес аналізу поточної ситуації на цьому ринку, унеможливорює розуміння стану ринку таких послуг, виявлення більш ґрунтовних, системних проблем у його межах, що не дає можливості розробити дієві заходи розвитку такого ринку.

8. *Насторожена поведінка працівників банківських установ до надання факторингових послуг* обумовлюється його нерозвиненістю в Україні та відмінністю від класичних кредитних послуг, які формують на сьогодні переважну частку доходів банку. Часто в межах банку його менеджери не розуміють сутності факторингу як фінансової послуги, не бажають формувати внутрішні документи для реалізації такої послуги. Влучно зауважує С. О. Колодізева, що на ринку факторингових послуг спостерігається відсутність досвіду та кваліфікованих кадрів. Позитивним є прийняття розпорядження Нацкомфінпослуг від 27.03.2013 р. № 1002 «Про затвердження Типових програм підвищення кваліфікації керівників та головних бухгалтерів фінансових компаній, які надають фінансові послуги з надання коштів у позику, у тому числі на умовах фінансового кредиту, за власні кошти, фінансового лізингу, факторингу, гарантій, поручительств, переказу коштів, обміну валют, а також інших кредитних установ» [4, с. 283].

9. *Низька міжнародна активність вітчизняних факторингових компаній*, що, з одного боку, обумовлюється недостатнім розвитком ринку факторингових послуг в Україні, а з іншого – незацікавленістю деяких фінансових установ впроваджувати міжнародні стандарти обслуговування клієнтів, забезпечувати їхні права як споживачів. Часто банки надають власні борги до управління афілійованим факторинговим компаніям та використовують такі механізми для підвищення рівня власної ефективності і для виконання діючих нормативів НБУ.

Отже, для ринку факторингових послуг притаманна значна кількість проблем, що зумовлені передусім нерозвиненістю самого ринку, необізнаністю як виробників таких послуг, так і їх споживачів у особливостях надання факторингових послуг. Саме тому для активізації функціонування фінансових компаній у межах такого ринку необхідно в Україні реалізувати перспективні заходи, які б дозволили створити умови розвитку факторингових послуг та підвищити рівень зацікавленості споживачів у їх використанні. До основних таких заходів варто віднести такі:

1) прийняття закону України «Про ринок факторингових послуг», який дозволить урегулювати відносини між усіма суб'єктами у процесі надання таких послуг;

2) розробити програму підтримки розвитку ринку факторингових послуг, особливо в частині надання факторинговими компаніями фінансових ресурсів експортерам, що дозволило б сформувати ще один шлях їх підтримки з боку держави;

3) трансформувати систему статистичної звітності банків у частині надання інформації про обсяги факторингових послуг, що надаються банківськими установами;

4) розробити систему інформаційних звітів НБУ щодо поточної ситуації ринку факторингових послуг, які надаються банківськими установами в Україні, які б оприлюднювалися на офіційному сайті регулятора;

5) поглибити рівень статистичного аналізу ринку факторингових послуг, що надаються фінансовими компаніями, розширити перелік показників функціонування такого ринку, надавати дані щодо успішно виконаних договорів, кількості прострочених позик, вартості факторингових послуг, що на сьогодні надаються на ринку; це б дозволи-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ло розробити методика не лише кількісного аналізу надання факторингових послуг такими установами, але й доповнити відповідний аналіз сукупністю якісних показників;

б) поглиблення участі асоціацій факторингу, що вже створені в Україні, у розробці заходів регулювання ринку факторингових послуг, підвищення рівня якості їх надання, формуванні інформаційних матеріалів для популяризації таких послуг як серед потенційних їх виробників, такі і споживачів;

7) активізація участі створених асоціацій факторингу в міжнародних процесах розвитку окресленої послуги. Підтримуємо позицію О. В. Тригуб, яка зауважує: досвід розвитку факторингу в зарубіжних країнах засвідчує, що велику роль у просуванні практики зовнішнього факторингу має набуття факторами членства в регіональних або світових об'єднаннях фінансових установ, які надають послуги з міжнародного факторингу. Більшість таких об'єднань були створені ще наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. Вступаючи до такої організації, кожен її учасник отримує право доступу до спільної інформаційної бази даних, а також має можливість перейняти досвід більш досвідчених колег з інших країн, де практика факторингового обслуговування має давні традиції [12, с. 287–288].

8) розробка НБУ у взаємодії з асоціаціями факторингу програми підвищення якості спеціалістів у сфері надання факторингових послуг, її впровадження та проведення відповідних тренінгів.

Як стає зрозумілим, розвиток ринку факторингових послуг безпосередньо пов'язаний із підвищенням рівня інформаційної прозорості особливостей надання відповідних послуг як для фінансових установ, що можуть їх пропонувати своїм клієнтам, так і для потенційних їхніх споживачів.

Висновки. Таким чином, у статті проведено дослідження сучасного стану ринку факторингових послуг в Україні, що було реалізовано через аналіз відповідної статистичної інформації про діяльність фінансових компаній на цьому ринку. Також у статті ідентифіковано базові проблеми розбудови зазначеного ринку, що на сьогодні є в Україні, до числа яких віднесено такі: низький рівень нормативно-правового регулювання факторингових послуг, застосування банками до клієнтів подібних до послуги кредитування вимог, невелика кількість якісних, тобто кредитоспроможних клієнтів, підвищена вартість факторингових послуг, наявність додаткових вимог до фінансового обслуговування, відсутність ефективного контролю за якістю надання факторингових послуг, відсутність статистичної інформації про надання таких послуг, насторожена поведінка працівників банківських установ, низька міжнародна активність вітчизняних факторингових компаній.

Для вирішення зазначених проблем були обґрунтовані заходи їх вирішення, до числа яких віднесено такі: 1) прийняття Закону України «Про ринок факторингових послуг»; 2) розробка програми підтримки розвитку ринку факторингових послуг, особливо у частині надання факторинговими компаніями фінансових ресурсів експортерам; 3) трансформація системи статистичної звітності банків у частині надання інформації про обсяги факторингових послуг, що надаються банківськими установами; 4) розробка системи інформаційних звітів НБУ щодо поточної ситуації ринку факторингових послуг, які надаються банківськими установами в Україні; 5) підвищення рівня статистичного аналізу ринку факторингових послуг, котрі надаються фінансовими компаніями; 6) поглиблення участі асоціацій факторингу, що вже створені в Україні, у розробці заходів регулювання ринку факторингових послуг, підвищенні рівня якості їх надання, формуванні інформаційних матеріалів для популяризації таких послуг як серед потенційних їх виробників, так і споживачів; 7) активізація участі створених асоціацій факторингу в міжнародних процесах розвитку окресленої послуги; 8) розробка НБУ у взаємодії з асоціаціями факторингу програми підвищення якості спеціалістів у сфері надання факторингових послуг, її впровадження та проведення сукупності відповідних тренінгів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Впровадження окреслених заходів дозволить активізувати ринок факторингових послуг в Україні. Додаткового дослідження також вимагають питання нарощення рівня інформаційного забезпечення подальшого розвитку такого ринку, розробка програм підвищення кваліфікації працівників банків та фінансових компаній у сфері надання окреслених видів послуг.

Список використаних джерел

1. Добровольська О. В. Ринок факторингових послуг: проблеми розвитку та перспективи / О. В. Добровольська // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2015. – № 1 (31). – С. 166–169.
2. Інформація про стан і розвиток фінансових компаній, лізингодавців та ломбардів України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-finansovih.html>.
3. Козакова М. О. Факторингові послуги на ринку короткострокового кредитування України / М. О. Козакова // Магістреріум. – 2014. – Вип. 56. Економічні студії. – С. 55–58.
4. Колодізева С. О. Розвиток ринку факторингових послуг України в умовах європейської інтеграції / С. О. Колодізева // Бізнес Інформ. – 2016. – № 1. – С. 282–287.
5. Механізм формування системи парабанківських посередників на фінансовому ринку в контексті забезпечення економічної безпеки України : монографія / С. М. Шкарлет, О. І. Гонта, В. Г. Маргасова, М. В. Дубина. – Чернігів : ЧНТУ, 2014. – 272 с.
6. Момот Л. В. Розвиток факторингу в Україні / Л. В. Момот // Наукові праці НУХТ. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 100–107.
7. Особливості функціонування фінансових компаній на ринку фінансових послуг України / М. В. Дубина, О. О. Тарасенко, Я. Ю. Горна, К. В. Нітченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 4 (4). – С. 293–301.
8. Пальчук О. І. Факторинг як специфічна фінансова послуга / О. І. Пальчук // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку». – 2010. – № 682. – С. 168–173.
9. Положення про Державний реєстр фінансових установ [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.08.2003 № 41 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03>.
10. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print1476201952673317>.
11. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
12. Тригуб О. В. Специфіка діяльності вітчизняних банків на ринку факторингових послуг / О. В. Тригуб // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 284–291.
13. Шишкіна О. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / О. В. Шишкіна, М. В. Дубина. – Чернігів : Видавець Брагінець О.В., 2016. – 692 с.

References

1. Dobrovolska, O. V. (2015). Rynok faktorynhovykh posluh: problemy rozvytku ta perspektyvy [Factoring services market: problems of development and prospects]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu – Bulletin of the Dnipropetrovsk State Agrarian University*, 1 (31), 166–169 [in Ukrainian].
2. Informatsiia pro stan i rozvytok finansovykh kompanii, lizynhodavtsiv ta lombardiv Ukrainy [Information on the state and development of financial companies, lessors and pawnshops of Ukraine]. *nfp.gov.ua*. Retrieved from <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-finansovih.html>.
3. Kozakova, M. O. (2014). Faktorynhovi posluhy na rynku korotkostrokovoho kredytuvannia Ukrainy [Factoring services on the market of short-term lending in Ukraine]. *Mahistrerium – Magisterium*, 56. Ekonomichni studii, 55–58 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Kolodzieva, S. O. (2016). Rozvytok rynku faktorynhovykh posluh Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Development of the Ukrainian factoring services market in conditions of the European integration]. *Biznes Inform – Biznes Inform*, 1, 282–287 [in Ukrainian].

5. Shkarlet, S. M., Honta, O. I., Marhasova, V. H., Dubyna, M. V. (2014). *Mekhanizm formuvannia systemy parabankivskykh poserednykiv na finansovomu rynku v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The mechanism of forming a system of parabanking intermediaries on the financial market in the context of ensuring economic security of Ukraine]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

6. Momot, L. V. (2015). Rozvytok faktorynhu v Ukraini [Factoring development in Ukraine]. *Naukovi pratsi NUKhT – Scientific works of the National University of Food Technologies*, 21, 2, 100–107 [in Ukrainian].

7. Dubyna, M. V., Tarasenko, O. O., Horna, Ya. Yu., Nitchenko, K. V. (2015). Osoblyvosti funktsionuvannia finansovykh kompanii na rynku finansovykh posluh Ukrainy [Peculiarities of the financial companies functioning on the financial services market of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4 (4), 293–301 [in Ukrainian].

8. Palchuk, O. I. (2010). Faktorynh yak spetsyfichna finansova posluha [Factoring as a specific financial service]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska Politekhnikha”. Seriya “Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku” – Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”. Series “Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues”*, 682, 168–173 [in Ukrainian].

9. *Polozhennia pro Derzhavnyi reiestr finansovykh ustanov: zatv. Rozporiadzhenniam derzhavnoi komisii z rehulivannia ryнкiv finansovykh posluh ukrainy vid 28.08.2003 № 41 [On the State Register of Financial Institutions: approved by the Order of State commission on financial services market regulation in Ukraine on August 28, 2003 No. 41]*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03>.

10. Pro banky i bankivsku diialnist [On Banks and Banking]. № 2121-III (December 7, 2000). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print1476201952673317>.

11. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulivannia ryнкiv finansovykh posluh [On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets]. № 2664-III (July 12, 2001). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

12. Tryhub, O. V. (2014). Spetsyfika diialnosti vitchyznianskykh bankiv na rynku faktorynhovykh posluh [Specificity of the domestic banks activity on the factoring services market]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 1, 284–291 [in Ukrainian].

20. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

Жаворонок Артур Віталійович – асистент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Садова, 5, Чернівці, 58000, Україна).

Жаворонок Артур Віталійович – асистент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Садовая, 5, Черновцы, 58000, Украина).

Zhavoronok Artur – Assistant at the Department of Public, Corporate Finances and Financial Mediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Sadova Str., 5, Chernivtsi, 58000, Ukraine).

E-mail: artur_zhavoronok@bk.ru

Дубина Петро Вікторович – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Петр Вікторович – магістр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Petro – master, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mvdubyna@gmail.com

УДК 339.178.3

*Олена Шабанова, Олена Парубець***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ «ФАКТОРИНГ»***Елена Шабанова, Елена Парубець***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ТОЛКОВАНИЮ СУЩНОСТИ «ФАКТОРИНГ»***Olena Shabanova, Olena Parubets***SCIENTIFIC APPROACHES TO THE «FACTORING» DEFINITION**

У статті проаналізовано нормативно-законодавчі акти України, які визначають поняття «факторинг». Сформульовано основні підходи до трактування сутності дефініції «факторинг» вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Основними критеріями наукових досліджень до визначення факторингу виділено такі: фінансова операція, комісійно-посередницька діяльність, система фінансування, придбання фактором права вимоги, продаж дебіторської заборгованості, комплексна послуга. Сформульовано авторську теоретичну концептуалізацію сутності факторингу. Досліджено функції факторингу та визначено його основні завдання.

Ключові слова: факторинг; дебіторська заборгованість; управління ризиками.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 17.

В статье проанализированы нормативно-законодательные акты Украины, которые определяют понятие «факторинг». Сформулированы основные подходы к трактовке сущности дефиниции «факторинг» отечественными и зарубежными учеными-экономистами. Основными критериями научных исследований к определению факторинга выделены следующие: финансовая операция, комиссионно-посредническая деятельность, система финансирования, приобретения фактором права требования, продажа дебиторской задолженности, комплексная услуга. Сформулирована авторскую теоретическую концептуализацию сущности факторинга. Исследованы функции факторинга и определены его основные задачи.

Ключевые слова: факторинг; дебиторская задолженность; управления рисками.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 17.

Within the article, the normative and legislative acts of Ukraine, which define the concept of “factoring”, are analyzed. The basic approaches to the interpretation of the essence of “factoring” definition by the domestic and foreign scientists-economists are formulated. The main criteria of scientific research to determine the factoring are as follows: financial transaction, commissions and intermediary activities, system of financing, acquisition by the factor the right of claim, sale of receivables. The author’s theoretical conceptualization of the essence of factoring is formulated. The factoring functions are investigated and its main tasks are defined.

Keywords: factoring; account receivables; risk management.

Fig.: 2. Table: 2. References: 17.

JEL Classification: G29

Постановка проблеми. У сучасних умовах обмеженість фінансових ресурсів стримує процеси формування ринкової економіки в Україні. Суб’єкти господарювання постали перед проблемою пошуку ефективних шляхів та дієвих механізмів подолання негативних факторів, зокрема таких як: невиконання договірних умов постачання товарів та послуг з боку покупців, низьким рівнем розрахунків з власними клієнтами, недотримання платіжної дисципліни, недоотримання оплати за відвантажену продукцію. У свою чергу, зазначені фактори впливають на ефективність роботи підприємства, ведуть до дефіциту оборотних коштів, призводять до втрати прибутку у зв’язку з невикористаними можливостями, а отже, постає необхідність пошуку ефективних методів фінансування обігового капіталу. Таким альтернативним фінансовим інструментом може стати факторинг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку факторингу посідає чільне місце в дослідженнях і публікаціях українських та закордонних вчених таких як: М. Бікерс, І. О. Бланк, В. В. Бочаров, О. Д. Вовчак, Н. М. Внукова, Я. В. Грудзевич, А. Г. Загородній, Р. Р. Коцовська, О. В. Остафіль, Г. О. Партин, В. І. Ричаківська, О. В. Сисоєв, І. В. Фарінович та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищений інтерес знаних науковців до обраної проблеми, сутнісні характеристики поняття «факторинг» досліджені доволі неоднозначно. В останні роки активно дискутується тлумачення дефініції «факторинг».

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Мета статті. Мета статті полягає в з'ясуванні економічної природи факторингу на основі узагальнення наукових підходів до трактування сутності цього поняття, а також визначення функцій та основних завдань факторингу.

Виклад основного матеріалу. Основна мета факторингу в сучасних умовах полягає у зменшенні неплатежів, пришвидшенні товарообігу та покращенні фінансування господарської діяльності підприємств, що позитивно вплине на їх розвиток.

В Україні правове регулювання факторингу здійснюється на підставі Законів України «Про банки та банківську діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг. Проте поняття «факторинг» не має однозначного трактування в законодавчих актах України (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування поняття «факторинг» у нормативно-законодавчих актах України

Нормативний документ	Трактування поняття «факторинг»
Закон України «Про банки та банківську діяльність» [1]	придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг)
Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [2]	є фінансовою послугою. Фінансова установа, що надає послуги з факторингу, може надавати послуги з пов'язаного з цим ведення обліку грошових вимог, надання поруки за виконання боржником свого обов'язку за грошовими вимогами постачальників товарів (послуг) та пред'явлення до сплати грошових вимог від імені постачальників товарів (послуг) або від свого імені, а також інші послуги, спрямовані на одержання коштів від боржника
Цивільний кодекс України [3]	за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника)
Господарський кодекс України [4]	банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи
Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг [5]	операція вважається факторингом тоді, коли виконуються хоча б дві умови з чотирьох: 1) наявність кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог; 2) ведення бухгалтерського обліку постачальника; 3) інкасація його заборгованості; 4) страхування постачальника від кредитного ризику

Джерело: систематизовано авторами.

У нормативно-правових актах України досить стисло відображено зміст факторингу, що зводиться до фінансування під відступлення права грошової вимоги. Таке тлумачення факторингу не відповідає Конвенції про міжнародний факторинг. Тобто розуміння факторингу в Україні відповідно до законодавчих актів не розкриває глибокої сутності та функцій факторингу, що гальмує розвиток ринку факторингу [6].

За результатами критичного аналізу та систематизації науково-практичних досліджень сутності факторингу, можна стверджувати про існування різних наукових підходів до визначення цієї дефініції. Нами виділено критерії альтернативних підходів, в яких вчені трактують сутність поняття «факторинг» як: фінансову операцію, комісійно-посередницьку діяльність, систему фінансування, придбання фактором права вимоги, продаж дебіторської заборгованості, комплексну послугу (табл. 2).

Таблиця 2

*Трактування поняття «факторинг» вітчизняними
та зарубіжними вченими-економістами*

Критерій	Автор	Трактування поняття «факторинг»
Фінансова операція	Бланк І. О. [7]	фінансова операція, що полягає в поступці підприємством-продавцем права одержання коштів по платіжних документах за поставлену продукцію на користь банку або спеціалізованої компанії, що приймають на себе всі кредитні ризики по інкасації боргу
	Лисенко Ю. М. [8]	фінансова операція, за якою одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження іншої сторони (клієнта) за плату, а клієнт поступається або 14 зобов'язується поступитися фактору своїм правом грошової вимоги до третьої особи (боржника)
Комісійно-посередницька діяльність	Руденко Л. В. [9]	комісійно-посередницька діяльність, пов'язана з поступкою банкові клієнтом-постачальником неоплачених платежів-вимог (рахунків-фактур) за поставлені товари, виконані роботи, послуги і, відповідно, права одержання платежу за ними, тобто з інкасуванням дебіторської заборгованості клієнта (одержанням коштів за платіжними документами)
Система фінансування	Партин Г. О., Загородній А. Г. [10]	система фінансування, за умовами якої банк (чи фактор-фірма) скуповує права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями, придбаними у різних осіб
Придбання фактором права вимоги	Остафіль О. В. [11]	перевідступлення боргових прав підприємства іншому суб'єктові, який гарантує платіж, звільняє постачальника від необхідності брати додаткові кредити банку
	Коцовська Р. Р., Ричаківська В. І., Грудзевич Я. В. [12]	придбання банком (чи фактор-фірмою) права вимоги щодо виплати за фінансовими зобов'язаннями, що виникли між контрагентами в процесі реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
Продаж дебіторської заборгованості	Бочаров В. В. [13]	продаж дебіторської заборгованості підприємства (зі знижкою) спеціальному агенту – фактору
Комплексна послуга	Внукова Н. М. [14]	комплекс фінансових послуг, які поєднують кредитну операцію та посередницько-комісійні послуги
	Вовчак О. Д. [15]	комплекс послуг, що надаються клієнту спеціалізованою компанією (фактором) в обмін на уступку дебіторської заборгованості (обов'язковим є перехід права власності на дебіторську заборгованість)
	Бікерс М. [16]	комплексна послуга, яка включає не тільки фінансування, але й адміністрування дебіторської заборгованості, страхування кредитних ризиків тощо.
	Фаринович І. В. [6]	фінансово-комісійна операція, за якої клієнт переуступає дебіторську заборгованість банку чи факторинговій компанії з метою негайного отримання більшої частини платежу та пришвидшення оборотності коштів у розрахунках, що супроводжується елементами кредитування, адміністрування, моніторингу, контролю дебіторської заборгованості, а також страхуванням ризиків за відповідну винагороду

Джерело: систематизовано авторами.

Враховуючи проведені дослідження, пропонуємо таку теоретичну концептуалізацію: факторинг – це комплексна фінансова операція, що включає в себе придбання банком (чи фактор-фірмою) права вимоги щодо виплати за фінансовими зобов'язаннями, що виникли між контрагентами в процесі реалізації продукції, з метою поповнення оборотних коштів постачальника та може супроводжуватися веденням бухгалтерського обліку постачальника, управлінням дебіторською заборгованістю та страхуванням постачальника від фінансових ризиків.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Економічна сутність факторингових операцій проявляється в їх функціях, що представлено на рис. 1.

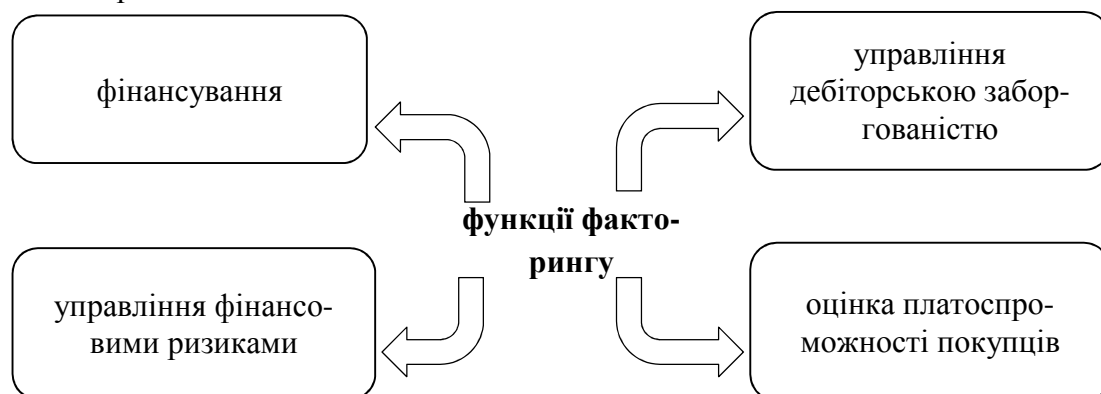

Рис. 1. Функції факторингу

Джерело: систематизовано авторами.

Головною функцією факторингу є фінансування, зміст якої полягає у наданні фінансових ресурсів постачальнику продукції після її відвантаження або у визначений договором факторингу день. Отже, у постачальника є можливість поставляти товари своїм покупцям з відстрочкою платежу, разом з тим отримувати вагому частину від суми поставки відразу ж після поставки або за заздалегідь обумовленим графіком, не чекаючи платежу від свого покупця. Сучасні суб'єкти господарювання націлені на збільшення обсягів продажів, тому їм доводиться забезпечувати постійне поповнення обігових коштів та разом з тим утримувати конкуруючі позиції поряд з іншими постачальниками, надаючи відстрочку платежу. Постачальник продукції, уклавши договір факторингу, заздалегідь знає, в який день гроші надійдуть на його рахунок. Також фінансування постачальника збільшується у міру зростання обсягів продажів.

Факторинг виконує функцію управління дебіторською заборгованістю (за погодженням з постачальником та за відповідну плату). Функція управління полягає проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності дебіторів та контролі за своєчасним надходженням коштів від дебіторів, нагадуванні дебіторам про затримки оплати. Основною метою цієї функції є покращення фінансового стану підприємства-постачальника товарів шляхом врегулювання розрахунково-платіжної дисципліни покупців, зменшення обсягу дебіторської заборгованості та термінів її погашення.

При укладанні договору факторингу фактор може покривати ризики, пов'язані з поставкою товарів, в тому числі втрати ліквідності, кредитного ризику, операційних ризиків, ризиків пов'язаних зі зміною курсу валют, ринкової вартості грошових ресурсів, неотримання платежу від покупця у зв'язку з його неплатоспроможністю.

Оцінка платоспроможності покупців постачальника. У країнах, де кредитні бюро та рейтингові агентства розвинені, ця функція факторингових компаній є не самою затребуваною. У країнах же з перехідною економікою факторингові компанії можуть грати роль кредитних бюро і рейтингових агентств, акумулюючи інформацію про платіжну дисципліну компаній. Крім цього, факторингові компанії можуть використовувати різні методи оцінки платоспроможності потенційних покупців постачальника [17].

Зважаючи на визначені функції, нами виділено основні завдання факторингу, які умовно можна поділити на маркетингові та фінансово-економічні, маркетингові та продажу (рис. 2).

Рис. 2. Основні завдання факторингових розрахунків

Джерело: розроблено авторами.

Факторинг може забезпечити ефективність діяльності підприємств, збільшивши обсяги продажу продукції, прибутковості підприємств і конкурентоспроможності через механізм рефінансування банком (фактор-компанією) дебіторської заборгованості клієнта. Перевагою факторингових розрахунків є швидкість процесу фінансування, відсутність обмежень у розмірі фінансування, досить тривалий період фінансування без укладання додаткових угод, можливість вільного оперування коштів та розподіл ризику неплатежу з фактором.

Висновки і пропозиції. Отже, у роботі досліджено та узагальнено теоретичні аспекти факторингу. Встановлено, що факторинг прискорює отримання більшої частини платежів, гарантує повне погашення заборгованості і знижує витрати на ведення рахунків. Водночас факторинг дає гарантію платежу і позбавляє постачальників від необхідності брати додаткові і дорогі кредити в банку. Все це сприятливо впливає на фінансове становище підприємств, максимізуючи їх прибуток.

Подальші наукові розробки мають бути спрямовані на дослідження класифікації факторингу, оскільки економічно обґрунтована класифікація факторингу є важливою передумовою ефективного факторингового обслуговування, позитивно впливатиме на управління факторингом підприємств і в кінцевому підсумку – на збільшення їх фінансових результатів.

Список використаних джерел

1. *Про банки і банківську діяльність* [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. *Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг* [Електронний ресурс] : Закон України від 12.07.2001 р. № 2264-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 32. – 1457 с.
3. *Цивільний кодекс України* від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
4. *Господарський кодекс України* від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.
5. *Конвенція УНИДРУА «Про міжнародний факторинг»* // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 16. С. 139–142.
6. *Фаринович І. В.* Наукові підходи до визначення сутності факторингу / І. В. Фаринович // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : спеціальний випуск Інституту підприємництва та перспективних технологій / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 45–50.
7. *Бланк І. А.* Финансовый менеджмент / И. А. Бланк. – К., 2001. – 640 с.
8. *Лисенко Ю. М.* Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності / Ю. М. Лисенко. – К., 2005. – 179 с.
9. *Руденко Л. В.* Розрахункові та кредитні операції у зовнішньоекономічній діяльності підприємства / Л. В. Руденко. – К., 2002. – 304 с.
10. *Партич Г. О.* Фінанси підприємств / Г. О. Партич, А. Г. Загородній. – К., 2006. – 379 с.
11. *Остафіль О. В.* Проблеми та перспективи розвитку ринку фінансових послуг в Україні / О. В. Остафіль // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 89–92.
12. *Операції комерційних банків* / Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук, Я. Грудзевич. – Львів : ЛБУ НБУ, 2003.
13. *Бочаров В. В.* Комплексный финансовый анализ / В. В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2005. – 432 с.
14. *Внукова Н. М.* Забезпечення спеціального кредитування підприємств шляхом факторингу / Н. М. Внукова, Т. О. Плешивцева // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2014. – № 7. – С. 31–38.
15. *Вовчак О. Д.* Факторинг : навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Г. Є. Шпаргало, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2012. – 247 с.
16. *M. Bickers.* Factoring in the UK (8th edition). 2003. 232 p.
17. *Сисоєв О. В.* Формування інституту факторингу в Україні в умовах глобалізації : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / Олексій Володимирович Сисоєв. – Запоріжжя, 2017. – 276 с.

References

1. Pro banky i bankivsku diialnist [On Banks and Banking Activities]. № 2121-III (07.12.2000). Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>.
2. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh [On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets]. № 2264-III (12.07.2001).
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. № 435-IV (16.01.2003).
4. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code]. № 436-IV (16.01.2003).
5. Konventsiia UNYDRUA «Pro mizhnarodnyi faktorynh» (2006). VVR, 16, 139–142.
6. Farynovych, I. V. (2012). Naukovi pidkhody do vyznachennia sutnosti faktorynhu [Scientific Approaches to Determining the Essence of Factoring]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku: spetsialnyi vypusk Instytutu pidpriemnytstva ta perspektyvnykh tekhnologii – Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues: Special Issue of the Institute of Entrepreneurship and Advanced Technologies*, 45–50 [in Ukrainian].
7. Blank, I. A. (2001). *Finansovyi menedzhment [Financial Management]*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Lysenko, Yu. M. (2005). *Valiutno-finansovyi mekhanizm zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Foreign-Financial Mechanism of Foreign Economic Activity]*. Kyiv [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. Rudenko, L. V. (2002). *Rozrakhunkovi ta kredytni operatsii u zovnishnoekonomichnii diialnosti pidpriemstva [Settlement and Credit Operations in the Foreign Economic Activity of the Enterprise]*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Partyn, H. O., Zahorodnii, A. H. (2006). *Finansy pidpriemstv [Business Finance]*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Ostafil, O. V. (2004). Problemy ta perspektyvy rozvytku rynku finansovykh posluh v Ukraini [Problems and Prospects on the Development of the Financial Services Market in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 12, 89–92 [in Ukrainian].
12. Kotsovska, R., Rychakivska, V., Tabachuk, H., Hrudzevych, Ya. (2003). *Operatsii komertsiiynykh bankiv [Operations of Commercial Banks]*. Lviv: LBU NBU [in Ukrainian].
13. Bocharov, V. V. (2005). *Kompleksnyi finansovyi analiz [Comprehensive Financial Analysis]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
14. Vnukova, N. M., Pleshyvtseva, T. O. (2014). Zabezpechennia spetsialnogo kredytuvannia pidpriemstv shliakhom faktorynhu [Providing Special Lending to Enterprises Through Factoring]. *Energoberezhennia. Energetika. Energoaudit – Energy saving. Power engineering. Energy audit*, 7, 31–38 [in Ukrainian].
15. Vovchak, O. D., Shparhalo, H. Ye., Andreikiv, T. Ya. (2012). *Faktorynh [Factoring]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
16. Bickers, M. Factoring in the UK (8th edition). 2003. 232 p.
17. Sysoiev, O. V. (2017). *Formuvannia instytutu faktorynhu v Ukraini v umovakh hlobalizatsii [Formation of the Factoring Institute in Ukraine in the Conditions of Globalization]*. (Candidate Thesis). Zaporizhzhia [in Ukrainian].

Шабанова Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (вул. В. Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028, Україна).

Шабанова Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и банковского дела, Черкасский учебно-научный институт ГБУЗ «Университет банковского дела» (ул. В. Черновола, 164, г. Черкассы, 18028, Украина).

Shabanova Olena - PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance and Banking, Cherkasy educational-scientific institute of the Banking University (str. Chornovil, 164, Cherkasy. 18028, Ukraine).

E-mail: guryeva.olena@gmail.com

Парубець Олена Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Парубец Елена Николаевна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Parubets Olena – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: olena.parubets@gmail.com

УДК 336.7

*Ярослав Шимко***РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ У СИСТЕМІ
НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ***Ярослав Шимко***РЕГУЛИРОВАНИЕ УСЛУГ В СИСТЕМЕ
НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ:
НАЦИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ АСПЕКТ***Yaroslav Shimko***REGULATION OF SERVICES IN THE SYSTEM
OF NON-GOVERNMENTAL PENSION PROVISION:
NATIONAL AND INTERNATIONAL ASPECT**

У статті доведено необхідність дослідження регулювання послуг у системі недержавного пенсійного забезпечення, що відповідає світовим стандартам. Запропоновано відносити до регулювання цих послуг нормативно-правову базу, специфіку діяльності суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, а також заходи, що спрямовані на вдосконалення та розвиток цієї системи в Україні. Проаналізовано національні та міжнародні класифікатори фінансових послуг у частині послуг у системі недержавного пенсійного забезпечення. Запропоновано відносити до ринків фінансових послуг у вітчизняних нормативно-правових актах страхові, банківські та інші фінансові послуги (крім страхування), а також інвестиційні ринки.

***Ключові слова:** система; недержавне пенсійне забезпечення; фінансові послуги; регулювання; пенсійні фонди; страхові організації; банківські установи; ринки.*

Табл.: 1. Бібл.: 9.

В статье доказана необходимость исследования регулирования услуг в системе негосударственного пенсионного обеспечения, соответствующий мировым стандартам. Предложено относить к регулированию этих услуг нормативно-правовую базу, специфику деятельности субъектов негосударственного пенсионного обеспечения, а также меры, направленные на совершенствование и развитие этой системы в Украине. Проанализированы национальные и международные классификаторы финансовых услуг в части услуг в системе негосударственного пенсионного обеспечения. Предложено относить к рынкам финансовых услуг в отечественных нормативно-правовых актах страховые, банковские и другие финансовые услуги (кроме страхования), а также инвестиционные рынки.

***Ключевые слова:** система; негосударственное пенсионное обеспечение; финансовые услуги; регулирование; пенсионные фонды; страховые организации; банковские учреждения; рынки.*

Табл.: 1. Библ.: 9.

The article proves the necessity to study regulation of the services in the system of non-governmental pension provision that will meet the world standards. It is proposed to attribute to the regulation of these services the legal framework, specifics of the activities of non-governmental pension provision entities, as well as the measures aimed at improving and developing this system in Ukraine. National and international classifications of the financial services in the part of the services in the system of non-governmental pension provision are analysed. It is proposed to include insurance, banking and other financial services (except insurance) in the domestic legal acts, as well as investment markets.

***Keywords:** system; non-state pension provision; financial services; regulation, pension funds; insurance organizations; banking institutions; markets.*

Table: 1. References: 9.

JEL Classification: G20

Постановка проблеми. Недержавне пенсійне забезпечення (далі – НПЗ) реалізується через страхові компанії, пенсійні фонди та банківські установи, компанії з управління активами, адміністраторів пенсійних фондів, зберігачів та інші організації. Всі вони пов'язані з фінансовою та страховою діяльністю, зокрема послугами у системі НПЗ згідно з чинним законодавством. При цьому ці послуги є складовою системи більш високого порядку – ринку фінансових послуг.

З метою кращого розуміння економічної природи системи НПЗ окремого дослідження потребує регулювання послуг у цій системі, що враховуватиме нормативно-правову базу, специфіку діяльності суб'єктів НПЗ, а також заходи, що спрямовані на вдосконалення та розвиток системи НПЗ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань, пов'язаних із теоретичними аспектами функціонування системи НПЗ, набуло широкого висвітлення у науковій літературі, зокрема, у працях таких дослідників, як О. Гаманкова, М. Дубина,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В. Левченко, Д. Леонов, С. Львовчкін, С. Науменкова, С. Міщенко, Н. Ткаченко, С. Хоружий, Л. Ширинян та інших. Відносно послуг у системі НПЗ не існує єдності у визначенні їхньої сутності та специфіки, недостатньо розроблені питання, що пов'язані з регулюванням цих послуг, особливо з урахуванням зарубіжного досвіду.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження специфіки регулювання послуг у системі НПЗ, національних і міжнародних класифікаторів фінансових послуг у частині страхових, банківських та інших послуг.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV, система НПЗ – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [1]. Регулювання послуг у системі НПЗ являє собою сукупність необхідних для їх провадження та розвитку правових, організаційних і економічних умов. На нашу думку, в Україні воно включає:

1. Нормативно-правову базу з віднесенням до неї Конституції України, Господарського і Цивільного кодексів, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про банки і банківську діяльність», «Про страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та інші нормативні акти;

2. Суб'єкти:

– представницький (Верховну Раду України) та виконавчий орган влади (Кабінет Міністрів України);

– уповноважених центральних органів виконавчої влади, зокрема Національний банк України, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Державну службу фінансового моніторингу, Державну фіскальну службу України, Анти-монопольний комітет;

– дорадчо-консультативні органи при Президентові України, зокрема Національний інститут стратегічних досліджень, Національну академію державного управління при Президентові України, Комітет з економічних реформ, Координаційний центр з упровадження економічних реформ;

– наукові, громадські та професійні інститути, зокрема Національну академію наук України, Український інститут розвитку фондового ринку України, Українську асоціацію інвестиційного бізнесу, Асоціацію «Українські фондові торговці», Професійну асоціацію учасників ринків капіталу та деривативів, Лігу страхових організацій України, Українську федерацію страхування, Федерацію страхових посередників, Асоціацію «Страховий бізнес», Національну асоціацію недержавних пенсійних фондів України та адміністраторів недержавних пенсійних фондів, Українську асоціацію адміністраторів пенсійних фондів;

– фінансових посередників, які провадять організаційні, юридичні та інші передбачені законодавством дії, що спрямовані на здійснення НПЗ фізичних осіб, – пенсійні фонди, страхові організації, банківські установи;

– інші суб'єкти: вкладників і учасників пенсійних фондів, учасників накопичувальної системи пенсійного страхування; вкладників пенсійних депозитних рахунків; учасників НПЗ; засновників пенсійних фондів; роботодавців-платників корпоративних пенсійних фондів; адміністраторів пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачів; аудиторів; осіб, які надають консультаційні та агентські послуги відповідно до Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення».

3. Заходи, що спрямовані на удосконалення та розвиток системи НПЗ в Україні. Вони включають: а) міжнародні рекомендації: Міжнародної організації комісій з цінних па-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

перів (International Organization of Securities Commissions — IOSCO) – у сфері ринку цінних паперів; Базельського комітету з банківського нагляду (Basle Committee on Banking Supervision) і Basle III – для банків; Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (International Association of Insurance Supervisors – IAIS), Директиви Європейського Парламенту та Ради № 2009/138/ЄС від 25.12.2009 р. щодо здійснення діяльності зі страхування та перестрахування (Solvency II) – для страхових організацій; б) Міжнародної асоціації органів нагляду за державними пенсійними фондами (International Organization of Pension Supervisors – IOPS) – для недержавних пенсійних фондів;

– державні стратегії, програми та концепції: Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»; Комплексну програму розвитку фінансового сектору; Стратегію реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 рр.; Стратегію розвитку пенсійної системи; Програму розвитку фондового ринку України на 2015–2017 рр.; Стратегію розвитку страхового ринку України на 2012–2021 рр.; Програму розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні; Концепцію державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні; Концепцію запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами; Концепцію забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

Послуги у системі НПЗ віднесено до фінансових згідно зі ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» у редакції від 01.01.2017 р. № 2664-14 [2]. При цьому самі фінансові послуги трактуються як «операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [2]. Варто зауважити, що вітчизняна фінансова та страхова діяльність базується на тому, що послуги надаються споживачу, натомість міжнародна – продаються покупцям (споживачам). Нині виключенням є Класифікація видів економічної діяльності України (КВЕД), де виробництво послуг забезпечується в усіх інституційних секторах економіки [3]. Загалом термін «виробництво» безпосередньо відноситься до сфери послуг, продукція якої є результатом економічної діяльності, і є узагальнюючим терміном для позначення як товарів, так і послуг.

Послуги у системі НПЗ мають специфічні риси та включаються у системи вищого порядку. Так, експертами МВФ [4] фінансова послуга трактується як трансакція для отримання фінансового товару. У ГАТС [5] вона є будь-якою послугою фінансового характеру, що пропонується постачальником фінансових послуг будь-якої країни-члена. Співпраця України із СОТ вимагає імплементації відповідних стандартів. Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, брала участь в узгодженні Графіка специфічних зобов'язань України в секторі «Фінансові послуги» у частині підсектору «Послуги страхування та послуги, що мають відношення до страхування». У цих межах було також укладено Угоду, у якій наведено перелік фінансових послуг, у нормативно-правовому регулюванні яких Україна має забезпечити співставність з правовими нормами ЄС [7, с. 37].

В Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та європейськими співтовариствами та їх державами-членами [6] під фінансовою послугою розуміється будь-яка послуга фінансового характеру, що її надає фінансова установа будь-якої сторони. Українські дослідники Д. Леонов, С. Львовичкін і С. Хоружий роблять висновок про «... приблизний збіг видів фінансових послуг, що встановлені українським законодавством із законодавством країн, де існують ефективні ринки фінансових послуг» [7, с. 30]. Проте класифікації фінансових послуг, зокрема у сфері НПЗ, суттєво відрізняються від відповідного переліку СОТ і ЄС (таблиця).

Таблиця

Класифікатори фінансових послуг у частині послуг у системі НПЗ

Керівництво зі статистики міжнародної торгівлі послугами	Угода про партнерство та співробітництво між Україною та європейськими співтовариствами та їх державами-членами	Генеральна угода про торгівлю послугами	Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»
Страхові послуги Страхування життя і пенсійне забезпечення. Страхування вантажів. Інші види прямого страхування. Перестраховування. Страхові послуги, допоміжні послуги	Усі види страхування та послуги, що надаються у зв'язку зі страхуванням Пряме страхування. Повторне страхування і ретроцесія. Посередництво у галузі страхування. Допоміжні послуги в галузі страхування	Страхові послуги та ті, що пов'язані зі страхуванням Пряме страхування (зокрема спільне страхування): Передача страхування і передача частини операцій. Страхове посередництво. Допоміжні послуги щодо страхування	Послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення
Банківські та інші фінансові послуги Послуги з фінансового посередництва, крім інвестиційних послуг банків, послуг зі страхування і НПЗ. Інші банківські інвестиційні послуги. Послуги з управління портфелем. Послуги зі зберігання. Оперативні послуги, що пов'язані з фінансовими ринками. Послуги, що пов'язані з регулюванням діяльності фінансових ринків. Інші послуги, що пов'язані з організацією фінансових ринків. Послуги з фінансових консультацій	Банківські та інші фін. послуги (крім страхування) Приймання вкладів та інших виплачуваних коштів від населення. Управління активами. Надання та передача фінансової інформації, обробка фін. даних та надання відповідного програмного забезпечення установами, які надають інші фінансові послуги	Банківські та інші фінансові послуги (за винятком страхування) Прийом від населення депозитів та інших грошових коштів, що належать до сплати. Управління активами. Забезпечення і передача постачальникам інших фінансових послуг, фінансової інформації та програмного забезпечення для обробки фінансових даних та іншого програмного забезпечення. Консультаційні, посередницькі та інші допоміжні фінансові послуги з усіх видів діяльності	Банківські та інші фінансові послуги За-лучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення. Професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню

Джерело: складено автором на основі [2; 5; 6; 8].

«Впровадити такі норми в українську практику є дуже складним процесом, але потрібно усвідомлювати, що всі євроінтеграційні плани стосовно ринку фінансових послуг будуть марними без гармонізації і уніфікації систем норм і стандартів щодо надання фінансових послуг» [9], і у досліджуваній системі НПЗ. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів. Виникає необхідність класифікувати фінансові послуги на три групи: а) страхові; б) банківські та інші фінансові послуги (крім страхування); в) інвестиційні.

Висновки і пропозиції. Регулювання послуг у системі НПЗ являє собою сукупність необхідних для їх провадження та розвитку правових, організаційних і економічних умов. В Україні воно включає нормативно-правову базу, специфіку діяльності суб'єктів НПЗ, а також заходи, що спрямовані на вдосконалення та розвиток системи НПЗ в Україні. При цьому класифікації фінансових послуг, зокрема у сфері НПЗ, суттєво відрізняються від відповідного переліку СОТ і ЄС. З метою правильного віднесення послуг у системі НПЗ пропонується широка класифікація фінансових послуг на: стра-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

хові, банківські та інші фінансові послуги (крім страхування), а також інвестиційні. Це дозволить проводити ґрунтовні дослідження НПЗ в Україні, роботи відповідні висновки та активізувати ринок послуг у сфері НПЗ.

Список використаних джерел

1. *Про недержавне пенсійне забезпечення* [Електронний ресурс] : Закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&nreg=1057-15>.
2. *Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг* [Електронний ресурс] : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.
3. *Класифікація видів економічної діяльності (ДК 009:2010)* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. *The International Monetary Fund (IMF)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>.
5. *Генеральна угода про торгівлю послугами* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_017.
6. *Угода про партнерство та співробітництво між Україною та європейськими співтовариствами та їх державами-членами* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012.
7. *Розвиток фінансових посередників у турбулентних умовах функціонування національної економіки* : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – 200 с.
8. *Руководство по статистике международной торговли услугами*: [статистические документы]. – Женева, Люксембург, Нью-Йорк, Париж, Вашингтон : О.К., 2004. – 200 с.
9. *Відповідність законодавства України у сфері фінансового сектора світовим правовим нормам* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/86/1/056_IR.pdf.

References

1. Pro nederzhavne pensijne zabezpechennia [On non-state pension provision]. № 1057-IV (09.07.2003). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&nreg=1057-15>.
2. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh [On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets]. № 2664-III (12.07.2001). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.
3. Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti (DK 009:2010) [Classification of types of economic activity (GK 009:2010)]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. The International Monetary Fund (IMF). Retrieved from <http://www.imf.org>.
5. Heneralna uhoda pro torhivliu posluhamy [General Agreement on Trade in Services]. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_017.
6. Uhoda pro partnerstvo ta spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta evropeiskymy spivtovarystvamy ta ikh derzhavamy-chlenamy [Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and European communities and their member states]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012.
7. Ilchuk, V. P. (Ed.) (2017). *Rozvytok finansovykh poserednykiv u turbulentnykh umovakh funktsionuvannia natsionalnoi ekonomiky [Development of financial intermediaries in the turbulent conditions of functioning of the national economy]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
8. *Rukovodstvo po statystyke mezhdunarodnoj torhovly usluhamy [Manual on Statistics of International Trade in Services]* (2004). Geneva, Luxembourg, New York, Paris, Washington: OK [in Russian].
9. Vidpovidnist zakonodavstva Ukrainy u sferi finansovoho sektora svitovym pravovym normam [Compliance of Ukrainian legislation in the financial sector with world legal standards]. Retrieved from http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/86/1/056_IR.pdf.

Шимко Ярослав Романович – аспірант кафедри фінансів, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Шимко Ярослав Романович – аспірант кафедри фінансов, Університет государственной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Shimko Yaroslav – PhD student of the Department of Finance, University of Public Service of Ukraine (31 Universitetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: 071065@ukr.net

*Olena Goncharenko***FINANCIAL STATEMENTS OF NON-BANK AND CREDIT
FINANCIAL INSTITUTIONS: USERS INTERESTS
AND PRIORITY OF SATISFACTION***Олена Гончаренко***БУХГАЛТЕРСЬКА ЗВІТНІСТЬ НЕБАНКІВСЬКИХ
ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ: ІНТЕРЕСИ КОРИСТУВАЧІВ
ТА ПРІОРИТЕТНІСТЬ ЗАДОВОЛЕННЯ***Елена Гончаренко***БУХГАЛТЕРСКАЯ ОТЧЕТНОСТЬ НЕБАНКОВСКИХ
ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ: ИНТЕРЕСЫ
ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ И ПРИОРИТЕТНОСТЬ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ**

The world trend towards openness of business stimulates domestic business entities to improve the quality and usefulness of reporting, which is impossible without a clear identification of the interests of financial statements' users. In the article, users of financial statements of non-banking and credit financial institutions were grouped on the basis of determining their interests and participating in making managerial decisions in order to identify opportunities and ways of their influence on the presentation, content, quality of reporting information to ensure its usefulness. The conditionality of the formation of financial statements and the presentation of its indicators through the coherent nature of the "producer - user" relations is substantiated. The systematization of users of financial statements of non-bank and credit financial institutions in accordance with their information needs has become the basis for constructing a matrix of users of financial statements, on the basis of which the priority has been identified in satisfying the users' interests, which may change according to the decisions of owners and/or senior management personnel.

Keywords: user; user of financial statements; interests of users; non-bank and credit financial institutions; user information requests.

Fig.: 1. Table: 1. References: 35.

Світова тенденція до відкритості бізнесу стимулює вітчизняних суб'єктів господарювання підвищувати якість та корисність звітності, що неможливо без чіткої ідентифікації інтересів користувачів бухгалтерської звітності. У статті здійснено групування користувачів бухгалтерської звітності небанківських фінансово-кредитних установ на основі окреслення їхніх інтересів та участі у прийнятті управлінських рішень для ідентифікації можливостей та способів їх впливу на форми представлення, зміст, якість звітної інформації для забезпечення її корисності. Обґрунтовано обумовленість формування бухгалтерської звітності та представлення її показників когерентним характером стосунків «продуцент – користувач». Здійснена систематизація користувачів бухгалтерської звітності небанківських фінансово-кредитних установ відповідно до їхніх інформаційних потреб стала підґрунтям побудови матриці користувачів бухгалтерської звітності, на основі якої ідентифіковано пріоритетність у задоволенні інтересів користувачів, що може змінюватись згідно з рішеннями власників та/або вищого управлінського персоналу.

Ключові слова: користувач; користувач бухгалтерської звітності; інтереси користувачів; небанківські фінансово-кредитні установи; інформаційні запити користувачів.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 35.

Мировая тенденция к открытости бизнеса стимулирует отечественных субъектов хозяйствования повышать качество и полезность отчетности, что является невозможным без четкой идентификации интересов пользователей бухгалтерской отчетности. В статье осуществлена группировка пользователей бухгалтерской отчетности небанковских финансово-кредитных учреждений на основе определения их интересов и участия в принятии управленческих решений с целью идентификации возможностей и способов их влияния на формы представления, содержание, качество отчетной информации для обеспечения ее полезности. Обосновано обусловленность формирования бухгалтерской отчетности и представление ее показателей когерентным характером отношений «продуцент – пользователь». Осуществленная систематизация пользователей бухгалтерской отчетности небанковских финансово-кредитных учреждений в соответствии с их информационными потребностями стала основой построения матрицы пользователей бухгалтерской отчетности, на основе которой идентифицировано приоритетность удовлетворения интересов пользователей, которая может изменяться согласно решениям владельцев и/или высшего управленческого персонала.

Ключевые слова: пользователь; пользователь бухгалтерской отчетности; интересы пользователей; небанковские финансово-кредитные учреждения; информационные запросы пользователей.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 35.

JEL Classification: M41

Target setting. In the system of making profitable managerial decisions, non-bank financial and credit institutions, which seek to achieve maximum performance, are required to provide maximum satisfaction of information needs of a large number of people (users of information),

which is based on property interest. The latter, first of all, is manifested in the results of economic activity, the distribution of which are of interest to all users of accounting information.

Property character is the most characteristic feature of economic activity, because it is associated with the use of factors of production and the creation of new benefits, obtaining economic and social results. However, the economic effect of economic activity is always the highest priority, and therefore it is reflected in the information requests of users [13].

The main source of information in the decision-making process by internal and external users is the accounting, which is the "product" of the accounting system. The level of satisfaction of information needs of users is determined by the usefulness of reporting information. Accordingly, the initial and determining factor in the formation of financial reporting by non-bank financial and credit institutions should be the identification and systematization of user interests in order to further their satisfaction.

Actual scientific research and issues analysis. The problems of ensuring the needs of users of accounting reporting in reliable information and their classification, which are constantly at the center of scientific disputes among economists, were undertaken by such leading domestic and foreign scientists as L. M. Bila, I. A. Belobzhetsky, Yu. A. Veryha, G. M. Davydov, M. Ya. Demyanenko, O. V. Yefymova, G. G. Kireytshev, T. Ye. Kucherenko, Yu. Ya. Luzan, L. G. Lovinska, M. V. Melnyk, B. Nidlz, B. F. Paliy, V. P. Pantelejev, B. Ryan, V. V. Sopko, P. Ya. Khomyn, A. N. Khorin and others.

Uninvestigated parts of general issue defining. Exploring the economic nature of users of accounting, it should be emphasized that most researchers are limited only to the definition of this term, the classification and listing of their information needs. At the same time, the researchers remain ignorant of the impact of users' reporting on the methodology and organization of accounting.

In addition, today the problems of defining and meeting the interests of users of financial statements of non-bank financial and credit institutions are of particular relevance. As a result of information asymmetry and specified problems, the system of state influence and economic levers of market processes are becoming less effective and do not fully disclose the potential of users and their impact on the activities of business entities, including non-bank financial and credit institutions.

The purpose of the article is to optimize and efficiently group users of non-bank financial and credit institutions' accounts based on their outline of their interests and their participation in making managerial decisions in order to identify the possibilities and ways of their influence on the forms of presentation, the content, quality of the reporting information in order to ensure its usefulness.

Statement of the main material. The first and main stage of the development of the mechanism for meeting the needs of users of accounting reporting is the study of their composition, major groups and information requests. According to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", users of accounting are recognized as individuals and legal entities that need information about the company's activities for decision-making [30]. The Law of Ukraine "On Audit Activity" (Article 9) [29] states that users of accounting reports may be authorized, on the basis of the laws of Ukraine, representatives of state authorities, legal and natural persons interested in the consequences of economic activities of entities, including: owners, founders of an economic entity, lenders, investors and other persons who, in accordance with applicable law, have the right to receive information contained in the financial statements.

Hence, the user of accounting – this is, first of all, the person concerned¹, which has an interest in accounting information and reporting. At the same time, the scope of providing sufficient information to meet the needs of different users should be correlated with the economic

¹ Concerned – is that one who has the profit from somebody, something, connected with somebody, something by definite profit of a person [32].

feasibility of its preparation. And, as K. Druri points out, “it is obvious that the benefits gained as a result of the use of the informational (accounting) system for decision-making must exceed the cost of this system” [11, p. 3]. At the same time, the variety (sometimes contradiction) of user interests causes the complexity of unification of the accounting methodology and the inability to simultaneously meet the needs of all users.

In the contemporary literature on accounting, the authors offer two answers to the question of the essence of their interest:

1) accounting information (A. N. Azrilian [4]; A. Apcherch [1]; V. P. Astakhov [2]; S. F. Golov [8]; K. Druri [10]; V. M. Zhuk [14]; N. P. Kondrakov [16]; B. Nidlz [24]; A. V. Ozeran [25]; L. A. Skakun [32] and others);

2) financial statements (V. P. Astakhov [2]; S. F. Golov [8]; L. V. Lunikina [21]; A. V. Ozeran [26]; I. V. Semchuk [31]; Ye. S. Khendriksen [34] and others).

We agree with the opinion of V. V. Yevdokimov, that the opposite of the interests of market participants necessitates the presentation of different information about the same object. In addition, the state policy of taxation of economic entities plays an important role in the presentation, because depending on the level of tax burden and priorities of the enterprise, the level of disclosure of information on financial markets is determined [13].

The most common classification feature of the division of users of accounting reporting is their affiliation to the entity, according to which they are divided into external (“outsider”) and internal (“insider”).

Such scientists as F. F. Butynets [5], Yu. A. Veryha, Z. M. Levchenko, I. D. Vatulina [7], G. M. Davydov, N. S. Shalimova [9], O. V. Yefimova, M. V. Melnik [12], S. A. Kuznetsova [18], L. G. Lovinska, Ya. V. Oliynyk, L. O. Galat [20] note that internal users of information operate within the enterprise, which includes management personnel (administration, board, managers of different levels) and employees of the organization. The attribution of management personnel to internal users of accounting reports is beyond doubt, and there are certain contradictions in relation to the employees of the enterprise. A number of authors [5; 15; 19; 22] are inclined to believe that employees are external users of accounting, since they do not directly affect the process of enterprise management and satisfy their information interests (mostly of social character), using only the data of public financial reporting.

By exploring the composition of external users of accounting, we observe the same ambiguity of statements. For the most part, external users are those who use public accountancy data for their own personal purposes. Yefimova O. V. and Melnik M. V. [12], among external users, distinguish three main groups: those that report compulsorily; those who use accounting reporting for the subsequent processing and application; partners. This classification is rather ambiguous, as the partner's place is unclear, in particular, although they are not legally required to be accounted for, but they can use it for further analysis and apply for constructive decisions.

The number and variety of external users is constantly changing, depending on the development of economic conditions, while their information interest remains relatively unchanged. Both foreign and domestic scientists [6; 18; 19; 22; 31] are prone to such grouping of external accounting users: fiscal authorities, control and audit services, suppliers, buyers, debtors, lenders, stock markets, investors, press, trade and production associations, consulting firms, audit firms, financial institutions, etc.

The rapid development of the stock market and the financial services market led to the isolation of a group of legal entities and individuals (users of information) that had a direct financial interest. American scientists H. Anderson, D. Kolduell and B. Nidlz [24] argue that the only users of accounting information with a direct financial interest are real and potential investors and lenders. All other users (tax authorities – federal, municipal, regulating authorities – securities and stock exchange committees, stock exchanges, economic planning bodies – council of

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

economic advisers, federal reserve system, government planning bodies, other groups – employees and trade unions, financial advisers, buyers, society) have an indirect financial interest.

Scientists S. A. Kuznetsova [18], Ye. P. Miliavska, M. Yu. Miliavsky, N. V. Cherednychenko [23], Yu. S. Tsal-Tsalko [35], G. V. Bakurova, O. I. Trokhymets [3] consider, it is expedient to divide users of accounting statements into those having direct financial interest (owners, investors, banks, suppliers), indirect financial interest (bodies of the state tax administration, financial bodies, government and local self-government bodies, trade unions, insurance companies, buyers and customers), as well as without financial interest (judicial authorities, audit firms, statistical bodies, research institutes, educational institutions, business entities providing information services).

The growth of the role of accounting judgments and the alternative use of valuations of assets and liabilities led to the need for users to account for the accounting of users' interests when it was formed.

According to this approach, Ya. D. Krupka as the main classification feature allocates the degree of influence and content of the information received, and users of accounting information are divided into groups: owners - founders, investors, shareholders; employees – managers, managers, other managerial staff, other employees; state – tax authorities, statistics, licensing system, State Commission on Securities and Stock Market; partners – suppliers, contractors, buyers, customers, other debtors and creditors, banks; the public is a potential investor [17].

Pluralism of the views of scientists on the grouping of users of accounting is due to the multivariate of its use, and generalized approaches to their classification are presented in Table.

Table

Systematization (classification) of users of accounting reporting

Users of accounting reporting	Attributes of classification									
	affiliation to an economic entity		financial interest			the degree of influence and content of the information received				
	internal	external	direct	indirect	without financial interest	owners	employees	state	partners	society
owners	+		+			+				
managers and senior managerial staff	+		+				+			
lenders		+	+						+	
employees	+/-	+/-	+/-	+/-			+			
potential investors		+	+							+
buyers and customers		+		+					+	
tax authorities		+		+				+		
financial bodies (insurance companies, service banks, etc.)		+		+					+	
government bodies		+		+				+		
specialized regulatory and control bodies		+		+				+		
auditors		+			+					
other users	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-

Source: compiled by the author based [3, 5-7, 9, 12, 17-19, 22-24, 31, 35].

The formation of accounting reporting and the presentation of its indicators is due to the coherent nature of the relationship “producer – user”. Taking into account the organizational and legal forms and the established practice of non-bank financial and credit institutions (credit unions, financial companies, legal entities of public law, pawnshops, other credit institutions), a group of persons with the possibility of influencing the management of a business entity and, accordingly, as users of accounting reporting, affect its form, volume, content and

quality. This group of users includes the persons who carry out the strategic management of the organization, namely: the owners, who carry out the actual control (owners of a controlling shareholding or a share in the authorized (share) capital, more than 50%) and owners, who have the right of influence (owners of large blocks of shares or shares in the authorized (share) capital), as well as those who carry out the operational management of all economic processes - managers and senior management personnel.

Persons who make managerial decisions, above all, are interested in increasing the profitability of activities, participation in the institution's capital, the amount of dividends, the adoption of management decisions related to the development of the institution, ie have a direct financial interest. For them, information about the financial position and performance is important. For managers and management, information that is useful for making managerial decisions related to the development of an enterprise is important, in particular: assessment of the quality of management, regulation of the enterprise's activity, decision-making on controlling the activities of the divisions, level of own authority, as well as the size of its own real and potential rewards (remuneration for the work of senior management non-bank financial and credit institutions, as a rule, correlates with the financial performance of the institution).

Users of accounting reporting of non-bank financial and credit institutions that do not make managerial decisions are heterogeneous in their interests. Among them, one can highlight users with financial interest (direct and indirect) and without it. Individuals with a direct financial interest are those who do not have the right to manage (their control is limited to voting rights at meetings), potential investors, current and potential lenders), and individuals with an indirect financial interest are customers of services or clients, employees, tax bodies, financial bodies (insurance companies, service banks, etc.), government bodies, control bodies (National Commission for the regulation of state financial services markets, National Commission on Securities and Stock Market), trade unions). To the group of persons who make managerial decisions and don't have financial interest, auditors, advisors on financial issues, lawyers, pricing bodies, statistical bodies, stock exchanges, forensic institutions, arbitration, law enforcement agencies, mass media, public organizations, research institutes, educational institutions, etc. are related.

Persons who do not make managerial decisions but have a direct financial interest are interested in obtaining information on the appropriateness of investing in a financial institution, protection of owners' rights, quality of management, acquisition, sale and possession of securities and the ability of the institution to pay dividends, timeliness and completeness of repayment of loans and receipt of interest, repayment of arrears. Investors, both potential and existing, are interested in the profitability of their investments. To do this, they need promising information about the state and activities of the company, as well as information on future projects, and the expression of these projects in the monetary instrument. Accordingly, solvency and profitability indicators are relevant for them.

Persons, without direct financial interest, are interested mainly in solvency of an institution and timely payment of obligations to the state and employees. In addition, customers of financial services (borrowers) are interested in information on the possibilities of deferral of payments, prolongation of contracts, reduction of interest rates. Employees of non-bank financial and credit institutions, first of all, are interested in increasing wages, bonuses, social benefits and other guarantees at the expense of the institution.

Users who do not make managerial decisions and do not have financial interest seek information about the actual state and activities of the institution. For some of them, such as the statistics authorities, information that is intended to identify macroeconomic indicators and does not provide a coherent description of an institution is important. Individual groups such as lawyers, financial advisers, auditors are hired by the institution to resolve certain issues, and their information requests provide the necessary information. Additionally, the required

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

information can also be found in management reports, corporate social responsibility reports, etc., as their inquiries are not always financially relevant.

Consequently, users of the accounting reporting of non-bank financial and credit institutions in accordance with their information needs, due to participation in the adoption of management decisions and financial interest, it is advisable to divide the following groups:

- 1) persons who make managerial decisions;
- 2) persons who do not make managerial decisions but have a financial interest;
- 3) persons who do not make managerial decisions and do not have a financial interest (Figure).

	make managerial decisions	don't make managerial decisions
there is financial interest	1)	2)
there is no financial interest	-	3)

Fig. Matrix of users of financial statements of non-bank financial and credit institutions

According to the selected groups of users of financial statements of non-bank financial institutions and generalization of their information requests, it can be stated:

- users of the third group are interested in information about the real state of affairs of institutions and their impact on accounting reporting is absent (or is minimal);
- the financial interests of users of the first and second groups can be reduced to two generalized categories - profitability and solvency;
- the influence of the financial interests of the first and second groups on the profitability and solvency of the institution, as a rule, is multi-vector;
- the financial interests of the first group are prevailing over the interests of the second group.

The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" specifies that the issues of accounting organization, on the basis of which the accounting reports are formed, is assigned to the competence of the owners or the authorized body (official) in accordance with the legislation and constituent documents [30]. Taking into account the organizational and legal forms of activity and practice of distribution of powers in non-bank financial and credit institutions, one can state the presence of the determining influence of the interests of the persons who make management decisions (owners and senior management) in the formation of accounting policies. And first of all, this is manifested in the manipulation of methods of valuation of assets and liabilities, which also affects the income and expenditure of the institution. The greatest manipulations are methods of evaluating financial instruments through the formation of reserves. And the introduction of amendments to the said law in the part of the exclusion of the principles of prudence and historical (actual) cost in general expands the possibility of forming "necessary" accounting.

Non-bank financial and credit institutions of Ukraine are not active participants of the stock market, their shares are not listed, and the volume of activity rarely exceeds twenty million hryvnia per year², therefore, the profitability and solvency indicators in different types of financial statements are the same and formed in accordance with the interests of the persons who make managerial decisions.

The interest of owners and senior management of non-bank financial and credit institutions is not of an absolute financial nature, that is, it is impossible to state permanent and unpublished interest exclusively in the high profitability of activities, and, consequently, the application of certain methods of accounting estimates. And there are several reasons for this, the main ones being:

² For taxpayers whose annual income from any activity (net of indirect taxes) determined in accordance with the accounting rules for the last annual reporting (tax) period does not exceed UAH 20 million, the taxable object may be determined without adjusting the financial result to taxation on all the differences [27].

- legally defined responsibility of officials (up to the prohibition to hold managerial positions in financial institutions) for non-compliance with special requirements and performance indicators of financial institutions that provide for “cautious” application of valuations of assets and liabilities;

- application of optimization schemes of taxation, in which there is no reduction in the personal benefits of persons who make managerial decisions, with decreasing profitability and amounts of taxes and mandatory payments to the budget;

- the desire of the persons who make managerial decisions to satisfy the financial interests of other users of accounting reporting.

Taking into account the permanence of the conflict of interests of individual groups of users of financial statements of non-bank financial and credit institutions, their influence on the forms of presentation, content, analytical information is reciprocal, that is, the full satisfaction of the interests of one group of users eliminates the full satisfaction of another. Thus, it may be noted that the accounting reporting of non-bank financial and credit institutions is formed according to the interests of the persons who make managerial decisions. However, the priority in satisfying the interests of users may vary, but only in accordance with the decisions of owners and / or senior management, that is, the beneficiary is still the person who makes management decisions and they are the ones who decide on the formation of accounting policies. Therefore, the compliance of accounting statements of non-bank financial and credit institutions with principles and international standards can not provide absolute completeness, truthfulness and impartiality of information, and the main criterion of quality of information is its usefulness.

Conclusions and propositions. Transformational changes in the national market of financial services cause changes in the volumes and contents of the information needs of users of the financial statements of non-bank financial and credit institutions. Identification of users as stakeholders, necessitated their systematization in accordance with the common interest in order to meet them in an economically feasible way. At the same time, it was established that during the formation of accounting statements and the presentation of its indicators, the “producer-user” relationship is coherent, that is, not only the reporting information can affect the satisfaction of users, but also the interests of users affect the quality and usefulness of accounting reporting.

Taking into account the organizational and legal forms and the established practice of non-bank financial and credit institutions, the groups of users of financial statements of non-bank financial and credit institutions were allocated in accordance with their information requirements, which are conditioned by participation in the adoption of management decisions and financial interest: 1) persons who make managerial decisions; 2) persons who do not make managerial decisions but have a financial interest; 3) persons who do not make managerial decisions and have no financial interest. According to the selected groups, it is established that the influence of the financial interests of the first and second groups on the profitability and solvency of the institution is multi-vector, and the financial interests of the first group prevail in the formation of financial statements. It is determined that users of the third group are interested in information about the actual state of affairs of a financial institution, and the absence (or minimality) of the influence of these users on accounting reporting is substantiated.

The possibility of changing priorities in satisfying the interests of users of the financial statements of non-bank financial and credit institutions is substantiated while preserving the decisive influence of owners and / or senior management by using elements of accounting policy. In connection with this, it is impossible to ensure the absolute quality of the qualitative characteristics of accounting, and therefore the priority is its usefulness for users, controlled by persons who make managerial decisions. Solving the issues of ensuring the utility of individual user groups is a prospect for further research.

References

1. Apcherch, A., Sokolov, Ia. V. (Ed.) (2002). *Upravlencheskii uchet printsipy i praktika [Management accounting: principles and practice]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
2. Astakhov, V. P. (2002). *Bukhgalterskii finansovyi uchet [Financial accounting]*. Rostov-na-Donu: Izdatelskii tsentr «MarT» [in Russian].
3. Bakurova, H. V. & Trokhymets, O. I. (2013). Znachennia finansovoi zvitnosti pidpriemstv dlia pryiniattia rishen na yii osnovi [The value of financial statements of enterprises for making decisions on its basis]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Business*, 1 (70), 92–95 [in Ukrainian].
4. Azriliian, A. N. (Ed.) (1999). *Bolshoi bukhgalterskii slovar [Big accounting dictionary]*. Moscow: Institut novoi ekonomiki [in Russian].
5. Butynets, F. F. (2003). *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini [Accounting in Ukraine]*. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
6. Velsh Hlen A. & Short Deniel H. (1999). *Osnovy finansovoho obliku [Fundamentals of financial accounting]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
7. Veryha, Yu. A., Levchenko, Z. M., Vatulia, I. D. (2008). *Zvitnist pidpriemstv [Enterprise reporting]* (2nd ed., rev.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
8. Holov, S. F. (2011). Teoriia bahatotsilovoho bukhhalterskoho obliku [Theory of multi-purpose accounting]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and auditing*, 4, 3-13 [in Ukrainian].
9. Davydov, H. M. & Shalimova, N. S. (2010). *Zvitnist pidpriemstv [Enterprise reporting]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
10. Druri, K. (1998). *Vvedenie v upravlencheskii i proizvodstvennyi uchet [Introduction to management and production accounting]*. Moscow: Audit, IUNITI [in Russian].
11. Druri, K. (2012). *Upravlencheskii i proizvodstvennyi uchet [Management and production accounting]* (V.P. Egorova, Trans.). (6th ed.). Moscow: IUNITI-DANA [in Russian].
12. Efimova, O. V. & Melnik, M. V. (2009). *Analiz finansovoi otchetnosti [Analysis of financial statements]*. Moscow: Omega-L [in Russian].
13. Yevdokymov, V. V. (2011). Asymetriia bukhhalterskoi informatsii ta shliakhy yii minimizatsii [Asymmetry of accounting information and ways to minimize it]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats – International collection of scientific works*, 3(21), 135–146 [in Ukrainian].
14. Zhuk, V. M. (2009). *Kontseptsiiia rozvytku bukhhalterskoho obliku v ahrarnomu sektori ekonomiky [Concept of development of accounting in the agrarian sector of the economy]*. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].
15. Aleksieieva, A. V., Shapovalova, A. P., Umantsiv, H. V. & Verenych, O. H. (2008). *Zvitnist pidpriemstv [Enterprise reporting]*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
16. Kondrakov, N. P. (2008). Posledstviia prinimaemykh reshenii v uchetnoi politike organizatsii [Consequences of the decisions taken in the accounting policy of the organization]. *Bukhgalterskii uchet – Accounting*, 1, 5–12 [in Russian].
17. Krupka, Ya. D. (2010). Korystuvachi oblikovoi informatsii ta problemy zadovolennia yikh informatsiinykh potreb [Users of accounting information and the problems of satisfying their information needs]. *Visnyk ZhDTU – Journal of ZHDTU*, 3 (53), 132–134 [in Ukrainian].
18. Kuznetsova, S. A. (2007). *Bukhhalterskyi oblik v systemi formuvannia upravlinskoii informatsii: metodolohiia ta praktyka [Accounting in the system of formation of management information: methodology and practice]*. Melitopol: Tavriyskyi derzhavnyi ahrotekhnolohichniy universytet [in Ukrainian].
19. Kucherenko, T. Ye., Ulanchuk, V. S. & Shaiko, O. H., Ulanchuk, V.S. (Ed.) (2008). *Zvitnist pidpriemstv [Enterprise reporting]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
20. Lovinska, L. H., Oliinyk, Ya. V., Halat, L. O. (2005). *Bukhhalterskyi oblik dlia ekonomistiv ta pravoznavtsiv u skhemakh i tablytsiakh [Accounting for economists and lawyers in charts and tables]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
21. Luniakina, L.V. & Yaroshenko, A.S. (2014) Finansova zvitnist yak element formuvannia informatsiinoho seredovyshcha [Financial reporting as an element of the formation of the information environment]. *Molodizhnyi ekonomichniy daidzhest – Youth Economic Digest*, 1(1), 114–118 [in Ukrainian].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

22. Middleton, D., Elisevoi, I. I. (Ed.) (1997). *Bukhgalterskii uchet i priniatie finansovykh reshenii* [Accounting and financial decision making]. Moscow: Audit [in Russian].
23. Myliavska, E. P., Miliavskiy, M. Yu. & Cherednychenko, N. V. (2009). *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting]. Kramatorsk: DDMA [in Ukrainian].
24. Nidlz, B., Anderson, Kh. & Kolduell, D., Sokolov, IA. V. (Ed.) (2003). *Printsipy bukhgalterskogo ucheta* [Principles of accounting] (Trans.). Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
25. Ozeran, A. V. (2012). Obgruntuvannya finansovoi zvitnosti yak dzherela finansovoi informatsii [Justification of financial reporting as a source of financial information]. *Finansy, oblik i audyt – Finance, Accounting and Audit*, 20, 340-347 [in Ukrainian].
26. Ozeran, A. V. (2014). Suchasnyi pohliad na metu finansovoi zvitnosti vidpovidno do informatsiinykh potreb yii korystuvachiv [A modern view of the purpose of financial reporting in accordance with the information needs of its users]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky – Scientific Herald of Kherson State University. Series of Economic Sciences*, 9, part 2, 189–193 [in Ukrainian].
27. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. № 2755-VI (02.12.2010). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>.
28. Pocheptsov, H. H. & Chukut, S. A. (2008). *Informatsiina polityka* [Information policy] (2nd ed., repr.). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
29. Pro audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on Audit Activity]. № 3125-XII (22.04.1993). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
30. Pro bukhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on Accounting and Financial Reporting]. № 996-XIV (16.07.1999). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
31. Semchuk, I. V., Butynets, F. F. (Ed.) (2007). Zvitnist pidpriemstv yak dzherelo informatsii dlia korystuvachiv [Enterprise reporting as a source of information for users]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, 1 (7), 174–185 [in Ukrainian].
32. Skakun, L. A. (2015). Stratehichna perebudova ta potreba transformatsiinykh zmin finansovoi zvitnosti [Strategic restructuring and the need for transformational changes in financial reporting]. *Materials of the international scientific and practical Internet conference of economic direction: Problemy rozvytku ekonomiky na natsionalnomu ta mizhnarodnomu rivni – Problems of economic development at the national and international level*. Ternopil [in Ukrainian].
33. *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] (Vol. 3). Retrieved from <http://sum.in.ua/s/zainteresovanyj>.
34. Khendriksen, E. S. & Van Breda, M. F., Sokolov, IA. V. (Ed.) (2000). *Teoriia bukhgalterskogo ucheta* [Theory of accounting]. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
35. Tsai-Tsalko, Yu. S. (2002). *Finansova zvitnist pidpriemstva ta yii analiz* [Financial reporting of the enterprise and its analysis] (2nd ed., rev.). Kyiv: TsUL [in Ukrainian].

References (in language original)

1. *Апчерч А.* Управленческий учет: принципы и практика : пер. с англ. / А. Апчерч ; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 952 с.
2. *Астахов В. П.* Бухгалтерский финансовый учет / В. П. Астахов. – Ростов-на-Дону : Издательский центр «МарТ», 2002. – 832 с.
3. *Бакурова Г. В.* Значення фінансової звітності підприємств для прийняття рішень на її основі / Г. В. Бакурова, О.І. Трохимець // *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.* – 2013. – № 1 (70). – С. 92-95.
4. *Большой бухгалтерский словарь* / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
5. *Бутинець Ф. Ф.* Бухгалтерський облік в Україні / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : ЖДГУ, 2003. – 524 с.
6. *Вели Глен А.* Основи фінансового обліку : [пер. з англ.] / Глен А. Велш, Деніел Г. Шорт. – К. : Основи, 1999. – 944 с.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

7. *Верига Ю. А.* Звітність підприємств : навч. посіб. / Ю. А. Верига, З. М. Левченко, І. Д. Ватуля. – 2-ге видання, доп. і перероб. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 776 с.
8. *Голов С. Ф.* Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 4. – С. 3–13.
9. *Давидов Г. М.* Звітність підприємств : навч. посіб. / Г. М. Давидов, Н. С. Шалімова. – К. : Знання, 2010. – 623 с.
10. *Друри К.* Введение в управленческий и производственный учет / К. Друри. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 419 с.
11. *Друри К.* Управленческий и производственный учет. Учебный комплекс для студентов вузов / К. Друри ; пер. с англ. [В. П. Егорова]. – 6-е изд. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 1423 с.
12. *Ефимова О. В.* Анализ финансовой отчетности / О. В. Ефимова, М. В. Мельник. – М. : Омега-Л, 2009. – 451 с.
13. *Євдокимов В. В.* Асиметрія бухгалтерської інформації та шляхи її мінімізації / В.В. Євдокимов // Міжнародний збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 3 (21). – С. 135–146.
14. *Жук В. М.* Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки : монографія / В. М. Жук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 648 с.
15. *Звітність підприємств*: навч. посіб. / [А. В. Алексеева, А. П. Шаповалова, Г. В. Уманців, О. Г. Веренич]. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 373 с.
16. *Кондраков Н. П.* Последствия принимаемых решений в учетной политике организации / Н. П. Кондраков // Бухгалтерский учет. – 2008. – № 1. – С. 5–12.
17. *Крупка Я. Д.* Користувачі облікової інформації та проблеми задоволення їх інформаційних потреб / Я.Д. Крупка // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 132–134.
18. *Кузнецова С. А.* Бухгалтерський облік в системі формування управлінської інформації: методологія та практика : [монографія] / С. А. Кузнецова. – Мелітополь : Таврійський державний агротехнологічний університет, 2007. – 297 с.
19. *Кучеренко Т. Є.* Звітність підприємств: підручник / Т.Є. Кучеренко, В.С. Уланчук, О.Г. Шайко ; за ред. В.С. Уланчука. – К. : Знання, 2008. – 492 с.
20. *Ловінська Л. Г.* Бухгалтерський облік для економістів та правознавців у схемах і таблицях : навч. посіб. / Л. Г. Ловінська, Я. В. Олійник, Л. О. Галат. – К. : КНЕУ, 2005. – 329 с.
21. *Лунякіна Л. В.* Фінансова звітність як елемент формування інформаційного середовища / Л. В. Лунякіна, А. С. Ярошенко // Молодіжний економічний дайджест. – 2014. – № 1 (1). – С. 114–118.
22. *Миддлтон Д.* Бухгалтерский учет и принятие финансовых решений / Д. Миддлтон ; [пер. с англ. ; под. ред. И. И. Елисеевой]. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 408 с.
23. *Милявська Е. П.* Бухгалтерський облік : навч. посіб. / Е. П. Милявська, М. Ю. Мілявський, Н. В. Чередниченко. – Краматорськ : ДДМА, 2009. – 228 с.
24. *Нидлз Б.* Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл ; [пер. з англ. ; под ред. Я. В. Соколова]. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 496 с.
25. *Озеран А. В.* Обґрунтування фінансової звітності як джерела фінансової інформації / А. В. Озеран // Фінанси, облік і аудит : збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 20. – С. 340–347.
26. *Озеран А. В.* Сучасний погляд на мету фінансової звітності відповідно до інформаційних потреб її користувачів / А. В. Озеран // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2014. – Вип. 9, ч. 2. – С. 189–193.
27. *Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>.
28. *Почепцов Г. Г.* Інформаційна політика : [навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів] / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 663 с.
29. *Про аудиторську діяльність* [Електронний ресурс] : Закон України від 22.04.1993 р. № 3125-XII. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
30. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність* [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

31. Семчук І. В. Звітність підприємств як джерело інформації для користувачів / І. В. Семчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2007. – Вип. 1 (7). – С. 174–185.

32. Скакун Л. А. Стратегічна перебудова та потреба трансформаційних змін фінансової звітності / Л.А. Скакун // Проблеми розвитку економіки на національному та міжнародному рівні: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. – Тернопіль, 2015. – С. 61-65.

33. Словник української мови : в 11 томах [Електронний ресурс]. – К. : Наукова думка, 1972. – Том 3. – С. 129. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/zainteresovanyj>.

34. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда ; пер. с англ. ; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 576 с.

35. Цал-Цалко Ю. С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз : навч. посіб. / Ю. С. Цал-Цалко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : ЦУЛ, 2002. – 360 с.

Goncharenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Department of Accounting and Taxation, Cherkasy Institute, Banking University (164 V. Chernovol Str., 18028 Cherkasy, Ukraine).

Гончаренко Олена Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і оподаткування, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (вул. В. Черновола, 164, м. Черкаси, 18028, Україна).

Гончаренко Елена Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры учета и налогообложения, Черкасский институт ГВУЗ «Университет банковского дела» (ул. В. Черновола, 164, г. Черкассы, 18028, Украина).

E-mail: goncharenkoelena77@gmail.com

UDC 657.92

*Maksym Zabashtanskyi, Vyacheslav Surzhyk, Ludmila Borisenko***MODERN ASPECTS OF CONDUCTING FORENSIC ACCOUNTING EXPERTISE IN UKRAINE***Максим Забаштанський, Вячеслав Суржик, Людмила Борисенко***СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ***Максим Забаштанский, Вячеслав Суржик, Людмила Борисенко***СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ПРОВЕДЕНИЯ СУДЕБНО-БУХГАЛТЕРСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В УКРАИНЕ**

Accounting expertise is an independent source of evidence in legal proceedings. The article presents the peculiarities of forensic accounting in Ukraine, highlights the contemporary key issues of theoretical and practical nature that exist in the activity of the forensic accountant, as well as suggests ways of their solution, which are aimed at the prospects of the development of the profession of forensic accountant. The issue of liability is one of the main issues that should be resolved only by the investigator and the court on the basis of the analysis of all the circumstances of the case. A forensic accountant has the right to investigate the actual compliance of officials with the requirements of regulatory and legal acts within the framework of accounting, which does not mean resolving the issue of the responsibility of these persons, since the basis for liability for the damage caused is the employee's guilt, which is proven in court.

Keywords: *accounting expertise; forensic accounting expertise; accounting; forensic accountant; forensic expert; forensic expert activity.*

Ref.: 8.

Бухгалтерська експертиза є самостійним джерелом доказів у судочинстві. У статті наведено особливості судово-бухгалтерської експертизи в Україні, висвітлені сучасні основні проблемні питання теоретичного і практичного характеру, що існують в роботі експерта-бухгалтера, а також запропоновано шляхи їх вирішення, які спрямовані на перспективи розвитку професії експерта-бухгалтера. Питання про відповідальність – одне з основних питань, що підлягає вирішенню лише слідчим і судом на основі аналізу всіх обставин справи. Експерт-бухгалтер має право досліджувати фактичне дотримання посадовими особами вимог нормативно-правових актів у межах ведення бухгалтерського обліку, що не означає вирішення питання про відповідальність цих осіб, оскільки підставою для матеріальної відповідальності за нанесений збиток є вина працівника, що доказана в суді.

Ключові слова: *бухгалтерська експертиза; судово-бухгалтерська експертиза; бухгалтерський облік; експерт-бухгалтер; судовий експерт; судово-експертна діяльність.*

Бібл.: 8.

Бухгалтерская экспертиза является самостоятельным источником доказательств в судопроизводстве. В статье приведены актуальные моменты судебно-бухгалтерской экспертизы в Украине, освещены современные основные проблемные вопросы теоретического и практического характера, существующие в работе эксперта-бухгалтера, а также определены необходимые мероприятия и пути их решения, направленные на перспективы развития профессии эксперта-бухгалтера. Вопрос об ответственности - один из основных вопросов, который подлежит разрешению только следователем и судом на основе анализа всех обстоятельств дела. Эксперт-бухгалтер имеет право исследовать фактическое соблюдение должностными лицами требований нормативно-правовых актов в пределах ведения бухгалтерского учета, что не означает решения вопроса об ответственности этих лиц, поскольку основанием для материальной ответственности за нанесенный ущерб есть вина работника, которая доказана в суде.

Ключевые слова: *бухгалтерская экспертиза; судебно-бухгалтерская экспертиза; бухгалтерский учет; эксперт-бухгалтер; судебный эксперт; судебно-экспертная деятельность.*

Библ.: 8.

JEL Classification: M41

Formulation of the problem. The development of market relations, the emergence of a non-state form of ownership has greatly changed the system of economic control in Ukraine, an important part of which is forensic accounting expertise. The main facts of the financial and economic activity of business entities in many cases are combined with the risks of possible abuses and thefts, which is facilitated by corruption and impunity as a result. Combating economic offenses is one of the most important issues requiring special research. In the context of the transformation of economic relations in Ukraine, the problems of the functioning of property structures are aggravated, the criminalization of economic and related relations continues to exist. This resulted in the spread of the scale of offenses in the economy, an increase in the "qualitative" and quantitative growth of crime in the economic direction. The introduction of new automated forms of accounting into the practice of accounting for busi-

ness leads to a change in the limits of special accounting knowledge that are applied to the investigation and prosecution of criminal cases of property theft. Forensic accounting expertise in modern conditions increases its scientific and technical capabilities, expands the range of issues that are solved by it. However, it is appropriate to emphasize the need for strict compliance of the expert with his competence and the inadmissibility of setting legal issues for its resolving. In addition, the relevance of the study is deepened by the need to generalize theoretical and practical issues that exist in the work of the forensic accountant, as well as the definition of the necessary measures and ways of their solution.

Analysis of recent studies and publications. The leading Ukrainian and foreign scholars and practitioners of both economic and legal direction made quite a significant contribution to studying and solving the existing problems of different nature in the forensic accounting expertise, in particular: M. F. Bazas, M. T. Bilukha, M. I. Kamlyk, M. D. Korinko, G. G. Muminova-Savina, V. D. Ponikarov, O. R. Rosynska, V. S. Rudnytski, B. F. Usach, V. M. Sharmanska and others. The analysis of recent researches and publications revealed important professional studies, which are devoted to issues of methodical and organizational support of forensic accounting expertise. L. V. Gutsalenko, L. G. Mikhalchyshina, I. K. Pentiuk, V. M. Sydoruk are among such authors.

The above-mentioned authors conducted in-depth studies of the issues of conducting forensic accounting expertise and the role of forensic accountant in it, and also examined his rights and responsibilities during the audit. However, a comprehensive and systematic analysis of scientific literary sources suggests the existence of a significant range of discussion issues faced by academics and forensic accountants in conducting forensic analysis, which necessitates their further research.

Unsolved aspects of the general problem. Despite the considerable experience, it should be noted that the problems of providing the effectiveness of the forensic accounting expertise results in Ukraine, its quality, and the existence of diverse approaches to the formation and development of the profession of forensic accountant remain insufficiently researched. All this leads to the search for alternative ways, the definition and application of necessary methods and approaches that would contribute to solving the problem issues of conducting accounting expertise.

Research objective. The main purpose of this study is to highlight the current state of forensic accounting expertise in Ukraine, to reveal the most important and acute problems that exist in the professional activity of forensic accountant and to find ways to solve them, aimed at improving the efficiency and prospects of this area of activity.

Main material. In the process of conducting forensic accounting expertise forensic accountants conduct research of primary accounting documents, accounting registers, forms of financial and tax reports provided to them by the investigator or the judicial authorities with the help of general scientific methods and special techniques and methods. Special methods of cognition are the methods which consist of information obtained by individuals in the process of study and work on the basis of the study of a certain branch of science, technology, art or crafts. Proceeding from the correct definition of special knowledge, it is necessary to solve the problem issues about the competence of the expert, the presence of a sufficient amount of knowledge. In practice, there is often a mix of technical, economic, technological and legal methods of cognition with the accounting ones. According to article 10 of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" [3] the persons who have the necessary knowledge in a particular field can be the forensic experts. Specialists of specialized state institutions and departmental services conducting forensic examinations should have higher education, undergo appropriate training and certification as forensic experts of a certain specialization. Persons recognized as incapacitated in accordance with the law, as well as those who have a criminal record, can not be involved in the performance of duties of a forensic expert. Forensic accountant is a highly qualified specialist in the field of accounting, analysis and economic control, whose duty is to study the correctness of the reflection of the economic activity of the enterprise in the ac-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

counting documents during the investigation and hearing of criminal and civil cases. The competence of an expert is a common concept, which includes special knowledge, on the one hand, and the validity of their application, that is, the set of rights and obligations defined by the criminal procedural law - on the other hand [2]. Violation of the competence of an expert may occur when an expert is intruding into someone else's area of knowledge or performing functions that fall within the competence of the investigator or court. Such violations are:

- resolving legal issues related to the subjective part of the crime;
- independent clarification and collection of evidence by obtaining testimony from defendants and witnesses.

Sometimes, forensic accountants are trying to solve issues that fall within the competence of specialists in other areas of knowledge: technologists, builders, chemists, etc.

The Law of Ukraine "On Forensic Expertise" gives certain rights to forensic expert [3]. In particular, regardless of the type of proceedings, the expert has the right:

- to get acquainted with the materials of the case concerning the expertise;
- to file a petition for the investigator (court) to provide additional and new materials necessary for the solution of the questions raised;
- with the permission of the person or body that appointed the expertise, be present during investigative and judicial proceedings, to file petitions concerning the conducting of expertise and to ask questions to the persons being interrogated;
- to list in the expert opinion the facts that are relevant to the case, about which he was not questioned;
- in case of disagreement with other members of the expert commission to draw up a separate expert opinion;
- to give written answers to questions asked during interrogation;
- to challenge in the appropriate way the actions and decisions of person or body that appointed the expertise, which violate the rights of an expert or the procedure of conducting an expertise.

The expert may refer complaints about the actions and decisions of the bodies of inquiry or investigator to the prosecutor. The current legislation gives three days to the prosecutor to consider the complaint and give the answer to the expert. In case of rejection of the expert's complaint, the reasons for its rejection should be clearly formulated in the answer. A complaint about the prosecutor's decisions and actions is addressed to higher prosecutor's body.

During the course of forensic expertise, a forensic accountant is not allowed to:

- to conduct an expertise without a written permission of the head of the expert institution (its structural unit), except for the examinations entrusted to him immediately after the investigation, in which he participated as a specialist, as well as the examinations carried out during the trial;
- to collect materials to be investigated by himself, as well as to select the source data for the examination, if they are reflected ambiguously in the materials provided to him;
- to disclose the preliminary investigation data without the permission of the prosecutor or investigator;
- to come into contacts, not agreed by the expertise procedure, with any persons, if such persons are directly or indirectly related to the expertise;
- to keep criminal, civil and arbitration cases, as well as material evidence and documents that are subject to examination, outside of the office.

For violations committed during the forensic expertise, which did not lead to criminal or administrative liability, the staff member of the expert institution may be brought to disciplinary responsibility, and freelancer - dismissed from the position of a freelance expert.

According to art. 12 of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" [3] the following responsibilities are assigned to an expert:

- to accept for execution the assigned to him expertise;

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- to notify in writing the person or body that appointed the expertise about the impossibility of conducting it, if the submitted question goes beyond the competence of the expert (specialist) or if the materials provided to him are insufficient for the solution of the question, and the requested additional materials have not been received;

- to appear on the call of the person or body that appointed the expertise, in order to be interrogated about the conducted expertise or to report about the impossibility of conducting it;

- to declare a self-discharge in the presence of circumstances stipulated by law;

- to conduct research in the presence of a suspect, accused, defendant or parties in civil and commercial cases with the permission of the person or body that appointed the expertise;

- to give an explanation of his expert opinion at the request of the inquiry authority, investigator, prosecutor, judge, court.

A forensic accountant is obliged to declare a self-discharge in case that he: is personally, directly or indirectly interested in the consequences of the case; is a relative of the parties or other persons involved in the case; is in personal relations with the persons involved in the case; is or was on service or in other dependence as to the parties, other persons involved in the case; conducted an audit, the materials of which formed the basis for this case; was found incompetent; concealed the circumstances that cast doubt on his impartiality [4].

The expert is obliged to declare his self-discharge on the same reasons. Moreover, it is his duty even when he personally believes that the above circumstances are not the obstacles to his participation in the case. A forensic accountant should not give an opinion on matters that go beyond his competence. In such cases, as well as when the data provided to him are not enough, the expert must inform in writing the investigator or court about the impossibility to make a conclusion. Actual data are established by accounting documents, case materials, witnesses', victim's, suspect', accused' statements, expert opinion, material evidence, records of investigative and court actions and other documents. Records of investigative and court actions can certify the circumstances and facts discovered during inspection, search, seizure, during the experiment and other actions. Seizure or search records that contain information about accounting transactions will help the expert to determine the source of the origin of accounting documents seized at the enterprise or officials and the reliability of the conduct of business operations [1].

Acts of documentary audit play a dual role for a forensic accountant:

- firstly, they are the source of obtaining the data necessary for the expert, which he uses in drawing up a conclusion;

- secondly, it is necessary to check the validity of the audit results.

At the same time, the forensic accountant is not connected with the assessment of the facts provided by the auditor. A forensic accountant may take into account the testimony of the accused, witnesses and victims about facts that help him to establish the circumstances of clarification by means of accounting expertise. The conclusions of experts of the other specialty play important role for a forensic accountant. In many cases, without these conclusions, it is impossible to determine the amount of damage, the period of its formation, as well as to make a report about the state of accounting. As for unofficial accounting documents of materially responsible persons ("draft records"), they are used for comparison with the data of accounting. Sometimes, if it is allowed by their system of records, it is possible to make calculations using them, to analyze the movement of commodity-material values, to take them into account when determining the size of the shortages and the time of their formation.

Such an expert's attitude to unofficial records is possible only in case of presence of two conditions: if their receipt and storage are recorded in strictly prescribed order (that is, when their origin is reflected in the materials of the case, the data containing in them are confirmed by evidence, taken by the investigating authority and the court as reliable ones and are subject to research); if the investigator and the court ask questions about it.

Forensic expert is subject to liability: for malicious evasion from coming to court, to the authorities of preliminary investigation or inquiry under art. 185³ or art. 185⁴, part 2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, as well as for the provision of knowingly false conclusions or for refusing, without reasonable reason, to perform the duties assigned to him in accordance with art. 384 and art. 385 of the Criminal Code of Ukraine. The procedural rights of an expert are also established by the Criminal Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine, and are more extensive than the rights of an expert, established by the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Thus, as the analysis of the data of the procedural codes shows, they considerably increase the range of expert authority in criminal and administrative-judicial processes. In our opinion, it is advisable to consolidate the special rights of an expert during an expertise with the participation of several experts: to consult with each other; to give a separate expert opinion in case of disagreement with other members of the expert commission. Forensic expert, on the grounds and in the manner prescribed by the law, may be subject to disciplinary, administrative, material and criminal liability. Thus, only those operations, in which only certain parts of financial and economic activity are recorded, are investigated with the help of forensic experts.

One can not ignore the duties of the head of an expert institution, the main among which are:

- organizational provision of conducting an expertise;
- material and technical provision of conducting an expertise;
- observance of the legislation and normative acts concerning an expertise;
- control over the timely conduct of an expertise.

An expert has no right to engage in the collection of materials that is necessary for him to give an expert opinion. If it turns out that the materials provided are insufficient to resolve the questions posed to the forensic accountant, he has the right to file a petition (both verbally and in writing) about the provision of additional materials. In the event of non-compliance with this request, when the materials do not allow solving the issue at all, the expert must inform the appointing authority in writing about the impossibility of giving an expert opinion [2]. Acting within the range of his special knowledge, a forensic accountant in the process of studying accounting documents assesses them and on this basis discovers the facts related to the performing of accounting, the validity of the reflection of business transactions in accounting. The attitude of the forensic accountant to other materials of the case differs from the study of the documents of accounting. The expert may use data discovered by other case materials; they are taken into account during the analysis and evaluation of accounting operations, used in formulating answers to the questions asked. However, the research of these materials is limited by expert's special knowledge and subject of examination. An expert takes them into account when they are taken by the investigator or court as evidence. The right of the expert to investigate and use such materials of the case does not mean that he may assess the sources themselves, means of proof, for example, to assess the appropriateness of the organization of the audit and the competence of persons included in the audit commission, the veracity or false of testimony of the witnesses, defendants and victims, the validity of the results of other examinations, etc. Answers to such questions go beyond the competence of the expert. Correct use of the materials of the case helps the forensic accountant to find out the circumstances associated with the process of registration of accounting documents according to their purpose, the conditions under which they were subsequently presented, as well as to obtain information about the stages of passing the documents in the accounting system and on the committed on their basis actions (e.g. settlements with debtors and creditors, accountable persons, etc.). Only using all the case materials related to the subject of examination, the expert can complete the study and give comprehensive answers to the questions asked. This goal will not be achieved if the expert is restricted within the bounds of the accounting documents

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

and the conclusions of other experts and deprived from taking into account the testimony of witnesses, defendants, victims, etc. It is difficult to talk about the direct responsibility of forensic experts, since the forensic expert activity is mainly regulated by the administrative-legal method, and the legislation of Ukraine provides for criminal liability for giving a knowingly false conclusion. In the event that the expert opinion violates the rights of the plaintiff or defendant, the lawyer of either party may apply to the court for a new expertise [5].

Conclusions and suggestions. Thus, we can conclude that the current administrative-procedural legislation of Ukraine only in general terms outlines the rights and obligations of an expert in criminal proceedings and cases on administrative offenses, without specifying them. The limitation of these elements of the legal status of an expert testifies to the necessity of expanding the range of rights and obligations of the given subject of proceedings in cases on administrative violations, who, not being the main participant of the cases, however, actively contributes to its correct resolution. Further scientific research of the theoretical and practical aspects of the rights and obligations of an expert in cases on administrative violations, as well as other elements of his legal status, the development of specific proposals for the improvement of legislation will contribute to increasing the legality, efficiency, validity of decisions in cases on administrative violations in particular, and in the sphere of administrative-legal relations in general. It should be noted that at present in Ukraine the legal and regulatory framework is imperfect, namely, it does not contain certain norms concerning a forensic accountant, but is based on the principles of classical accounting, and therefore requires specific normative documents, which will specify detailed rights, obligations and responsibility of a forensic accountant.

References

1. Bazas, M. F. (2007) *Teoretyko-metodolohichni zasady sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy [Theoretical and methodological principles of forensic accounting expertise]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
2. Dondyk, N. Ia., Dondyk, H. P. (2011). *Sudova bukhhalteriia [Trial accounting]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Pro sudovu ekspertyzu [On Forensic Expertise]. № 4038-XII (25.02.1994). Retrieved from <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Muminova-Savina, H. H. (2012). *Sudovo-bukhhalterska ekspertyza [Forensic accounting expertise]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Storozhuk, N. (2009). Sudovo-bukhhalterska ekspertyza: krytychnyi ohliad normatyvno-pravovoho rehuliuвання, metodolohii ta orhanizatsii [Forensic Accounting Examination: A Critical Review of Regulatory, Methodology and Organization]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and auditing*, 6, 43–49 [in Ukrainian].
6. Hutsalenko, L. V., Mykhalchyshyna, L. H., Sydoruk, V. M., Pentiuk, I. K. (2011) *Sudovo-bukhhalterska ekspertyza [Forensic accounting expertise]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
7. Korinka, M. D. (2012). *Sudova bukhhalterska ekspertyza [Forensic accounting expertise]*. Kyiv: TOV «Типографія «Kliaksa» [in Ukrainian].
8. Sharmanska, V. M., Sharmanska, S. O., Holovko, I. V. (2008). *Sudova bukhhalteriia [Trial accounting]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Базась М. Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Ф. Базась. – К. : МАУП, 2007. – 488 с.
2. Дондик Н. Я. Судова бухгалтерія : навч. посіб. / Н. Я. Дондик, Г. П. Дондик. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза : навч.-метод. посіб. / Г. Г. Мумінова-Савіна. – К. : КНЕУ, 2012. – 268 с.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

5. *Сторожук Н.* Судово-бухгалтерська експертиза: критичний огляд нормативно-правового регулювання, методології та організації / Н. Сторожук // *Бухгалтерський облік і аудит : науково-практичний журнал* . – 2009 . – № 6. – С. 43–49.

6. *Судово-бухгалтерська експертиза* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Гуцаленко, Л. Г. Михальчишина, В. М. Сидорук, І. К. Пентюк. – К. : Центр учбової літератури, 2011. - 350 с.

7. *Судова бухгалтерська експертиза* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. д.е.н. М. Д. Корінька. – К. : ТОВ «Типографія “Клякса”», 2012. – 432 с.

8. *Шарманська В. М.* Судова бухгалтерія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Шарманська, С. О. Шарманська, І. В. Головка. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 454 с.

Zabashkanskyi Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Human resources management and labor economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Забаштанський Максим Миколайович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Забаштанский Максим Николаевич – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: mazani@ukr.net

Surzhyk Vyacheslav – PhD in Economics, Associate Professor, Chernihiv Scientific-Research Expert-Forensic Center Ministry of Internal Affairs of Ukraine (19 Stepana Razina Str., 14037 Chernihiv, Ukraine).

Суржик Вячеслав Геннадійович – кандидат економічних наук, доцент, Чернігівський Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (вул. Степана Разіна, 19, м. Чернігів, 14037, Україна).

Суржик Вячеслав Геннадиевич – кандидат экономических наук, доцент, Черниговский Научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр МВД Украины (ул. Степана Разина, 19, г. Чернигов, 14037, Украина).

E-mail: vgs1@ukr.net

Borisenko Ludmila – Senior Lecturer of Department of Human resources management and labor economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Борисенко Людмила Іванівна – старший викладач кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Борисенко Людмила Ивановна – старший преподаватель кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: li_borisenko@ukr.net

*Olena Volot***CLASSIFICATION OF INFORMATIONAL SYSTEMS OF ACCOUNTING AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES BY LOGISTIC CONCEPTS AND STEPS INTEGRATION***Олена Волот***КЛАСИФІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЗА ЛОГІСТИЧНИМИ КОНЦЕПЦІЯМИ ТА СТУПЕНЕМ ІНТЕГРАЦІЇ***Елена Волот***КЛАССИФИКАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ УЧЕТА И УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ПО ЛОГИСТИЧЕСКИМ КОНЦЕПЦИЯМ И СТЕПЕНИ ИНТЕГРАЦИИ**

The article deals with the evolution of logistic conceptual approaches to the management of enterprises by types of resources, which form the basis of the corresponding information management systems of enterprises. The structural scheme of automation of industrial enterprises, the classification of information systems of accounting and enterprise management by degree of integration is given. It is established that when making a management decision on the implementation of information technologies, a comprehensive approach is needed that will allow it to assess its consequences for the industrial enterprise as a whole.

Keywords: information system; information technology; accounting; enterprise management; resource management systems.

Fig.: 2. Table: 1. References: 7.

У статті розглянуто еволюцію логістичних концептуальних підходів до управління підприємствами за видами ресурсів, які становлять основу відповідних інформаційних систем управління підприємствами. Наведено структурну схему автоматизації промислових підприємств, класифікацію інформаційних систем обліку та управління підприємствами за ступенем інтеграції. Встановлено, що під час прийняття управлінського рішення щодо впровадження інформаційних технологій необхідний комплексний підхід, який дозволить оцінити його наслідки для промислового підприємства загалом.

Ключові слова: інформаційна система; інформаційна технологія; облік; управління підприємствами; системи управління ресурсами.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 7.

В статье рассмотрена эволюция логистических концептуальных подходов к управлению предприятиями по видам ресурсов, которые составляют основу соответствующих информационных систем управления предприятиями. Приведена структурная схема автоматизации промышленных предприятий, классификация информационных систем учета и управления предприятиями по степени интеграции. Установлено, что при принятии управленческого решения по внедрению информационных технологий необходим комплексный подход, который позволит оценить его последствия для промышленного предприятия в целом.

Ключевые слова: информационная система; информационная технология; учет; управление предприятиями; системы управления ресурсами.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 7.

JEL Classification: M41

Formulation of the problem. For most countries, the development of an information society is one of the state priorities. Herewith information technology is an important factor in innovation development and an instrument of socio-economic progress. Their role in creating optimal information flows that meet the needs of accounting, in the modernization of the management, introduction and development of elements of system integration in the context of the development of the information society in Ukraine leads to serious transformations in the system of accounting and management to the industrial enterprises. Exactly therefore it is necessary to classify information systems and technologies by using logistic concepts and degree of integration.

Analysis of recent research and publications. The works of M. N. Grigoriev, V. M. Degtyareva, R. I. Zabolina, O. V. Matvienka, V. S. Sergeeva, V. I. Starikova, G. A. Titarenko, V. B. Utkina, N. G. Chumachenko, and others are devoted to the research, development and implementation of information technologies in economics and management.

Selection of previously unsettled parts of the general problem. An analysis of the latest literature and periodicals made it possible to conclude that the development and application of integrated information systems at enterprises is very acute. The use of technical means for ob-

taining information in the process of monitoring the activity of the object, data collection, their registration, transmission through communication channels requires further in-depth study of information processes.

The purpose of the article. The main purpose of this work is exploration the peculiarities of the conceptions of information systems of industrial automation and to justify the construction of a structural scheme for the automation of industrial enterprises, the classification of information systems by using logistic concepts and the degree of integration.

Presenting main material. Today it's hard to imagine an enterprise without a computers and, accordingly, without software products. Information technology firmly into our lives. The construction of an effective management structure, the creation of a vertical of decision-making and control system, directly depends on the state of information technology, from their efficiency, productivity, safety, reliability and other, not less important indicators. The opportunities provided by modern computer technologies allow us to build models that combine the structural, dynamic and managerial aspects research of information system, describe the quality of information, allow us to rationally use the capabilities of modern computer technology.

Currently, the traditional representation of the corporate automation system of an industrial enterprise is the so-called automation pyramid, which includes the following three typical levels (Fig. 1) [1].

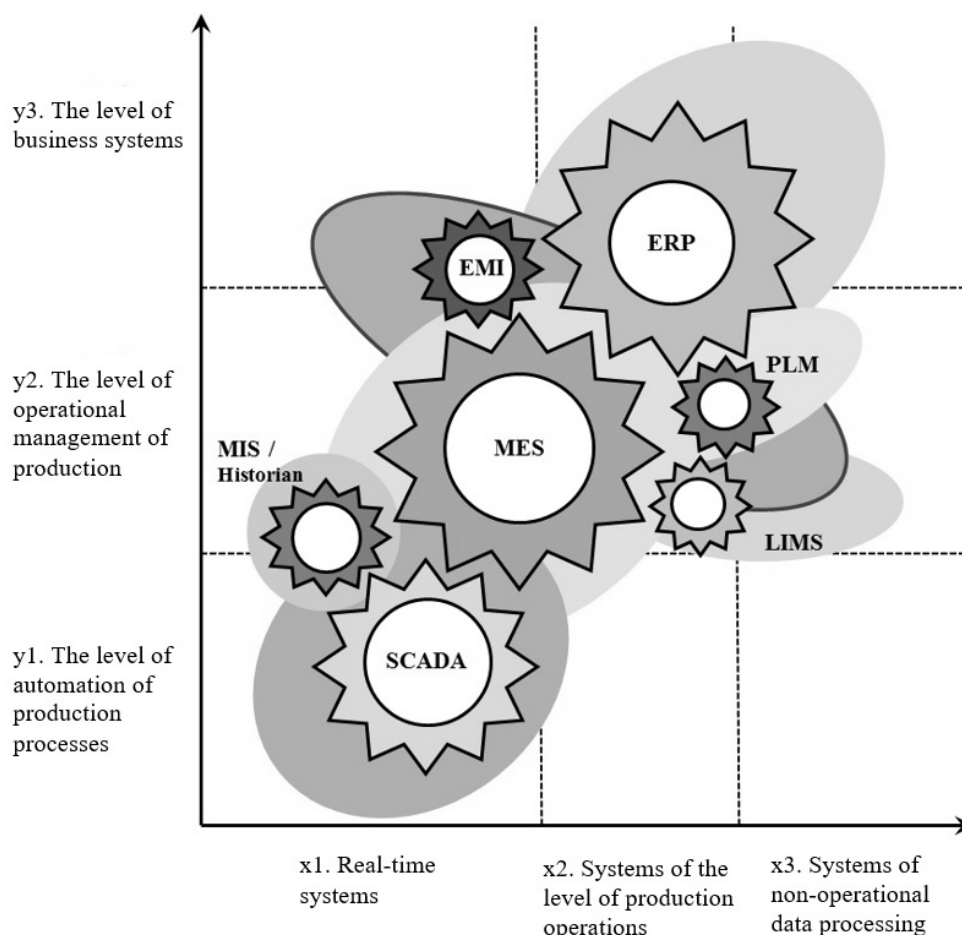

Fig. 1. Structural scheme of automation of industrial enterprises

Lower level of automation of technological processes - automated dispatch control systems SCADA (Supervisory Control And Data Acquisition), controllers and distributed control systems DCS (Distributed Control Systems) and automated process control systems developed on their basis.

The average level of operational management - the system of operational management of production MES (Manufacturing Execution System), which sometimes include management systems of the enterprise funds EAM (Enterprise Asset Management System).

Upper level – enterprise resource management systems, such as ERP (Enterprise Resource Planning System).

The three-level submission of the concept of automation pyramid gives a clear representation of the subsystem's hierarchy. However, for real modern corporate systems, it is not always possible to specify the boundaries of levels in detail. MES class systems located between ERP and SCADA often use both lower and upper level components. In this case, the degree of their integration is directly determined by the peculiarities of the automation object, which implements the system itself [2].

In contrast to the traditional representation, a two-dimensional coordinate system is proposed for a more complete description of the interaction processes of the components. The axis of the ordinate is similar to the vertical of the pyramid of automation and also contains three levels: y_1 – automation of production processes (SCADA); y_2 – operational management of production (MES); y_3 – business systems (ERP). As you know, a description of the functionality of a particular product necessarily includes a list of issues related to the processing of data. That is why the proposed model introduces the second coordinate axis - the abscissa axis, which directly reflects the following three types of data processing systems: x_1 – real-time system (PB); x_2 – systems of level of production operations; x_3 – systems of non-operational data processing. Based on the definition and list of requirements put forward to each of the systems of a given class, SCADA systems occupy the level x_1 , MES - comprise levels x_1 and x_2 , and the business system ERP - can essentially occupy all three levels of data processing $x_1 - x_3$, although in practice, usually only cover the last two.

In addition to the traditional SCADA, MES and ERP, in the structure can be allocated by LIMS, PLM, MIS and EMI systems. In the vast majority of domestic publications, there are two interpretations of the abbreviation LIMS (Laboratory Information Management System): “Laboratory Information Systems” and “Laboratory Information and Managing Systems”. According to [3], the modern concept of PLM is an integrated model of business strategies for managing the entire life cycle of a product from its concept, through designing and production, for sale, installation, subsequent operation (maintenance), technical support and dismantling (utilization).

To the classical concept of the information system of industrial automation, at the junction of MES with systems of the lower level are MIS systems. Foreign authors often identify with this abbreviation such concepts as Manufacturing Information System and Management Information System, and rarely Manufacturing Intelligence Systems (Intelligent Production Management System) [2].

MIS is a system for collecting, processing, storing and broadcasting data on internal operations and external events of the technological process of production, which provides timely access and provision of information in the appropriate format necessary for the organization of the control, planning and operational management [4]. On a structural scheme, MIS takes y_1 and y_2 .

Similarly, at the edge of the MES and ERP, there are EMI (Enterprise Manufacturing Intelligence) intelligent manufacturing management systems, which represent a centralized system of data collection of production processes and their further interpretation in a commercial context. EMI also provides automation for inputting data about the production and movement of materials into resource management systems (eg, ERP).

System integration is the process of combining different computing systems and software products physically or functionally in order to achieve maximum efficiency of the system by establishing effective interaction of its subsystems. On the basis of the integration of information systems of various purposes with the help of computer networks in the enterprise created corpo-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

rate information systems (CIS) or Integrated Enterprise Management Systems (IEMS). Table lists the information systems of accounting and enterprise management by degree of integration.

This classification is rather conventional. A number of systems represented on the market by their functional capabilities, technical features, timing of implementation, cost and other parameters can relate to different classes of classification presented.

Table

Classification of information systems accounting and enterprise management by degree of integration

Systems	Introduction	Characteristics and purpose	Representatives of the groups	Oriented cost
Local	Simple, boxed version	Form a class of financial and management systems. Designed for accounting in one or more areas (accounting, sales, accounting of personnel, etc.)	IS; BEST; Inotek; INFIN; Infosoft; Super-Menedger; Turbo-Buhgalter; Info-Buhgalter; + 100 systems and more	To \$50 000
Small integrated	Staged or boxed option		Concorde XAL; Exact; NS-2000; Platinum; PROMIS; Scala; SunSystems; BOSS-Korporatsiya; Halaktika/ PARUS; Resurs; Etalon.	From \$50 000 to \$300 000
Medium Integrated	Only phased (6-9 months)	Designed for managing and planning the production process. Are focused on one or more industries and / or types of production.	JD Edwards (Robertson & Blums); MFG-Pro (QAD/BMS); SyteLine (SOKAP/ SYMIX); MIRACLE V.	\$500 000 and more
Big Integrated	Staged, complicated (more than 9-12 months)		SAP/R3 (SAP AG); Baan (Baan); BPCS (ITS/SSA); Oracle Applications (Oracle).	More \$500 000

Source: developed by the author based on the monitoring of the information systems market.

Consider the evolution of logistic conceptual approaches to enterprise management, which form the basis of the relevant information systems of management enterprise (Fig. 2).

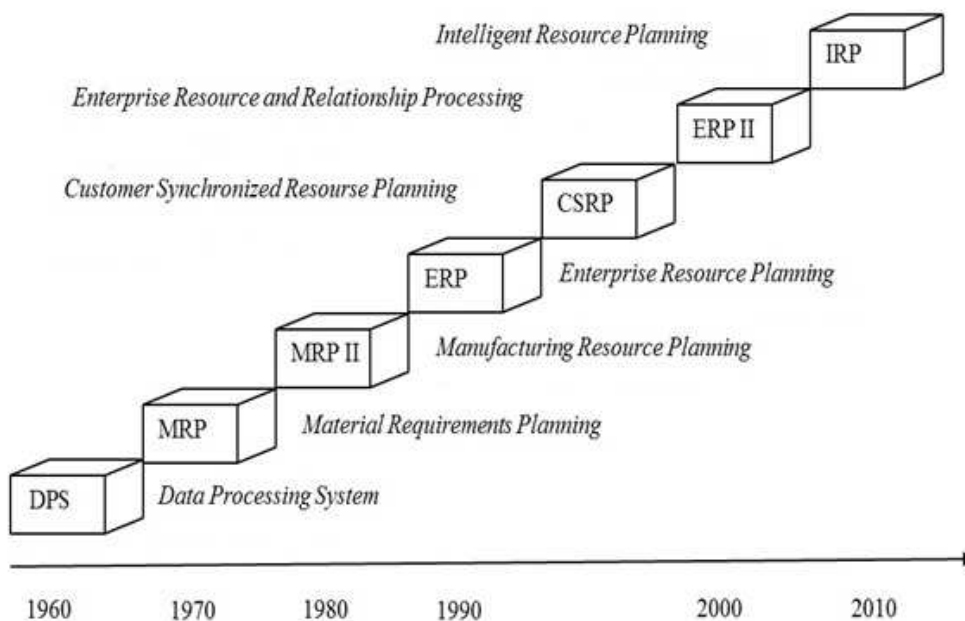

Fig. 2. Evolution of logistic concepts by types of resources

Source: developed by the author on the basis of [2].

The first three concepts - MRP, MRPP and ERP – are focused exclusively on the internal activities of enterprises and do not take into account the influence of external market factors (suppliers, consumers, competitors). The CSRP concept takes into account the influence of the consumer market, ignoring the influence of the supplier market.

Gartner Group defines ERP as a business strategy and a suite of application-specific applications, which enable them to carry out internal and external business processes, joint operational and financial initiatives, and optimize them [5]. The purpose of ERP is not only to optimize resources and process traditional ERP transactions, but also to use information. These features of ERP include in the process of collaboration between enterprises.

In essence, the concept of ERP - is the result of the development of methodology and technology ERP in the direction of closer interaction between the company and its clients and counterparties. In this case, enterprise management information is not only used for internal purposes, but also serves to develop cooperation with other organizations [6]. ERP systems are characterized by an Internet-oriented architecture that is significantly different from the architecture of traditional ERP systems. This is due to that fact that management information that was previously stored and used only within the enterprise now must be accessible to information systems of clients and partners. This means that the traditional client-server architecture is starting to give way to web-based clients and to distributed component technologies.

Conclusions and suggestions. Consequently, each enterprise functions as a single organism, therefore, the introduction of individual changes can lead both to a shift towards success, and to a decrease in overall indicators. Obviously, when making a managerial decision on the implementation of information technology requires a comprehensive approach that allows us to assess its implications for the enterprise as a whole.

System integration is the development of complex solutions designed to achieve maximum efficiency of the system by establishing effective interaction of its subsystems. The results of modernization and system integration are simplification and automation of business processes, maximally effective management of enterprises, improving the reliability and security of integrated systems, efficient interaction of systems based on a common platform, a significant reduction in the cost of further modification [7].

References

1. Yadykov, S. (2008). Intehratsiia na vsekh urovniakh: problemy, standarty, resheniia [Integration at all levels: problems, standards, solutions]. *Connect! Myr sviazy – Connect! The world of communication*, 6, 64-68 [in Russian].
2. Ustenko, S. V., Bereza, A. M., Haluzynskiy, G. P., Huzhva, V. M. & other (2012). *Informatsiini systemy v ekonomitsi [Information systems in the economy]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
3. Nutskov, V. Yu. (2003). Laboratorno-informatsionnye sistemy (LIMS) [Laboratory and information systems (LIMS)]. *Promyshlennyye ASU i kontrollery – Industrial control systems and controllers*, (4), 48–50 [in Russian].
4. Trosheva, L. P., Skobelev, D. O. & Tumanov, N. A. (2006). Laboratorno-informatsionnaia sistema v prakticheskoi deiatelnosti predpriatiia [Laboratory and information system in the practical activity of the enterprise]. *Khimicheskaya promyshlennost – Chemical industry*, 83 (1), 28–36 [in Russian].
5. Glenn, N. & Braun D. (2006). Lean MIS can't miss: Manufacturing information systems. *InTech*, 11.
6. Shkarlet, S. M., Butko, M. P. & Volot, O. I. (2017). *Realnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh stanovlennia informatsiinoho suspilstva [The real sector of Ukraine's economy in the conditions of the becoming of an information society]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
7. Volot, O. I. & Zabrovska, A. I. (2016). Modernizatsiia ta systemna intehratsiia informatsiinykh system i tekhnolohii v obliku ta upravlinni pidpriemstvamy [Modernization and system integration of information systems and technologies in the accounting and management of enterprises]. *Materials of the International Scientific and Practical Conference “Youth of Science - 2015: Socio-Economic and Humanitarian Aspects of Society Development” (Chernihiv, May 18-19, 2016)*, 54-57 [in Ukrainian].

References (in language original)

1. *Ядыков С.* Интеграция на всех уровнях: проблемы, стандарты, решения / С. Ядыков // *Connect! Мир связи.* – 2008. – № 6. – С. 64–68.
2. *Інформаційні системи в економіці* : монографія / [С. В. Устенко, А. М. Береза, Г. П. Галузинський, В. М. Гужва та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. В. Устенка. – К. : КНЕУ, 2012. – 425 с.
3. *Нуцков В. Ю.* Лабораторно-информационные системы (LIMS) / В. Ю. Нуцков // *Промышленные АСУ и контроллеры.* – 2003. – № 4. – С. 48–50.
4. *Трошева Л. П.* Лабораторно-информационная система в практической деятельности предприятия / Л. П. Трошева, Д. О. Скобелев, Н. А. Туманов // *Химическая промышленность.* – 2006. – Т. 83, № 1. – С. 28–36.
5. *Glenn N.* Lean MIS can't miss: Manufacturing information systems / Glenn N., Braun D. // *InTech.* – 2006. – № 11.
6. *Реальний сектор економіки України в умовах становлення інформаційного суспільства*: монографія / С.М. Шкарлет, М.П. Бутко, О.І. Волот. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – 288 с.
7. *Волот О. І.* Модернізація та системна інтеграція інформаційних систем і технологій в обліку та управлінні підприємствами / О. І. Волот, А. І. Забровська // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Юність науки – 2015: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (Чернігів 18-19 травня 2016 року).* – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – С. 54–57.

Volot Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of accounting, taxation and auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Волот Олена Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035, Україна).

Волот Елена Игоревна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: e_volot@ukr.net

UDC 657.01

Valentyn Nekhai

**DISCLOSURE OF TRANSACTION EXPENDITURE
IN FINANCIAL AND MANAGEMENT REPORTING**

Валентин Нехай

**ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ
У ФІНАНСОВІЙ ТА УПРАВЛІНСЬКІЙ ЗВІТНОСТІ**

Валентин Нехай

**ОТОБРАЖЕНИЕ ТРАНСАКЦИОННЫХ ИЗДЕЖЕК
В ФИНАНСОВОЙ И УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ОТЧЕТНОСТИ**

The absence of fundamental generalizations of theoretical developments on accounting problems did not allow the regulation and development of accounting in Ukraine to provide the necessary methodological orientation.

Blind copying of schemes and models of Western accounting - this is a path that pleases its illiteracy, on which the scientific accounting community cannot step.

Grygory Kyreytsev¹

The article considers and analyzes the existing views of domestic and foreign scholars on the category of transaction costs, starting from the founders of the institutional theory, the neoclassical theory, and the modern view of the scholars.

The issue of the feasibility of using the category of transaction costs in the theory and practice of accounting, their reflection in the registers of accounting, financial and managerial reporting is considered. The main factors that complicate the use of transaction costs in the theory of accounting, and especially their reflection in the financial statements, are determined.

Keywords: transaction costs; accounting theory; globalization; Coase theorem.

Table: 1. **References:** 13.

У статті розглянуто та проаналізовано існуючі погляди вітчизняних та зарубіжних науковців щодо категорії трансакційних витрат, починаючи від засновників інституціональної теорії, неокласичної теорії та до сучасного бачення науковців.

Розглянуто питання доцільності використання категорії трансакційних витрат у теорії та практиці бухгалтерського обліку, відображення їх у регістрах бухгалтерського обліку, фінансовій та управлінській звітності. Визначено основні фактори, що ускладнюють використання трансакційних витрат у теорії бухгалтерського обліку, а особливо відображення їх у фінансовій звітності.

Ключові слова: трансакційні витрати; теорія бухгалтерського обліку; глобалізація; теорема Коуза.

Табл.: 1. **Бібл.:** 13.

В статье рассмотрены и проанализированы существующие взгляды отечественных и зарубежных ученых относительно категории трансакционных издержек, начиная от основателей институциональной теории, неоклассической теории и современным видением ученых.

Рассмотрены вопросы целесообразности использования категории трансакционных издержек в теории и практике бухгалтерского учета, отражение их в регистрах бухгалтерского учета, финансовой и управленческой отчетности. Определены основные факторы, затрудняющие использование трансакционных издержек в теории бухгалтерского учета, особенно отражение их в финансовой отчетности.

Ключевые слова: трансакционные издержки; теория бухгалтерского учета; глобализация; теорема Коуза.

Табл.: 1. **Библ.:** 13.

JEL Classification: M41

Target setting. The growth of the economy is the result of specialization and labor distribution, the use of the latest technologies, which requires updating the professional competencies of specialists of different levels, making managerial decisions. The production and sale of competitive products requires constant study of the demand and the search for sources of financing for the application of the latest technologies. All this necessitates the fuller use of management,

¹ Kyreytsev Grygory Gerasymovych – Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Honored Professor of the National Agrarian University (National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine), Honorary Professor of the Bryansk State Agricultural Academy, Honorary Professor of Zhytomyr State Technological University, Honorary Doctor of Vinnitsa National Agrarian University, Full Member of the Russian Academy of Natural Sciences, Corresponding Member of the International Academy of Agrarian Education, Honorary Member of the Federation of Auditors, Accountants and Financiers of Ukraine.

both at the macro level and at the level of individual economic entities, qualitative accounting and analytical information, and the application of adequate economic management methods.

Actual scientific research and issues analysis. Works of the following researches are devoted to the issues of transaction costs, namely: D. Allen, O. Williamson, T. Eggertsson, J. Commons, R. Coase, G. Kleiner, C. Menard, P. Milgrom, D. North, J. Walls.

A lot of attention has been paid to the cost accounting in domestic and foreign accounting science and practice. The domestic researchers contributed significantly to the development of issues of theory and methodology of accounting for production costs: A. S. Borodkin, F. F. Butynets, S. F. Golov, Z. V. Zadorozny, G. G. Kireytsev, Ya. D. Krupka, M. V. Kuzhelny, A. M. Kuzminsky, V. G. Linnyk, M. S. Pushkar, V. V. Sopko, N. G. Chumachenko and others. Some issues of the economic nature of transaction costs were considered in their works by V. M. Zhuk, G. G. Kireytsev, M. S. Pushkar and others.

Uninvestigated parts of general issue defining. A lot of works of scientists and practitioners on economic theory for nearly a century have been devoted to interpretation of the category "transaction costs", but today there is no single approach to the definition of this category, and even the issue of the possibility and expediency of the use of this category in the theory of accounting remains unsolved.

Purpose of the article. The main purpose of this work is a retrospective analysis of the scholar's scientific views on the interpretation of the category "transaction costs" and the justification of the feasibility of using this category in the theory and practice of accounting.

Statement of the main material. Today, the theory and practice confirm a significant impact on the efficiency of business activities of information resources, including accounting and analytical information. Taking into account the above, the attitude towards the selection of classification characteristics of the objects of accounting, the increase of the professional level of accountants and the intellectualization of the accounting science changes.

In order to provide globalist interests, the principles of formation of accounting information change: the order of its collection, processing, storage, provision and use. The availability of information in the financial statements becomes more transparent, but the understanding and use of analytical accounting data through aggregation of financial reporting indicators becomes limited and prevents transparency of economic processes.

Knowledge of the factors that determine such changes creates objective needs for updating the accounting methodology and practice improvement, which would meet modern needs of planning, control, economic analysis and management, based on unused functions of accounting and economic information, both internal and external.

Considering and assessing the state of accounting at the onset of global economic transformations in Ukraine, it can be argued that its model as an information system in the system of local economy management was self-sufficient. The formation of a new national accounting system in Ukraine was launched suddenly. The main professional forces of accounting professionals were almost not involved. The goal, logic, time and algorithm for carrying out the necessary transformation measures were not sufficiently substantiated [1].

Adoption of the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" and subsequent changes, the enactment of P (c) BO, and then NP (c) BO led to revision of the accounting methodology: the transition from a static model to a dynamic one. In this connection, there are attempts to substitute interpretations of such categories as "expenditures", "income", "cost", "assets", etc. In addition, the methodological principles of computing indicators, the structure and content of financial statements change.

One such issue is accounting for transaction costs.

At the end of the 1920's, the economic system of the leading capitalist countries reached a high level of complexity, and the mechanisms of market self-regulation did not work in this

situation. The rapid pace of development and deep economic imbalances had led to an “overheat” of the US economy. On the “Black Tuesday” (October 29, 1929), collapse of the New York Stock Exchange took place, and how do Western scholars interpret it, this has begun the most brutal economic world crisis of overproduction. Intervention by the state was needed to ensure sustainable economic and social development.

The 30s and 60s of the last century were the time when most of the academic economists both in the United States and in Europe were sympathetic to one or another of the currents of epatytist² character: from socialism to Keynesianism.

At that time, the ideas of classical European liberalism were shared only by a small number of intellectuals. Economists who opposed government intervention felt themselves outsiders. Friedrich August von Hayek, Nobel Prize winner (1974), wrote that during these years, “very few people left which were not socialists”.

In 1962, M. Friedman published the book *Capitalism and Freedom*, in which he proved the need to increase economic freedom and reduce the role of the state in the economy, and also emphasized the connection between economic and political freedom. With this work, M. Friedman launched massive propaganda to reduce the role of the state in the economy.

The current state of the world economy shows the failure of market mechanisms to overcome the challenges of modern complex socio-economic processes. Most of the global problems of modern society can not be effectively solved with the help of only market mechanisms.

In Neoclassic, the role of the state is interpreted on the basis of the principle “The state must do only what the market cannot do”. In accordance with this thesis, the state must compensate for the “market fiasco” and perform the following six main functions:

- 1) production of “public goods”;
- 2) regulation of “natural monopolies”;
- 3) elimination of excessive social inequality;
- 4) protection of society from “external factors”;
- 5) support for macroeconomic stability;
- 6) smoothing the economic cycle.

This is a minimal list of what the state should do, while it is important that the state intervention does not exceed the critical threshold, after which the weakening of the market mechanism and the effectiveness of the whole economy arises [2, p. 92-93].

The increased attention to neo-institutionalism has recently been linked with the rethinking of the role of a number of institutes in the economy, and in particular the state. The history of the development of economic thought suggests the search for a theory that would explain the unpredictability of the individual's behavior in the context of limited resources and introduced the world as an institutional environment in a four-dimensional space: individual – market – production costs – transaction costs.

Neo-institutionalists argue that aggregate production costs consist not only of transformation costs (costs of processing inputs into the finished product), but also of transaction costs, which are based on the cost of collecting information [2, p. 305].

Let's consider the interpretation of transaction costs by individual scientists in different periods of time (Table).

² Ethatism, staticism (originated from French *État* or English *State* – state) – is a direction of political thought, which considers the state as the highest result and the goal of social development.

Table

Definition of the concept of transaction costs by scientists

Author	Concept of transaction costs
J. Commons, 1934 [3]	Expenses related to the alienation and assignment of property rights created by the society.
R. Coase, 1937 [4]	The cost of using the price mechanism. Costs for the provision and organization of agreements on the management of factors of production and the finished product, which are carried out both on the market and inside the enterprise.
D. Wallis, D. North, 1986 [5]	The cost of assessing the useful properties of the object of exchange and the cost of ensuring rights and enforced compliance.
K. Arrow, 1993 [6]	Costs on operation of the economic system.
T. Eggertsson, 2001 [7]	Costs that arise when individuals exchange property rights for economic assets and provide their exclusive rights.
E. Furubont and R. Richter 2005 [8]	A set of all costs associated with the creation or modification of the institution and organizations.

Thus, we can conclude that, despite the various interpretations of the category of transaction costs, they are all explicitly or implicitly treated as costs associated with the transfer of property rights, the interpretation of which is also ambiguous.

To determine property rights in Rome, the term "dominium", and from the end of the republican period – "propretas" was used [9, p. 78.].

Roman lawyers noted that the owner had the following powers regarding his thing: the right to use (uti); the right to collect fruit (frui); right of disposal (abuti) [10, p. 91].

In the practice of Western countries, the economic theory of property rights has been recognized. In the opinion of the supporters of this theory, any agreement – is the exchange of two "bundles" of rights to some object of ownership. The breadth of the set of property rights depends on the customs, traditions and norms legally issued by the law of the country. In 1961, the English lawyer A. Honoré included in the "bundle" of property rights the following relations:

- 1) the right to own (possession of property, which allows to realize the whole "bundle" of rights);
- 2) the right to use (personal use of things);
- 3) the right to dispose (management);
- 4) the right to income from the use of property (personal use of the thing or the permission of others to use it);
- 5) the right to capital value (the right to alienate, consume, change or destroy things);
- 6) the right to security (protection against expropriation);
- 7) the right to inherit it;
- 8) the right to termless ownership;
- 9) the right to prohibit the harmful use of property;
- 10) the right to charge for the ineffective use of property (the possibility of seizing the thing, the goods to pay the debt);
- 11) the right to expect the "natural" return of the transferred property rights upon expiration of their term or in case of violation of the terms of the contract [11, p. 112–128].

In the 60s of the last century, R. Coase proved the theorem that in the absence of transaction costs, the parties can agree with each other and provide the optimal, in terms of society, distribution of property rights without state intervention [12]. But today there is no unambiguous relation to the theorem of R. Coase, but this theorem raised the issue of understanding the definition of property rights and zero transaction costs.

The most famous classification of transaction costs is the classification of T. Eggerterson [7], according to which transaction costs include:

- costs on information search;
- costs on negotiations conducting;

- costs on agreements concluding;
- monitoring costs related to tracking the performance of the contract by each of the entities, they have concluded it;
- coercive expenses (defense costs against opportunistic behavior);
- expenses for the protection of property rights.

According to the survey of Pew Research Center³, which took place from February 16 to May 8, 2017 (41 953 respondents from 38 countries of the world were interviewed), among the global threats to national security in the world, Japan has highlighted cyber threats in the first place, while in the US, Germany and Great Britain cyber threats have taken second place in the ranking after IDIL.

Modern information society creates new problems in the activities of business entities, connected, to a greater extent, with the search for information, and its protection.

The possibility of external and internal interference in the automated information system of an enterprise may affect the distortion of such information parameters as confidentiality, integrity, availability, reliability, etc. This, in turn, can lead to the following negative consequences at the enterprise:

- failures in the functioning of control systems of technological and managerial processes;
- disclosure of information constituting commercial and other types of secrets;
- violation of the reliability of financial statements;
- unauthorized access to the database of the enterprise;
- distortion of public information, etc.

The result of information distortion about the company's activities may be:

- reduction of the cost of the enterprise capital;
- difficulties in attracting investments;
- the break (or deterioration) of business relations with partners;
- failure of negotiations, loss of profitable contracts;
- non-fulfillment of contractual obligations;
- rejection of decisions that have become ineffective due to the dissemination of information;
- lower prices or sales volumes;
- damage to the authority and business reputation of the firm;
- more stringent conditions for obtaining loans;
- difficulties in supplying and purchasing equipment, etc.

In certain situations, neglecting of information protection issues can lead to a complete loss of business [13].

Therefore, in our view, the costs of protecting information should be included in transaction costs.

Most supporters of the theory of transaction costs did not pay attention to studying the issue of property rights and their impact on the economic activity of business entities. An analysis of the role of property rights in the functioning of markets has been an impetus for a return to an institutional economy that is capable of reducing the uncertainty of the economic environment, due to stable rules of conduct.

Unlike the neoclassical direction that investigated production costs, institutionalism has not yet been able to deduce transaction costs at that level of knowledge that would allow them to be used to the same extent as using production costs.

Conclusions and propositions. The complexity of measuring (evaluating) the properties, functions, conditions of using transaction costs in financial accounting is due to the following factors:

- lack of a single approach to determining the category of transaction costs;
- production and transaction costs are functionally dependent, it is very difficult to establish a line between production and transaction costs when assessing transaction costs;

³ <https://regnum.ru/news/2306041.html>

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- most transaction costs are of an alternative nature, which involves analysis of alternative costs;

- evaluation and recognition of transaction costs are labor-intensive, which leads to increased costs.

Consequently, in our view, transaction costs are the prerogative of managerial accounting, which means that their allocation from the total cost is made by the decision of the management of the enterprise.

References

1. Kireitsev, G. G. (2008). *Globalizatsiia ekonomiki i unifikatsiia metodologii buhgalterskogo ucheta* [Globalization of economy and unification of accounting methodology]. (2nd ed., rev.). Zhitomir [in Russian].
2. Nesterenko, A. N. (2002). *Ekonomika i institutsionalnaia teoriia* [Economics and Institutional Theory]. Moscow: Editorial URSS [in Russian].
3. Commons, J. R. (1934). *Institutional Economics: Its Place in Political Economy*. Madison: University of Wisconsin Press.
4. Coase R. (1937, November). The Nature of the Firm. *Economica. New Series*, 4, 16, pp. 386–405.
5. Wallis, J. J., & North, D. C. (1986). Measuring the Transaction Sector in the American Economy. *Long-Term Factors in American Economic Growth*. University of Chicago Press.
6. Errou, K. (1993). Vozmozhnosti i predely rynka kak mehanizma raspredeleniia resursov [The opportunities and limits of the market as a mechanism for allocating resources]. *THESIS*, 1, 53–68. Retrieved from https://igiti.hse.ru/data/151/314/1234/2_1_3Arrow.pdf.
7. Eggertsson, T. (2001). *Ekonomicheskoe povedenie i instituty* [Economic behavior and institutions]. (M. Kazhdana, Trans). Moscow: DELO [in Russian].
8. Furubotn, E., Rihter, R. (2005). *Instituty i ekonomicheskaia teoriia. Dostizheniia novoi institutsionalnoi ekonomicheskoi teorii* [Institutes and economic theory. Achievements of the new institutional economic theory]. (V. Katkalo, N. Drozdovoy, Trans). SPb.: Izd. dom Sankt-Peterburg. gos. un-ta [in Russian].
9. Novitskii, I. B. (1948). *Rimskoe chastnoe pravo* [Roman private law]. Moscow [in Russian].
10. Borysova, V. I. (Ed.), Baranova, L. M., Domashenko, M. V. ... Yarotskyi, V. L. (2008). *Osnovy rimskoho pryvatnogo prava* [Fundamentals of Roman private law]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
11. Honore, A. M. (1961). *Ownership*. In *Oxford essays in jurisprudence*. Ed. by Guest A. W. Oxford.
12. Coase, R. (1960). The Problem of Social Costs. *Journal of Law and Economics*, pp. 1–44.
13. Nekhay, V. A. (2017). Informatsiina bezpeka yak skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Information security as a component of economic security of enterprises]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Serii: «Ekonomika i menezhment» – Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: “Economics and Management”*, 24, 137–141 [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Кирейцев Г. Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета : научный доклад / Г. Г. Кирейцев. – Изд. 2-е., перераб. и доп. – Житомир : ЖГТУ, 2008. – 76 с.
2. Нестеренко А. Н. Экономика и институциональная теория / А. Н. Нестеренко. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 416 с.
3. Commons J. R. Institutional Economics: It's Place in Political Economy / J. R. Commons. – Madison : University of Wisconsin Press, 1934.
4. Coase R. The Nature of the Firm. *Economica* / R. Coase // New Series. – 1937. – Vol. 4, No. 16. (Nov., 1937). – Pp. 386–405.
5. Wallis, J. J., & North, D. C. (1986). Measuring the Transaction Sector in the American Economy, 1870-1970, Long-Term Factors in American Economic Growth. University of Chicago Press. – 234 p.
6. Эрроу К. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов [Электронный ресурс] / К. Эрроу // THESIS, – 1993. – Вып. 1. – С. 53–68. – Режим доступа : https://igiti.hse.ru/data/151/314/1234/2_1_3Arrow.pdf.
7. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты / Т. Эггертссон ; пер. с англ. М. Я. Каждана ; науч. ред. перевода А. Н. Нестеренко. – М. : ДЕЛО, 2001. – 408 с.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

8. *Фуруботн Э. Г.* Институты и экономическая теория. Достижения новой институциональной экономической теории / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер ; пер. с англ. под ред. В. С. Катькало, Н. П. Дроздовой. – СПб. : Изд. дом Санкт-Петербург. гос. ун-та, 2005. – 702 с.

9. *Новицкий И. Б.* Римское частное право / И. Б. Новицкий. – М., 1948.

10. *Борисова В. І.* Основи римського приватного права : підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. – Х. : Право, 2008. – 224 с.

11. *Honore A. M.* "Ownership". In Oxford essays in jurisprudence. Ed. by Guest A. W. (Oxford, 1961).

12. *Coase R.* The Problem of Social Costs / R. Coase // Journal of Law and Economics. – 1960. – Vol. 3, № 1 (October). – Pp. 1–44.

13. *Нехай В. А.* Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємств / В. А. Нехай, В. В. Нехай // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – 2017. – № 24. – С. 137–141.

Nekhai Valentyn – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Нехай Валентин Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Нехай Валентин Анатолиевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: valentin_nehai@meta.ua

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління», який внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) **подаються повністю**;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В);
- повний переклад статті англійською мовою. Переклад статті англійською мовою здійснюється або редакцією, або підтверджується відповідною довідкою. Статті, переклад яких виконано за допомогою онлайн-перекладачів, вилучаються і не приймаються до розгляду.

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 12 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: mvdubyna@gmail.com. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

У разі подання статті українською або російською мовою **обов'язкове надання перекладу статті англійською мовою** (відповідно до п. 2.9. Наказу “Про затвердження порядку формування переліку наукових фахових видань України” від 17.10.2012 р. № 1111).

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. **Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

4.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. **Ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). Дані про авторів подаються трьома мовами.

4.3. **Назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). Всі ключові слова записуються через крапку з комою. У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

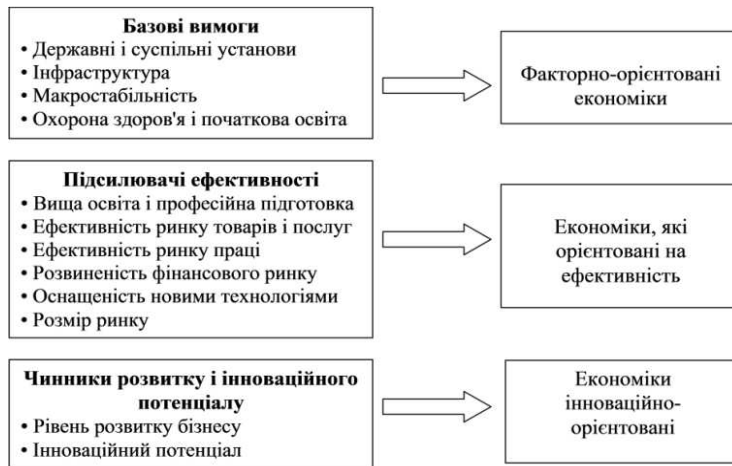

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Всі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

– порожній рядок

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше 7 джерел.

Зверніть увагу! Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і немає наукового підґрунтя.

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка: після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у квадратних дужках.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliterationsia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г. У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

- прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 8, напівжирний;
- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 8;
- місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 8;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 8 (Додаток А).
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

[Scopus Author ID:](#)

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку Г.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу:

mvdubyna@gmail.com

maksim-32@ukr.net

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович*.

Моб. тел.: 099-37-63-287

Viber: 099-37-63-287

Skype: maks-xxii

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання: <http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).

Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно з Законами України «Про інформацію» № 2657-12 (редакція від 09.06.2004 р.)

та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-12 (редакція від 06.01.2004 р.).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействия на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономическая безопасность, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

2. Реутов В. С. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. С. Реутов // Ефективна економіка. – 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.

6. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

7. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко. – К., 2007. – 21 с.

References

1. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU [in Ukrainian].

2. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine [in Ukrainian].

4. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861-IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).

6. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V. & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].

7. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9 (111), 92–98 [in Ukrainian].

8. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]*. (Candidate's thesis). National Institute for Strategic Studies, Kyiv [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора***ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ**

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Касир	Загальна сума	_____ (словами)		
	Підпис платника	_____		
Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Касир	Загальна сума	_____ (словами)		
	Підпис платника	_____		

Додаток Г

**Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел**

СТИЛЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ (APA STYLE)

Сфера застосування – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо)

Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел⁸

	Схема	Приклади
Книга: 1-7 авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6, & Прізвище7, Ініціали7. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Tymoshyk, M. V. (2004). <i>Vydavnycha sprava ta redahuvannya [Publishing and editing]</i> . Kyiv: In Yure [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Hubbard, R. G., Koehn, M. F., Omstein, S. I., Audenrode, M. V., & Royer, J. (2010). <i>The mutual fund industry: Competition and investor welfare</i> . New York, NY: Columbia University Press.
Книга: 8 і більше авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6 ... Прізвище останнього автора, Ініціали. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Moskalenko, V. F., Hulchii, O. P., Hruzieva, T. S., Lekhan, V. M., Pershahen, Y., Khernandes, R. ... Chuiko A. P. (2013). <i>Hromadske zdorovia [Public health]</i> (3rd ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Zinn, H., Konopacki, M., Buhle, P., Watkins, J. E., Mills, S., Mullins, J. W. ... Komisar, R. (2008). <i>A people's history of American empire: A graphic adaptation</i> . New York, NY: Metropolitan Books.
Книга за редакцією	Прізвище редактора, Ініціали. (Ред.). (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Pichuk, V. P. (Ed.). (2017). <i>Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpriemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy]</i> . Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Ophir, A., Givoni, M., & Hanafi, S. (Eds.). (2009). <i>The power of inclusive exclusion</i> . New York, NY: Zone.
Книга: автор-організація	Назва організації. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). (Номер звіту*). Місце видання: Видавництво. *якщо це доречно	<u>Україномовне джерело:</u> Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn [Institute of World Economy and International Relations]. (2012). <i>Derzhava v ekonomitsi Yaponii [The state in the economy of Japan]</i> . Kyiv: Nauka [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Peace Corps. (2006). <i>A life inspired</i> . Washington, DC: Author.

⁸ На основі джерела: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; редколегія В. С. Пашкова, О. В. Воскобійникова-Гузєва, Я. С. Сошинська, О. М. Бруй ; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» ; Українська бібліотечна асоціація. – Київ : УБА, 2016. – Електрон. вид. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – 117 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Книга без автора	Назва книги: Підназва. (Рік). (номер видання). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: <i>Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]</i> . (2015). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англомовне джерело: <i>Twenty-four hours a day</i> . (2010). Miami, FL: BN Publishing.
Частина книги	Прізвище автора глави, Ініціали. (Рік). Назва глави: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора або укладача (відповідальність*), Назва книги: Підназва (номер видання). (сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво. *скорочено	Україномовне джерело: Butkevych, O. V. (2013). <i>Teoriia istorii mizhnarodnoho prava [Theory of history of international law]</i> . In O. V. Butkevych, <i>Istoriia mizhnarodnoho prava – History of international law</i> (pp. 10-55). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian]. Balashova, Ye. (2014). <i>Stratehichni doslidzhennia [Strategic research]</i> . In A. Sukhorukov (Red.), <i>Priorytety investytsiinoho zabezpechennia – Priorities of investment support</i> (2nd ed.). (pp. 5-9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Grosman, D. (2009). <i>Writing in the dark</i> . In T. Morrison (Ed.), <i>Burn this book</i> (pp. 22-32). New York, NY: HarperCollins Publishers. Farrell, S. E. (2009). Art. In D. Simmons (Ed.), <i>New critical essays on Kurt Vonnegut</i> (p. 91). New York, NY: Palgrave Macmillan.
Багатомі видання	Прізвище автора багатомісної праці, Ініціали, & Прізвище редактора, Ініціали (Ред.). (Рік). Назва багатомісної праці: Підназва (номер видання). (Діапазон томів). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Dubnitskii, V. I., & Buleeva, I. P. (Eds.). (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian]. Англомовне джерело: Milton, J. (1847). <i>The prose works of John Milton</i> (Vol. 1-2). Philadelphia, PA: John W. Moore.
Багатомі видання (окремий том)	Прізвище автора тому, Ініціали. (Рік). Назва тому: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора (Ред.), Назва багатомісної праці: Підназва (номер видання). (Номер тому, сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Mochernyi, S. V. (2000). <i>K (Kontsentratsiia kapitalu) — P (Portfelnyi analiz) [K (Concentration of Capital) – P (Portfolio Analysis)]</i> . In S. V. Mochernyi (Ed.), <i>Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia</i> (Vol. 2, pp. 100-120). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Niehuis, S. (2008). <i>Dating</i> . In J. T. Sears (Ed.), <i>The Greenwood encyclopedia of love</i> (Vol. 6, pp. 57-60). Westport, CT: Greenwood.
Автореферат дисертації	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва роботи: Підназва. (Тип роботи з вказівкою наукового ступеня автора). Університет, в якому захищено дисертацію, Місто.	Україномовне джерело: Iliashenko, S. M. (2000). <i>Upravlinnia innovatsiinyim rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]</i> . (Doctor's thesis). Sumy State University, Sumy [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Mylott, E. (2009). <i>To flatten her sphere to a circle, mount it and take to the road: The bicycle</i> . (Master's thesis). University at Albany, State University of New York, Albany.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Матеріали конференцій	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва виступу, Відомості про конференцію. Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Zahoruiko, I. O. (2016). <i>Makroekonomichni chynnyky bankivskoho marketynhu</i> [Macroeconomic factors of banking marketing], I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia z bankivskoi spravy [I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on Banking] (Cherkasy, September 16-17, 2016). Cherkasy ChDTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Josang, A., Maseng, T., & Knapskog, S. J. (Eds.). (2009). <i>Identity and privacy in the Internet age</i> , 14th Nordic conference on secure IT systems, NordSec 2009. Heidelberg, Germany: Springer Berlin.
Закони, статуту, накази	Назва закону або статуту, або наказу. Номер закону § Номер розділу номер статті. (Рік затвердження).	Serve America Act. 42 U.S.C. § 12501et seq. (2009). Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activity]. № 40–IV (July 4, 2002).
Стаття з журналу	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва статті: Підназва. Назва журналу, Номер журналу, Сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Illiashenko, S. M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potencialu innovaciinoho rozvytku orhanizacii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , 3, 229–241 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Benjamin, A. C. (1960). The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i> , 31(9), 471-480.
Стаття з газети	Прізвище, Ініціали. (Дата випуску). Назва статті: Підназва. Назва газети, сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Ishchenko, H. (2016, February 11). Velyka pryvatyzatsiia ahrosektoru ne za horamy? [Great privatization of the agricultural sector is not far off?]. <i>Uriadovyi kurier – Government Courier</i> , p. 5 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1.
Електронний ресурс	БО документа*. Взято з http: або doi: * за прикладами. Наведеними вище (книги, журналу, газети і т. д., але без відомостей про місце видання і видавництво)	Illiashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka</i> [Product innovative policy]. Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf . Ingwersen, P. (1992). <i>Information retrieval interaction</i> . Retrieved from http://www.db.dk/pi/iri . Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1. Retrieved from www.nytimes.com . Hsueh, C. (2010). Weblog-based electronic portfolios. <i>Educational Technology Research</i> , 58(2), 11-27. doi:10.1007/s11423-008-9098-1.

Примітки:

1. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
2. Назва міста англійською пишеться повністю.
3. Увага! Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англ. мовою.

Звертаємо Вашу увагу! Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (12)

Відповідальні за випуск
Коректор
Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук
О. С. Смєлова
Т. М. Колот

Підписано до друку 28.11.2017. Формат 60×84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 23,25.
Тираж 100 пр. Замовлення № 407/17.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.